

षोडशक ग्रंथ-विवरणं

[पूर्वार्ध]

— मूलकर्ता —

आचार्यवर्य हरिभद्रस्वरि.

— विवरणकार —

अनुयोगाचार्य आणदविजयजी गाण्

— प्रकाशक —

प० केशुलाल जैन

हाल मुनि.

संवत् १९९१] वीर संवत् २४६१ [सन् १९३४

२-०-०

मुद्रक —

शेठ देवचंद दामोदरी

आनंद प्री-प्रेस प्रेम

भावनगर

નિવેદન.

આ ગ્રંથનો અમ્યામ કર્યા પડી વર્તમાનમા લોકોપયોગી અને ઉપકારક આના જેમો અન્ય ગ્રંથ ક્વચિત જ હશે એવી યાસ મારી માન્યતા થઈ આ માન્યતાને મેં અમુક વિદ્વાન્ મમથ રજુ કરી દટલે તેઓએ અને અન્ય ધીજાઓએ મનવૃત્ત પ્રેમ્ણા કરી કે આ ગ્રંથનુ જો તમો નિવેચન કરશો તો વધુ ઉપયોગી અવશ્ય થશે મને પણ આ ગાત રુચી અને સાથે સાથે આ ગ્રંથનુ નિવેચન કરવાને મન લલચાયુ પરિણામે મારી અભ્યમતિથી તેનુ વિચન કર્યું ગ્રંથ દટલો ગહન છે કે તેમા મારા જેવાની બુદ્ધિનો પ્રવેશ થશે પણ અશક્ય હતા, છતાં સાધનોની અનુકૂલતાએ મેં યથાસાધ્ય પ્રયત્ન કર્યો છે આ ગ્રંથની પ્રસ્તાવના, ઉપોદ્ધાત વિગેરે અમો ગ્રંથના ધીજા માગમા આપના ધારેલ છે, કારણ કે ગ્રંથના મુદ્રણ આદિમા મદદ આપનાર મહાશયોને ગ્રંથ પ્રગટ થઈ પ્રાપ્ત કરવાની લાગેલી તાલાવેલીને લીધે આ ગ્રંથને તુરતમા જ પ્રથમ ભાગ રૂપે પ્રકાશિત કરવાની પ્રકાશકને આર-

સ્વસ્ત્વા ઉમી થઢ તમ ન ગ્રથનું પ્રમાણ અમારા ધારવા
 કરતા લગભગ દોઢુ થઢ ગણું આથી ૫૫ થે માગમાં
 ગ્રથને વહવી નામનો વધુ ઉચિત જણાણુ અતણ આ
 ગ્રથ પરત્વે હમાર જે કાઢ નિચઢન કત્તાણુ છે તે અમ
 પીના માગમા જાદર ફરીશુ પ્રાત આ ગ્રથમા સલાહ-
 રૂપે અને મુદ્રિત કરામા અમન જેઓળ કીમતી મદદ
 કરી છે તજાનો હુ ગામ શ્રણી શુ આગા છે કે-
 પાઠણો આ ગ્રથન અમારી મ્થનના મુધારી વાચવા
 ધ્યાન રાખ્યો મજ્જનો હમગા ગુણગ્રાહી જ હોય છે
 અલ અધિકન

પ્રાર્થી-લેખક

૩૧ ૫ ૧૧ ૧૦

૫
 ૨૭૫૫
 ૩ ૫ ૩ ૫ ૧ ૧ ૧
 ૩ ૩ ૨૭ ૫ ૫ ૧ ૧ ૧
 ૫ ૫ ૨૭ ૫ ૫ ૧ ૧ ૧
 ૫ ૫ ૨૭ ૫ ૫ ૧ ૧ ૧
 ૫ ૫ ૨૭ ૫ ૫ ૧ ૧ ૧

॥ नमः श्रीमहर्षिपूज्यगर्भारविजयेभ्यो ॥

षोडशकग्रंथ-विवरणं ।

अमृतमिवामृतमनघ,

जगाद जगते हिताय यो वीरः ।

तस्मै मोहमहाविष-

विधातिने स्तान्नमः सततं ॥ १ ॥

यस्याः सस्मृतिमात्राद्

भवन्ति मतयः सुदृष्टपरमार्थाः ।

वाचश्च बोधविमलाः सा

जयतु सरस्वती देवी ॥ २ ॥

भगल

जेम अमृत आत्माने अमरअमर उनावे छे, तेम जे प्रभुए आ अमृत तुल्य एवु द्वादशांगीरूप वचनामृत जगतना कल्याण माटे प्रकाशयु, तथा मोहरूप मदाकालकूटक्षेत्रनो जेश्रोए आमूलतः नाश कर्यो छे, एवा वीरप्रभुन नित्य नमस्कार हो ।

जेना स्मरणमात्रधी ज परमार्थभूत पदार्थोने जग्यावनार बुद्धि उत्पन्न याय अने ज्ञाननिर्मल-अर्थात् सुबुद्ध एवी वाचा प्राप्त याय छे, ते सरस्वती नामनी देवी विजयवती हो ।

टीकाकार भगवान आ रीते शिष्टाचारनु पालन करवा, निर्विन्ने टीका समाप्त करवा स्नेहदेवने नमस्कार करी प्रकृत ग्रन्थनी टीकानी प्रस्तावना आ प्रमाणे कहे छे—

प्रस्तावना

एक सामान्य वस्तुनी परीक्षा कर्या पछी तेने स्वीकारवा-धी माहम्ने असतोष के स्वेद यतो नयी. निदान के—कोई पण चीज परीक्षा कर्या पछी ज स्वीकारवी ए न्याय गणाय, तो पछी ससारमा दुवता अने पोताना उद्धारनी अपेक्षा राख-नारे, तेमज पोतानु हित साधवाया निपुणो, दरेक कार्योमा दोष तथा गुण सबरी गुरु-लाघवतानो विचार करनारे, परमार्थ क लाभानाभनो खयाल करनारे एव प्रश्नोत्तरो सबधी परमार्थ विचारनार विद्वाने तो अवश्यतया उत्तम धर्मनी परीक्षा करवी जोइए. धर्मनी परीक्षा तो परीक्षक बिना न ज

थाय कारण के (परीक्षा परीक्षक विना रही शक्ती नहीं।
न्यायनी भाषामा परीक्षा अने परीक्षकनो परस्पर व्याप्ति सम्य
कहो छे, पाटे ज उत्तम धर्मनी परीक्षा कोण
करी शके विगेरे भावोने समजाववा चौदसो चुपालीश ग्रय-
कर्ता आचार्य हरिभद्रसूरिजी आ पोटशकनामा प्रर-
णानु कयन करे छे आ प्ररणाया आर्या छदबडे निरद सोल
अधिकारो छे मत्येऊ अधिकारने सोल-सोल श्येयपी प्रति-
पादन कर्या छे, पाटे ज आ प्रस्तुत प्रकरणानु सान्वय एव
पोडशक नाम ग्रयकर्ताए राख्यु छे ।

आ तो उपर जगाव्या प्रमाणे प्रस्तुत ग्रयकर्ताए प्रस्तुत
ग्रथनो सम्य दर्शाववा एक सामान्य प्रस्तावना कही। ह्ये
प्रस्तुत ग्रथने शुरु कता ग्रथनी आदिवां मंगल, अभियेय, सबध
अने प्रयोजनने दर्शावनार आदिनो आर्या स्कोर हरिभद्र-
सूरिजी कयन करे छे—

“ प्रणिपत्य जिन वीर,

सद्धर्मपरीक्षकादिभावानाम् ।

लिंगादिभेदतः खलु

वक्ष्ये किञ्चित्समासेन ” ॥ १ ॥

मूलार्थ—राग-द्वेषादि शत्रुवर्गने जीतनार एवा वीर पर-
मात्माने नमीने उत्तम धर्मनी परीक्षा करनार वर्गो-लोको विगेरे
पदार्थोनु स्वरूप, तेना चिन्हो तथा भेदो प्रकाशवावडे करीने
काइरु सक्षेप्यो हु (हरिभद्रसूरि) कयन करीश

સ્પષ્ટીકરણ—“ શિષ્ટાઃ શિષ્ટત્વમાયાન્તિ શિષ્ટમાર્ગાનુવર્તનાત્ ” શિષ્ટો ઉત્તમપુરુષોના પયનુ અનુકરણ કરવાથી ઉત્તમજનો ઉત્તમતાને મેલવે છે ” આ એક સર્વ સાધારણ નિયમ છે. આચાર્ય હરિભદ્રસૂરિજી પણ એક ઉત્તમ શિષ્ટ કોટિના અમંગલ્ય શિષ્ટપુરુષ છે. શિષ્ટોનો એવો આચાર છે કે—

“ શિષ્ટ-આચાર ”

ગ્રંથના આરંભમાં મંગલ, અભિવેદ્ય, પ્રયોજન અને સમઘ ચાર પદાર્થો કહ્યા પછી જ અવશેષ વક્તવ્યનુ કથન કરે છે. અત્યેવ ગ્રંથકર્તા પણ આ ચારે પદાર્થનુ સ્વરૂપ અને ગ્રંથનો ઉદ્દેશ એક જ આર્યાદ્વારા દેલાડે છે. શાસ્ત્રની આદિમાં સ્વેષ્ટ દેવન નમસ્કારરૂપ મંગલ કરવું આવશ્યક ગણાય, તેથી અને શાસ્ત્રની નિર્વિઘ્ને સમાપ્તિ થાય, શ્રોતા તથા પઠન કરનાર મુલે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરી શકે એવ આ ગ્રંથ મંગલશૂન્ય છે. આ પ્રકારની શિષ્યોની યુદ્ધિનો પરિહાર કરવા માટે આચાર્ય— ‘ પ્રણિપત્ય જિન વીર ’ એ પદ્યો મંગલનુ પ્રતિપાદન કરે છે, તથા અન્યાય પદોવડે અભિવેદ્યાદિનુ પણ સ્વરૂપ કહ્યું છે.

“ મંગલાદિ-કથન ”

રાગ-દ્વેષાદિ અનાદિકાલીન શત્રુવર્ગનો વિજય કરવાથી જૈઓ જિનમગવત વન્યા છે, એવ પ્રશ્ન તપસ્વાથી જૈઓએ નિવિઘ્નતમ કર્મોનો નાશ કરવા અદ્ભુત વીરપણુ દાખવ્યું હતું. એલે—“ વિદારયન્તિ ચત્કર્મ તપસા ચ વિરાજન્તે ।

तपोवीर्येण युक्तश्च तस्माद्वीर इति स्मृतः " १ जेओ
 कर्मोने विदारे छे अने महान् तपस्यायी शोभे छे, अत एव
 तप अने वीर्यवडे युक्त होवायी चीर ए नापयी जेमनु स्मरण
 कराये छे, एवा अने अखंड वार्षिक दानद्वारा जगतना दारि-
 द्र्यनो जेओए नाश कर्यो छे, सगम जेवा पिशाचाधम देवे
 छ मास पर्यंत भयकर प्राणहर उपसर्गो करवा छता जेओए
 अतुल क्षमा धारण करी हती, अने द्वादश वर्ष पर्यंत घोर
 तपस्या जेओए करी हती एवा दानवीर, शूरवीर अने तपवीर
 वीर भगवानने त्रिकोणयोगनी शुद्धिपूर्वक नमस्कार हो पर-
 मार्थ ए के उपरोक्त गुणोयी रजित थड हद्रादि देओए जेओनु
 महावीर ए सगुण नाम स्थापन कर्यु छे तेमने नमीने, आ रीते
 ग्रथकर्ता श्लोकरना प्रथम चरणवडे स्मृदेवने नमनरूप भगलनो
 बोध करी, बीजा चरणयी उत्तम धर्मनी परीक्षा करनारा
 विगेरे पदार्थोनु स्वरूप क्यन करवानु जणाने छे निदान के-
 प्रस्तुत ग्रथमा धर्मना परीक्षको बाल, म यम, धुष पैकी ए ग्रण
 वर्ग छे तेनु स्वरूप एव धर्मनु स्वरूप, तेना लक्षणो, धर्मोनु स्वरूप
 अने तेना लक्षणो विगेरे अनेक पदार्थनो परिस्फोट ग्रथ-
 फार करशे ते पण विविध चिन्होवडे तेमज अनेक भेदोवडे
 सक्षेपयी ज किन्तु विस्तारयी नहीं, कारण के-अध्येतृ वर्ग
 अथवा श्रोतावर्गने अधिक प्रेश न थाय माटे, आ रीते ग्रथकारे
 प्रस्तुत ग्रथरचनानु प्रयोजन जणान्यु अन्यान्य ग्रथोमा पूर्व
 महर्षिओए जो के बाल, मध्यम आदि धर्मपरीक्षकोनु स्वरूप

દર્શાવ્યું છે, તથાપિ પ્રાચીન ગ્રયોક્ત તે સ્વરૂપ દુરુપા અને અને સામાન્ય હોવાથી પ્રાકૃતલોકોને સપરાર્થ ન થાય તેમ ધારી પ્રસ્તુત ગ્રયકર્તા ધર્મપરીક્ષકોના મેદો, તેઓના ચિદ્દો આદિ અત્ર વિસ્તૃતપણે દર્શાવશે, જેથી વિશેષતયા સર્વને ઉપકારી આ ગ્રય યાય એ જ આ ગ્રયાચનાનુ પ્રયોજન છે. ઉપગોક્ત પ્રયોજન સિદ્ધિ પ્રકરણ કે ગ્રયસ્થ વાચ્યોના બોધદ્વારા જ યાય, અન્યથા ન જ યાય એ સ્વાભાવિક છે. અને એવ અત્ર ઘાત, માન્યમ આદિ ધર્મપરીક્ષક વર્ગનુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું તે ઉપેય સાધ્ય છે, અને તેનુ આ ગ્રય ઉપાય-સાધન હોવાથી અહીં ઉપાયોપેયસાધ્યસાધનરૂપ સમય જાણવો અહીં આટલુ વિશેષ જાણવું કે જગતમા જ્ઞાનના અર્થી લોકો કે પ્રકારના છે-એક તો શાસ્ત્રકથિત પદાર્થોને યુક્તિ અને પ્રમાણદ્વારા સિદ્ધ કર્યા પછી જેઓ શ્રદ્ધા કરે-અમીકાર કર તે, અને બીજા લોકો શાસ્ત્રોક્ત પદાર્થો સત્ય જ છે, તેમા શકા કરવી નિરર્થક માર્ની શ્રદ્ધા કરવાવાલા હોય છે. અને પહેલા વર્ગના લોકો માટે અહીં ઉપાયોપેયસાધ્યસાધનરૂપ સમય જાણવો અને બીજાવર્ગ માટે ગુરુપૂર્વક્રમ નામનો સવધ જાણવા

“ શકા સમાધાન ”

યત્રપિ ગ્રયકર્તાએ પ્રથમ આર્યામા જેમ મંગલ અને પ્રયોજન એ પત્રાર્થનો સ્પષ્ટ નિર્દેશ કર્યો તેમ સમયધને દર્શાવવા માટે સ્પષ્ટ ચહેરા કર્યો નથી, તો પછી અહીં આટલુ થયું નકામુ પેપણ કરવાનુ શુ પ્રયોજન છે ? એ શકાનુ સમાધાન અહીં આ પ્રકાર જાણવું—

“ શાસ્ત્ર પ્રયોજનં ચેતિ,
સંવંધસ્યાશ્રયાનુમૌ ।

તદુક્ત્યાંતર્ગતસ્તસ્માદ્,
ભિન્નો નોક્ત. પ્રયોજનાત્ ” ॥ ૧ ॥

“શાસ્ત્ર અને પ્રયોજન એ રહે સમઘના આશ્રયી હોવાથી જ્યાં શાસ્ત્ર તથા પ્રયોજનનું કયન થયું ત્યાં સમઘનું પણ કયન થઈ ગયું જાણ્યું. એટલે સમઘ જણાવવા માટે અલગ નિર્દેશ કરવાની જરૂર નથી ” એ રીતે મગલ, પ્રયોજન અને સમઘ દર્શાવ્યા હવે રહ્યું કેવલ અભિપ્રેય. યત્રપિ ગ્રંથરચનાનું પ્રયોજન દર્શાવ્યું એટલે અભિપ્રેયનું કયન જાણી ગયું છે, તો પણ આ ગ્રંથમા ધર્મના પરીણક એવા ગ્રાલ, મન્યમ આદિ વર્ગનું ચિહ્નો તથા મેદાદિવડે વિસ્તારથી સ્વરૂપ આચાર્યશ્રી દર્શાવશે, એટલે એ જ અહીં સ્પષ્ટ અભિપ્રેય જાણવું

આ રીતે એ ચારે પદાર્થનો હુકમા ગ્રંથની આદિમા કર્તાએ વિચાર કર્યો. યદિ એ ચાર પદાર્થનો વિચાર ન જણાવ્યો હોય તો, પ્રસ્તુત ગ્રંથનો અભ્યાસ અને શ્રવણ કરવાનો કોઈ મનોરથ ન કરે, કારણ—વિદ્વાનો તેવા ગ્રંથનો અનાદર કરે છે, અતઃ એવ અન્યત્ર કહ્યું છે—

“ પ્રેક્ષાવતાં પ્રવૃત્ત્યર્થ
ફલાદિત્રિતયં સ્ફુટં ।

मगल चैत्र शास्त्रादौ

वाच्यमिष्टार्थसिद्धये ” ॥ १ ॥

“ पठितोनी मठचि माटे शास्त्रांनी आदिमा ज प्रयोजन,
सवध अने अभिप्रेषणु कथन करतु तथा इष्टार्थना सिद्धि माटे
शास्त्रांनी आदिमा मगल पण जणावतु” आ हेतुची प्रयत्नी आदिमा
चार पदार्थानो सयुक्तिक विचार विज्ञानो माटे जणाव्यो, ए ह्ये
फरीने जणावतानी आवश्यकता नथी.

कचाए प्रथम जणाव्यु हेतु क-“मत्प धर्मेना परीक्षक
एवा माल, मध्यम आदि वर्गनु स्वरूप कहिणु ”
ए कथनानुमारे तेनु स्वरूप प्रयकचा अही बीजी आपापी
शुध करे छे-

“ प्रकरणारभ ”

“ बाल. पश्यति लिंग

मध्यमबुद्धिर्विचारयति वृत्तम् ।

आगमतत्त्व तु बुधः

परीक्षते सर्वगत्नेन ” ॥ २ ॥

मूलार्थ-“ बालजनो-मदबुद्धिमानो मात्र धास्येश
देखीने, मध्यमबुद्धिक केवल आचार-वर्तन देखीने, अने तत्त्वज्ञ-
जनो सर्वथा प्रकार आगमतत्त्वनी ज परीक्षा कर छे ”

“ जनतानी प्रकृति ”

સ્પષ્ટીકરણ—વહોઝા જનસમૂહમાં અમુક જ લોકો ધર્મપ્રતિ
રચિવાલા અનુમતિવાળા અને છે, કારણ કે જનતાનો મોટો
ભાગ તો કેવલ ષણઆરામ અને પુણ્યલસુખવિચારી જ દેખાય
છે. હવે જે લોકો ધર્માનુરાગી ગણાય છે તેમાં પણ કેટલોક
ભાગ તો વશપરપરાગત કૌટુબિક પ્રેરણાથી અથવા તો વ્યવહાર-
માં પોતાની નિંદા ન થાય પટલા માટે અગર વહુમાનાર્થે જ
ધર્મ ઉપાસના કરે છે. જે લોકો ધર્મ ઉપાસક છે તે સર્વે કાંઈ
સત્ય ધર્મની પરીક્ષા કર્યા પછી જ ધર્મ સેવે છે. એવું કાંઈ છે નહીં
કારણ—પરપરાગત અથવા વ્યવહાર રચનાર્થે કે વહુમાનાર્થે
કરાતા ધર્મમાં સત્યપણાની પરીક્ષા વપારી સમયે? ન જ સમયે.
નિદાન કે—બાહ્ય પરીક્ષા કર્યા પછી પણ સત્ય ધર્મની સેવા કર-
નાર વર્ગના ત્રણ વિભાગ પાડી શકાય. જેઓ કેવલ અચુદ્ધ
હોય અર્થાત્ ઉપરનો બાહ્ય આઢવર દેખી પ્રસન્ન થાય તે ૧,
જેઓ માત્ર ક્રિયા—આચાર વિગેરે જાણી રુચી થાય તે ૨, અને
જેઓ શાસ્ત્ર—આગમ અનુસારે વર્તન ચેષ્ટા જાણ્યા પછી, તપાસ્યા
પછી પ્રસન્ન થાય તે ૩, પછી જેઓ સત્ય ધર્મની પરીક્ષા કરનાર
હોય તે સર્વનો આ ત્રણ વિભાગમાં જ સમાવેશ થઈ જાય છે.
આથી અતિરિક્ત કોઈ પણ લોકો નથી.

“ ચાલવર્ગ ”

પરમાર્થ ૫ કે—જેઓ અચુદ્ધ હોય છે, વિશિષ્ટ મકારની
સારાસાર સમજવાની અને વસ્તુતત્ત્વ સમજવાની જેઓમાં
બુદ્ધિની સ્થાપિતી હોય છે, તે લોકો કેવલ બાહ્ય વેશ અથવા

पेशनो आदर देखीने रुखी याय छे ने तेमा न आ लोको धर्म पाने छे. पटले ज्या साधुपणानो बास आदर देखवामा आव्यो, अगर ज्या धर्मद्वरनी बास रचना नबरे पढी के ते लोको गाढागेलो थइ जाय छे, नाचरा-चून्ना भाटे छे, अहोभाग्य मानी लारा लावा नमस्कारो करवा दोढी जाय छे आयी आ लोकोने विद्वानो बालक कह छे, कागज के-आ सर्व चेष्टा बालयोग्य-बालक जेगी देखाय छे जेम कोइ छोराने तेना माराप कसु के-द्वपूजानो येग, सामायर-प्रति क्रमणनो पेश जेग पहरो होय, एवं रजोहरण, मुहपचि, पीला कपडा जेणे पहरो होय ते धर्मो कहवाय, त साधु कहवाय बस आदली शिखामणना अते ज्या उपरोक्त स्थिति शान्कना देखवामा आनी के मारापनी शिक्षा याद करी ते मयाये मानवा दोढी जाय छे आ ज स्थिति उपरोक्त वर्गना लोकोमा तन-कारपये देखाय छे, माटे ज मयकर्ता एक न पदार्थ जगाये छे—“ बाल पश्यति लिंग ”

“ मध्यम वर्ग ”

धीजो वर्ग मध्यमबुद्धिनो जगान्यो छे. आ लोको मयम वर्गनी अपेक्षाए अधिक चइता छे पटले बुद्धिमा आगल बधता होवारी काइय विचारशील होय छे पटले तेओ उपरनी खास टापटीय, नाइ पेश क आदर देखी मुग्ध नयी धनता, किन्तु विचार कर छे के-केवल पेश तो दामिको पण पेट भरवा स्वीकारे छे, माटे पेश साथे आचार, नियम अने क्रिया पण

હોય તો જ તે વદનીય-નમસ્કરણીય કહેવાય નિદાન કે-વેશ સાથે આગલ જળાવાશે તેવા આચારો દેસ્વી-તપાસી પછી જ આ લોકો તેમા ધર્મ માને છે, માટે આ લોકોને ગાલઋગર્ગથી ભિન્ન મન્યમ વર્ગ નામે વીઝી પક્ષિમા વિદ્વાનો ગણાને છે. આ વર્ગ પૈકીના લોકોમા ઇટલી અવશ્ય વિશિષ્ટતા હોય છે કે-તેઓ મુનિરેષ કે શ્રાવકનો ધર્મરેષ દેરવા પછી જો કે નમ્ર, કોમલપરિણામી બને છે સ્વરા તો પણ સાથે સાથે પોતાની શુદ્ધિથી ઇટલુ તો જરૂર વિચારે છે કે-ઘડી આચાર-નિયમ વિગેરે કેવા છે ? તે જો હોય તો નમસ્કારાદિ કરે અને ન હોય તો લોકરૂઝનનો આદર છે એમ માને છે અતઃ એવગ્રયકારે કહ્યું કે- ‘ મધ્યમશુદ્ધિર્વિચારયતિ ધૃત્તમ્ ’ મન્યમશુદ્ધિમનો આચારનો વિચાર કરે છે

“ શુદ્ધવર્ગ ”

હ્યારે તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉપરોક્ત વક્ષે વર્ગથી ભિન્ન હોય છે ઇટલે આ લોકો વેશમાત્રથી રાજી થતા નથી તેમજ ઉપરના આચારાદિ માત્ર દેખવાથી સુશી થતા નથી, અર્થાત્ જેઓમા વિશિષ્ટ તત્ત્વજ્ઞાન હોય, પરમાર્થ જેઓ અચ્છી રીતે દેસ્વી શકે છે, કાર્યના પરિણામદર્શી જેઓ હોય છે, જેઓને આગમોક્ત તત્ત્વનો સુદર बोध હોય તેનું નામ અહીં શુદ્ધવર્ગ છે ઇટલે આ લોકો પોતાની શુદ્ધિ અનુસારે જેમા વેશ તેમજ આગમાનુસારી દ્રવ્ય, સ્ત્રેત્ર, કાલ, માવ આથી વર્તન, નિયમ, આચારાદિ હોય તેમા જ ધર્મ માને છે, અને તેનો જ આદર કરે છે સિવાય સ્વાલી

વેશ કે વ્રાહ્મ આચારાદિમા ધર્મ માનતા નથી, કારણ કે પ્રવચનાદ્વા પ્રધાન જે વર્તન અને તેવા વર્તનથી અલકૃત મુનિવેશ આદિ માર્ગે જ આત્મકલ્યાણ સાધી શકે છે. જેમ પ્રવચન-આજ્ઞાનો લોપ થતો હોય, પ્રવચનને ઘાથા ઉપજતો હોય તેવું એકાન્ત સુદર પણ ચારિત્ર ગર્હણીય કશું છે. નિદાન કે-પ્રવચન આજ્ઞાનું ચરાચર પાલન થવું જોઈય-“ ધર્માધર્મ-ઢ્યવ-સ્થાયાઃ શાસ્ત્રમેવ નિયામક । તદુક્તાસેવનાદ્ધર્મ સ્વધર્મસ્તદ્વિપર્યયાત્ ” ॥ ૧ ॥ “ ધર્મ, અધર્મની વ્યવ-સ્થા કરવામા શાસ્ત્ર પોતે જ નિયામક છે, માટે શાસ્ત્રાજ્ઞાના પાલનમા ધર્મ અને તેથી વિપરિત ચાલવાથી અધર્મ છે ” નિ-ષ્કર્ષ ૧ કે- બુદ્ધજનો તત્ત્વદર્શી હોવાથી આગમાજ્ઞાનુસારી વર્તન દેરતે છે અને આગમતત્ત્વની જ પરીક્ષા કરે છે, વેશ આદિની પરીક્ષા કરતા નથી, એજ વાત ગ્રંથકર્તા જણાવે છે- “ આગમતત્ત્વ જુ શુદ્ધઃ પરીક્ષતે ” મૂળમા “ સર્વમન્નેન ” એ પદ ગ્રંથકર્તાએ છૂટલા માટે આપ્યું છે કે-બાલજીવો અને મધ્યમજનો ધર્મની પરીક્ષા કેવલ સામાન્યપણે જ કરે છે પરંતુ સ્વાસ દેવતાથી કરતા નથી, જ્યારે બુદ્ધજનો સર્વ પ્રકારે પોતાની બનતી કોશીશે અને કસોટીપૂર્વક આગમતત્ત્વની પરીક્ષા કરે છે.

અપવા જેમ બાલજીવો કેવલ વેશમા અને મધ્યમજનો કેવલ આચારમા ધર્મ માને છે તેમ બુદ્ધજનો માનતા નથી, કિન્તુ વેશ અને આચાર જણાવનાર શાસ્ત્રમા તત્ત્વ પરમાર્થ શુ

છે ? તેમા અવિસવાદિપણુ કેવુ છે ? સર્વજ્ઞકયિત છે કે નહીં ? વિગેરે તપાસે છે અને ત્યારપછી તપાસકારના વેશ કે આચારા-
દિને ધર્મતયા-સત્યતયા સ્વીકારે છે વસ આ રીતે મિત્ર
મિત્ર ઘુદ્ધિના કારણથી ઉપરોક્ત ગ્રંથ મેદો ધર્મપરીક્ષકોના
અહીં ગ્રંથરુત્તાંજ જણાવ્યા.

આટલુ સામાન્ય કયન કર્યા પછી હવે ચાલ, મધ્યમ
આદિની વિશિષ્ટ ઓઝ્ઝવાણ કરાવવી આવશ્યક ગણાય
માટે આચાર્યશ્રી તે પ્રત્યેકના લક્ષણો પ્રયમથી દર્શાવે છે—

વાલો હાસદારમો

મધ્યમવુદ્ધિસ્તુ મધ્યમાચારઃ ।

જ્ઞેય હહ તત્ત્વમાર્ગે,

બુધસ્તુ માર્ગાનુસારી યઃ ॥ ૩ ॥

મૂલાર્થ—અસદ્ આરમ્ભમા પ્રવૃત્તિ કરે તે ચાલ, મધ્યમ
આચાર સેવે તે મધ્યમ અને તત્ત્વમાર્ગ-પરમાર્થની પ્રવૃત્તિ
કરનાર માર્ગાનુસારી જે હોય તે બુધપુરુષ જાણવો.

“ ચાલ-લક્ષણ ”

સ્પષ્ટીકરણ—અહીં ગ્રંથરુત્તાં વાલ, મધ્યમ અને બુદ્ધના
લક્ષણો દર્શાવે છે પ્રત્યેક પદાર્થનુ જ્ઞાન તેના લક્ષણનુ ખાન
યવાથી જ થાય છે પહેલા ક્યોમ્મયા ધર્મપરીક્ષક યગ્ના ગ્રંથ
મેદો દર્શાવ્યા પડ્લે તેઓનુ વિશિષ્ટજ્ઞાન કરવા લક્ષણો દર્શા-
વવા જ જોઈયે અતઃપવ “ ચાલો હાસદારમો ” અસદ્—

छोटा-दुष्ट एवा आरमो-पापो जे करे-सेवे ते घाल जाणवो.
 एटले जे पापोनो शास्त्रपा अनेकधा निषेध क्यो होय, जे
 पापो सेवगर्ही समय लोकनु अकल्याण याय, जे कार्योमा
 शास्त्रे उद्गु पाप मान्यु होय, लोकोमा बारबार निंदा याय, जेवा
 के-चोरी, महाजूठ, व्यभिचार आदि, धर्मी अने महापुरुषोनी
 निंदा, ज्ञानी तथा धर्माचार्यनी गर्हा विगेरे विगेरे अनेक
 पापोय कार्योमा जेओनु चित्त रम्या करे, नित्यस तेवा कार्यो
 करता जेओ पोतानी स्थिति मर्वादा, लोकनिंदा, दुर्गतिनो
 डर अने प्रभु आज्ञानो भय गणो नही ते सर्व अही बालवर्गमा
 जाणवा प्रथम कक्षा प्रमाणे आ वर्गमा विशेष बुद्धि न होवाधी
 ते लोको आगल-पाछल काइ पण विचारता नथी, तेथी न
 आ लोकोनी आवी कदगी स्थिति होय छे.

“ मध्यम-लक्षण ”

“ मध्यमयुद्धिस्तु मध्यमाचारः ” मध्यम प्रकारना
 जे आचारो सेवे ते मध्यमबुद्धि आ वर्गमा पहेला वर्गनी अपे-
 क्षाए विशिष्ट मति होवाधी ते लोको विशेष विचार करे छे,
 जनापवाद अने आत्मनिंदानो भय रारो छे. एव
 विशेष पापने समजता होवाधी अधिक पापमय कार्यो करता डरे
 छे जे कार्योमा शास्त्रे विशेष पाप दर्शाव्यु होय अने जनतानो
 उहोळो भाग विशेष पाप मानतो होय तेरा पाशाचारो जे न
 सेवे, जेवा के पूर्व जे बालाजीवो पापो करे छे ते सर्व पापो
 आ लोको सेवता नथी, तो पण शास्त्रनो बोध न होवाधी

જેમા વિશેષ 'આત્મકલ્યાણ' થાય તેવા કાર્યો કરવા ચિત્ત કરતા નથી; માટે જ અત્રે મધ્યમ આચાર સેવે તેને મધ્યમબુદ્ધિ જન દેલાડ્યો. નિષ્કર્ષ એ જ કે—ત્રીજી કોટીમા જળાવેલ સર્વ લક્ષણો મધ્યમબુદ્ધિના જાણવા

“ બુદ્ધ-લક્ષણ ”

ત્રીજો વર્ગ ‘બુદ્ધજન’ નો જણાવ્યો છે. આ વર્ગે બન્ને વર્ગથી સર્વથા ભિન્ન છે. આ વર્ગના સમૂહમા एवी તો કુશામ્બુદ્ધિ હોય છે કે જેથી આ લોકો પરાપૂર્વનો વિચાર કર્યા પછી જ પ્રત્યેક કાર્યો હાથ ધરે છે. અર્થાત્—જેમા ઉભય-લોકરુદુ કલ્યાણ સમાયેલુ હોય, બુદ્ધિમાનુ જનતા વિશેષ પ્રશસા કરે અને મહાત્માઓ પણ જેનાપર પસંપાત ધરાવે, એવા જનપ્રશસનીય અને ઉભયલોકહિતકારી આચારો જેઓ સેવે. પરમાર્થ કે—જે લોકો ડપરની ટાપટીપ અથવા યાત્રાક્રિયાના સ્વોહોયી પ્રસન્ન થતા નથી, કિન્તુ શાસ્ત્રાનુસારી તત્ત્વમાગ અર્હી કેટલો છે અને તે સપ્રમાણ સયુક્તિક ધરાવર સત્ય છે કે નહીં, આટલુ તપાસ્યા પછી જ દરેક કાર્યો કરે. એ જ કાર્યોથી શાસનશોભા વધે, ધર્મવૃદ્ધિ થાય અને અન્ય આત્માઓ પણ ધર્મી બને તેવા જ કાર્યો જેઓ કર. નિષ્કર્ષ એ જ કે—ચીતરાગદર્શિત માર્ગનુ જ જે લોકો ધરાવર આરાધન કર, જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપી રત્નત્રયોની સેવના કરે, માટે જ અર્હી અથકર્તાએ “બુદ્ધસ્તુ માર્ગાનુસારીય” બુદ્ધ તે જ જાણવો કે જેની માર્ગાનુસારી પ્રવૃત્તિ હોય.

उपर आपणो तपासी गया के—“ वाल्वर्ग ते ज जाखवो के जेओ बाखवेश माध देखी खुशी पाय, नमस्कार करे अने तेमा धर्म पाने ” आधी ज वाल्वर्ग खरो धर्म पापी शकतो नथी, कारण के बाखवेश धर्मप्रति काइ प्रधान कारण नथी, किन्तु अप्रधान कारण मान्यो छे आधी शु बाखवेश ए त्याग नथी जेधी नेमा धर्मनो निषेध कर्यो ? आ शका उपजे खरी अतः आ शकाना उद्धार अर्थे अन्याकार हवे समाधान बतावे छे

बाख लिंगमसार

तत्प्रतिबद्धा न धर्मनिष्यन्ति ।

धारयति कार्यवशतो

यस्माच्च विडवकोप्येतत् ॥ ४ ॥

मूलार्थ—बाखवेश-उपरनो आदर असार-तुच्छ छे हेतु एक-बाखवेशना साथे काइ धर्मसिद्धि प्रतिबद्ध नथी, कारण के अमुक कार्य एतवे-काइरु स्वार्थनी सिद्धि माटे विडवरु लोको अने नायकियाओ पण आ बाखवेश धारण करे छे.

“ धान्यवेशनी तुच्छताना कारणो ”

स्पष्टीकरण—बाखवेश ए शु त्याग नथी ? बाखवेश धर्ममा अप्रधान कारण या माटे ? आ शकाओनो उद्धार आ प्रमाणो जाखवो—बाख एटले जेने जनता पोतानी दृष्टिये

દેહી શકે, તુરતજ જાણી જકે એવો જે વેશ-કપડાનો આદર-
 સ્પરની ટાપટીય. જેમકે જૈન મુનિયોનો પોતરસ, રજોહરણ,
 મુદ્દપત્તિ આદિ; યતિયોનો શ્વેતવસ્ત્ર, રજોહરણ આદિ, સન્યાસી-
 ઓનો ગેરુ કપડા, ચાસઢી, હટ, કમઢલ આદિ; રાત્રાઓનો
 મથૂત, લગોટ, ટિલાટપકા, ચિપિયો આદિ, ફકીરની વ્વફનિ,
 માલા આદિ, આ સર્વે તે તે લોકોનો વાદ્યવેશ જાણવો કારણ
 કે આથી સામાન્ય જનતા પણ વિના પૂછ્યે જાણી શકે છે કે-
 આ કોઈ સાધુ ત્યા ફકીર છે પણ અહીં તત્ત્વદ્રષ્ટિ તેમજ શાસ્ત્ર
 ધર્મ હોય એવો નિયમ નથી, કારણ કે ધર્મ સાથે વાદ્યવેશ
 એકાન્તિક સ્વધર્મ ધરાવતો નથી પરમાર્થ કે-જ્યા વાદ્યવેશ હોય
 ત્યા ધર્મ હોય, અને વાદ્યવેશ ન હોય ત્યા ધર્મ ન હોય, એવો
 વાદ્યવેશ ત્યા ધર્મનો એકાન્તવ્યાપ્તિ સ્વધર્મ નથી નિર્દાન કે-
 અષ્ટાચારિયો, પાસત્યાઓ, વેશવિઢવકો અને નાટકીયાઓ ત્યા
 યતિયો પણ આ વાદ્યવેશ ધારણ કરે છે તદપિ ત્યા ધર્મ દેખાતો
 નથી. ફરી કેટલાક મહાનુભાવો હજી આદર્શપુરુષો વાદ્યવેશ
 વિના પણ ધર્મિષ્ઠ દેખાય છે, અતઃ અત્રે યથાર્થ “વાદ્ય-
 લિંગમસાર” વાદ્યલિંગ-વેશને અસાર-તુચ્છ કહ્યો પરમાર્થ
 કે-વાદ્યવેશ એ શાસ્ત્ર ધર્મપ્રાપ્તિમા હેતુભૂત જ છે એવો અસ્પષ્ટ
 નિયમ નથી, તેમ વેશવિઢવકો પણ તેનો દુરુપયોગ કરતા નજરે
 દેખાય છે. આ વે કારણથી અહીં વેશને આચાર્યશ્રીયે તુચ્છ
 ગણ્યો, પરંતુ એ તો નિશ્ચિત છે કે-વાદ્યવેશ ધર્મસંસ્થાપક, મર્યા-
 દાવધક, રજાવધક તો અવશ્ય છે જ,

ધર્મપ્રાપ્તિ જણાય છે રરો, છતાં અહીં જે નિપેધ જણાવ્યો છે તેનો ભાવાર્થ ઘટલો જ કે ધર્મપ્રતિ સ્વાત્ત્વપ્રાપ્તિ, અવાધ્ય, અન-
તર કારણ વાધવેશ નથી, તેમજ પરપરાપ પણ કારણમૂત શિ-
થિલ આત્માઓને જ થાય છે, અન્યને નહીં જ આ પરથી વાદ-
વેશ અપેક્ષણીય છે. પણ નિશ્ચિત સમજવાનું નથી, કારણ કે-
શાસ્ત્રમા મુખ્યતઃ તે સિદ્ધાંત મુક્તિનો પણ નિપેધ કર્યો છે, તથા
યેશરદિત ભાવચારિત્રી પણ અવધનીય દર્શાવ્યો છે. અતઃ વ્યવહાર
રથી તે સર્વથા સ્વીકાર્ય છે, પરંતુ અત્રે તો તત્ત્વદષ્ટિનો જ વિચાર
કર્યો હોવાથી દર્શાવ્યો છે, અતઃ વાધવેશને અસાર-તુચ્છ કર્યો,
પરમાર્થમા તો એકાન્ત અલ્પદય સત્ત્વ હોય તેનું જે પ્રતિપાદન
કરણુ તેજ ન્યાય ગણાય ॥

વ્યવહારમા વાધવેશ ધર્મપ્રાપ્તિ પ્રતિ મધ્યમ કારણ મનાય
છે, જે વાધવેશ ત્યાગનું માન કરાવે છે, જેથી આ કોઈ સાધુ-
પુરુષ છે, યવી લોકોને પ્રતીતિ અને તે દ્વારા ધર્મપ્રાપ્તિ લોકોને
થાય છે. આટલું છતાં અહીં વેશને અપ્રમાણ તુચ્છ શા માટે
આચાર્યે કર્યો ? આ સચોટ દલીલનું સમાધાન પ્રપંકાર આ રીતે
કરે છે -

વાદ્યમયત્યાગાન્ત ચારુ,

ન ત્વત્ર તદિતરસ્યાપિ ॥

કચુકમાત્ર ત્યાગાન્ત દિ,

મુજગો નિર્વિયો ભવતિ

॥ ૫ ॥

मूलार्थ—बाह्य परिग्रहनों त्याग करवायी काइ मनोहर त्याग कहेवाय नहीं, कारण के आवो त्याग तो जानररोने अथवा वेशधारीओने पण होय छे, पण त्या धर्म देखतो नथी, साप काचळी मात्रने छोडी देवायी काइ निर्विष बनतो नथी॥
बाह्य त्याग ते अत्याग सापनु दृष्टात

स्पष्टीकरण—अथ एउले परिग्रह आ परिग्रह बाण अने आभ्यतर एम वे प्रकारनो कहवाय छे धन, धान्य, कुटुब, घर विगेर बाह्य, तथा लोभ, मोह, प्रेम, आसक्ति, तृष्णा विगेरे आभ्यतर परिग्रह जाणवो आचार्यश्री कह छे के—आ धन, कुटुब, घर आदिनो बाह्य परिग्रह केवल छोडवायी—त्यागवायी काइ धर्मीपणु आत्माने प्राप्त यतु नथी, कारण के आ रीते बाह्य त्याग करवा छता आभ्यतर त्याग तो न ज होय, किन्तु दुए अनेक वासनाओ, पुद्गलभावनो अद्भूत मोह, मान, पूजा, प्रतिष्ठा अने कीर्तनो लोभ, अनिष्ट तथा अभीतिवर्द्धक पदार्थनो द्वेष, विषयोनी आसक्ति एव तृष्णा यथावत् बनी रही होय तो ते त्याग ज न कहेवाय; परतु ते मोह ज छे—उपरनो आह्वर ज कहेवाय—लोकुरजन बाह्याचार ज कहेवाय, आयी ज अर्ही धर्मीपणानी गद्यमात्रा पण नथी होती, किन्तु आवो त्याग तो केवल पापप्रकृतिना उदयनु फल जाणवु जन्मातरमा भ्रमण करावनार कर्मबन्धक आ त्याग जाणवो, एव आवा त्यागयी जो त्यागीपणु—सत्य साधुपणु सुलभ होय, धर्मीपणु आत्माने मलतु होय, तो न्यान आदि अने धूर्ध मलप्यो कब

आचो त्याग पारें अतार त्यागे छे, छता नेमा धर्मनो मध सासात देखातो नथी, एटले नितान्त बाधत्याग ए मनोहर त्याग न ज कहेवाय आचार्यश्री ए ज वातने उचरादर्थी सचोट इष्टान्त आपी सिद्ध करे छे. व्यवहारणा आ वात प्रसिद्ध छे के-सर्प पोताना चपरनी काचली सतारी नाखे छे, परंतु एतावन मात्रयी साप लेश पण विपरहित बनतो नथी किन्तु विपघारीज रहे छे. एव आभ्यतर त्याग विना रामत्यागी साचो त्यागी, सत्य साधु कहेवाय नहीं-धर्मी कहेवाय नहीं निदान ए के-लोकोने जे न्यायानु मान, आ त्यागी पुरुष छे एवी बुद्धि बाधवैरायी चपजे छे, ते केवल लोकोनो त्याग प्रतिनो अक्षुभूत प्रेम साधुओ प्रति पोतानो साचो पक्षपात, अने साधुओ त्यागी छे एवी पोतानी इद मान्यताने लीपे ज अपवा लोकोनी भद्र-मकृति, कारण के-लोको धर्म पण तुरत ज पामे छे, अने बाध त्यागीमा ज्यारे मोटाळो देखे छे त्यारे अयम पण तेयी अधिक पामे छे, आधी बालवर्गने जे बाह्येश्वरी धर्म मास पाय एटला मात्रयी ते धर्म्य छे, प्रधान छे, एम न कही शकाय निष्कर्ष ए के-आभ्यतर त्यागपूर्वक बाह्य वेश ज धर्मप्राप्तिमा मुख्य कारण बने छे एम जाणु. केवल बाध वेश तो अप्रधान ज कसो छे.

फरी एज वातने आचार्यश्री अन्य मतना प्रमाणयी श्रुत करी अधिक सिद्ध कर छे—

मिथ्याचारफलमिद

१. ह्यपैरपि गीतमशुभभावस्य ।

सूत्रेऽप्यविकलमेतत्प्रोक्त—

ममेध्योत्करस्यापि ॥ ६ ॥

मूलार्थ—अपर—अन्यदर्शनीयोऽपि पण निश्चयपूर्वक
अशुभभाव विशिष्ट एवा वाद्यत्यागोऽनु फल मिथ्याचार—कपट-
फल कथु छे, अने जैन सिद्धातमा पण आवा त्यागने अवि-
कलपणं विष्टाना उक्तरण जेवो कथो छे

वाद्यत्यागनु फल

स्पष्टीकरण—अपर—जैन सिद्धातमा दर्शनवालाओ अर्थात्
पातजल विगेर आभ्यतरत्याग विनाना वाद्यत्यागने अशुभ-
भाव रहे छे अर्थात्—केवल वाद्यत्याग ते ज कहवाय के जेना
अतरमा अनरु मर्लान वासनाओ, दुष्ट मरुत्यो, विषयोनी तृष्णा
आदि भया होय, अतएव आ त्यागने अशुभ, अपवित्र त्याग
अर्ही कथो, अने आवा त्यागनु फल ते लोको स्पष्टतया—निश्च-
येन मिथ्याचार—कपटीत्याग दाभिक फल दर्शावे छे, जेम कोइ
नट लोकोने रजन करवा, मोह उत्पन्न करवा अल्पकाल माटे
मुनिवेश धारण करे छे, पण नाटकना अते ए वेश उतारी
नाखे छे, परतु अतरमा तत्सवधी लेश पण भाव के त्याग होतो
नहीं, जेथी आ न्याग नाटकीयो—त्याग दाभिकृत्याग कहे-
वाय छे एव अत्रे पण उपरोक्त त्यागने नाटकीयो त्याग कथो छे
आ त्यागनु फल मिथ्याचाररूपी फल सिद्धात अन्य फल मलतु
नहीं बहुमा शास्त्रकर्ताओ आवा त्यागने तो केवल महापापना
उदय तरिके ज्ञाव्यु छे.

“ मिथ्याचार ”

मिथ्याचारनु स्वरूप आ प्रमाणो छे—“ बाह्येन्द्रियाणि सयम्य, य आस्ते मनसा स्मरन् । इन्द्रियार्थं विमूढात्मा, मिथ्याचार स उच्यते ” ॥१॥ “ बाह्य इन्द्रियोनो सयम करी जे मूढात्मा इन्द्रियोना विषयोनु मनधी ध्यान करतो सयममा-त्यागमा रहे ते मिथ्याचार कहेवाय ” डुरुमा जेओ साधुपणु वाण्यी धारण करी भ्रष्टाचारो सेवे, लोकोने ठगे, लोक रमनार्थे अनेक कष्टो वेढे, विषयवासनाओने पुष्ट करे, शरीरादिक्की पुष्टि माटे अनेक उपचारो करे, ए सर्वनो त्याग दाभिरुत्याग, तिरस्करणीय चिह्नारवा योग्य त्याग जाणवो आवा त्यागमा रहेवा करता ते त्याग छोडी उत्तम ग्रहस्थधर्म स्वीकारी व्यापारादि कर्मोधी आजीविका करवी ते हितावह कहेवाय अत्रे टीकाकार भार दइ आवा येश माटे सखत फटको मारे छे रोग तथा उपभोग रहित पुरुषे पढितोमा निंदाकारी तथा क्लिष्ट एवा आजीविका केवल पेट भरवा खानर ज अथवा मानपूजाना लोलुपीपण्याधी आभ्यतरत्याग बिना खाली बाह्य-येश धारण करवा ते पूर्व जन्मना उपार्जित अशुभकर्मनु बिपाक फल-कटुकफल जाणवु निदान के-पूर्वना पापस्मरना उदययी भावो त्याग उदयमा आवे, धारण कराव, वर्तमान समयमा आ वात बहुत विचारवा जेवी छे अथर्त्ता आठलु कही जणावे छे के अन्यदर्शनपां ॥ नहीं, किन्तु जैन सिद्धान्तमा पणु आवा त्याग माटे बहुत बहुत कटक रीते कहु छे अणतसो सत्त्वर्लिगाइ

“ ઉકરદો અને ત્યાગ ”

વિગેરે ગાયાઓવહે ગુણશૂન્ય ત્યાગ મલમૂત્ર નાલવાના ઉકરદા જેવો જાયવો. જેમ ઉકરદો મલમૂત્રથી વ્યાપ્ત હોવાથી લોકો તેના પ્રતિ તિરસ્કારભાવથી દેખે છે, એવ અપરોક્ત ત્યાગ પણ ગુણશૂન્ય નહીં, કિન્તુ અનેક મલિન વાસના, વિષયતૃષ્ણા-માન, પૂજા પ્રતિષ્ઠા, લોભરૂપ, મલમૂત્ર ભરેલ હોવાથી ઉકરદો છે ઉકરદામા દુર્ગંધ જ હોય તેમ અહીં પણ દુર્ગુણરૂપ દુર્ગંધની માત્રાઓજ દેખાય છે. વધુમા સજ્જનો ઉકરદા તરફ તિરસ્કાર ભાવથી નથી દેખતા પણ તેને અમુક અંશે સાદરભાવથી પણ દેખે છે. જ્યારે આ ત્યાગરૂપ ઉકરદા તરફ તો સજ્જનો શુ પણ મહાત્માઓ પણ તિરસ્કાર્ય નજરથી દેખે છે તેનો છાયા લેવાનો પણ નિષેધ કરે છે, પટલે વિદ્યાના ઉકરદા કરતાં જા ત્યાગ તો સર્વોંશે અપેક્ષણીય છે, દૂરથી સો સો ગજના નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે. પરમાર્ય કે-આવો ત્યાગ દેહી તેના પર પૂજ્યમાવ ધારણ કરવો તે પણ મહાપાપકારી સમજવું જ્યારે ચાલવર્ગ આવા ત્યાગને પણ ધર્મચુદ્ધિ નિહાળે છે, વદન, પૂજન, નમસ્કાર કરે છે, માટે જ અહીં આ વર્ગને કનિષ્ઠકોટિ-નો વિદ્વાનો માને છે. ॥

પ્રથમ કશુ હતુ કે—“ચાલવર્ગ” કરતા મધ્યમચુદ્ધિ વર્ગ ચડતો છે, કારણ કે આ લોકો સ્વાતી વેશથી જ સુશી નથી યતા કિન્તુ વર્તન આદિ તપાસે છે પટલે હવે અહીં મુનિયોનુ વર્તન કોને કહેવું ? અને તે વર્તન કેટુ હોય ? ૧. ૫ વાત.

જાણવાની રહી માટે મયરૂર્તિ એ વાતનો સ્પષ્ટ સુલાસો
કરે છે.—

વૃત્ત ચારિત્ર સ્વલ્પસદારં—
ભવિનિવૃત્તિમત્તચ્ચ ॥

સદનુષ્ઠાન પ્રોક્ત
કાર્યે હેતૂપચારેણ ॥ ૭ ॥

મૂલાર્થ—અમદ્-અશુભ પાપકારી આરમ્ભના ત્યાગરૂપ-
અમાત્યરૂપ જે ક્રિયા તે ચારિત્ર, આતુ નામ જ સદુર્વર્તન જાણતું.
આ વર્તનને કાર્યમા પારણનો ઉપચાર-આરોપ કરી શાસ્ત્રમા
સદનુષ્ઠાન કહ્યું છે ”

“સત્ય ચારિત્ર અને તેની વ્યાખ્યા”

સ્પષ્ટીકરણ—વૃત્ત-વર્તન વૃત્ત પટલે વર્તન-વર્ત્તાવ, આ-
ચાર, આતુ નામ ચારિત્ર-સત્યન્યાય આ સર્વ શબ્દો એક જ
માત્રને ધ્વનિત કરે છે એટલે એકાર્થ મતિપાદક શબ્દો જાણવા.
પરમાર્થ એ કે-વિધિ અને મતિપેર ઘણે જેમા હોય તે ચારિત્ર
જેમકે ટીકાકાર કહ્યું છે-હિંસા, જૂઠ, ચોરી, પૈયુન, મૂર્છા એ
પાત્ર કર્મ આચારના દાસી-આધારો છે આ પાત્રનો જેમાં
સર્વોચ્ચે નિપેર હોય તથા અહિંસા, જૂઠનિવૃત્તિ, અદત્તત્યાગ
આદિનુ વિધાન જેમા અક્રાન્તત જણાવ્યું હોય, મૂલમા ‘સ્વલ્પ’
એ શબ્દ અવપારણાર્થે-નિશ્ચયાર્થે આપેલ હોવાથી, આવા પ્ર-
કારના વર્તનને જ ચારિત્ર દર્શાવ્યું છે નિદાન કે-વિધિ તથા

પ્રતિપેષ વિનાનુ અથવા ઠમચકોટી પૈકી એક જ વિધિ યા પ્રતિપેષકોટીવાલુ ચારિત્ર ન કહેવાય, કારણ કે-નિગોદવર્તી જીવો હિંસા, જૂઠ, ચોરી, મૈથુન વિગેરે કાઢ કરતા નથી એટલે તેઓ શું ચારિત્રી કહેવાય સ્વરા ? નહીં જ. એવ પાપાણ અગર લાકડાપા અહિંસક, જૂઠરહિત વિગેરે ભાવો સ્પષ્ટતયા માલુમ પડે છે, અથવા મૂર્ચ્છિત મનુષ્યમા આ ચિન્હો માલુમ પડે છે તો શુ તે પદાર્થો ચારિત્રી કહેવાય ? નહીં જ. આ હેતુથી વિધિ-પ્રતિપેષરૂપ જ ચારિત્ર અથે અપેક્ષિત છે એમ 'ત્રલુ' પ વાચ્યથી જણાવ્યું. આનો મથિતાર્થ મૂલકર્તા જણાવે છે કે- 'અસદારભવિનિવૃત્તિમત્તથ' અસદ્-ચૂરા-સોટા એવા જે આરમ્ભો કે જેનાથી ભવનો પ્રપચ થવે, અનતર્મ્મોનો થય થાય, આત્મા જન્મ-મરણના ફેરામાં મટકે, છકાપનો થય સળો ત્તરો જેમા હોય, તેનો ત્યાગ-નિપેષ છે વર્તનમા હોય તે અહીં ચારિત્ર જાણવું, આવા ચારિત્રને શાસ્ત્રરુર્ત્તો સદનુષ્ઠાન કહ છે

“ સદનુષ્ઠાનનું લક્ષણ ”

શાસ્ત્રમા આત્મીય વિશિષ્ટ ત્યાગરૂપ પરિણામનુ નામ ચારિત્ર કહ્યું છે. ને વાહ્યક્રિયારૂપ સદ્વર્તનનુ નામ સદનુષ્ઠાન જણાવ્યું છે. આ રીતે ચારિત્ર તથા સદનુષ્ઠાનનો મેદ સુદ્ધો દર્શાવ્યો છે, છતાં અહીં ચારિત્રને જ અયકર્તા સદનુષ્ઠાન જણાવે છે. તેનો સુલાસો કરવા શ્રીમાન્ હરિમદ્રમૂરિજી કહે છે કે-“ કાર્યે હેતૂપચારણ ” પ્રથમ આત્મીય વિશિષ્ટ પરિણામરૂપ આમ્યતર ચારિત્ર-લોમ વૃષ્ટ્યા આદિનો ત્યાગ કરવારૂપ માવ

प्रकट थाय अने त्वारपट्टी तेना फलरूपे बाह्यक्रिया-सद्वर्तन विशिष्ट आचारोनी जन्म थाय छे एटले चारित्र ते कारण अने सदनुष्ठान तेनु फल कार्यरूप छे, माटे अही कार्यमा कारणो उपचार आरोप करी चारित्रने ज-आभ्यतरत्यागने ज सदनुष्ठान कष्ट निदान के—सुदर सदनुष्ठान आभ्यतर-त्यागपरिणति विना मली शके नही, आ रीते सुदर सदनुष्ठान ते ज जाणवु क-जे परमार्थ-चारित्र-सत्यचारित्र होय अही वर्तन बाह्यक्रियारूपी चारित्रनी परीक्षा करवा मध्यमबुद्धिजनो प्रवृत्ति करे छे माटे तेओने बालवर्ग करता चढती कोटीना फट्टा आउलु विशेष जाणवु,

इवे उपरोक्त सदनुष्ठान तो शुद्ध तथा अशुद्ध पम के प्रकारनु छे अतएव आ बजे प्रकारनु सदनुष्ठान अपकर्ता जणावे छे

परिशुद्धमिद नियमादांत—

रपरिणामत. शुपरिशुद्धात् ॥

अन्यदतोऽन्यस्मादपि

धुधविज्ञेय त्वचारुतया ॥ ८ ॥

भूलार्थ—शुविशुद्ध-अतिनिर्मल एवा आत्मीय परिणाम-पूर्वक जे सदनुष्ठान प्रगटे ते सर्वतो शुद्ध चारित्र जाणवु, अने ए सिवाय अन्य कारणोधी जे बाह्य अनुष्ठान प्राप्त थाय

તે અશુદ્ધચારિત્ર. અહીં શુદ્ધ તથા અશુદ્ધપણાની પરીક્ષા પંદિતજનો જ કરી શકે. ॥

“સદનુષ્ઠાનના મેદો”

સ્પષ્ટીકરણ—અનુષ્ઠાન પટલે શાશ્વત્વર્તન, આ વાત ઉપર જણાવી ગયા. આ અનુષ્ઠાન યે પ્રકારનું કરું છે ચારિત્રમોહ-નીપકર્મના ક્ષયથી અથવા ઉપશમ થયાથી આત્માની વિશિષ્ટ ત્યાગ તરફ જે અમિરુચિ પ્રગટે, આત્મા પૌદ્ગલિક ભાવો પ્રતિ વૈષયિક સુખો તરફ અને સસારના મોહક પદાર્થો પ્રતિ, હતાસીન થાયી, કર્મવર્ધકભાવથી, હેયપણે સમજી તેની લાલસા રહિત થને, એ શાસ્ત્રનિર્દિષ્ટ આજ્ઞાનુસાર જે ક્રિયા-ઓનું સેવન, પાલન કરે, ટુકમા જ્ઞાનવિશિષ્ટ વૈરાગ્યવહે જે ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય અને જ શાસ્ત્રસ્તંભો સદનુષ્ઠાન કહે છે. મૂલમાં ‘નિયમાત્’ એ પદ છે, પટલે નિશ્ચયથી આ જ સદનુ-ષ્ઠાન શુદ્ધ કહેવાય નિદાન કે-જે ચારિત્રમાં જ્ઞાનવિશિષ્ટ વૈરા-ગ્ય હોય તે ચારિત્ર શુદ્ધ અને વદનીય જાણ્યું, સિવાય પૂજાવા મનાવા સ્વાતર અથવા સ્વર્ગસુખ, રાજ્યલોભ, ધનલોભ, યશઃકીર્તિ માટે જે ત્યાગ સ્વીકારાય તે અશુદ્ધ અનુષ્ઠાન કર્યું છે. યદ્યપિ વષ્ઠે અનુષ્ઠાનો ઘાઘદષ્ટિષ્તુલ્ય માલુમ પડે છે તદપિ એક ત્યાગ શુદ્ધ આત્મામિમુલ્ય-પોષ્તામિમુલ્ય હોવાથી અતરંગ પવિત્ર વિચા-રોથી નિતાન્ત ઘાઘામ્યતર વષ્ઠે રીતે શુદ્ધ છે અને વીજો ત્યાગ મલીન વાસનાઓથી વાસિત હોઈ સર્વથા અશુદ્ધ છે પટલે પહેલો ત્યાગ જ્ઞાનવિશિષ્ટ વૈરાગ્યનું ફલરૂપ છે, જ્યારે બીજો

त्याग दुःख या मोहगर्भित वैराग्यनु फलरूप छे एन व्यवहार-
या आ बच्चे त्याग सरिखा देखाय छे.

“ बुधविशेषता ”

सामान्य मनुष्य ग्रामा काइ पण मेद देखतो नयी तो
पण बनावदी अने कुदरती हीरानी परीक्षा सवेरी तुरतज
करी ले छे, तेम बुधजनो आ बच्चे त्यागमायी शुद्ध
त्याग तथा अशुद्ध त्यागनी परीक्षा त्यागनीमा रहेला केटलारु
क्रियारुचि, क्रियाकुशलता, पापपरिहार, यतनाप्राधान्यता,
सत्यपरूपणता, मद्दान्तभाव, अल्पमोह आदि विशिष्ट चिन्हो
द्वाराए शीघ्र करी शके छे, माटे ज अही मूलमा कहु के-
' बुधविशेष ' अर्थात् बुध मित्राय आ परीक्षा मध्यमवर्ग के
बालवर्ग न करी शके कारण के ते लोकोपा एटली विवेचक
शक्तियो अभाव होय छे, ए बात पहेला ज अग्रकर्ताए
स्था करी छे ॥”

बुधजनो शुद्ध अशुद्ध त्यागनी परीक्षा कया लक्षणोयी
कर छे ए जाणतु जोइये आनो खुलासो भगवान् हरिभद्र-
सरिनी अही आ रीते दर्शावे छे-

गुरुदोषारभितया तेज्वकरण-

यत्नतो निपुणधीभिः ॥

सन्निदादेश्च तथा

ज्ञायते एतन्नियोगेन

॥९॥

મૂલાર્થ—ચારિત્રનો નાશ થાય તેવા ગુરુદોષો—મ્હોટા પાપોનું સેવન કરે, આરમ કરે, અને મ્હાના પાપોનો વચાવ કરે તેની યતના પાલે, તથા ઉત્તમ પુરુષો, સજ્જનોની નિંદા કરે વિગેરે લક્ષણોથી નિપુણબુદ્ધિ—ધુધજનો શુદ્ધ અને અશુદ્ધ ત્યાગની પરિક્ષા કરી જાણે છે ॥

“ દામિક ત્યાગની પરીક્ષાના સાધનો ”

સ્પષ્ટીકરણ—શુદ્ધ અશુદ્ધ ત્યાગની પરીક્ષા ત્યાગીઓના વિશિષ્ટ વર્તનથી જ થઈ શકે એ વાત ઉપર જણાવી ગયા છે. ફરી આ વાતને જ હરિમદ્ધરિજી અહીં સ્પષ્ટ કરે છે. જેઓ ત્યાગીપણાનું અભિમાન અને તેનો વેશધારણ કરી ત્યાગી-પણાનો મ્હોટો ઢોલ ધાલી લાગી જાય ત્યારે પૈરાગ્યનો વાતો કરી, હજારોને આત્મકન્યાણનો ઉપદેશ આપી, સત્સારની અસારતા, લક્ષ્મીની અપલતા, વિષયોની દુરવતા વિગેરે જણાવી, પોતે જ શાસનના ઉશ્કાર થાય, અધર્મની વૃદ્ધિ થાય એવા પ્રકારના અને ચારિત્રનો જઢમૂલમાયી જ નાશ થાય, ચરણસિત્તરિ અને કરણસિત્તરિનો સર્વેયા લોપ થાય, મહાવ્રત-તનો ગથ પણ ન રહે તેવા ગુરુદોષો—મ્હોટા દોષોનું સેવન કરે જેવા કે—સ્ત્રીસંગ, સ્ત્રોકરાઓ આદિ સાથે ' દુનિયા વિગ્ન્દ-કર્મ, હસ્તકર્મ વિગેરે પાપકર્મો, શિષ્યાદિ વધારવા અનેકધા માયાવાદો, છલ્લ, પ્રપંચો खेलવા, પુસ્તકાદિના નિમિત્તથી ગુસ્સ-રીતે દજારો રૂપીયાનો સગ્રહ અને વીજા હાથે વ્યાજ વિગેરે અપજાવવું, સ્ત્રીસ્ત્રી પુષ્ટિ માટે રોગાદિકનું નિમિત્ત નિકાલી

अनेक पौष्टिक दवाओं, पाको तथा रसवतीयो तैयार कराववी, यदि आ सर्व दोषो प्रगट यवानो समय आवे तो नितान्त जूठ अने बीजानी जींदगी माटी भेगी करवा दुनियायी उतारी पादवा अनेक खोटा प्रपचो करवा चूके नहीं भटारोमायी वाच धाना शोधवा लिष्ट करवाना न्हाने पुस्तकोनी चोरी करवी विगेरे अनेक न्होटा पापो सेवन करे, रात्रिविहार, वाहन आदि साथे राखी विहार करवो, स्वार्थनो उपदेश आपवो, विरुद्ध उपदेश आपवो, स्वाग्रहने पुष्ट करवानो प्रयत्न करवो, तथा लोक समूहमा प्रशंसा कराववा न्हाना न्हाना दोषोनो बचाव करे, तेनु प्रायश्चित्त ले, लोको समस्त पश्चात्ताप, गर्हा, निंदा करे, जेवा के—रजोहरणनी आठ, मुहपत्तिनी आठ, स्त्रीसंघट्टो विगेरे पटले खाळि डुबा मार अने दरवाना खुल्ला राखे तेना जेवु करे, डुकमा लोकोमा महात्मापणु केम जणावाय तेवो प्रयत्न करे

एव पोतानामा तेवा विशेष गुणोनो अपाव छता गुणवान् त्यागी महात्माओं तपस्वीयो, उत्तमगुणी आवको अने सज्जनोनी बारवार अन्य न जाणो तेम बाकूपाटवतायो निंदा करे, तेयोने उतारी पादवा तेओना एक सामान्य सरसब जेटला दोषने मेरु जेटलो बनावी लोको समस्त अनेकधा टीकाओं करे, बारवार तिरस्कार करे, पोताना दोष सामे तो देखे ज नहीं, डुकमा आ कत्तणो गुप्त रीति जेमा होय के जे लक्षणो उपलब्ध दृष्टिये अन्यने न देखाय

माटे ज अहीं ग्रंथकर्त्ता जणावे छे के-अत्रे शुद्ध अशुद्ध त्यागनी परीक्षा “ निपुणाधिभिः ” कुशाग्रबुद्धिवानो सत्यतत्त्वना प-रीक्षको ज करी शके निदान के-त्यागनी परीक्षा करवा इच्छके उपर कथित सर्व बात ध्यानमा राखवी, अने तदनुसार परीक्षा करी उच्च त्याग प्रति पूज्यभाव धारण करवो, केवल विद्वत्ता, व्याख्यानकौशलता के प्रसिद्धनामाकिन्ता देखी अपलावहु ते भविष्यमा नितान्त स्वात्माने धर्मभ्रष्ट करवानो ज उपाय छे.

यस ए रीते घालवर्ग तथा मध्यमबुद्धि जनो शेमा धर्म माने छे ? अने ते केटला अशे अनुचिन छे ? ए विषय पर बिस्तारयी शंका अने प्रत्युत्तर करी विचार कर्यो. हवे बुद्ध जनो आगमतत्त्वनी परीक्षा करी धर्म प्राप्त करे छे ए बात आचार्य श्री प्रथम कही गया हता, तो आगमतत्त्व कयु ? अने तेनी परीक्षा सी रीते करवी ? तेनो विचार ग्रंथकर्त्ता जणावे छे सर्वमा आ विषय सूक्ष्म होवाथी अने ते ज परिणामे स्वीकार्य तथा हितावह होवाथी, तेनो विचार ग्रंथकर्त्ता बहु सदा सतरी जणावे छे.

आगमतत्त्वं ज्ञेयं,

तद्द्रष्टेष्टाविरुद्धवाक्यतया ।

उत्सर्गादिसमन्वित-

मलमैदपर्यशुद्धं च

॥ १० ॥

મૂલાર્થ—જે પ્રત્યક્ત આદિ પ્રમાણોથી અને હાથ પટલે આગમના પોતાના જ વચનોવડે અવિરુદ્ધ હોય, એવ ઉત્તર્ગ તથા અપવાદ યુક્ત હોય, તથા એદપર્ય-પરમાર્થવડે શુદ્ધ હોય તે જ સ્વરૂ આગમતત્ત્વ જાણવું

સ્પષ્ટીકરણ—આગમતત્ત્વની કસોટી કરવા અહીં હરિમદ્-સૂરિજી ત્રણે માર્ગે દર્શાવે છે. અત્રસ્ય શ્લોકમા હરિમદ્સૂરિજી આગમતત્ત્વની પરીક્ષા માટે ત્રણ પ્રકારો જણાવી ઉત્તરનાથે શ્લોકથી તેનું વિવેચન કરે છે. અહીં આગમતત્ત્વની પરીક્ષાના મુખ્ય ત્રણ વિભાગો કહા છે. આ ત્રણ વિભાગો આ રીતે જાણવા—જે આગમતત્ત્વ હાથ અને હાથ વચ્ચે રીતે અવિરુદ્ધ વાક્ય હોય ૧, ઉત્તર્ગ અને અપવાદયુક્ત હોય ૨, તથા એદપર્યવડે પરિશુદ્ધ હોય ૩.

હાથ, હાથે પ્રત્યક્ત, અનુમાન આદિ પ્રમાણો, અને હાથ પટલે આગમ આ વચ્ચેની કસોટીમા જે આગમોક્ત તત્ત્વ અવિરુદ્ધ હોય, એકવાક્ય હોય પરમાર્થ એ કે—આગમમા આત્મા, કર્મ, વધ, મોક્ષ વિગેરે પદાર્થો નહા છે. આ પદાર્થોની પ્રથમ પ્રત્યક્ત આદિ પ્રમાણદ્વારા પરીક્ષા કરવી, યદિ તે પરીક્ષામા જો તે તે પદાર્થો બરાબર સિદ્ધ થાય, અવિરુદ્ધ માલુમ પડે તો જ તે તત્ત્વ સંયુક્તિક કહેવાય. આ વાત સમજવાને આપણે દાખલા તરીકે આત્માનો જ સામાન્ય વિચાર કરીયે. શાસ્ત્રમા “અતિથિ મે આયા ઉચ્ચાહૃ” “એમે આયા” મારો આત્મા ઉત્પત્તિ ધર્મવાન છે. ” ઇત્યાદિ કહ્યું છે. આત્મા—હાથે ચૈતન્ય

જીવનામક પદાર્થ અને તે શરીરથી મિત્ર તથા उत्पत्ति-વિનાશ
 રૂપ પર્યાય-ધર્મવાન્ છે, જાણીમા રહલ માટી હમેશા કાયમ
 જ છે, પરંતુ જેમ કુમાર આદિના હાથમા આવ્યા પછી તેના
 વિવિધ ઘટ આદિ આકારો-પર્યાયો બને છે, અને જૂના જૂના
 પર્યાયો-ધર્મનો નાશ થતો પ્રત્યક્ષ દેખાય છે પરમાર્થ કે-માટી
 જ્યારે ઘટપણે પરિણમે ત્યારે ઘટાકારરૂપ પર્યાય ઉત્પન્ન થયો
 અને માટીરૂપ પર્યાય તે સમયે ન ઓઝલાવાથી તેનો નાશ થયો
 એવ માટીરૂપ દ્રવ્ય ઘટ્યા કાયમ જ છે. તથાપ્રકારે આત્મા
 પણ જાનવર, મનુષ્ય, દેવતા, નારકીરૂપ ગતિયોમા પ્રત્યક્ષ દેખાય
 છે, કારણ કે-આત્મા સિવાય જગતનો સર્વવ્યવહાર લુપ્તપ્રાયઃ
 થઈ જાય, ધર્મ યા પાપકર્મ પણ નિષ્ફળ માનવા પડે, અતઃ એવ
 જ્ઞાનાદિ ગુણવાન્ ધિલક્ષણ શક્તિવાલો કોઈ આત્મા નામક
 પદાર્થ છે એમ માનવું જોઈયે. આ આત્મા યદ્યપિ અછેદ્ય, અમેદ્ય,
 અદાહ્ય, અજર, અમર, અવિનાશી, ધર્મવાન્ છે, તો પણ
 માટીની માફક નવા નવા રૂપપણે પરિણમે અને પૂરાતનરૂપપણે
 તેનો અભાવ થતો અનુભવાય છે જાનવરપણુ છોડી મનુષ્યપણુ,
 મનુષ્યપણુ છોડી દેવપણુ, દેવપણુ છોડી જાનવરપણુ એવ નારકી-
 પણુ આ રીતે આત્મા નવા નવા પર્યાયો-ધર્મો અનુભવતો તથા
 જૂના જૂના ધર્મોનો ત્યાગ કરતો પ્રત્યક્ષ અનુભવપથમા આવે છે,
 અને પ્રત્યેક અવસ્થામા આત્મા પોને શાશ્વત ન દેખાય છે, કારણ
 કે પૂર્વાવસ્થામા અનુભવેલ, સેવેલ, કરેલ, દરેક કાર્યો ઉત્તર
 અવસ્થામા સ્મૃતિપથમા આવતા તથા ભોગવાતા માલૂમ પડે છે.

અન્યથા જેમ દેવદત્તે કરલ કાર્યો અને કર્મો યશ્વદત્તને સ્મરણ-
 મા તથા ભોગમા આવતા નથી, તેમ પૂર્વાવસ્થામા કરેલ કાર્યો-
 નુ સ્મરણ તથા કર્મોનો ભોગ ઉત્તરાવસ્થામા આત્માને બાલ
 અવસ્થામા કરેલ કાર્યોના સ્મરણની માફક સમગ્રે જ નહીં.
 અતઃ આત્મા ઉત્પત્તિ આદિ વિશિષ્ટ ધર્મગાન છે. એ શાસ્ત્રોક્ત
 તત્ત્વ પ્રમાણથી અવિરુદ્ધ સિદ્ધ થાય છે. એવ આત્મા પ્રત્યેક
 શરીરમેદે ભિન્ન ભિન્ન છે તો પણ આત્મરૂપ સ્વરૂપની અપેક્ષા
 સર્વ આત્માઓ તુલ્યરૂપ છે અર્થાત્ મનુષ્ય, દેવ આદિમા જેવું
 આત્મતત્ત્વ છે તેવું જ આત્મતત્ત્વ એક કીડામા અને હાથીના
 શરીરમા પણ છે. હા માત્ર મનુષ્યમા કેટલીક વિશેષ આત્મ-
 શક્તિઓ આવિર્ભૂત છે, ઉત્તરોચર વિકાસ થતો દેખાય છે,
 ઘ્યાર દેવોમા એવી પણ અધિક આત્મશક્તિઓ વિકસિત હોય
 છે અને કીડાઓમા એ સર્વ શક્તિઓ કર્મોના જોરે તિરોભાવપણે
 રહેલ હોય છે, નિદાન કે-અગાર બુદ્ધિવાન સર્વ વિગ્રામંપન્ન
 કોઈ મનુષ્ય વેદના યા મદિરાથી મૂર્ચ્છિત થયા પછી તેની સર્વ
 શક્તિઓ વિગ્રમાન છતાં તિરોભાવરૂપ થઈ ગયેલ આપણે અનુ-
 ભવીયે છીએ, એવ કીડા જેવી અગમ યોનિ પ્રવિષ્ટ આત્માની
 સર્વ શક્તિઓ અધમયોનિ તથા અગરસ્મોના કારણે દબાયેલ
 જ છે. એમ માનવું જોઈયે, નહીં કે તેઓમા આત્મા નથી અથવા
 શક્તિઓનો અભાવ છે. નિષ્કર્ષ એ કે-આત્મસ્વરૂપેણ સર્વત્રમા-
 ઓ તુલ્ય સ્વરૂપવાન હોવાથી સામાન્યરૂપ એ જ છે, ને વિશેષ
 રૂપેણ અનન્ત આત્માઓ છે. નિદાન કે-એ રીતે આત્મા પ્રત્યક્ષ

આદિ પ્રમાણથી જેમ અવિરુદ્ધ સ્વરૂપવાનુ અનુભવાય છે, તેમ
 ઇષ્ટ પદ્ધતિ આગમના પૂર્વાપરના વાક્યોથી પણ અવિરુદ્ધ સ્વરૂપ-
 વાનુ જ સિદ્ધ કરેલ છે, પરંતુ આગમના એક વેશમાં આત્મા
 માટે અન્યથા પ્રવૃત્તિ હોય, અને અન્ય સ્થલમાં તેથી વિરુદ્ધ
 કથા હોય તેમ ન હોય. આ જૈનદર્શનમાં નિશ્ચય અને વ્યવહાર,
 વાક્ય અને આશ્ચર્ય, દ્રવ્ય અને ધાતુ, પર્યાય અને ગુણ વિગેરે
 સ્વરૂપ પ્રવૃત્તિ કરતી વસ્તુએ ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે સ્વરૂપ,
 પરંતુ એ સર્વ સ્વરૂપ કથનમૂલ આત્મસ્વરૂપનો વાધકર્તા ન
 હોવાથી કિન્તુ પુષ્ટિકારક જ હોવાથી તેનું નામ વિરુદ્ધકથન
 ન કહેવાય, હજી એ તો સત્ય તત્ત્વકથન, સર્વજ્ઞકથિત તત્ત્વ-
 પણાની જ સિદ્ધિ કરે છે. અહીં આગમ-પરીણામાં વિદ્વાનોએ
 પદ્ધતિ જ તપાસવાનું છે કે-એક જ વસ્તુતત્ત્વનું કથન એક
 સ્થલમાં ભિન્ન હોય અને અન્યત્ર તે જ વસ્તુ ભિન્નરૂપે કહી હોય
 આનું નામ વિદ્વાનો વિરુદ્ધ વાક્યતા કહે છે. દૃષ્ટાન્ત તરીકે એક
 સ્થાનમાં “ અસ્તિ આત્મા ” એવું કથન, અને ફરી અન્યત્ર
 “ નાસ્તિ આત્મા ” એમ કથન હોય આમાં સત્ય શું સમજવું?
 અથવા જેમ વેદમાં કથન છે કે-“ મા હિંસ્વાત્ સર્વ-
 ભૂતાનિ ” “ સર્વ જીવોની હિંસા ન કરવી ” આમ કથા
 પછી ફરી તે લોકો કહે છે કે-“ પદ્ શાતાનિ નિયુજેત,
 પશુનાં મધ્યમેદનિ ” મધ્યમેદ નામના યજ્ઞમાં છ સો પશુ-
 ઓનો હોમ કરવો ” જે હિંસા પાપકારી-વધકારી માની તેનો
 સર્વોચ્ચ નિષેધ કર્યો, તે જ હિંસાને પુનઃ ધર્મ માની, સ્વર્ગદાત્રી
 માની વિવેચ માનવી એ શું વિરુદ્ધ ન કહેવાય ?

ફરી જે આગમતત્ત્વ ઉત્તર્ગ તથા અપવાદ યુક્ત હોય પટલે
 દરક વસ્તુતત્ત્વ માધાન્ય પછો વિવેચ અને પરિહાર્ય દર્શાવી પુનઃ
 વિશિષ્ટ કાર્યની અપસાપ વિધેયતયા દર્શાવી હોય, નિદાન કે-
 વિશેષવાદના સ્થલ પર વિશેષવાદની અને સામાન્યવાદ સ્થલ
 મા સામાન્ય કથન વરાપર કહ્યુ હોય, કિન્તુ વિશેષ સ્થાનમા
 સામાન્ય કથન અને સામાન્ય સ્થલમા વિશેષ કથન કહ્યુ ન
 હોય. પરમાર્ય કે-આને જૈન શાસ્ત્રો ઉત્તર્ગ તથા અપવાદવાદ
 કહે છે એ રીતે જે આગમોક્ત તત્ત્વ કથન કર્યુ હોય તે જ આગ-
 મતત્ત્વ નિતાત ગ્રાથ જાણ્યુ જેમ કે-જૈનશાસ્ત્રો દિસામાં પાપ
 કહે છે, જલના જીવોનો આરમ્ભ કરવાથી વિનાશ થાય અને
 તેથી પાપવધ થાય એવુ કહે છે, છતા મુનિયો એક સ્થલથી
 અન્યત્ર ગમન કરતા હોય અને માર્ગમા નદી આરે તો યતના-
 પૂર્વક ઉતરી સામે કઠિ જાય એવી જિનાજ્ઞા છે આ સ્થલમા
 જલના જીવોનો વધ થાય છે તો પણ તેઓને પાપવધ તુચ્છ
 કહ્યો છે, કારણ કે-વગ્ર કરતા આરમ્ભમય પ્રવૃત્તિ કરે અને
 જીવોનો રચાવ કરવાની અપક્ષા રાત્રે નહીં તેમજ ફલ્યાળની
 રૂચ્છા વિનાનો હોય, ડુકમા સોપયોગ વર્તેન ન રાખતો હોય
 એવો જ વધત્ર અવશ્ય પુષ્ટ પાપત્ર કર એવુ શાસ્ત્રો કહે છે.
 અથાત્ ઉત્તર્ગથી જીવવધનો નિષેધ કરી, તેમા પાપ પ્રતિપાદન
 કરી ફરી અપવાદથી નદી ઉતરવાની આજ્ઞા આપી તેમાં થયેલ
 જીવવધથી અલ્પત્ર જાણાવ્યો, કારણ કે મુનિ નદી ઉતર્યા
 સિવાય સામે કાઠે જડ શકે નહીં અને જલના જીવોનો તેમા

ઉત્તરવાથી અવશ્ય વધ થાય જ પટલે એ વધ અપરિહાર્યરૂપ
 હોવાથી આપોએ નદી ઉત્તરવાની મુનિયોને અપવાદથી આજ્ઞા
 આપેલ છે કોઈ સામ્યી નદીમાં ફરતી હોય, અન્ય કોઈ ઉતાર
 ન હોય અને મુનિ ત્યાં ટાઝર હોય તો મુનિ પણ તેમાં પહોં
 સાધ્વીનો વચાવ કરી લે કાર્ય પટે ગ્રહસ્થ મુનિને દોષયુક્ત
 આહાર આપે—આ સર્વ આજ્ઞાઓ પ્રમુખ અપવાદથી આપી છે ને
 તેમાં દોષના બદલે લાભ જ દર્શાવ્યો છે પરમાર્થ એ કે—જ્યાં
 ઉત્તર્ગ, સામાન્ય આજ્ઞાથી વર્તન કરવા જના વિશેષ આત્મહાનિ,
 અકલ્યાણ થતું હોય ત્યાં વિશિષ્ટ આત્મલાભ, કલ્યાણ માટે
 વિશેષ રચન કરી અન્યથા પ્રવૃત્તિ કરવાની છુટ આપી હોય તે જ
 આજ્ઞાઓ નિર્દોષ સયુક્ત અને સર્વજ્ઞવાચ્યરૂપ કહવાય મથિતાર્થ
 પટલો જ કે ઉત્તર્ગ વાચ્ય કલ્યાણને માટે હોય અને અપવાદ
 વાક્યો પણ નિતાન્ત ઉત્તર્ગની પુષ્ટિ કરતા હોય પરંતુ ઉત્તર્ગ
 વાક્યના વિશ્વસકરૂપ અપવાદ વાચ્યો ન બને આ પ્રમાણે
 વિષેષ જે આગમતત્ત્વમાં ઘરાવર સચવાયો હોય, તે જ સત્ય
 આગમતત્ત્વ જાણતું અર્થ જેઓ યજ્ઞમાં થતો હિંમને ધર્મ્ય તથા
 વિત્રેય માને છે તેઓ પણ આ હિંસા સાપવાદ છે એમ કહે છે,
 કારણ કે સ્વર્ગાર્થી યજ્ઞક્રિયા અવશ્ય કર અને યજ્ઞમાં જે પશુ-
 ઓ ગલિરૂપ બને તેઓ પણ યજ્ઞ તથા વેદમંત્રના પ્રભાવથી સ્વર્ગ
 પ્રાપ્ત કરે છે, એટલે આ હિંસા પણ અહિંસા જ જાણી આના
 ટુક ઉત્તરમાં કહેવું જોઈએ કે—યાજ્ઞિકોની આ દલીલ અનુભવ,
 યુક્તિઓ અને પ્રમાણોના પ્રદારોને લેશ પણ સદન કરવાને અ-

शक्त छे. प्रथम तो यज्ञ धर्म्य छे के नहीं ए मुरय विषय विवादमस्त
छ, तथा यज्ञ सिवाय दानादि क्रियार्थी स्वर्ग न मलतु होय
अने यज्ञयी ज स्वर्ग मलतु होय तो स्वर्गार्थी माटे, अशक्यतया
यज्ञ विधेय मनाय खरु आम छता आटलु तो चोक्स जाणवु
क यज्ञ ए आरम्भक्रिया होवायी स्वर्ग तो दूर रह्यु, किन्तु मनु-
ष्यपणु पण तेनाथी प्राप्त यहु असम्भवनीय छे. एव तेमा जे
हिंसा थाय ते पण स्त्रिष्ट परिणामशून्य तो नहीं ज याज्ञिको
तेमा जे पशुओनो होम करवा बेसे छे ते काइ तेओनो कोइ
पण प्रकारे बचाव ज करवो, तेओने दुःख न थाय तेम वर्तवु,
दयापुद्धि राखी यज्ञ करवो बिगरे काइ विचार राखता होय
ए सबधमा अनुभव अने युक्तियो सर्वथा ना बहे ठे अरे ! जे
पशुओ लाया घराढा पाडता होय, अग्निथी त्रास पाभी मृत्युना
भयथी दूर भागता होय तेने बाधी, जजरजस्तिथी जम्डी, निर्दे-
यतापूर्वरु चांडालनी माफरु डुकडा करी तेनो होम थाय, तेनी
शेपाओ सानदपणो खवाय ते हिंसामा यदि पुण्य होय, अनुकपा-
भाव होय अने तेथी स्वर्ग प्राप्त थाय तो माता-पितानो यज्ञ शा
माटे न करवो ? परमार्थ के-ए हिंसा स्त्रिष्ट परिणाममय अने
दयापुद्धि रहित होवायी अधर्म्य अने परान्त त्याज्य ज छे, -
पटले ते सापसाद केम बहेवाय ? सापवान् प्रवृत्ति तो ते ज कहे-
बाप के जेनाथी आत्ममल्याणना मार्गमा स्खलना न थाय अने
उत्सर्गमार्गेना एकान्तत पुष्टि ज करे, अतएव याज्ञिक हिंसा तो
उत्सर्गपथनो ध्वंस करी आत्माने दुर्गतिमा घमडी जाय छे,

માટે પ્રત્યક્ત તો ત્યાજ્ય હોવા છતાં તેને સાપવાદ વહેવાનું સાદસ કરવું પણ મતાગ્રહ સૂચવે છે.

પુનઃ આગમતત્ત્વ “અલમૈદં પર્યશુદ્ધ ચ” અલ-અતિશે સર્વોંશે કરીને દેવપર્ય જેનો પરમાર્થ પરમતત્ત્વ શુદ્ધ નિર્મલ-નિર્દોષ હોય, ઇટલે જે આગમના વાચ્યો વરાવર વસ્તુતત્ત્વનું પ્રતિપાદન કરવામાં નિપુણ હોય, ભૂત, ભવિષ્ય તથા યત્નમાનમાં સરસી રીતે જ વસ્તુતત્ત્વ દર્શાવતા હોય, પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં એક જ રીતે અવિસવાદીપણે ભાવો પ્રતિપાદન કરતા હોય, ડ્યાર ડ્યાર શાસનપ્રવૃત્તિ યાચ અને તેના પ્રવર્તકો શાસનની રચના કરે ત્યારે ત્યારે પૂર્વપુરુષોના શાસન પ્રમાણે જ શાસ્ત્રો ઉપદેશે આથી સર્વજ્ઞાને તુલ્યપણે જે શાસ્ત્રો પરમાર્થનું વચન કરતા હોય, જે આગમ વાચ્યો આકાંક્ષાદિ દોષ રહિત હોય, અને શબ્દપ્રતિપાત્ર શક્તિવિશિષ્ટ હોય તે જ આગમતત્ત્વ શુદ્ધ જાણાનું નિષ્કર્ષ ઇટલો જ કે-શ્લોકોક્ત ત્રણ વિશેષણ વિશિષ્ટ જે આગમતત્ત્વ હોય તે જ પરમ આગમતત્ત્વ અને ગ્રામ તત્ત્વ જાણાનું અહીં દર્શાવેલ ત્રણે વિશેષણોનો પરમાર્થ અને તેની વિસ્તૃત વ્યાખ્યા મૂલકર્તા હવે પછીના શ્લોકોથી કરે છે ઇટલે ત્યાજ તેનો વિશેષ વિચાર કરવો ઇટ ગણાય ॥

ઉપર આપણે તપાસી ગયા કે-આગમતત્ત્વની ત્રણ પ્રકારે પરીક્ષા કરવી, તેમાં પ્રથમ આગમ પ્રતિપાત્ર વસ્તુ દૃષ્ટ અને ઇટ વન્ને રીતે એકવાક્ય-અવિરુદ્ધવાક્ય હોય, તે જ આગમ વરાવર

નિર્દોષ જાણવું અતઃ અહીં પ્રયત્નકાર "દષ્ટેષ્ટાવિકુદ્ધવાક્ય-
તયા" પ્રથમ કથીત સ્લોકના આ પદની વિસ્તૃત સર્પાક્ષા
કરવાનો પ્રકાર દર્શાવે છે—

આત્માસ્તિ સ પરિણામી,
વદ્ધ સત્કર્મણા વિચિત્રેણ ॥
મુક્તશ્ચ તદ્વિયોગાર્દ્ધિ—
સાહિંસાદિ તદ્દેતુ ॥ ૧૧ ॥

મૂલાર્થ—આત્મા જીવ છે, તે પરિણામન સ્વભાવયુક્ત
તયા વિચિત્ર એવા સદ્મૂલ કર્મોથી વદ્ધ છે ને કર્મોથી મુક્ત
છે અહીં હિંસા વિગેરે આત્માને કર્મવધમા અને અહિંસા વિગેરે
કર્મોથી છૂટવામાં કારણો જાણવા ॥

સ્પષ્ટીકરણ—અહીં આગમોક્ત તત્ત્વની પરીક્ષા કરવા
અર્થે આચાર્યશ્રી ઉપાયો દર્શાવના વદે છે કે—જ્યા આત્મા-
જીવની સત્તા પ્રતિપાદન કરી હોય, નિદાન કે—પુણ્ય, પાપ,
મોક્ષ, પરલોક, દાનાદિ સત્કર્મો વિગેરે તત્ત્વોનો મૂલસ્થાન
આત્મા જ છે. यदि આત્મા જ ન હોય તો ઉપદેષ્ટા, શ્રોતા
અને ઉપદેશ વિગેરે કોના માટે ? તપશ્ચર્યા તયા इन्द्रियादि
દમનનું ફલ શું ? ત્યાગ અને દાન વિગેરે શાના માટે ? અત-
પ્ત એ સર્વનો મૂલ આધારમૂલ આત્મા છે ને તે આત્માનું કથન
જ્યા કર્યું હોય તે જ સત્ય આગમ.

टीकाकार महाराज कहे छे के-नास्तिको आत्मसत्ता मानता नथी तेओ कहे छे के-प्रत्यक्ष आदि प्रमाणोद्वारा आत्मा घटो शकतो नथी जे वस्तु होय ते चनु आदि इन्द्रियो-बहे जरूर देखाय आत्मा चक्षु इन्द्रियी देखातो नथी. परमाणुओ जो के साक्षात् देखाता नथी सो पण तेनु कार्य घट पट बिगोरे देखाय छे माटे ते छे एम मानवा जोइये, ज्यार आत्मानु बनानेल कोइ पण कार्य देखातु नथी माटे आत्मा नथी अनुमानथी पण आत्मा घटतो नथी अनुमान प्रमाणमा लिंगज्ञान मुख्य साधनभूत छे एटले जेप अमृक स्थानमा धूम दर्शन यता त्या अग्निनु ज्ञान ययु अने तयारपछी कोइ स्थले दूरथा धूमदर्शन यवायी अहीं अग्नि अवश्य होबो जोइये, कारण के ज्या ज्या धूम होय त्या त्या अग्नि निश्चयनया होय. रसोढामा तथाप्रकारना अनुभव प्रत्यक्ष देखाय छे. एटले अहीं पण अग्नि छे एवो निश्चय अनुमानथी गाय छे एव आत्माने अथवा तेना लिंगने कोइ स्थले प्रत्यक्ष जोयेल नथी के जे परयी आत्मा छे एयु अनुमान करी सकाय. ज्या सुग्री आत्माना कोइपण लिंगनु प्रत्यक्ष दर्शन न थाय त्या सुग्री आत्माने सिद्ध करवा अनुमान प्रमाणनी गति थइ शके नहीं. एव आत्मा जेवो अन्य पदार्थ अन्यत्र स्थानमा देखातो पण नथो, जेथी आ आत्मा छे तेना सरिखो आ पण पदार्थ छे माटे ते आत्मा कहवाय, ए रीते उपमानप्रमाणयी पण आत्मानी प्रतिष्ठा यइ शक्ती नथी. फरी आगमवचनो अन्या-

ન્ય પુરુષો પ્રતિપાદિત દોષાર્થી અને સ્થૂળપા પરસ્પર વિરોધી-
 પણ મિત્ર મિત્ર રીતે પદાર્થનુ પ્રતિપાદન કરે છે. પટલે આ-
 ગમો જ અવિશ્વસનીય હોઈ તેનાથી આત્મા છે એ માન્યતા સમજે જ
 ક્યાથી ? અત્યેવ આત્મા નથી એ સત્ય છે તથા જેમ મનિરા
 માટક પદાર્થના સયોગથી પદા થાય છે તેમ પાંચભૂતના સયો-
 ગથી આત્મા પણ આવિર્ભૂત થઈ જતના ધુલુપુદો જેમ જલથી
 પ્રગટી તેમા તેનો વિલય થાય છે એવ આત્માનો પણ પાંચ-
 ભૂતોમાં જ વિલય-નાશ થાય છે. અત્યેવ પરિણામે આત્મા
 ચૈતન્ય નામન કોઈ પદાર્થ સ્વત્ર નથી જ.

આ વાતને નિર્મૂલ કરવા દરિયદ્રશ્વરિજી ઉપરોક્ત શ્લોકના
 પ્રથમ ચરણથી પ્રતિપાદક શૈલીએ વંદે છે. " આત્માસ્તિ "
 આત્મા-ચૈતન્ય એક સ્વત્ર પદાર્થ છે, નહીં કે અમુક પદાર્થના
 સયોગજન્ય આ આત્માની અસ્તિતા કેવલ ગ્રાહ્યો જ ક્યન
 નથી કરતા, કિન્તુ પ્રત્યક્ષ આદિ પ્રમાણો પણ તેની અસ્તિતા
 સિદ્ધ કરે છે તે આ પ્રમાણે—

આત્મા શરીરથી એક મિત્ર પદાર્થ રૂપે છે જ, તે ન હોય
 તો ' આત્મા છે કે નહીં ? ' એવો સશય થાય નહીં સશય એ
 જ્ઞાનરૂપ છે, અને જ્ઞાન આત્માનો ગુણ છે, કેવલ શરીરમા
 અથવા સ્વાલી ઇન્દ્રિયોમા તે ગુણ દેખાતો નથી નિદાન કે-
 શરીરજન્ય જો ગુણ હોય તો મૃતકલેવરમા તે ગુણનુ દર્શન થવું
 જોઈએ અને ઇન્દ્રિયોનો તે ગુણ હોય તો અમુક ઇન્દ્રિયના વિધ્વસ

પછી તે ગુણ ન દેખાવો જોડ્યે. દાખલા તરીકે અમુક માણસે નેત્રદ્વારા અમુક અમુક चीजોનું યથાવત્ માન કર્યું અને ત્યાગવાદ તે અથ થયો છતાં ચતુના નાશથી તેને થયેલ જ્ઞાનનો ફાડ નાશ થતો નથી, કિન્તુ જ્યારે જ્યાર પૂઠવામાં આવે ત્યાર ત્યારે તે चीजોની ઓઝણાણ રસાવર કરાવી આપે છે. પટલે એ ગુણ ચતુનો તો ન જ કહેવાય, કારણ કે—ચતુનો તો પહેલા જ નાશ થયો છે આથી જ અજ્ઞાનગુણને મિશ્ર માનવો જોડે. આ રીતે આ જ્ઞાનગુણ પ્રત્યક્ષ મિશ્રરૂપે અનુમત્તમા આવવાથી ગુણી આત્મા પ્રત્યક્ષ છે એમ માનવું જ જોડ્યે. નિદાન કે—આત્મા શિવાય આ ગુણ અન્યત્ર અનુભવતો નથી “અસ્ત્યેવ આત્મા પ્રત્યક્ષો, જીવો હ્યાત્માનમાત્મના । અહમ સ્મીતિ મયેત્તિ, રૂપાદીનિ યથેન્દ્રિયૈઃ ॥ ૧ ॥” ફરી હ્રદયસ્થન ઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ હોવાથી સૂક્ષ્મ પદાર્થનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન અમુક અશે જ થાય છે, જ્યારે પૂર્ણ આત્મ પ્રત્યક્ષ તો સર્વજ્ઞોને જ હોય છે. પટલે જે આત્મા પૂર્ણરીત્યા સર્વજ્ઞોને પ્રત્યક્ષ છે, તે આત્માને આપણે જ્ઞાનના અભાવથી પૂર્ણતયા પ્રત્યક્ષ ન કરી શકીયે. પતાવન માત્રથી આત્મા નથી કહેવાનું સાહસ કરવું તે મૂઠતાજ ગણાય.

એવ અહીં “આત્મા છે કે નહીં” એ સશય હૃદય વવાથી આત્મા પદાર્થ જરૂર કોઈ પણ જગ્યાએ હોવો જોડ્યે, કારણ કે કોઈ પણ વસ્તુ સર્વથી જ્યાર જ્યારે સશય થાય છે ત્યારે ત્યારે તે વસ્તુ કોઈ પણ સ્થાનમાં હોય છે જ અન્યથા તે

વસ્તુ સંબંધી મશય ઉદ્ભવતો નથી, ‘ નાસ્ત્યાત્મા ’ એ વાક્ય પણ આત્માનો એકાન્ત નિષેધ કરતું નથી, કિન્તુ “ નાસ્તિ અત્ર ઘટઃ ” “ આ સ્યાનમા ઘટ નથી ” એ વાક્ય જેમ-એત્ ભૂમિ વિશિષ્ટ ઘટનો અભાવ દર્શાવે છે પરંતુ સર્વે ઘટનો અભાવ દર્શાવતું નથી. અર્થાત્ એ વાક્યથી અન્યત્ર ઘટની સત્તા સિદ્ધ થાય છે એવું ઉપરોક્ત વાક્ય પણ અમુક શરીર અથવા ઇન્દ્રિયોમા આત્મા નથી એજ ભાવ દર્શાવે છે, પરંતુ સર્વે આત્માભાવ દર્શાવતું નથી નિદાન કે-એક સ્યાનમા સશય ધવાથી ત્યાં સશયી આત્મા જેમ સિદ્ધ થાય છે તદ્વત્ અન્યત્ર પણ જ્યાં જ્યાં તદાકાર સશય ઉદ્ભવે ત્યાં ત્યાં આત્મા છે એવું અનુમાન ચોક્કમપણે પ્રવર્તે છે

પ્રત્યક્ષ અને અનુમાન પ્રમાણથી આત્માની વિદિધિ ધવાથી ઉપમાન અને આગમ પ્રમાણથી આત્મા સિદ્ધ જ છે એટલે તેને સમજાવવાની જાડ વિશેષ જરૂર રહેતી નથી, કારણ કે-ઉપમાન પ્રમાણ તેના પાછલ જ ગમન કરે છે અને આગમ પ્રમાણ તો ‘ અતિથિ મે આયા ઉવઘાઈયે ’ इत्यादि વચનોથી આત્મમત્તા પોકારી પોકારી વારંવાર કહે છે આ રીતે યુક્તિ તથા પ્રમાણોદ્ધારા આત્મા વરાંવર સિદ્ધ હોવાથી જે શાસ્ત્રો નાસ્તિક પતની માવના દૂર કરી આ આત્મતત્ત્વનું કથન કરતા હોય તે જ આગમવાક્ય ગ્રાહ્ય થાય. અતઃપ્રવ અર્હી પણ ભગવાન્ હરિમદ્મુરિજી આગમતત્ત્વની પરીક્ષાનો નિયમ દર્શાવતા વદે છે કે-“ આત્માસ્તિ ” ‘ આત્મા છે ’ અર્થાત્ જૈનદર્શનમા

આત્મા ચોક્કસ માન્ય છે. આ આત્માને કેટલાકો નિત્ય કહે છે અને કોઈ અનિત્ય પણ કહે છે. નિત્યપક્ષમા " અમૃતચ્યુ તાનુત્પન્નસ્થિરૈક સ્વભાવો હિ નિત્ય " ' જેનો નાશ ન થાય, ઉત્પન્ન ન થાય અને સર્વદા સ્થિર એક સ્વભાવમાં રહે તે નિત્ય ' આ સ્પષ્ટ હોવાથી આત્મા જો ઉત્પન્ન ન થાય, નાશ ન પામે અને સ્થિર એક જ સ્વભાવવાનું હોય તો જન્મ તથા મરણ કોને ? સ્થળમા સુખી, સ્થળમા દુઃખી, સ્થળમા, રોગી સ્થળમા નિરોગી આ અવસ્થાઓ કોની ? બાલ, યુવાન અને વૃદ્ધ અવસ્થા અનુભવનાર કોણ ? મનુષ્ય, નારકી, તિર્યચ, દેવતા આદિ ભાષોમા રમનાર કોણ ? નિપ્પાન કે-ઉપરોક્ત નિયમ પ્રમાણે તો સર્વદા આત્મા એક જ રૂપમા વર્તનશીલ મારૂંમ પદ્ધતિ જોડે. જે મનુષ્ય હોય તે મનુષ્ય જ, જે દેવ હોય તે દેવ જ, જે નારકી હોય તે નારકી, જે બાલ હોય તે બાલ જ, રોગી હોય તે રોગી, દરિદ્ર હોય તે દરિદ્રી જ, ધની હોય તે ધનવાન જ, મૃદ હોય તે મૃદ જ, એ રીતે એક જ અવસ્થા પ્રત્યેક આત્મા અનુભવી પડે, કિન્તુ અવસ્થાઓનું પરાવર્તન થતું ન પડે.

અનિત્યપક્ષમા-આત્મા જ્ઞાણસ્થાપી હોવાથી પ્રથમ જ્ઞાણોત્પન્ન આત્મા દ્વિતીય જ્ઞાણમા નથી રહેતો અને દ્વિતીય જ્ઞાણોત્પન્ન આત્મા એ રીતે ભિન્ન જ્ઞાણમા નથી રહેતો. એ રીતે પ્રત્યેક જ્ઞાણમા આત્મા ઉત્પન્ન થાય અને વિનાશ પામે અર્થાત્-અનિત્યવાદપક્ષમા જ્ઞાણોની કેવળ પરપરા જ માન્ય છે. આ રીતે કનુલ કનવાથી પ્રથમ જ્ઞાણમા ઉત્પન્ન આત્મા જે કાંઈ ગુણ તથા પાપકર્મ

કર્મ અને તે આત્મા મરી ગયો હવે વીજી જણાયા ઉત્પન્ન આ-
ત્મા-પૂર્વાત્મા કૃતપુણ્ય-પાપનું ફલ અનુભવ્યુ આથી જોયો
પાપકર્મ કર્યુ તેણે મોગવ્યુ નહીં અને જોયો તે કર્મ ઉપાર્જ્યુ નથી
તેણે અનુભવ્યુ. ઇટલે કર કોઈ અને અનુભવે કોઈ ચોરી યા
ઘનમાસી કાઢ કર અને તેની શિક્ષા અન્ય મોગને પણ ન્યાય
ગણાવે શરા ?

આ રીતે સમયપત્તમા અનેક દોષો ઉદ્ભવવાથી પ્રયત્ન કર્તા કહે
છે કે-આ આત્મા “પરિણામી” માવાર્થ કે-આત્મા ભિન્ન ભિન્ન
અવસ્થામા, ભિન્ન ભિન્ન ભાવોમા પરિમનમાવવાલો છે પાંચે ગતિ-
યોમા ગમન સ્વમાનવાન, અલગ અલગ ભવોમા પર્યટન કરનાર,
બાલ, યુવા અને વૃદ્ધ આદિ અવસ્થા અનુભવનાર, દારિદ્ર્ય, રોગ,
સુખ, દુઃખ પર્યાયોનો ભોક્તા, ચૈતન્ય સ્વરૂપી આત્મા છે નિદાન
કે-દ્રવ્યની અપેક્ષા આત્મા નિત્ય ચૈતન્ય સ્વરૂપી છે, ને પર્યાયનો
અપેક્ષા અનિત્ય જન્મ, મૃત્યુ, દારિદ્ર્ય, રોગ, શોક, દેવ, મનુ
ષ્યાદિ વિવિધ ભાવોનો અનુભવિતા કયો છે પરિણામનું લક્ષણ
ટીકાકાર ઉપર કથિત ભાવને અનુકૂળ જનારે છે “પરિણામો
જ્યાર્થાતરગમન ન સર્વથા વ્યવસ્થાન । ન ચ સર્વથા
વિનાશ પરિણામસ્તાદ્વિદામિષ્ટ ” ॥ ૧ ॥ “ એક
ભાવ-અવસ્થા મૂકીને અન્ય અવસ્થામા ગમન કરવું, સર્વથા
એક જ માત્રમા સ્થિત ન રહેવું, સર્વથા વિનાશ પણ જેનો ન થાય
તેનું નામ પરિણામસ્વરૂપવેચાઓ પરિણામ માને છે ” નિષ્કર્ષ-
આત્માની જેમ અસ્થિતા સિદ્ધ છે તેમ તે પરિણામી પણ સિદ્ધ ન

छे. आ प्रमाणे भिन्न भिन्न अवस्थाओमा अनुगामी धर्मवान्
आत्मा प्रमाण अने युक्तिओधी बराबर सुघटित छे, एम बिना
शकाये कबूल करबु जोइये

परिणामनभावो-भिन्न भिन्न पर्यायोना अनुभव पण आत्माने
हेतु बिना तो नज ममने, केमके अ-पया सिद्धात्माने पण ते ते
भावोनो अनुभव मानवो पडे आ हेतुओ कर्मो सिवाय अन्य
तो नहीं ज कर्मोना सप्रथयी ज आत्मा अनेक पर्यायोने अनुभवे
छे अने सिद्धात्माने ते कर्मो न होवाथी ते ते भावोमा पर्यटन
करवानी जरूर रहेती नथी. निठान के-ससारस्थ आत्मा
" वदः सत्कर्मणा " मोहनीय आदि आठ कर्मोधी आठत
छे, वद छे आ कर्मो पण सद्वृत्त-विग्रमान छे, परंतु असद्वृ-
त्त कल्पनामात्र नथी. असद्वृत्त पदार्थ आत्माने सुखदुःख
आदि पर्यायोमा हेतुभूत रुद्रापि न बने. जे पदार्थ व-यापुननी
माफक असत्-अविग्रमान छे, कल्पनामात्र छे, ते पदार्थ यदि
निमित्त बनतो होय, फल आपना समर्थ यतो होय तो व-यापुन
पण जरूर बह्याने फल अर्पण करे, परंतु व-याने ते मल्लतु
नथी आत्माने उत्पन्न यता सुख-दुःख विगेरे भावो सामान्य
जन पण अनुभवे छे एटले जगत्मा सद्वृत्त कर्मो छे अने
आत्मा तेना सप्रथयी ससारपर्यटन आदि भावो पामे छे, ए
सिद्ध थयु.

आ कर्मो अनेक प्रकारना छे कर्मोना मुख्य आठ भेदो-
ज्ञानावेरणीय, दर्शनावरणीय, मोहनीय, अर्ताराय, वेदेनीय,

આયુષ્ય, નાંધ, ગોર્ધ-પરીતે ગાદ્યોપા વગ્યા છે તેના ઉચ્ચરમેદો
 ૧૨૦ વગ્યા છે તેમજ આ કર્મોને શુભફલ અર્પક અને અશુભ
 ફળાર્પક પુણ્ય તથા પાપરૂપ એ પ્રકાર જણાવેલ છે, માટે
 પ્રયત્ન કરા છે કે—“ વિચિત્રેણ ” વિચિત્ર પ્રકારના કર્મોના
 આત્મા વદ છે, અતઃવિવિધ ફલોનો અનુભવ પણ આત્મા
 કરે છે. એ “ મુક્તઃ તદ્વિયોગાત્ ” દર્શિત આટિ કર્મો-
 નો સર્વથા વિયોગ, વિગ્ય યથાર્થા આત્મા અને કર્મો સર્વથા
 મિન મિન યથાર્થા આત્મા શુદ્ધ, નિર્ગોપ સ્ફાટિકરૂપ ચૈતન્ય
 સ્વરૂપ પાર્શ્વ મુક્ત-સિદ્ધ થાય છે અને આત્મા કેવલ સદ્
 ચિદ્ આમરૂપને જ અનુભવે છે નિદાન કે-પછી મુલ-દુઃખ,
 જન્મ-મરણ, રોગ-શોક, મનુષ્યાદિ ભાવોનુ પર્યટન છૂટી જાય
 છે હુકમા એ રાતે પરિણમનમાગવાનો વિચિત્ર કર્મોથી જડ
 અને કર્મોથી છૂટો થનાર એવો આત્મા છે એમ સિદ્ધ કર્યું

અહીં પ્રસંગવશાત્ જણાવતુ જોઈએ કે—કર્મો જડ પુદ્
 ગલસ્વરૂપા અતીન્દ્રિય વસ્તુ છે, અને આત્મા ચૈતન્ય જ્ઞાનાદિ
 સ્વરૂપવાન છે નિદાન કે-વસ્તુતઃ આત્મા જ્ઞાનાદિ કર્મોને મૂકી
 અન્ય તથિક મુલ-દુઃખ, રોગ-શોક, જન્મ-મરણ, મનુષ્યાદિ
 પર્યાયરૂપ થઈવાન નથી કિંતુ શુદ્ધાદો કે તરવાર જડ છતાં મનુષ્યના
 હાથમા આવ્યા પછી મનુષ્યના પ્રયત્નથી કાષ્ઠ આદિને કાપી
 નાતે છે, પત્થર પણ જડ છતાં ગ્રાહકના હાથમા આવ્યા
 પછી અન્યને મારવા સમર્થ બને છે, એવ કર્મો પણ આત્માના
 સયોગને પામી આત્મસ્ય વની આત્માને તત્તત્કારના ભાવોમય

વનાવે છે. ઇટલે તરવાર પકડનાર નિર્વજ છતા તરવારની સ-
 હાયતા પામી સ્વાત્માને સમર્થ માને છે, મારામા અન્યને મારવાની
 શક્તિ છે હુ વલવાન છુ એમ મિથ્યા અનુમવ કરે છે એક
 પ્રકારનો વિચિત્ર જુસ્તો અનુમવે છે, એવ આત્મા પણ જે જે
 માલો પોતાના સ્થાયી નથી તે તે કર્મકૃત માલોને કર્મના સચ-
 ઘથી પોતાના માને છે સ્વપણે અનુમવે છે તત્તત્માવનો અભિ-
 માની વની કર્મોથી મિશ્ર પોતાનુ રૂપ વિસરી જઈ કર્મે વનાવેલ રૂપ
 તે જ પોતાનુ સ્વરૂપ છે એમ સમજે છે, થદે છે, આથીજ અનેકથા
 આત્મા વિવિધ ભવોમા પર્યટન કરે છે, અભિમાનિક માન્યતા
 આત્મા પોતામા રહેલ અનાદિ રાગદ્વેષાદિ દોષોના કારણથી જ
 અનુમવે છે ને કર્મોને ઘાપે છે તથા સસારપર્યટન કરે છે,
 એવ કર્મો રાગદ્વેષાદિમય આત્માને વનાવે છે તથા રાગદ્વેષાદિકો
 કર્મરૂપ આત્માને વનાવે છે એ રીતે અન્યોન્યાધથી અનાદિ
 સમય આત્મા તથા કર્મોનો પ્રવર્તે છે ફરી એ અભિમાનિક
 માન્યતાને ઓટા રૂપમા ડ્યારે આત્મા દેરે છે ઘરાતર થદે છે
 કર્મ અને પોતાનુ રૂપ ભિન્નપણે માને છે ત્યારે તે કર્મોને ત્વસે-
 ઢવા અને પોતાનુ પરમાર્થ રૂપ પામવા પ્રયત્ન કરે છે, પરિણામે
 સર્વ કર્મને અલગ કરી સ્વસ્વરૂપી મુક્ત-સિદ્ધ થાય છે.

અતએવ અહીં ઉપરોક્ત કર્મ આવવાનુ તથા છૂટવાનુ કારણ
 મથકાર મહર્ષિ એકજ વાક્યમા વહુ સુદર રીતે દર્શાવે છે—
 “ હિંસાહિંસાદિ તદ્દેતુઃ ” હિંસા, જૂઠ, ચોરી, મૈથુન,

પરિગ્રહ એ પાંચ મુખ્યતથા કર્મરૂઢના કારણો કહ્યા છે તથા અર્હિસા, જૂઠનિષ્ઠિત્તિ, અર્ચૌર્ય, વ્રહ્મચર્ય, પરિગ્રહત્યાગ એ પાંચ મુખ્યતઃ કર્મનાશના કારણો કહ્યા છે.

મૂલમા જે આત્મિ શબ્દ આપ્યો છે તે પ્રત્યેકની સાથે જોડવાનો હોવાથી “હિંસાદિ-અર્હિસાદિ” એ રીતે વાક્યપ્રયોગ કરવો પડેલો-મિથ્યાત્વ, અવિરેત્તિ, પ્રમાદ, કર્પાપ, યોગે આદિ શબ્દમાત્ર એ પાંચ કારણો કર્મરૂઢના જાણવા. તત્ત્વાર્થમા હમાસ્વાતિવાચક પણ એજ જણાવે છે-મિથ્યાત્વાવિરત્તિ-પ્રમાદકર્પાપયોગા વધતેતત્ત્વઃ” (૪૦ અ. ૮-મૂ. ૧) ‘અર્હિસાદિ’ અગ્રસ્ય આદિ શબ્દથી ઉપર કહેછ હિંસાદિ-થી વિપરીત એવા અર્હિસા વિગેરે પાંચ સાધનો કર્મવિયોગના કારણો જાણવા મધિતાર્થ પડેલો જ કે મિથ્યાત્વાદિ કારણોથી આત્મા કર્મરૂઢ કરે છે, અને તેના ત્યાગથી અર્થાત્ સમ્પૂર્ણત્વ આદિ કારણથી આત્મા કર્મવિમુક્ત બને છે, કારણ કે-મિથ્યાત્વ વિગેરે ભાવો આત્માને અસન્ન મતિ પેદા કરી, દુષ્ટ માર્ગમાં દોરી જઈ કર્મરૂઢ કરાને છે, ને સમ્પૂર્ણત્વ આદિ ભાવો આત્માને સન્નમતિ-સત્ શ્રદ્ધા ઉપજાવી મોક્ષપથમા મેરી કર્મવિમુક્ત કરે છે, એ ભાવ અપકારના વાચ્યમા રહ્યો છે એવ પ્રકારે આત્મા આદિ પદાર્થનુ સ્વરૂપદર્શન જે શાસ્ત્રના કળુ હોય, પછી તે શાસ્ત્ર મમે તે પુરુષરૂઢિત હોય, તત્ત્વાશ્ત્રોક્ત વાક્યો જરૂર મદ્દન યોગ્ય જાણવા. આત્મ પ્રવચન મધ્યમ પ્રકારની કસોટીથી શુદ્ધ જાણવું નિદાન કે-એ રીતે મમાણ અને યુક્તિથી અસંશ્ચ જાણવું

અન્તયા આટલું જાણવું જરૂરી છે કે—‘આગમતત્ત્વ’ ની પરીક્ષાનો પ્રકાર અથર્કતા દર્શાવી રહ્યા છે, તેમા જે આગમ-વાક્ય પ્રમાણ તથા શાસ્ત્રીય વચનથી અસ્વચ્છ હોય, ૧ ઉત્સર્ગ અને અપવાદના વિષયવાલુ હોય ૨ ઐદંપર્ય-પરમાર્થવહે સશુદ્ધ હોય ૩, તે જ વચન હિતાર્થ ને સ્વાત્મહિત અર્થે ઉપાદેય ગણાય. આ વાત આપણે ઉપર જોડે ગયા, તેમા પ્રમાણ તથા શાસ્ત્રીય વચનથી જે આગમવાક્ય અસ્વચ્છ હોય, ૧ રીતનો આગમનશ્વની પરીક્ષાનો પ્રથમ પ્રકાર અથર્કાર દર્શાવ્યો. નિદાન કે—ઉપર કથા પ્રમાણે આત્મા આદિ પદાર્થની અસ્તિતા જે શાસ્ત્રમા કથન કરી હોય તે શાસ્ત્રોક્ત વાક્યો આદેય જાણવા. હવે રહ્યો ઉત્સર્ગ તથા અપવાદે કરી સશુદ્ધ ૧ થીજો પ્રકાર, ૧૯૯૯ જે શાસ્ત્રના વચનો ઉત્સર્ગ વાક્યરૂપ તથા અપવાદવાક્યરૂપ ઉભયથા શુદ્ધ હોય, અહીં ઉત્સર્ગ તથા અપવાદનુ સ્વરૂપ દશમા શ્લોકના વિવરણમા યત્કિંચિત્ દેલાડયુ છે, ૧૯૯૯ અહીં તત્-સબધમા વિશેષ જણાવવાની જરૂર રહેતી નથી, તેમજ પ્રથમ પ્રકારની પરીક્ષામા તે વિષય આવી જતો હોવાથી અથર્કારે મિત્રપણે જણાવ્યો પણ નથી અતઃપૂર્વ થીજા વિષયને મૂકી ઐદંપર્ય પરમાર્થવહે સશુદ્ધ ૧ થીજો પ્રકાર સમજાવવા અથર્કાર ૧૯૯ શ્લોકથી કથન કરે છે—

પરલોકવિધૌ માન વચન તદર્તોદ્રિયાર્થદૃઢ્યકં ॥
સર્વમિદમનાદિ સ્યાદૈદંપર્યસ્ય શુદ્ધિરિતિ ॥૧૨॥

મૂલાર્થ—અર્તીન્દ્રિય અર્થ દષ્ટા એવા સર્વજ્ઞ મગરતોણ સ્પષ્ટ-
પગો કહેલ ઘડનજ પરલોક સવધી વિધેય કાર્યોમાં માન્ય
પ્રતિષ્ઠિત ગણ્યું છે. ફરી આ ઘડન સર્વ જ્ઞેયની અપેક્ષાએ અના-
દિકાલીન છે, એ પ્રકારે ઐદર્પ્ય પરમાર્થની શુદ્ધિ બાણધી ॥

સ્પષ્ટીકરણ—“ અર્તીન્દ્રિયાર્થદગ્ધ્યસ્તુ ” જગતમાં
પદાર્થો એ પ્રકારના છે એક તો દ્વિતીયદષ્ટ્ય પટલે આપણે સૌ
જેને દેહી શકીએ, અનુભવીએ છીએ તે અને ધીજા જે દ્વિતીય-
દષ્ટ્ય ન હોય કિન્તુ જ્ઞાનબ્રાહ્મ હોય જેવા કે—આત્મા, કર્મ, પર-
માત્મા, ધર્મ, અધર્માસ્તિરાય આદિ જેને આપણે દેહી શકતા
નથી પણ તેવા અનતજ્ઞાની દેરો છે તે, અર્થાત્ ધીજા નહરના
પદાર્થો તેઓ જ દેહી શકે કે જેઓને કૌલ્યજ્ઞાન—અનતજ્ઞાન
માત્ર થયું હોય. શિવાય અન્યને તે પદાર્થ દેખવાની શક્તિ ન
હોય નિજાન કે—ધીતરાગ મગરતોજ સર્વજ્ઞ હોય અને તેઓ જ
આ ધીજા નહરના સર્વ પદાર્થને ઘરાવર જોઈ શકે છે આ પરથી
જેને જે પદાર્થનું યથાસ્થિત જ્ઞાન નથી તેઓ તે પદાર્થનું યથા-
શિગત સ્વરૂપ કયાથી કહી શકે ? એ વાત ઘરાવર સમજાય તેવી
છે. પગો કોઈ અજ્ઞેય પદાર્થનું સ્વરૂપ કયન કરવાનું કરે
છો તે પણ અન્યસ્થિત અને ઘાઘિત જ કયન કરે ? જામનું
જોડણ. આથી તેના પર વિશ્વાસ સ્થાપન
જામનું કારણ કેય ન થાય ? માટે આ
જામનું પાવની પરીક્ષામાં ધીજો પ્રકાર દર્શ
“ પરલોકધિધી માન ઘડન ” પરલો

कार्योपा-स्वर्ग तथा मोक्ष आदि विधेयकार्योपा, आत्मिक शुभ विधानोपा अर्तोद्रयार्थदर्शी एवा सर्वत्र भगवतोनुज वचन मान्य, प्रतिष्ठित, विश्वसनीय होय हेतु एज के तेओनेज तत् पदार्थ सबधी यथास्थित अत्रा य ज्ञान होय छे, एटले तेओना कथनमा लेश पण विरोध अथवा विसवादिपणु होतु नथी. विरोध के विसवादिपणु तेओना ज कथनमा होय के जेओमा राग या द्वेष उद्भूत अनुद्भूतरूपे विद्यमान होय, अने तेथी ज तेओ स्वार्थना मोहमा खेंचाई अगर मानादिमा आवी जइ इच्छाथी, अनिच्छाथी असत्य सत्यासत्यपणु भरही मारे. ज्या असत्य के सत्यासत्य उत्पादक राग या द्वेषनु मूलज नथी—सर्वथा अभावज थइ गयो छे, तेओना कथनमा असत्य सत्यासत्यनो अश क्याथी संभवे ? नज सभने ए बात सामान्य बुद्धिप पण स्वीकारी शक्य एवी छे. कसु पण छे—

रागाद्वा द्वेषाद्वा मोहाद्वा

वाक्यमुच्यते द्यूतम् ।

यस्य तु नैते दोषा

तस्यानृतकारण किं स्यात् ? ॥ १ ॥

अतएव अही अथकर्ता परलोक सनथी विधेय बायतोमा सर्वज्ञवचनज प्रमाणिक होय एवु जणावी प्रतिपादन करे छे के—जे शास्त्रो खास सर्वज्ञना कथन करेल होय एम प्रमाण अने अनुभव पण मान्य करे ते ज शास्त्रवचन शुद्ध जाणवु—ग्राह्य जाणवु निदान के—सर्वज्ञवाक्य ते ज औदपर्य-परमार्थ शुद्ध जाणवु. अथकार आ वचननी विशेष परीक्षा माटे कहे छे के—

‘ સર્વમિદમનાદિ સ્થાત્ ’ સર્વજ્ઞવચન આદિ અને અનાદિ વે પ્રકારે જાણવું અમુક અમુક સર્વજ્ઞની અપેક્ષાએ આદિ રચન, અને મહાવિદેહ આદિ ચેત્રોની અપેક્ષાએ અનાદિ વચન અથવા પ્રવાહની અપેક્ષાએ અનાદિ વચન જાણવું એટલે ભૂતકાળમા આ સર્વજ્ઞવચન હતું, વર્તમાનમા છે અને ભવિષ્યમા રહેવાનું એવો કોઈ કાલ નથી કે જે કાલે આ સર્વજ્ઞવચન ન હોય

મઝીં એક જ્ઞાન ચગવર ધ્યાનમા રાસવાની છે, અને તે એ વે-સર્વજ્ઞપણું કોઈ પણ વ્યક્તિને અનાદિનું ઘટે નહીં કિન્તુ અલ્પજ્ઞ જ કાલ્પક્રમે કર્મો નાશ કરી સર્વજ્ઞપણું પ્રાપ્ત કરે એમ યુક્તિ અને પ્રમાણથી સિદ્ધ થાય છે; અન્યથા અમુક વ્યક્તિને સર્વજ્ઞપણું અનાદિનું જ માન્ય હોય તો આપણે જીવોના જીવાત્મા અને સર્વજ્ઞાત્મા એમ બે મેદો અનાદિના નજ માનવા જોઈએ.

આ પરથી જેમ સર્વજ્ઞાત્મા તે સર્વજ્ઞ હોવાથી કદાપિ જીવાત્મપણામા આવતા નથી, અગર જાને તો તેઓને પણ એક પ્રકારનું અસ્મદૃષ્ટીયત્રની માફક પર્યટન જ રહ્યું કહેવાય, અને તેમ થવાથી સર્વજ્ઞ છતાં તેઓ અસર્વજ્ઞની રૂગવર જ કહેવાય, એ જીવાત્માએ પણ જીવાત્મરૂપ સ્વસ્વભાવનો ત્યાગ કરી સર્વજ્ઞપણું કદાપિ પ્રાપ્ત ન કર્યું જોઈએ કરે તો અનાદિનું જીવાત્મપણું ક્યાથી રહે ? નજ રહે, કિન્તુ જીવાત્મા જીવસ્વરૂપ છોડી સર્વજ્ઞપણું તો અવશ્ય પ્રાપ્ત કરે છેજ વધુમા સપરોક્ત અનાદિના બે મેદો પણ કન્પિતજ માનવા જોઈએ ટુકમા વસ્તુગત્યા સ્થિત અનાદિ મેદોનું પરિવર્તન કદાપિ સમ્ભવે જ નહીં, જેમ અનાદિથી

જડ તે જડ અને ચૈતન્ય તે ચૈતન્ય એ મેદનુ પરિવર્તન થતુ નથી તેમ અનાદિ ઉપરોક્ત મેદોનુ પણ પરિવર્તન ન જ સમયે તયા જીવાત્મા સર્વેશ્વરુ પ્રાપ્ત કરવાને જે ત્યાગ, તપ, દાન આદિ કરે તે અને તેમ કરવાનો ઉપદેશ અર્પનાર શાસ્ત્રો વિફલ જ માનવા છોડ્યે. જે યસ્તુ મલ્લવાની નથી તેના માટે જે પરિશ્રમ કરવો કે ઉપદેશ આપવો તે નિષ્ફલ જ ગણાય-વધ્યા જેવો જાણવો. અજ્ઞાનાવસ્થામાયો અલ્પજ્ઞપણુ અને તેની ઉત્ક્રાન્તિ થતાં પ્રસ્થ-જ્ઞાનીપણુ આપણે અનુભવીયે છીએ, તો તેના ક્રમિક ઉત્ક્રાન્તિ-શબ્દમા સર્વેશ્વરુ આત્મા પ્રાપ્ત કર એ માનસિક ગૂઢ અનુભવને પણ આપણે કેમ મિથ્યા માનવો ઘટે ? નિદ્રાને કે-અધકાર પછી કંઈક પ્રકાશ અને ઉપા ત્યારવાદ ક્રમશઃ પ્રકાશ વધતા ધીરે ધીરે અધકાર જગતમાથી દૂર થાય છે ને પશ્ચાત્ સર્વથા સૂર્યનો પ્રકાશ જ દેખાય છે એવ આત્મા પણ અતરના અધકારને દૂર કરી સર્વથા જ્ઞાનરુપ પ્રકાશને પ્રાપ્ત કરે એ ઘાત અનુભવમા આયે તેવી છે. સર્વ આત્માઓને સર્વેશ્વરુ અનાદિનુ આવિર્ભૂત હોય એ માન્યતા સઘળી ધરની માલુમ પડે છે.

તથા પૃથ્વીનો જે ભાગ વ્યવહારમા જણાય છે તેટલી જ પૃથ્વી નથી કિન્તુ પહાડ પાછલે આ સિવાયની ઘડોઢી પૃથ્વી અવશ્ય છે એ વાત તો આજે જહવાદીયો પણ કબૂલ કરે છે. જે દેશો પહેલા વ્યવહારમા ન્હોતા જણાતા તે દેશો વ્યવહારમાં આવતે સાચજ શીવાયના દેશોની શોધ કરવાની પાશ્ચાત્યોને લાલસા વધી ક્રમે ક્રમે જ્યાં જ્યાં તે લોકો પહોંચી

शक्या तेयी तेओनो उत्साह अधिक उदीप्त थयो अने हजी पण अन्य विभाग भाटे तलपापद थाय छे एटले वर्तमानमा आपणी दृष्टिये जे विभागो न जखाय ते विभागो नयी एघु कथन करखु ते नितान्त आग्रहज गखाय भायी सर्वेश-प्ररूपित जैन शास्त्रो पहेलायीज पृथ्वीना अनेक विभागनु वर्णन करे छे ने ते विभागो एवा छे के ज्या विशिष्ट बल शिवाय सामान्य जनता अइ शक्ते नहीं. आ विभागोमा केट लाक विभागो अहीनी बराबर स्थितिवाला छे अने केटलाक विभागो अही करता पण अति उच्च स्थितिवाला छे, के ज्या सर्वदा नितान्त सुख, वैभव, म्होटा बलवान् गरीरो अने अनतज्ञानीओ वर्ती रखा छे

अतएव सर्वज्ञवचन आ सर्व क्षेत्रनी अपेक्षाए विचार करता सर्वदा विद्यमान होवायी एटले महाविदेहादि क्षेत्रोमा सर्वज्ञो हमेशा विहरमान रहेवायी तदपेक्षया अनादि शाश्वत वचन अही शास्त्रकर्ताए जखाय्यु निदान के-उत्तम शास्त्रवाक्यनी परीक्षा करता शास्त्रवाक्यो उपर कथा मपाण्णे सर्वज्ञकथित अने आदिअनादिभाय अलंकृत छे के नहीं ? ए बात जरर तपासवी आ परीक्षाने महर्षिओ अदपर्य-परमार्थ शुद्ध परीक्षा निर्देशे छे निष्कर्ष-आतु वचन ज परलोक भाटे आत्माने उप-कारी थाय, शिवाय तो अन्यना वचनना आलवनयी आत्मा ससारगर्तमाज गोया खाय ॥

वस अर्ही सुधी ग्रथकर्ताए सत् धर्मना परीक्षक एवा बाल,
मध्यम, बुधवर्गनु स्वरूप तथा परीक्षा अने परीक्षाना प्रकारो
दर्शव्या हवे आ लोकोने धर्मोपदेश आचार्ये केवो आपवो
जोइये जेथी आ लोकोने पण यथास्थित धर्मनो ख्याल आवे,
आ हतुधी ग्रथकर्ता हवे उपदेश आपवानी रीति दर्शवि छे—

बालादिभावमेव सम्यग्विज्ञाय

देहिनां गुरुणा ॥

सद्धर्मदेशनापि हि

कर्त्तव्या तदनुसारेण ॥ १३ ॥

मूलार्थ—ए रीते धर्मगुरुण अनुप्योना बाल, मध्यम, बुध
विगेर भावोनु यथास्थित स्वरूप जाणी उत्तमधर्मनी देशना-
उपदेश तेओने जेम सुदृढ रीते उपकारी याय ते प्रमाणे ज
आपवो ॥

स्पष्टीकरण—‘एव’ आचार्य हरिमद्रमूरि कहे छे के—प्रथम
कथा प्रमाणे बाल, मध्यम आदि वर्गोनु स्वरूप ध्यानमा राखी
तेओने हितकारी ज उपदेश धर्मोपदेशके करवो निदान के—ओ-
तानु दिल समज्या बगर उपदेशनो प्रवाह छोडवायी ओताने
तेनाथी लाभ याय नहीं अने वक्ताने चलटो क्लेश पेदा याय
छे, बल्के घणीवार ओता विपरित परीक्षामी उनी सदाने पाटे
धर्मश्रवण करवानु छोटी वे छे. एटले यत्किंचित् पहेलानो
भाव होय तेमां पण हानि पहुँचे छे, एव उपदेशकने तेटलो

સમયે વ્યર્થ જવાથી પઠન-પાઠનાદિમા પણ વ્યાધાત પહોંચે છે. એતર્થ આચારાગમા પર્યદ્ જનસ્વભાવ અને ધર્મરુચિ વિગેરે થોતા મરંધી ભાવો જાણ્યા શિવાય ઉપદેશ કરવાની સુલ્લી મનાડ કરી છે નિષ્કર્ષ-આચાર્ય-દેશ, કાલ, જનસ્વભાવ, લોકોની અધિરુચિ વિગેરે વાતો જાણ્યા વગર જે ધર્મોપદેશ કરે તે શૂન્યરૂપ જ પરિણામે-વધુમા અનર્થ કરે, માટે અહીં પ્રયક્તા ભાર દર્શને અજાણે છે કે-“ ચાલાદિભાવમેર્થ સમ્યગ્વિજ્ઞાય ” ધરાતર ચાલ વિગેરનુ પ્રયત્ન ધર્મોપદેશકે સ્વરૂપ જાણતુ તે જાણ્યા પછી જ ધર્મોપદેશ કરવો. શિવાયને શાસ્ત્રોમા ઉદયેત્ત જેવા ગણ્યા છે આ ઉપદેશકો પણ ફલદર-નો હુકડો મલવાથી ગાત્રી યદ્યે તેવા તો ન જ હોવા જોઈયે. પટલે એકાદ ગ્રંથ કે ચરિત્ર, અમુક ભેદ કે માપણ, છુટક ચોટાઈ સ્ત્રોકો મુલે યાદ કરી લીધા અને પછી ઉપદેશકનો સહો તદ્ લોકોને ઉપદેશ આપવા દોહી જાય તેવા ન જોઈયે; કિન્તુ આચાર્ય કહે છે કે-“ શુરુણા ” શુરુપણાના યયા-સ્થિત ગુણ જેમા હોય, જેમકે-ધર્મજ્ઞો ધર્મકર્તા ચ, સદા ધર્મપરાયણ. । સત્સ્વેભ્યો ધર્મશાસ્ત્રાર્થદેશકો શુરુરુચ્યતે ॥ ૧ ॥ “ ધર્મ જાણવાર, ધર્મકર્તા, નિત્ય ધર્મમા જ તન્યર, તથા મન્યાત્માઓને ધર્મશાસ્ત્રનો ઉપદેશ અર્પનાર શુરુ કરીયે ” પરમાર્થ કે-સ્વશાસ્ત્ર અને પરશાસ્ત્રના જ્ઞાતા તથા નિત્ય ધર્મમા દત્તચિત્ત એવા ગીતાર્થ મહાપુરુષો શિવાય અન્યે ધર્મોપદેશ આપવા વેસણુ ય કેવલ ધર્મ અને થોતાને

उत्पथमा दोरी जवानु ज कारण बने छे निदान के-आजे
 आवा वक्ताओ शासनमा केवो गोटाजो पेदा करी रखा छे ते
 नंजरे ज धरणी बंखत आपणो अनुभवीये छीये. व्यसन, अभक्ष्य
 अने पौद्गलिक मोहमा राचीपाची रहेअ उपदेशकोए काई
 शासननी ओछी खराबी नथी करी अतएव-हितार्थाए आ-
 चार्यना उपरोक्त गभीर कथन पर खास ध्यान आपवानी जरूर
 छे वधुमा श्रयकर्ता जणाये छे के-बालादिभाव जाण्या
 पछी धर्मोपदेश करवो ते पण एवी रीते के-"तदनुसारेण"
 एटले बालादिकोने हितकारी धाय परमार्थ-बाल विगैरे धर्मो-
 पदेश श्रवण करी पोतानो बालभाव समर्पि तेनो त्याग करी
 बुधपणु प्राप्त कर. टीकाकार कहे छे के-"यस्य यथोपक
 राय सपथते देशना तस्य तथा विधेया " "जेने जे
 प्रकार धर्मदेशना करवोथी उपकार धाय तेने ते प्रकारे धर्म-
 देशना करवी " अर्थात् जीव आदि एक पणु तत्त्वने जे सम-
 जता नथी तेवाओ सामे सुश्रोना गहन भावो कथन करवा
 घेसंखु अने गहन तत्त्वोना शोखीनो पासै राजा राखीनी
 कथाओ करवा घेसंखु, धर्मना खरा धर्मने नही जाणैनार पासै
 लावा लावा तत्त्वोना व्याख्यानो करवा ए सर्व अनुचितपणु
 पेदा कर छे, माटे, अने भूलमा 'हि' ए शब्द होवार्थी हित-
 कारी धाय तेवो ज उपदेश आपवो पण अन्यथा प्रकारनो
 उपदेश न आपवो ए खास उपदेशके ध्यान राखवु जोइए.
 स्पष्ट शब्दोमा कह्यो तो अहितकर उपदेश आपवा करता

ઉપદેશક મૌન ધારવું, ઉપદેશક્ષણાનો મોહ છોડી દેવો એ વધારે ઉચિત ગણાય, ઘલ્લે લામકારી જુ યાય, અને તેમ કરવામા પોતાને હાનિ થતી હોય તો અવશ્ય ગ્રથકારના કથન પ્રમાણે પ્રથમ તેવું ઉચ્ચ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા કમ્પર કમવી અને પછી ઉપદેશ કરવો જેથી ઉપદેશકનો મનોરથ સફલ ગણાય

ઉપર દર્શિત વિષયની જ વસ્તુ પુષ્ટિ માટે પ્રથક્તર્તા આગળ વધીને અધિક રુલામો કર છે—

યદ્ ભાપિત મુનીંદ્રે. પાપ

સ્વલુ દેશના પરસ્થાને ।

ઉન્માર્ગનયનમેતદ્

ભવગહને દારુણવિપાકં ॥ ૧૪ ॥

મૂલાર્થ—પરમજ્ઞાનીયોએ—અન્યને ઉપકારી ધર્મદેશના અન્યને આપવામા નિશ્ચયથી પાપકારી કહી છે, કારણ કે—અન્ય યોગ્ય દેશના અન્યને આપવાથી ઉન્માર્ગમા લઈ જઈ ભવ-સમુદ્રમા ફસાવી મયકર કડુકફલ આપનારી થને છે

સ્પર્ષીકરણ—૧૩ મા શ્લોકમા જે ઘાત કહી છે તેનુજ અહીં પ્રયકાર સ્પર્ષીકરણ કરે છે અર્થ યોગ્ય દેશના અન્યને આપવામા સર્વજ્ઞો પાપ કહે છે, અર્થાત્—બાલ યોગ્ય દેશના મધ્યમને, મધ્યમ યોગ્ય બુધને, બુધ યોગ્ય બાલ અથવા મધ્યમને અને મધ્યમ યોગ્ય બાલને એ રીતે ધર્મદેશના કરવામા

મહાપાપ કહ્યું છે. વ્યવહારમાં પણ જેટલી અને જેવી લાયકાત હોય તે પ્રમાણે જ અધિકારો અપાય છે, અન્યથા આપવામાં દેનારને નીચું દેખવું પડે અને લેનાર તેનો ડાયરશાહી ઉપયોગ કરે. આ વાત કાફ છાની નથી તદ્વત્ અહીં પણ યુધ વિગેરે યોગ્ય વેશના-ધર્મસ્વરૂપ ઘાલ આદિને આપવાથી તથા ઘાલ આદિ યોગ્ય ધર્મસ્વરૂપ યુધ વિગેરેની પાસે કથન કરવાથી જે લાભ કલ્યાણના પથે પહોંચવાનો થવો જોઈયે તે ન થતાં હલદો ધર્મધ્વજા ત્રસેડવાનું બને છે. ઇટલે નિતાન્ત તે સ્ત્રોકો પતિત પરિણામી થઈ ધર્મ પર અને ઉપદેશક આચાર્યોના પ્રતિ અવહુ-માની થઈ ઘોલવા માટે છે-“શુ ધ્યાન્યાનમાં જઈને કરીયે ? ત્યાં તો ઈણી ઈણી કતાય છે, કાફ સમજાતું નથી, સમય નકામો જાય છે કેવલ રાજા રાણીની ઘાતો ઘંચાય છે ” વિગેરે વિગેરે અતેવ મૂલ્યર્થા કહે છે કે-આવી ધર્મવેશના મહાપાપકારી થાય “સ્વલુ” નિશ્ચયથી પાપ પેદા કરે છે, ઇટલું જ નહીં, કિન્તુ “ઉન્માર્ગનયન” આવી ધર્મવેશના શ્રોતાને ઉન્માર્ગ તરફ સુધી જાય છે. દાસ્તા તરીકે જેમ યુધજનો વેશને અપ્રધાન માને છે તેમાં મુખ્યતથા ધર્મ માનતા નથી, જ્યારે ઘાલજીવો તેમાં ધર્મ માને છે. પ્રધાનતથા તે ધર્મ છે એમ સમજી વેશને નમસ્કાર કરે છે, પૂજે છે, વહુમાનથી માને છે, હવે ઘાલજીવો સામે વેશમાં ધર્મ નથી, તે તો અપ્રધાન છે, કારણ કે પાસત્યાઓ અને માઠો પણ પોતાના સ્વાર્થ માટે સાધુવેશ ધારણ કરે છે, પણ ઇતાવનમાત્રથી

તેઓ કાઠ ધર્મી કહેવાય નહીં કિન્તુ અધર્મને જ વધારે સેવે છે
 આ રીતે કયન કરવાથી બાલજીવો જે વેશના અનુરાગથી
 યત્કિંચિત્ ધર્મ સાધતા હોય, ક્રમશઃ અધિક ધર્મ પામતા હોય
 તેનો ત્યાગ કરી તેઓ પણ વેશને અબહુમાનથી જોવા શીખે,
 નિંદતા શીખે છે, અને તેમ યજ્ઞથી વિચારા બાલજીવો ધર્મશ્રદ્ધ
 વની અપરિણામી અથવા વિપરીણામી બને એ સ્વાભાવિક છે.
 આ પાપ કેવલ યોગ્યને યોગ્ય ધર્મદેશના ન દેવાથી થાય છે,
 યાવત્ અચકાર કહ છે કે-છેવટે “અવગ્રહને ધારુણ-
 ધિપાક ” ઉપરોક્ત પ્રતિકૂલ ધર્મદેશના તે તે લોકોને સસાર-
 સમુદ્રમાં ઢગાડી મચકર કડુક ફલ અર્પનાર બને છે પરમાર્થ
 કે-શ્રોતા અને વક્તા બન્ને આ રીતની ધર્મદેશનાથી ભવસમુદ્રમાં
 અથડાય છે. અર ! વક્તા તો અધિકતયા કડુક ફલ પણ
 ઉપાર્જન કરે છે, કારણ કે-સ્વરો વિચાર તો પ્રથમ વક્તા-
 નેજ કરવો જોઈયે. જ્ઞાન વિના ધર્મદેશના આપવાનો સાહસ
 કરવો તથા પ્રશ્નજ્ઞાનનો અનાદર કરવો એ વક્તા માટે મહાપાપ-
 કારી કેમ ન કહેવાય ? સ્વસ્થર વ્યવહારમાં પણ કાયદાનો
 જાણકાર યદ કાયદાનો અનાદર કરી ગુન્હો કરનાર
 ચક્રીજ પેરિષ્ટરને ઓછી સજા મોગવવી નથી પડતી ॥

ઉપરના કયનથી અહીં આશ્ચર્ય સાથે વધુ શકા પેદા થાય
 છે કે-આચાર્યો જે ધર્મોપદેશ આપે છે તે યદિ સર્વજ્ઞકથિતજ
 હોય તો તે ગમે તેના સામે કયન કરવામાં આવે એથી તે
 અનપ હત્તજ કેમ કરી શકે ? કારણ ઉપદેશ સર્વજ્ઞદર્શિત

હાવાથી અમૃતતુલ્યજ ગણાય છે, અર્થાત્-અમૃત ગમે તે પુરુષ આરોગે પડેલે આરોગનારને તો અતે લાભજ થાય છે. હા, જો ઉપદેશ સર્વેત્રકથિત ન હોય અને તે ઉપદેશ આચાર્યો આપે તો ઉપર કહેલ સર્વ વાતો વધવેસતી થાય સ્વરી. અતઃ આ શકાને નિર્મૂલ કરવા માટે હવે આચાર્યશ્રી અહીં સ્પષ્ટ સુલાસો કરે છે—

હિતમપિ વાયોરૌપધમહિત

તત્ શ્લેષ્મણો યથાત્યતં ॥

સદ્ધર્મદેશનોપધમેવ !

ઘાલાદ્યપેદ્ધામિતિ ॥ ૧૫ ॥

મૂલાર્થ—વાતરોગીને જે ઓપધ હિતકારી—ઉપકારી થાય—હોય તો પણ તેજ ઓપધ કફરોગીને આપવાથી અત્યત અહિતકારી—નુકશાન કરનાર થાય છે એવ ઉત્તમ ધર્મદેશના-રૂપ ઓપધ હિતકર છતાં અનધિકારી વાલ આદિ વર્ગને આપવાથી અહિતકર જ થાય છે

સ્પષ્ટીકરણ—ઓપધ માત્ર ઉપકારી જ હોય છે, છતાં અધિકારિ પ્રમાણે પડેલે રોગનું નિદાન કર્યા પછી રોગીને ઓપધ આપવામા આવે તોજ તે ઓપધ રોગીને ઉપકારી થાય છે અન્યથા હિતકર પણ ઓપધ અહિતકારી થાય, એ આપણે સારી રીતે જાણીએ છીએ. દાસલા તરીકે—જે ઓપધ વાત-

स्पष्टीकरण—अत्र आचार्यश्री योग्यने योग्य उपदेश
 आपवायी वक्ता—श्रोता उभयने शु लाभ याप ए बातनो सुलासो
 करे छे, जेप समय अने प्रकृतिज्ञ उच्चम वैत्र रोगीना रोगनु
 बराबर निदान करी औपय आपो उभयने मटान् लाभ कर
 छे एव अहीं पण उपदेशक धर्मगुरु आगल कथा प्रमाणे बाल
 आदि वर्गनु ययास्थित स्वरूप ध्यानपा राखी तेभोनी प्रकृति
 अनुकूल अने ते पण केवल परोपकार युद्धिए, के जेमा स्वार्थ-
 भावनो अश न होय ते रीते यदि धर्मापदेश करे तो अत्र
 प्रयकार कहे छे के “ विधिचदिह्” एटने विधिपूर्वक बाल
 योग्य बालने, मध्यम योग्य मध्यमने अने युव योग्य युवने ए
 रीते उपदेश आपे तो वक्ता नितान्तेन श्रोताने धर्मपर
 श्रद्धा उपजान छे परमार्थ के—बाल बिगेर जीवो तयामका
 रनो योग्य उपदेश श्रवण करी स्वनिष्ठ बालपणु छोड़ी मध्यम
 तथा युवपणु प्राप्त करे छे, जेयी तेभो पोतानु कल्याण सारी
 रीते साधी शक छे आधी आ जीवो आवा प्रकारना उपदेशना
 बलभी समार्गगामी उच्चमर्मी बनी परिणामे सम्यक्त्व पामे
 छे अर्थात् शुक्लपाक्षिरूपणानी दुर्लभ स्थिति प्राप्त करे छे
 एव वक्ता पण अनेक जीवोने धर्म प्रमाही पोतानु अभूतपूर्व
 कल्याण करे छे आचार्यश्री कहे छे के—‘नियमतो’
 आवा उपदेशयी निययेन वक्ताओ श्रोताने बोधिलाम पमाडे
 छे दुःकृपा आधी श्रोताओ उच्चरोच्चर पोतानु कल्याण साधता
 रीते छे ॥

“ उद्देश ”

गत अधिकारना अतभागमा आचार्यश्रीए जणाव्यु के—
बाल आदि योग्य वर्गने तेओनी योग्यता अनुरूप उपदेशक उप-
देश आपे तो ज नियमेन बोधि पमाहे छे आ परयी क्या श्रोताने
क्या प्रकारनो उपदेश आपवायी लाभ पाय ? ए बात हवे समज-
वानी नितान्त आवश्यकता कही अतएव प्रयुक्ता आ धीजा
प्रकरणमा क्या क्या जीवने क्या क्या प्रकारनो उपदेश
आपवो तेनु स्वरूप दर्शाववा प्रयत्न कर छे, अर्थात् धीजा
अधिकारनो प्रारम्भ अने तेनो मध्य आदिमा आ रीते
प्रकारे दर्शाव्यो छे.—

बालादिनामेपां यथोचित,

तद्विदो विधिर्गीत ।

सद्धर्मदेशनायामयमिह,

सिद्धान्ततत्त्वज्ञैः ॥ २-१ ॥

मूलार्थ—बाल, मध्यम आदिनु स्वरूप जाणनार उप-
देशक आचार्योए पूर्वे जणावेल बाल आदिने यथोचित रीते
उपदेश केवो आपवो ते सबयमा सद्धर्मनी देशनाविधिनु स्वरूप
आ प्रस्तुत प्रकरणमा कहेवासे अर्थात् जे रीते सिद्धान्ततत्त्वज्ञ
पुरुषोए विधि जणाव्यो छे, ते प्रमाणे आचार्यश्री कहसे

“ પ્રસ્તાવ અને નિર્દેશ ”

સ્પષ્ટીકરણ—આ કારિકાનો ભાવાર્થ જો કે સ્પષ્ટ જ છે તો પણ કાંઈક વિશિષ્ટ સુલાસો કરવાની આવશ્યકતા છે સ્વરી પ્રકરણનો પ્રારંભ કરવા પૂર્વે ગ્રંથકર્તા આચાર્યશ્રી નિર્દેશ કરે છે કે— આ પ્રકરણમાં સિદ્ધાન્તતત્ત્વવેદ મહાપુરુષોષ જે પ્રમાણે ઉત્તમ ધર્મની દેશના આપવાનો વિધિ અને તેના પ્રકારો ચાલ આદિ જીવો માટે કહ્યા છે તદનુસાર અમે પણ કથન કરીશું, કારણ કે પૂર્વ પ્રકરણમાં કહી ગયા હતા કે “ ચાલ આદિને યોગ્ય હિતોપદેશ આપવાથી આચાર્ય તેઓને ઘોષિ પમાડે છે ” એટલે ચાલ આદિ વર્ગનું સ્વરૂપ જાણ કાર પણ ઉપદેશવિધિ જો ન જાણે તો તે તથાપ્રકારનો વિધિ કયાંયા દર્શાવી શકે ?

“ સમદ્ધ ”

નિદાન કે-ઉપદેશકે આ વિધિ અવશ્ય સમજવો જોઈએ અતઃપવ પહેલું પ્રકરણ ચાલ આદિ વર્ગનું સ્વરૂપ દર્શાવનારુ જણાવ્યું એટલે આ વીજુ પ્રકરણ દેશનાવિધિ સ્વરૂપ દર્શાવનારુ જણાવીશું આ રીતે વીજા પ્રકરણનો સવધ પહેલા પ્રકરણ સાથે વરાવર ઘટાવી લેવો, કારણ કે-ગ્રંથનો વિષય યોગ્ય રીતે ઉત્તરોત્તર સુસમદ્ધ હોનાર્થી જ સમુચિત ગ્રાહ્ય અને પાઠ્ય થાય, જેથી પાઠકો પણ ઉપદેશવિધિ સમજી યયો-ચિત રીતે ઉપદેશ કરવા સાથે ઘોષિ પમાડી શકે અહીં આટલું

વિશેષ જાણવું કે અહીં જે વિધિ કહેવામા આવશે તે ‘તદ્વિદો’
 ધાત આદિ વર્ગનું સ્વરૂપ જાણકાર એવા ઉપદેશક પુરુષોને જ
 સ્વાસ્ત કરીને ઉપકારી થશે શિવાય અન્ય લોકોએ
 તો આ વિષય સમર્પના યાનમાં રાખવાનો છે આટલો સુલાસો
 કરી હવે આચાર્યશ્રી જણાવે છે કે—

“ પરાધીનતા અને તેના રેતુઓ ”

આ વિધિ હું સ્વત્ર કલ્પનાથી નથી કહેવાનો, કિન્તુ
 “ સિદ્ધાન્તતત્ત્વજૈ ” સિદ્ધાન્ત-આગમશાસ્ત્રોના આજ્ઞાકાર,
 પારગત એવા શ્રુતકેવલી યદ્રવાદુસ્વામી જેવા મહાપુરુષોએ જે રીતે
 પૂર્વ શાસ્ત્રોમા જણાવ્યો છે, તે જ વિધિ “યથોચિત્તં” વગવર
 ધાત આદિ વર્ગને ઉપકારી ધાય તથાપ્રકાર અહીં હું કયન
 કરીશ મતલબ કે-આ વિષયમા ગ્રંથકર્તા પોતાની પરાધીનતા
 તથા ગિષ્ટાજ્ઞા પરિપાલનતા દર્શાવે છે શિષ્ટત્વપ્રાપ્ત્યર્થ અને ગ્રંથને
 આદેય થનાવવા માટે આ એક ઉત્તમોચ્ચ માર્ગ છે કે જે આ-
 ચાર્યો પૂર્વપુરુષના પથે ચાલી યસ્તુ કયન રી પોતાની પરા-
 ધીનતા દર્શાવે છે. તથા જે લોકો ઉપદેશ અને વસ્તુનો નિર્દેશ
 શાસ્ત્રોમા પોતાની સ્વત્ર મતિકલ્પનાઓ મુખ્ય કરી કયન કરે
 તો ગ્રંથકર્તા હ્યસ્ય દોષાર્થી અવશ્યમેન સ્વલિત થાય અને
 દોષમિશ્રીત જ ચાર્યાથા કરે, કારણ કે જ્યાં હ્યસ્યો
 અલ્પજ્ઞ હોઈ પર્યાદિત જ્ઞાન ધરાવે છે ત્યાં તેઓ નિર્દોષ અને
 અવિરોધી કયન ક્યાથી કરી શકે ? પરમાર્થ કે-સદોષ તથા
 વિસવાદી જ વસ્તુનું પ્રરૂપણ કરે છે. આ બાજુ પ્રાકૃત લોકો

તો શ્રદાલુ, વિશ્વાસુ અને અતિઅલ્પજ્ઞ હોવાથી મથકર્તાના વાક્યોપર જ નિર્ભર રહે છે. નિદાન કે-એકાન્ત આદેયરૂપે માને છે. આથી મયાજ્ઞા પ્રમાણે વર્તન કરી પરિણામે તે લોકો કલ્યાણના વડલે વિશ્વાસથી સ્વાત્માનુ અકલ્યાણ મ કરે પટલે આણુ મહત્ત પાપ તે સ્વતત્ર આચાર્યની યુદ્ધિથી જ પેદા થયુ, એમ વિનાસકોચે માનવુ જોઈએ અતએવ સજ્જન અને શિષ્ટનો એ વાસ્તવિક ધર્મ છે કે પૂર્વપુરુષના પથે ચાલી તેવી વસ્તુ-તત્ત્વની પ્રરૂપણા કરવામા પરાધીનતા જ દર્શાવેલી-રાખેલી. નિષ્કર્ષ કે-અલ્પજ્ઞે સર્વજ્ઞોના અને મહત્ત જ્ઞાનીઓના વચનાધારે પદાર્થની ધ્યાનરૂપાઓ કરવી એ ન્યાય્ય ગણાય

અહીં મૂલમા “અથ” શબ્દ પટલા માટે જ મથકર્તાએ ધર્મો છે કે-આ આગલની આર્યાઓથી સાક્ષાત્ દૃશ્યમાન એવી સદ્-ધર્મનો દેશનાવિધિ હુ જણાવીશ જે વિષય અનતરપણે સમીપમા જ-સાક્ષાત્ દેસ્વાદેવાનો હોય છે ત્યા જ અથ શબ્દનો પ્રયોગ થાય છે હવે ઉપર દેસ્વાદેલા સવધના અનુસાર વાલ, મધ્યમ અને ઘુષ પૈકી ધર્મદેશનામા મધ્યમ વાલ યોગ્ય ધર્મદેશનાનો પ્રકાર અને ઉપદેશકે પણ તથાપકારે જ વર્તવુ જોઈયે, એ વાત આચાર્યથી જણાવે છે—

વાદાચરણપ્રધાના,

કર્તવ્યા દેશનેહ વાલસ્ય ॥

સ્વયમપિ ચ તદાચાર-

સ્તદઅતો નિયમત સેવ્ય ॥ ૨-૨ ॥

मूलार्थ—उपदेशके अर्ही उपदेशविधिमा प्रथम तो बालवर्ग पासे बाह्य चारित्रनी प्राधान्यता एट्खे मुनिपेशनी मुख्य प्रशसा जेमा होय एवी देशना आपवी, तथा उपदेशके पण नियमेन तेओनी सामे तेओ ज आचार पालवो जोइये.

“अयोग्य उपदेशानु परिणाम”

स्पष्टीकरण—‘ बाह्य एवो मुनि आदिनो वेश, बाह्य एवी अन्य क्रियाओ तेमज बाह्य आचार-वर्तन देखीने जेओ खुशी थाय, धर्म पामे ते बालवर्ग” आ बात गत प्रकरणा आचार्यश्री कही गया छे परमार्थ के- बालजीवो बाधाडबरमा बधार श्रद्धालु होय छे, कारण के- तेओने विशिष्ट विवेक तथा दीर्घ विचार न होवायी तेम बननु उचित छे निदान के-बालवर्गनी आवी स्थिति होवायी यदि उपदेशक धर्मोपदेश आपता आ लोको सामे “ बाह्य वेशनी असारता, अन्य बाह्य क्रियाओनी गौणता, एव बाह्य वर्तननी आडबरता, तेमा धर्म नयी, पासत्याओ, वेशविडवको अने माडो पण आजीविका माटे, अन्य स्वार्थ माटे तेओ वेश, तेवी क्रियाओ तथा तेवु आवेहुब वर्तन करे छे छता आ लोकोमा धर्मनो स्वलेश देखातो नयी; माटे धर्म तो तत्त्वमार्गमा अने आत्मानि शुद्ध परिणतिमा ज होय छे, शिवाय वेश के क्रियाओ तो एकटा बगरना शून्य जेवी ज समजवी ” आ रीतनो उपदेश अपाय तो नितान्तेन तेवु ज एकान्त पोपण

थाय तो ते बाललोको तुरतज धर्म प्रति मद आदरवाला यह धर्मशून्य-अश्रद्धालु बनी जाय छे अरे ! विमुख परिणामवाला थाय तो पण आश्चर्य नहीं

“ उपदेश प्रकार ”

अतएव ग्रन्थकर्त्ता स्पष्ट कहे छे के-“ इह ” उपदेश विषयमा उपदेशक ते बालजीयो विपरिणामी न बने, अश्रद्धालु न थाय माटे तेओनी प्रकृति अनुकूल रूपस गुणवृद्धि थाय, तेओ सप्तार्गाहू बने, तेओनी धर्मप्रीति बधे तेम वाद्यवेश, वाद्यनिया अने राहवर्तननी माधान्यता जेमा होय तेवो धर्मोपदेश उपदेशके आपयो, तथा वक्ताए पण वर्तन अने क्रियाओ तथाप्रकारे ज ते लोको सामे भेदपूर्वक आचरवी, जेथी ते लोको आधिक्येन धर्मश्रद्धालु रनी उपदेशक पर अनुरागी पण थाय अन्यथा आ लोको उपदेश अन्यथा प्रकारनो तथा आचरण भिन्न प्रकारनु निहाळा शीघ्र ही शकाशील बनी अविश्वासु थाय छे ते ज उपदेश अने उपदेशक प्रति मद आदर के अनादरवाळा बनी परिणामे धर्ममा पण किंचित् अदृढ परिणामी यह जाय निदान के-‘परोपदेशे पाडित्य’ ए वाक्यनो लोको तुरतज उच्चार करे,-‘पोथीना रिगणा’ जेवु कहे, अतएव अही ग्रन्थकर्त्ता भार मूकाने कहे छे के-“ नियमत सेट्या ” नियमेन वक्ताए पण जेवो उपदेश आपवो तथाप्रकारे ॥ वर्तन सेवबु. एटले उपदेश अने वर्तनमा द्विषामाव न करवो जोइए, अर्थात् उपदेशके “ चित्ते वाचि

क्रियाया च, साधुनामेकरूपता ” ए ज नियमनु सधु-
चित रीते पालन करवु न्याय्य गणाय.

“ प्रथकर्त्तानो आशय ”

अत्र ‘ उपदेशके बालजीवोने बाह्यवेश तथा बाह्य-
चारनी प्राधान्यतावाली धर्मदेशना आपवी ’ आउ जे आचार्य-
श्रीए जणाव्यु तेनु कारण आ बाललोको आवा उपदेशथी
अनुक्रमे धर्म पामे ए ज समजवु, परंतु आवा उपदेशथी
ते लोकोने अधारामा अथवा बालस्थितिमा राखवा एवो आशय
आचार्यश्रीनो छे एम न समजवु किन्तु बालकन मिठाइनी
लालच आपी जेम नडवा ओपऽनु पान करावाय छे, ए न्याये
अर्ही पण आ लोकोने जे वस्तुमा अधिक प्रेय तथा श्रद्धा छे
ते वस्तुना शुणो दर्शावा तेमा तेओने परावर सुदृढ करी,
तेओनी विचारशक्ति अने विवेकशक्तिने खिलववी तेमज
अनुक्रमे द्रव्यक्रिया अने भावक्रियानु स्वरूप, आत्मानि विचित्र
परिणतीयो, अध्यात्मतत्त्वनु दिग्दर्शन, आगमतत्त्व, व्यवहार
अने निश्चयनयनी मान्यता विगेरे जणावी बाह्यवश, बाह्य-
क्रियाओनी भुरय गौणता, क्रियानो खाली पण राख आह-
यर क्या अने केवा केवा प्रकारनो होय छे ? पासत्याओ पण
केवु वर्तन तथा क्रियानु परिशीलन करे छे ? विगेरे दर्शावी,
केवल बाह्यवेश आदिमा बालजीवोनो स्थापित एकान्त अनु-
राग उठावी तत्त्वमार्गमा भावप्राधान्य द्रव्यक्रियाओमा स्थापन

કરાવવો. ચાલજીવો પ્રત્યપપણુ પામી અનુક્રમે યુધપણુ પ્રાપ્ત કરે, આત્માની પરપવિશુદ્ધિ કરતા શીલે તથાપ્રકારે ઉપદેશકે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ તોજ ઉપદેશકનો ઉપદેશ પ્રમુખાજ્ઞાકારી બની સ્વપરને યથારૂપે ઉપકારી યાય, એજ આચાર્યશ્રીનો અર્હો ગર્ભિત પરમાર્થ છે. અતએવ અર્હો ઉપદેશાનુકૂલ વર્તન રાખવાનુ પણ ઉપદેશક માટે આચાર્યશ્રીએ મારપૂર્વક જણાવ્યુ છે

આ પ્રકારે ઉપદેશકને મલામણ કરી હવે ચાલચર્ગ લાયક દેશનાનુ સ્વરૂપ પ્રથકર્તા પાંચ આર્યા સ્તોરુથી વિસ્તૃત-પણે અર્હો દર્શાવે છે—

સમ્યગ્લોચવિધાન

હાનુપાનત્કત્વમથ ધરા શય્યા ।

પ્રહરદ્વય રજન્યા ,

સ્વાપ શીતોષ્ણસહન ચ ॥ ૨-૩ ॥

મૂલાર્થ—સમ્યક્-સર્વજ્ઞ બ્રાહ્માનુસારે છ છ માસે મુનિ-યોએ લોચ કરવો, ઉપાનહ (જોહા) પહેરવા નહીં અને પૃથ્વી પર શયન-સથારો કરવો, તથા રાત્રિના ચે મહર સુધી ઇટલે ઘીજા અને ત્રીજા મહોરમા નિદ્રા લેવી એવ શીયાળે, ઉન્હાળે શીત તથા ઉષ્ણ આદિ પરીપહો સહન કરવા જોઈએ.

“ ધર્મપ્રાપ્તિનુ કારણ ”

સ્પષ્ટીકરણ—ચાલજીવો સુત્ર એવો મુનિયોનો વાહ્યવેશ

तथा बाह्य कठिन आचारो निहाली खुशी बवा साथे धर्म पामे छे, तेनु मुख्य कारण आ छे. भयम तो आ लोको खानपान, गाढी, वाडी अने लाडीनी मोजमजाहमा, कपडा अलफारोमा, शरीरनी शुश्रूषामा जे आनन्द माने छे, जेमा अतिकष्ट के अल्प कष्ट होय तेवी क्रियायी, आचारोयी छुजी उठे छे, पोताना आत्माने लेश पण कष्ट याय तेनार्या त्रास पामे छे, अशक्य अनुष्ठानो माने छे, आर्या जे लोको कष्टसाध्य दुर्वह क्रिया के आचारो पालता होय तेना दर्शनमात्रयी आ लोको 'अहो ! महान् भयकर अशक्य दुर्वास आ लोको धर्मसेवन करी रह्या छे.' एम उचार्य नमी पढे छे, गळगळा थइ जाय छे, बहु बहु मर्शसा करे छे, मुनियोना बाह्याचारो प्रति आ लोको मान पुद्धि धारे छे. अतएव उपदेशके पण आ लोकोने धर्म पमाडवा आ लोकोनी पुद्धि अनुकूल उपदेश आपवो कामकारी गणाय. ते उपदेश आ रीते आपवो

“ बाल उपदेश ”

जैन मुनियोनो एवो आचार छे के—शिरमा कोइ विशेष दर्द-पीडा न होय तो छ छ पासो अनश्रय साधुए हाथबडे पोताना केश उखेडी नाखवा—लोच करवो. यदि विशिष्ट पीडा यती होय तो एक एक महिने अस्त्रायी मुढन करावहु अने अधिक दर्द यतु होय तो उपरउपरयी पञ्जर पञ्जर दिवसे केशो कतराववा गमे तेवी कठण शीत या गरमी पडती होय, पत्थर, काकरा के कटकवाली जमीन होय, लाबी

अथवा दीर्घ मुसाफरी करवानु होय तो पण साधुए पण चापडाना अथवा तेवा अन्य प्रकारना जोडा पहरेवा नहीं, उची के नीची, सम के विषम, काकरावाळी के साफ गमे तेवी जमीनमा पलग, खाटलो के गादी-तकिया विना साधुए शयन करधु, पात्र पोतानो उननो के तेवो एकाद बे कपडानो सयारो करी तेना पर शयन करधु जोइए. साधुए रात्रिना चार प्रहर पैकी पहला अने छेहटा प्रहरमा स्वाभ्यास, ध्यान अने ईश्वरभक्ति करवी तथा बीजा अने ग्रीजा प्रहरमा एटले बपारेमा बघारे छ घटानी निद्रा लेवी उचित छे. जो के साधुए प्रमाद करवो न जोइए तथापि शिथील एधु शरीर विना निद्राए अवश्य अस्वस्थ थइ जाय, अधिक आलस आवे ने अनुक्रमे धर्मसाधन छुटी जाय छे, एउ दर्शनावरणीयरुर्मना उदयथी निद्रा पण जरूर भाग छे, माटे ग्रहा बे प्रहरनी निद्रा जाणवी, परतु रात्रिना आठ अने दण घटानी निद्रा, दिउसना बे बे कलाकोनी निद्रानो प्रमाद सेवो ए तो कदापि उचित न गणाय. फरी साधुए शांत, उष्ण अने वर्षा एउणो शतुमा पोतानी शक्ति माफक सम्यग् रीते अनुकूल-प्रतिकूल शीत तथा उष्ण आदि परीपहो सहन करवा जोइये मस्तरु पर छन धाखु न जोइए, कोइ पण वाहन आदिमा बेसबु न घटे अत्र जे परीपहो सहन करवानु मुनियो माटे कथु छे ते त्या सुधा ज के पोतानी शुभ परिणतीओ चढती रहे, शरीरनी शक्तिओ बनी रहे, आर्त्तध्यान सबधी विलष्ट परिणामो सपने नहीं, बहुमा कोइ पण रीते

પ્રથમ જે ચારિત્ર પરિણામો હતા તેવા સ્થિતિ ન પહોંચે કિન્તુ
 શુદ્ધિ જ યાય તથાપ્રકારે સહન કરવું, આચરણ સેવું જે
 આચારોનું સેવન કરવા છતાં આત્મા ઘણે ઘણે અધિક મલીન
 થતો હોય, ક્ષિણ પરિણતીયો પામતો હોય, વધુ કર્મબંધ કરતો
 હોય તો તે કઠીણ આચારોનું પાલનપણું નિષ્ફળ ॥ સમજવું
 અરે ! એક પ્રકારે કર્મગ્રસ્ત હોય તો સમજવું, માટે જ અહીં મૂળમાં
 ગ્રંથકર્તાએ ‘ સમ્યક્ ’ એ પદ આપ્યું છે અર્થાત્ શુભ ભાવોથી
 આચારોનું પાલન કરવું

ફરી એ જ વિષયને ગ્રંથકર્તા વધુ સ્પષ્ટ કરે છે—

પષ્ટાષ્ટમાદિરૂપ ચિત્ર,

ધાહ્યં તપો મહાકષ્ટ ।

અલ્પોક્તિસધારણ ચ,

તત્ શુદ્ધતા ચૈવ ॥ ૨-૪ ॥

મૂલાર્થ—સામાન્ય જનો જેને દુઃસ્વચ્છ કરી શકે તેવા
 નાના પ્રકારે છદ્ધ ગ્રહમ આદિ વાહ્યતપનું આચરણ કરવું, એવ
 પોતાનો નિર્વાહ થઈ જાય એટલા જ અલ્પ વસ્ત્રપાત્ર આદિ
 આધાર્મ્ય વિગેરે દોષો રહિત ચારિત્રના ઉપકરણો ધારણ
 કરવા

“ તપસ્વરૂપ ”

સ્પષ્ટીકરણ—જેનાથી આત્મા જાગ્રત્યમાન થઈ પોતાની

साथे लागेला अनादिना निकाचित-अनिकाचित ध्ये प्रकारना विविध कर्मों प्रजाली प्रवाली भस्मीभूत कर अथवा जे कर्मोंने तपावी तपावी आत्मा आत्मायी अलग करे तेने शास्त्रमा तप कर्तुं छे परमार्थ के-आत्मा शुभ एवा परमविशुद्ध परिणामोपूर्वक अनेक विचित्र स्नानपान अने तप्यानी कांइ पण बाद्धा विना केवल कर्मक्षयनी इच्छायी ज पोतानी शक्ति अनुसारे निरोध करे. एव इन्द्रियो तथा मन, वचन, कायाना प चित्र योगोंने बाधा न पहुँचे, खडित न थाय एवी परम विशुद्ध त्रियाने सुविशुद्ध तप कयो छे. आ प्रकारनो ज तप कर्मनो क्षय करी आत्माने घटस्थानमा स्थापन करे छे, उधार आ शिवायनो अमुक प्रकारनी लालसाओधी बनेलो तप मात्र आ जन्म के पर जन्ममां ते ते जालसाओनु ज पोपण करी कृतकृत्य थाय छे आधी ज महर्षिओए आ बन्ने तपना अनुक्रमे निष्काम अने सकाम एवा नामो आप्या छे आ बन्ने तपो ऋष्ट अतिकष्टकारी होवाधी मामान्य जनता करी शक्ती नथी, एटले जे कोइ करे छे तेमा तेओ मुग्ध न थाय छे, तथापि सकाम तप तो घणाए लोको स्वार्थ-लोभयी कर छे ने तेमा पोते क्रेशने पण गणता नथी, जेपके-पैसा पाटे, बिपयो पाटे लोको स्नानपान छोडी दे छे, अति गरमी के शीत बिगेरे सहन करे छे, चार-पाच फलाको सुधी एकी पगे खटा रहे छे, रोगादि कारणो आठ, दश, पत्तर दिवसना उपवासो कर छे, एवो ज रीते आ अने जे लोको परलोकमा राज्य आदिना लोभया विविध फटो सहन करे छे ते सर्वने सकाम तप कयो छे आबो तप तो घणाये

करे छे एटले ते काइ दुर्लभ नयी, परतु निष्काम एवा तपनी ज
भाप्ति दुर्लभ अने आश्चर्यकारी शास्त्रोमा जणावी छे ।

“ तपना भेदो ”

अत्र निष्काम एवा तपना बाह्य तथा आभ्यन्तर ए वे भेदो
तथा उभयना छ बाह्य अने छ आभ्यन्तर मली द्वादश (बार)
भेदो कथा छे. जे तप बाहेरथी शरीर आदिने सुकावी सुकावी
सीण कर, लोको जेने सारी रीते देखी शके ने आश्चर्य पामे ते
बाह्य, अने जे अदरना कषाय तथा रागादिकने सीण करी
विषयादि वासनानो प्रलय करे तथा बहुधा सामान्य जनता
जे तपने देखी न शके ते तपने आभ्यन्तर तप कथो छे आ
उभय तप पैकी आभ्यन्तर तप एकान्ततः कर्मक्षयकारी
होवाथी तेने प्रधान गण्यो छे, ज्यारे बाह्य तपथी तो सुवि-
शुद्ध परिणामो वर्तता होय तो कर्मक्षय थाय अने न वर्तता
होय तो न थाय माटे आ तपने तेटला अशे गौण कथो छे
तथापि एटलु तो चोकस जाखबु के-बाह्यतप जनताने आश्च-
र्यमा नाखी बालजीवोने मुग्ध जरूर बनायी शके छे. निदान के-
बन्ने तप कल्याणकारी होवाथी सर्वाशे आदरणीय जाणवा
कर्मक्षयना अर्थीए तो आ तपो अवश्य आचरवा जोइये

“ विचित्र दलीलो ”

अर्ही आ तप विषयमा पण्ठाओनी एवी दृढ मान्यता छे
के-आवो तप करवाथी आत्मा जरूर दुःखी थाय, अदरना

જતુઓ खोराक ન મળવાથી મરી જાય અને મૂત્રે મરવું પણ તપમા ધર્મ કેવ સમવે ?

“ સમાધાન ”

નિદાન કે-આવા તપમા ધર્મ ન જ ઘટે જલ્દ,--યદિ અનિચ્છાથી તપ કર્યો હોય, હુ મૂત્રે મરુ છુ પણ વિચ્છેદો ઉદ્ભવતા હોય તો તો તે તપમા ધર્મ ન સમરે એ ન્યાય છે; પરંતુ જે તપ સ્વાસ જીગરના પ્રેમથી કર્યો હોય, કર્મસય અને તેમ કરધુ તે મારો એકાન્ત સુવિશુદ્ધ ધર્મ છે, વેદનો મમત્વ અન્ય કરવાનો આ મુખ્ય માર્ગ છે આવા વિચારોથી યદિ તે તપ કરીએ તો આત્મા ડુઃસ્વી વ્યાધી થાય ? એમા તો આત્મા એકાન્ત સુશીજ મનાયે છે અને સર્વજ્ઞ મગતોની આવા અદ્વિ-તીય તપ માટે જ આજ્ઞા છે અદરના જતુઓના યચાવ માટે જ મનુષ્યો खोराक સ્વીકાર છે, આ દલીલ તો હાસ્યાસ્પદ જેવી છે, કારણ જો એમજ હોય તો શરીરને નિરોગી યનાવવા લોકો દવાઓ, વિરેચનાદિ સ્વીકારી શામાટે અદરના જતુઓને નાશ કરતા હશે ? કેવલ શરીરમા અને વાહિર જીવહાઓ કેમ ધથવા દેતા નથી ? તથા શુ લોકો જતુઓને આરામ પહોંચાડવા જ આહાર લે છે કે પોતાના શરીરની પુષ્ટિ માટે ? યદિ જો આહારથી પોતાની પુષ્ટિના ઘટલે એકાન્ત જતુઓની શુદ્ધિ યદ શરીરને હાનિ પહોંચતી હોય તો પ્રત્યેક મનુષ્યો શુ આહાર લેવાનુ પસદ કરે સરા ? વિગેરે વિગેર ચિરોથી દલીલો ઉપર વહુ વિચાર કરવો ઘટે છે ફરી શરીરમા જતુઓની ઉત્પત્તિ

आहारना अपचायी ज थापछे, एटले शरीरमा काइ जतुओए
पहेलायी घर कर्नु नथी होतु हवे रही भूखे मरवानी दलील.
आनु सपापान उपर करी गया छीए ज्या मानयी तप कर-
वानो होय त्या भूखे मरवानु कोख कही सके ? ए तो जवर-
जस्तीयी अगर काइ लालसायी आहार छोडवानो होय त्या ज
आ दलील टकी सके

“ उपवास ”

आयी सिद्ध थयु के-आत्मारथीए तप अवश्य करवो
जोइए अतएव साधुए क्रमे क्रमे देहनों मोह अल्प करवा महा-
कष्टकारी एवा छट्ट (ये उपवासो), अष्टम (ऋण उपवामो) आदि
विविध थाय तप करवा घटे अहीं जैन शास्त्रनी मर्यादा ममाणे
प्रथम एक वखत भोजन करी बीजा दिवसे अन्न, जल, स्नादिष्ट
वस्तुनो अने मिठाइ आदिनो अथवा जल सिवाय सर्वनो
सर्वथा त्याग करवो अने बीजा दिवमे एक वखत मात्र भोजन
करयु आवा त्यागने चतुर्थभक्त उपवास एवी सज्ञा शास्त्रोमा कही
छे, तो पण सूर्योदययी बीजा सूर्योदय पर्यंत उपरोक्त भोजनादि
वस्तुनो त्याग करवो तेने उपवाम कह्यो छे अत्र आटलु तो उपवास
करनारे ध्यान राखवु के पहेला दिवसे सध्या समये जल बिगेर
छोडी देवा, एव बीजा दिवसे सूर्योदय वाट ओछामा ओछी
४८ मीनीट पर्यंत काइ पण सुखमा न नाखवु अर्थात्
नवफारसी करवी एटले आ उपवास उचित गणाय. साधुए

आवा विचित्र तपो अवश्य करवा जोइए, जेयी देहनो मोह
अल्प धवा साथे नितान्त कर्मसय थाय.

“ उपकरण ”

तथा साधुए पोताना निर्वाह अर्थे वस्त्र, पात्र, कागली,
रजोहरण, मुखवस्त्रिका आदि उपकरणो पटलाज राखवा के
जेनाथी निर्वाह धवा साथे भारभूत यह मूच्छाकारी न बनाय
ते पण अल्प कौपसना ज राखवा जेयी कोइने उठाववानी इच्छा
न थाय अने पोताने मोह न उपजे आ उपकरणो पण निर्दोष,
न्यायधी आरत अने साधु माटे रनाव्या न होय, पैसाथी ग्वरीया
न होय तवा राखवा, यावत् जेना साधुगणानी शोभा वधे तेवा
उपकरणो साधुओए राखवा उचित छे, कारण के प्रयकर्ताए
अहीं ‘ उपकरण ’ शब्द मूलो छे तनो अर्थ ‘ उपक्रि
यते इति उपकरण ’ जे उपकार करे ते उपकरण परमार्थ
के-जेने धारण करवायी आत्माने उपकार थाय, आत्मा
अधुर्मो थाय ते ज उपकरणा, सिवाय उपधिना बदले
उपाधिभूत समजवा

पुन. उपदेशनो विषय प्रयकार दर्शाये छे—

गुर्वी पिंडविशुद्धिश्चित्रा,

द्रव्याद्यभिग्रहाश्चैव ।

निकृतीनां सत्यागस्तथैक—

सिन्ध्यादिपारणक ॥ २-५ ॥

मूलार्थ—साधुए आहारादिनी विस्तारथी शुद्धि करवी ने द्रव्य, क्षेत्र, काल, भाव आश्रित विविध अभिग्रहो धारण करवा, तथा नित्य छ विगयोमायी अमुक विगयनो त्याग करवो एव तपना पारणो एक सिक्क, वे सिक्कयी पारणु करखु

स्पष्टीकरण—जैन साधुओ हनन, पचन, क्रयण ए तण कोटीना त्यागी होय छे, अर्थात् साधुओ कोइ जीवने मारे, मराने अने मारताने सारो समजे नही, अग्नि आदिनो आहारादि माटे आरम कर, करावे तथा करताने सुदर ममजे नहा एव विक्रययी कोइ वस्तु ले, लेवराने नहीं—आवो कठोर आचार साधुओनो होबायी साधुओए शरीरना निर्वाह तथा धर्मसाधनार्थे ग्रहस्ये स्वकृदुव ग्रंथे तैयार करेल भोजन अने पाणी आदिमायी माधुरी वृत्तिये उचिन समये अल्प अल्प आहार ग्रहण करवो एटले जे आहारमा शास्त्रकथित आहार सगधी ४० दोषो न लागे एवो ज आहार मुनियो माटे लेवा योग्य कथो छे, अने ते सिवायनो आहार अकल्प्य कथो छे. अर्ही आहारना १६ उद्गम दोषो, १६ उत्पादना दोषो, १० एसणा अने आसेमणा दोषो मली ४२ दोषो पिंडनिर्मुक्तिमा कथा छे. आनु विस्तारथी स्वरूप वालथोता सामे उददेशके करखु, तथा द्रव्याद्यभिग्रहाश्चैव द्रव्य, क्षेत्र, काल, भाव आश्रयी ४ प्रकारना अभिग्रहनु स्वरूप कथन करखु. अर्थात् उत्तम मुनियो रोज नाना प्रकारना अभिग्रहो धारण करे

जेमके-द्रव्ययी अमुक ज आहार, क्षेत्रयी अमुक घरनो अगर
अमुक जग्याए, कालयी अमुक समये अने भावयी स्त्री अथवा
पुरुष के वाञ्छक अमुक वयना, अमुक रंगना कपडा पहरेला
होय-आ रीते अभिग्रहो धारण करी अग्लानभाये, अप्रमादपणे
तेनो निर्वाह करे बली नित्य दुध १, दही २, घी ३, गुड ४,
तेल ५, तलेल चीजो ६-आ ६ विगयमायी अमुक विगयनो
त्याग कर, अने उपवास, छट्ठ, अष्टम आदि तपस्याने पारणे
एक सिषय, ये सिषय आदि आहार अगीकार करे. आ रीते
मुनि-आचारनु सुंदर स्वरूप प्रतिपादन करतु, जेयी बालश्रोता
सारी रीते धर्ममार्गमां आवी शके

पुन आचार्यश्री जणावे छे—

अनियतविहारकल्प

कायोत्सर्गादिकरणमनिश च ॥

इत्यादि बाह्यमुञ्चे

कथनीय भवति बालस्य ॥ ५-६ ॥

मूलार्थ—साधुए अनियमित रीते विहार करवो तथा
हमेशा कायोत्सर्ग विगेरे उचित क्रियाओ जरूर करवी
आ विगेरे सर्व बाह्याचार सबयी उपदेश बालजीवो ,पासे
कथन करवो.

“ અનિયતવિહાર ”

સ્પષ્ટીકરણ—મુખ્યત્વે સાધુએ એક જગ્યાએ અધિક કાલ રહેવું ન જોઈએ. સસારત્યાગ કર્યા પછી, મોહના ઘઘનો છોડ્યા પછી ફરી એક જ સ્થાનમાં રહેવાથી સાધુઓને અનેક પ્રકારના દોષો લાગુ થાય છે. પ્રથમ તો એક સ્થાનમાં લાંબા કાલ પર્યંત રહેવાથી લોકો સાથે, પદાર્થો સાથે અને સ્થાન સાથે જરૂર મોહ ઘઘાડ જાય છે. યાવત્ આ મોહ પાછળ અનેક ત્રુટપટો અને પ્રપંચો પળ સમા થાય છે. વૃત્તે સાધુપણ સ્વી-કાર્યા છતાં એક સસારી કરતા પણ અધિક વિટરણાઓ આ મહાત્મા (!) ને સહવી પડે છે, એવ લોકો અતિ સચળમાં આવવાથી ધર્મગુરુપણાની ભાવનાનો ત્યાગ કરી એક સામાન્ય સચળ ધરાવવા લાગી જાય છે. પરિણામે નિંદાપાત્ર ધની લોકોને ધર્મશ્રદ્ધા પ્રતિ સ્વલિત આશયવાનુ કરે છે. અતઃપ્ર સાધુએ એક સ્થાનમાં અધિક સમય ન રહેતા બિન્ન બિન્ન સ્થાનમાં વિચરવું જોઈએ. પરમાર્થ કે—“ ગામે એક રાઈય એગરે પંચ રાઈય ” એ શાસ્ત્રાણ પ્રમાણે ગ્રામમાં એક રાત્રિ અને શહેરમાં પાંચ રાત્રિ જઘન્યથી રહેવું. વિશેષમાં ચાતુર્માસ સિવાય એક મહિનાથી અધિક રહેવું ન કલ્પે. યદિ શરીર અશક્ત હોય, રોગાદિ કારણો હોય અથવા તેના મતિકૂલ સયોગો સમા થયા હોય તો પણ એક મહોદ્ધો છોડી વીજા મહોદ્ધામાં, એક ઉપાશ્રયથી વીજા ઉપાશ્રયમાં અને છેવટે એક સ્થાનથી અન્ય સ્થાનમાં એ પ્રમાણે સ્થાન બદલી માસકલ્પ કર-

વાનો વિધિ અવશ્ય સાચવવો જોઈએ નિદાન કે-ત્યાગીને એક સ્થાનમા રહેવું સર્વથા હાનિકર છે માટે અર્હી " અનિયત વિશરકલ્પઃ " એ પદ અચરુર્તાએ સાધુઓ માટે ઉચિત જ કયું છે.

“ કાઉસ્તરગ ”

ફરી મુનિએ દમ્મેશા કાયોત્સર્ગ કરવો જોઈએ, અવલમા તો સાધુએ નિત્ય પોતાની સમયોચિત ઉચિત ક્રિયાનિંદ્યા નિવૃત્ત પડ સૂત્રાભ્યાસ કરવો, કરાવવો, અર્થ આદિને વિચારવા, વિચરાવવા, એ લોકસ્વરૂપ, અનિત્યાદિ સસારની બાર માવનાઓ, મૈત્રી આદિ સમક્રિતની માવનાઓ, પંચમહાગ્રનની પદ્મીમ માવનાઓ, વેદ અને ગ્રાયુપ્યાદિની સ્થિતિઓ, કર્મનું સ્વરૂપ, આત્મા તથા કર્મનો સબધ ને પ્રત્યેકનું સ્વરૂપ વિગેરે પદાર્થ પર બહુ બહુ વિચારો કરવા, ધર્મભ્યાન અને શુદ્ધધ્યાનના પાયાઓ ધ્યાનવા, વાદ શરીરની મૂર્છા અલ્પ કરવા, આત્માનું અઢગ બલ પ્રાપ્ત કરવા, કપાયોને નિર્બલ કરવા, એકાન્ત સ્થાનમા, શૂન્ય સ્થાનિયેર મુકામમા, સ્પર્શાન અને અરણ્યાદિકમા દિવસે અને નિશાયે કાયોત્સર્ગ જરૂર કરવો. પદલે જે ત્રિપાપા પોતાના આત્માને સ્થિર વધતા પરિણામવાલો થનાવી દેહના સંસ્કારો, શુદ્ધપાઓ ત્યાગ કરાવ, ગમે તેવા ઉપદ્રવો અર્થાત્ ગજસુકુમાલ મુનિ માફક પ્રાણાતકપ્ટો પણ આવી પડે, દાસ, મત્સરાદિ પીઠા ઉપજાવતા હોય તથાપિ આત્મા પોતાનું શુભધ્યાન ત્યાગે નહીં; કિન્તુ પરમાત્માનું અથવા આત્મસ્વરૂપનું જ

ધ્યાન ધરે મન, વચન અને કાયાની એકાગ્રતા-અવિચલતા રાખી, નાસિકાના અગ્રભાગ પર દષ્ટિને સ્થિર કરી, ઝરવેદેહપણે શરીરનું એક પણ સ્વાદુ ફફડાવ્યા વિના અપ્રમત્તભાવે આત્મા સ્થિર રહે તેનું જ નામ અહીં કાયોત્સર્ગ કહ્યો છે. 'આવશ્યક' સૂત્રમા કાવસ્સગ્ગનું મુખ્ય ફલ 'વર્ણતિગિચ્છા' કહ્યું છે. જેમ વેહ પર ગુમડા વિગેરે થયા હોય તો તેની મલમપટ્ટી વિગેરેથી શાન્તિ કરાય છે એવ આત્મા પર દોષોરૂપી જે ગુમડા થયા હોય કે જેની શાન્તિ પ્રતિક્રમવાથી પડતે વારંવાર નિદ્રાથી, પથ્થાપ્તાપ કરવાથી ન થાય તેવા પ્રવલ્લ દોષો-પાપોનો નાશ આ કાવસ્સગ્ગ ધ્યાન કરવાથી નિશ્ચયેન થાય છે, અતઃપ્રવચ્છ આવશ્યકતા પ્રતિક્રમણ નામક ચતુર્થ આવશ્યક પટ્ટી આ કાવસ્સગ્ગ નામક પાંચમું આવશ્યક પ્રત્યારી માટે કરવાનું સર્વજ્ઞ ભગવતે નિર્દેશ્યું છે નિદાન કે-ઉપરના પાપોને આ કાયોત્સર્ગરૂપ ક્રિયા જરૂર શાન્ત-નિર્મૂલ કર છે. અતઃ સાધુએ હમ્મેશા કાવસ્સગ્ગ કરવો જોઈએ.

“આસન”

મૂલમા 'કાયોત્સર્ગાદિ' એ પદ આપ્યું છે અતઃસ્ય આદિ શબ્દથી 'નિષયાકરણમાસેવનમ્' ટીકાકાર જણાવે છે. ન્યાયવિશારદ ઉપાધ્યાયજી મહારાજ 'આદિના તાપનાદિગ્રહઃ' કહે છે. અર્થાત્-જેમ સાધુએ કાયોત્સર્ગ હમ્મેશા એક જ સ્થાનમા કાયાને સ્થિર કરી

જીવોનો બચાવ થાય તેમ એક આસને બેસી ધ્યાનાદિ વળ કરવા જોડે. ઇટલે વારંવાર ઇધરત્થર ફરવું ન જોડે. જેથી જીવોની વિરાધનાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય, અથવા હઠાસણ, ઉત્ક-
 ટુકાદિ આસન વાળી કાયાનું દમન કરવું-કાયાનો નિમ્મહ થાય તે રીતે સ્થિર થવું. ઉપાધ્યાયજીના વચનમા સ્વાધ્યાયાદિ-
 માથી નિટુલ થઈ સુલ્હા સ્થાનમા નમ્ર બેઠે ઉભા રહી ચૈત્ર-
 વૈશાખ મહીનાની ગરમીમા આતાપના લેવી, કઢકઢતી ઠંડીમા
 કપડા અલગ કરી સુલ્હા મ્યાનમા ઠંડી લેવી ઇટલે શીતમહન
 વિગેરે ક્રિયાઓ કરવી જોડે, પરંતુ આત્મા આર્તધ્યાની ન થાય
 એ વાત નિતાન્ત ધ્યાનમા રાખવી

‘ ઉપસહાર ’

આટલું કથન કરી રહે શ્લોકના ઉત્તરાર્ધથી પ્રયત્ન કરતાં
 બાલ યોગ્ય ધર્મોપદેશનો ઉપસહાર કરતા જણાવે છે કે-આ સર્વ
 બાલ યોગ્ય ધર્મોપદેશ ગ્રાહ્ય આચાર સર્વથી જાણવો વસ્તુતઃ
 અર્હો જે વિસ્તૃતરૂપે વાલ્ય આચાર સર્વથી ઉપદેશ જણાવ્યો
 તે અને તેને લગતો જ ઉપદેશ ઉપદેશકે વાલ્યવર્ગને આપવો આ
 ઉપદેશ વાલ્ય આચાર સર્વથી જ આપવો જોડે આટલું તો ધરા-
 વર ઉપદેશકે ધ્યાન રાખવું સિવાય આચાર્યશ્રીએ ‘હત્યાદિ’
 અર્હો આદિ શબ્દ આપ્યો છે ઇટલે આદિ શબ્દથી સાધુએ જે
 સ્થાનમા રહેવું તેની અને વસ્ત્રપાત્રની ઉપયોગ કાલ વરાવર
 ધ્યાન રાખી પઢિલેહણા કરવી, ઉપયોગ કાલે લાગેલા દોષની
 શુદ્ધિ માટે યતિક્રમણ કરવું, એ સૂત્રાદિના અભ્યાસ માટે

રાત્રિના પાછલા પહોરમા શાસ્ત્રોક્ત વિધિપૂર્વક પ્રાભાતિક-
કાલ ગ્રહણ કરવાની વિધિ વિગેરે ક્રિયા અવશ્ય કરવી
જોઈએ. પુનઃ મહાત્રતોનુ પાલન, ગરમ જલનુ પાન, રાત્રિમોજન
આદિનો ત્યાગ એ અનુષ્ઠાનો સાધુણ અવશ્યમેવ કરવા જોઈએ
અહીં દર્શાવેલા આ સર્વ સાધુઓના વાઘ આચારો જાણવા.
નિતાતેન ઘાલવર્ગ વાઘ આચારને નિહાઠગા જેટલી જ બુદ્ધિ
ધરાવનાર તથા સત્પરત્વે અનુરાગી હોવાથી આ સર્વ ઉપરોક્ત
ઉપદેશ તેઓની શ્રદ્ધામા વધારો કરી ધર્મપ્રતિ મેવલ અનુરાગ
ઉપજારે એ સંભવિત જ છે, બન્ને વધુમા આવા ઉપદેશથી ઉપ-
દેશક તેઓના હૃદયમા પ્રયત્નના વચન પ્રમાણે ઘોઘિરીજ
પ્રકટાવી મધ્યમ અને વ્યુપણાની અવસ્થા પર લઈ જાય એ કાઈ
અધિકૃત્તિ ન ગણાય

આ રીતે હુકમા ગ્રયરુર્તાણે ચાલ યોગ્ય હિતોપદેશ વધારો
આવા ઉપદેશથી ચાલજીવો ધર્મમા દૃઢ આશપચાહ્યા થઈ અવશ્ય
ક્રમશઃ મધ્યમવર્ગમા આવી જાય છે. અતેવ આ લોકોને
હવે મધ્યમવર્ગ યોગ્ય ઉપદેશ આપવો જોઈએ, માટે આ ઉપદેશનુ
સ્વરૂપ આચાર્યશ્રી અહીં દર્શાવે છે —

મધ્યમવુદ્ધેસ્ત્વીર્યાસમિતિ-

પ્રભૃતિ ત્રિકોટિપરિશુદ્ધ ॥

આવ્યતમધ્યયોગૈર્હિતદં,

સ્વલ સાધુસદ્વત્તમ ॥ ૨-૭ ॥

मूलार्थ—उपदेशके मध्यमबुद्धिवर्गने ईर्ष्यासमिति आदि पाच समितिनु स्वरूप तथा त्रिकोटिये शुद्ध आदि, मध्य अने अतमा कल्याणकारी एवु साधु सबधी सुंदर वर्तननु निश्चयेन कथन करवु

“मध्यमवर्गनी योग्यता”

स्पष्टीकरण—पहला प्ररक्षणना गीजा अने गीजा श्लो कना विवरणमा आपण्हे तपासी गया के-मध्यमबुद्धिवर्ग वाल वर्ग करता बुद्धिमा तथा आचारमा चडतो होय छे, अर्थात् तेओ विचारशील होवाथी चाह आइबरना खाली भभका-मात्रपी खुशी यता नथी किन्तु अदरना शुद्ध आचारोनी परीक्षा करवा माटे पोतानी बुद्धिने दोहारे छे अतएव आ लोकोनी पासे आधिक्येन धर्ममा दृढ करवा माटे उपदेशक मधान एवा साधु आचारनु स्वरूप जकर प्रतिपादन करवु निदान के-आगल जणावा गयेल आचारनु प्रतिपादन आ लोको पासे करवु ते निरर्थक समजवु पाचमी या छट्ठी चोपडीना अ भ्यासकने पहेली चोपडीनो पाठ शीखवाइवा जेजु हास्यकारी ज गणाय, कारण के उपर दर्शित साधुओना याग आचारो दुष्कर अने दुर्वास छता अमुक प्रकारना लोम या मोहना का रणथी विनयरत्न आदिनी माफक घणा लोको सेवन करे छे एव राली आत्मशुद्धि विना आवा प्रखर चाह आचारो आत्माए-“अणताइ दन्वर्लिगाइ” ए वचनथी अनती

ધાર સેવ્યા છે, પરંતુ તેથી આત્મવ્ય્યાસ જરાયે થયું નહીં. આવા આવા અનેક વિચારો આ મધ્યમશુદ્ધિવર્ગ વિચારે છે

“ ઉપદેશ ”

અતઃ જે આચારોની સ્વરી દુષ્કરતા અને ઉચ્ચતા હોય તેવા અભ્યંતર શુદ્ધ આચારોનું સ્વરૂપદર્શન ઉપદેશકે આ લોકોને કરાવવું ઇચ્છત ગણાય. પ્રથમકર્તાના વચનમાં ‘ ઈર્ષ્યાસમિતિ-પ્રમૃત્તિ ’ ઈર્ષ્યાસમિતિ વિગેરે સાધુઓનું સત્ય સ્વરૂપ કહેવું. તે આ પ્રમાણે-પ્રથમ તો સાધુનું સ્વાત્મશુદ્ધિ માટે અને ઘણા આચારોની સાર્થકતા ઘડતલ આઠ પ્રવચનમાતાનું પાલન કરવું જોઈએ ૧-ઈર્ષ્યાસમિતિ, ૨-ભાષાસમિતિ, ૩-પ્રવચનાસમિતિ, ૪-આદાન-મટમત્તનિષ્ણેષણાસમિતિ, ૫-પારિષ્ઠાપનિકાસમિતિ, ૬-મનોગુપ્તિ, ૭ વચનગુપ્તિ, ૮-કાયગુપ્તિ આમા પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ છે, ઉભય મલી આઠ પ્રવચનમાતા કહી છે

“ પ્રવચનમાતા ”

પ્રવચન પટલે જૈનસિદ્ધાન્ત તેમાં જે માતા તુલ્ય માતા તે પ્રવચનમાતા, અર્થાત્ જેમ માતા પુત્રનું સર્વાવસ્થામાં હિત જ ચાહે અને કરે છે તેમ આ માતા પણ તેની સેવા કરનાર અને તેની આજ્ઞામાં વર્તનાર સાધુરૂપ પોતાના પુત્રનું એકાન્ત કલ્યાણ જ કરે છે. ઘલ્કે લૌકિક માતા કદાપિ વિરોધી પણ યદ્ જાય છે અથવા આ લોકમાં પૂરતું હિત પણ નથી કરતી ત્યાં પર-લોકના હિતની વાત જ ક્યા રહી ? જ્યારે આ લોકોત્તરમાતા

तो स्वप्नमा पण पोताना पुत्रनु अहित नयी करती-विरोधी नयी बनती. आ लोकमा पूर्ण कन्याण करवा साथे परलोकमा नितान्त कल्याण ज कर छे एटले आ माताने सर्वतोभेष केम न फहरी ? अवश्य उत्तमोत्तम माता ज कहनाय

“ समितिओ ”

अहीँ समितित्तु स्वरूप शास्त्रमा आ प्रमाणो दर्शान्यु छे-
 “ प्रविचाराप्रविचारात्मिका समिति ” “ जे क्रियामा कर्मवचक खोटी प्रवृत्तिनो आत्मा रोष कर अने कर्मक्षयकारक प्रवृत्ति करे ते समिति ” हिंसा, द्रुढ आदि चेष्टाओयी नितान्त कर्मवच ज थाय छै, माटे तेषायी देह आदिने रोकी कर्म-निर्नरानी हतुभूत समितिरूप क्रियामा आत्माने स्थापवो एटले मार्गमा गमन करवा पूर्वे बीजी तरफना ध्यान, विचारो अने वार्तालाप आदिने रोकी केवल साढात्रण हाथ जमीनमा दृष्टि राखी जीवोनो बचाव करी गमन करवु ते ईर्यासमिति १, अन्पनी निदा क दु ख न उपजे, पदार्थनु यथार्थ स्वरूप कयन कराय, नितान्त अन्पनु हित थाय अने परिमित शब्दो जेमा होय जेयी खुछी रीते अर्थबोध थाय ए रीते भाषानो उच्चार करवो ते भाषासमिति २, आचारुमी आदि ४२ दोषो न लाग्या होय एका आहारादि ग्रहण करवा ते एषणासमिति ३, वस्त्र-पात्र आदि काइ पण चीज प्रथम दृष्टियी बराबर निहाजी, रजोहरणयी प्रमाजी बाद लेवी अथवा भूमि पर मूकवी ते आदानभट्टमत्तनिक्षेपणसमिति ४, मूत्र, मूत्र, श्लेष्म

તત્તુ । ન હણઈ ૧ કિણઈ ૨ ન પયઈ ૩, કય
 ણ અણુમર્દિતિ નવરા ” ॥૧ ॥ “ પિંડેસણા સયી
 વિધિ સક્ષેપી ન હણવુ ૩, ન સ્વરીદુ ૩, અને
 ન રાગુ ૩ ફરવુ, ફરાવુ અનુમોદુ વિગેરે ૫ નવકોટિયા
 મમારેશ થાય છે ”

“ કપચ્છેદતાપ ત્રિકોટિ ”

એવ ટાકાકાર પુનઃ “ ત્રિકોટીપરિશુદ્ધ ” ના ટીકા
 “ કપચ્છેદતાપકોટિત્રયપરિશુદ્ધ ” અણાવી સ્પષ્ટ કહે
 છે કે-સપૂર્ણ જૈનાગમ આઠ પ્રચરનમાતામા અર્તર્હિત હોવાથી
 એટલે જૈનાગમ આઠ પ્રવચનમાતામા આચાર જ જીવ છે, માટે
 મિદ્ધાનોએ આ જૈનાગમનો પણ ત્રણ કોટિથી કપ, છેડે અને
 સાધુદ્વારાએ પરીક્ષા કરવી એ નિતાન્ત્ર ન્યાય્ય ગણાય રાગ-આ-
 ધ્યતર આચારને ટગાવનાર એવા મૂલ સ્વમમૂલ પ્રવચન-મિદ્ધા-
 ન્તની રુમાટી કર્યા વિના આચારાનો કમોટી ચવાવી થાય ?
 અતઃપર અગ્ર ટાકાકાર તેના પરીક્ષા કરવા “ ત્રિકોટિપરિ-
 શુદ્ધ ” ૭ પદનો ઉચ્ચોક્ત અર્થ અણાવ્યો છે એટલું જ નહીં કિન્તુ
 મગાદપણે મુલો કર છે નિશ્ચય કે-આગમ એજ સર્વજનું વચન
 અને તેના પયાસ્થિત પરીખા યથાથી તદુક્ત આઠ પ્રવચનમા-
 ની મ્વત પર્ગના થઈ ગઈ, કારણ કે-સર્વજનવચનરૂપ પ્રવચન
 આથી જ સાધુઓ વર્તન-ક્રિયામાત્ર કરે છે.

“ અશુદ્ધિ ”

“ એવ અને તાવનુ સ્વરૂપ એક પ્રવચન ” “ ધર્મ-

द्वेष अने मोहे करीने शुद्ध होय, अर्थात् मुनियोने ससारना विविध सुदर पदार्थोनो मोह न होय, स्वप्न-परजनमा मोह क रागवध न होय, निद्रक के पूजकमा प्रेम या द्वेषभाव न होय. अरे ! माधुओने स्वप्नरोर पर पण मोह नधी होतो तो अन्य पदार्थनो मोह कयाधी होय ? निदान के-साधुओ पणु चारित्र-सुदर वर्तन आचरे के जेमा आ राग, द्वेष व मोहने अवकाश न मले अथवा अनुक्रमे निर्मूल यद्ने चाल्या जाय. टीका-फार आ पदनो गीजो अर्थ दर्शावे छे—“ तिस्रः कोटयः हननपचनक्रयणरूपा कृतकारितानुमतिभेदेन श्रूय ते ताभिः परिशुद्ध ” हनन, पचन, क्रयण ए त्रण कोटीने करबु, करावबु अने अनुमोदनवडे गुणवाधा नव भेदो थाय आ नव भेदे शुद्ध साधुआनु वर्तन होय, अर्थात् मुनियो कोइ जावने हख, हखावे अने हणताने सारो समज नहीं, अग्नि आदिनो आरम कर, करान ने करताने ठारु माने नहीं, कोइ पण चीज बजारधी मूल्यधी ले, लेबराने ने लेताने सारो समजे नहीं परमार्थ के-४२ दोष रहित जे आहारविधि मुनियो माटे आगत दर्शारी गया ते आ त्रण कोटीमा अतर्गत थाय छे जो आ त्रिकोटीशुद्ध वर्तन यथास्थित होय तो ज आ आहारविधि पण बराबर सुरक्षित थाय, अन्यथा आहारविधि पण सदोपमय जाणवी एतले निर्दोष आहार इच्छक मुनिये अवलमा अग्रय आ त्रण कोटीनी शुद्धि करवी ए न्याय्य गणाय ए न बात शास्त्रोमा परी छे—“ पिंडे सखाय सन्वा, सखितो असरह नव-

સુકોટીસુ । ન હણહ ૧ કિણહ ૨ ન પયહ ૩, કય
 કારવણ અણુમર્હર્હિ નવહા ” ॥૧॥ “ પિંડેસણા સંધી
 સર્વ વિધિ સક્ષેપથી ન હણવુ ૩, ન સ્વરીદવુ ૩, અને
 ન રાઘવુ ૩ કરવુ, કરાવવુ, અનુમોદવુ વિગેરે એ નવકોટિમા
 સમાવેશ થાય છે ”

“ કપચ્છેદતાપ ત્રિકોટિ ”

એવ ટીકાકાર પુનઃ “ ત્રિકોટીપરિશુદ્ધ ” ની ટીકા
 “ કપચ્છેદતાપકોટિત્રયપરિશુદ્ધ ” જણાવી સ્પષ્ટ કહે
 છે કે-સર્પૂર્ણ જૈનાગમ આઠ પ્રવચનમાતામા અતર્હિત હોવાથી
 એટલે જૈનાગમ આઠ પ્રવચનમાતાના આધારે જ જીવે છે, માટે
 વિદ્વાનોએ આ જૈનાગમની પણ ત્રણ કોટિથી કપ, ચ્છેદ અને
 તાપદ્વારા પરીક્ષા કરવી એ નિતાન્ત ન્યાય્ય ગણાય વાલ્ય-આ-
 મ્યતર આચારને દર્શાવનાર એવા મૂલ સ્થમભૂત પ્રવચન-સિદ્ધા-
 ન્તની કસોટી કર્યા વિના આચારોની કસોટી ક્યાથી થાય ?
 અતએવ અત્ર ટીકાકાર તેની પરીક્ષા કરવા “ ત્રિકોટિપરિ-
 શુદ્ધ ” એ પદનો ઉપરોક્ત અર્થ જણાવ્યો છે એટલું જ નહીં કિન્તુ
 પ્રગાઢપણે સુઝો કરે છે નિદાન કે-આગમ એટલે સર્વજનુ વચન
 ‘અને તેની યથાસ્થિત પરીક્ષા થવાથી તદુક્ત આઠ પ્રવચનમા-
 તાની સ્વત’ પરીક્ષા થઈ ગઈ, કારણ કે-સર્વજનુવચનરૂપ પ્રવચન
 આજ્ઞાથી જ સાધુઓ વર્તન-ક્રિયામાત્ર કરે છે.

“ કપશુદ્ધિ ”

કપ, ચ્છેદ અને તાપનું સ્વરૂપ એવું પ્રયક્તાર્તા “ ધર્મ-

ધિંદુ ” મા આ રીતે જણાવે છે, જે પરીસકોને વહુ વપયોગી
 તથા ધ્યાન રાખવા યોગ્ય છે “વિધિપ્રતિષેધી કપ્ય હતિ”
 વિધિ તથા પ્રતિષેધ તે કપ્ય. મોક્ષ તથા સ્વર્ગપ્રાપ્તિમા હેતુભૂત
 જે કાર્યો તેને દર્શાવનાર વાક્યો તે વિધિવાક્યો, જેવા કે-
 “ આસ ચ છુદ ચ વિર્ગિ ચ ધિરે ” ધીર પુરુષોષ આશા
 તથા મોહનો ત્યાગ કરવો જોઈય, “ઉદાહુ વીરે અપ્પ-
 માદો મહામોહે ” વીરપ્રમુ કહે છે કે-મહામોહથી અપ્રમાદી
 સાવધાન રહો, “ સઠ્ઠામગધ પરિણાય ધિરામગધો
 પરિઘ્વપ ” (આચારાગ) સર્વ માવોને છોડી નિર્મોહી
 યઈને વિચરો એવ દાન દેવુ, તપ કરવો, પાવ સમિતિ
 તથા વ્રણ ગુપ્તિષ શુદ્ધ ચારિત્ર પાલવુ-આ સર્વ વિધિવાન્યો
 જાણવા ફરી જે કરવાયી પાપવધ થાય, આત્માનુ અહિત થાય
 તેવા કાર્યોના નિષેધદર્શક જે વાક્યો તે પ્રતિષેધ વાક્યો
 જાણવા, જેવા કે-“ રાગદોષકસાઈર્હિં હિદિઈર્હિં ચ
 પચર્હિં । દુઃખા વા મોહગિજ્ઞેણ અદ્વા સસારિણો
 જિયા ” રાગ-દ્વેષ અને કપાયથી, પાવ ઇન્દ્રિયોધી તથા વે પ્ર-
 કારના મોહથી સસારી જતુઓ દુ સ્વી થાય છે, અતએવ તેનો
 ત્યાગ કરવો જોઈયે પુન “ આત્મવત્સર્વભૂતેષુ, સુરપદુઃસ્વે
 પ્રિયાપ્રિયે । ચિંતયન્નાત્મનોઽનિષ્ટા, હિસામન્યઞ્ચ
 માચરે ” ॥૧॥ જેમ સ્વાત્માને સુખ તથા દુ સ્વ પ્રિય અને અપ્રિય
 લાગે છે તેમ સર્વાત્માઓ સગથે સમજી પોતાના આત્માને અનિષ્ટ
 એવી હિસા અન્ય આત્માની વિદ્વાને ન કરવી, તેમજ શુઠ ન

બોલવું, ચોરી, મૈથુન ન કરવા વિગેરે આ સર્વ પ્રતિષેધ વાક્યો જાણવા. આ રીતના વિધિ, નિષેધ વાક્યો જેમા હોય તે કપશુદ્ધ જાણવા. સોનાની પરીક્ષા કરવા માટે પ્રથમ તેની કમોટી પર આક્ર આપી શુદ્ધિ કરાય છે, પણ જે ધર્મશાસ્ત્રમા આ ઉપય વાક્યો કર્તવ્યનો ઉપદેશ અને અકર્તવ્યનો ત્યાગ ઉપદેશતા હોય તે જ શાસ્ત્ર કપશુદ્ધ જાણવું; પરંતુ જે શાસ્ત્ર હિંસા આદિ પાપ-કર્મના ત્યાગના વદને કર્તવ્યનયા વચન કરે તે શાસ્ત્ર આ કપ શુદ્ધિમા આવી શકે નહીં અતઃપર ‘ યત્નમા હિંસા કર્તવ્ય ણે ’ એમ સ્પષ્ટ પ્રતિપાદન કરનાર યેદાદિ અને વિષયકપાય આદિની પુષ્ટિ કરનાર પુરાણાદિ શાસ્ત્રો કપશુદ્ધ વ્યાપી સમને ?

“ છેદશુદ્ધિ ”

કપશુદ્ધિ ઘાત છેદ તપાસવા જોઈએ “ તત્સમ્ભવપાલ-નાચેષ્ટોક્તિઃ છેદ હતિ ” યા વિધિ, નિષેધની સમાવના, પાલન તથા વર્તનમા મૂકવાનું જણાવ્યું હોય તે છેદ વધો છે. ઘણીવાર સુવર્ણ કસોટી પર ઘરામર શુદ્ધ દેખાય છે છતાં પાછલયી તેમા મેદ નીકળી આવે છે, માટે પરીક્ષકો સોનાને કાપીને તેના અટરના માગની પરીક્ષા કરવા ચૂકતા નથી. એ જ રીતે શાસ્ત્રોમા વિધિ, નિષેધ સમય વાક્યો દર્શાવ્યા હોય, કિન્તુ તે પ્રમાણે કરી શકાય કે નહીં, તેનું પાલન કરવું જોઈએ વિગેરે વિષયો ગુપ્ત રાખ્યા હોય અગર ન જણાવ્યા હોય તો કરવાનું અન્યથા પ્રકારે દર્શાવ્યું હોય એટલે ઉપદેશ અને

વર્તન વધે જૂઠા જૂઠા દર્શાવ્યા હોય તો તે શાસ્ત્ર કપશુદ્ધ ન
 હોવાથી સ્વીકાર્ય નથી; બલકે સર્વથા હેય જાણતું અતઃ કપ-
 શુદ્ધિ પછી શાસ્ત્રના આતરભાગની પરીણા કરવા હૈદશુદ્ધિ-
 દ્વારાં મુશ્વત્તુઓં અવશ્યમેવ ચિકિત્સા કરવી જે શાસ્ત્રમા
 વિધેયવાક્યો અને નિષેધવાક્યો કહ્યા પછી તેની પુષ્ટિ માટે
 વિવિધ પ્રકારની વાદ્ય પવિત્ર ક્રિયાઓ કયન કરી હોય,
 તેને પાલવાના વિવિધ પ્રકારો દર્શાવ્યા હોય, અથવા જેથી
 વિધેયવાક્યો અને નિષેધકવચનોને જોર મળે તેવા વિષયો
 જેમા અન્ધી રીતે વર્ણવ્યા હોય તો તે શાસ્ત્ર હૈદશુદ્ધ કહી
 શકાય જેમકે-વિધેયમાર્ગમા દાન, તપ, સ્વાધ્યાય વિગેરે
 કયા છે, તો તેના પોષણ માટે જૈન સિદ્ધાન્તમા દાનનું સ્વરૂપ,
 ભેદો અને ફલ દર્શાવી તથાપ્રકારે કરવાનો ઉપદેશ આપી
 તેના પર અનેક દૃષ્ટાંતો સહી પોષણ કર્યું છે એવ તપનું સ્વરૂપ,
 દ્વાદશ ભેદો, તેનું ફલ અને તેને આચરણમા મૂકવાનો ઉપદેશ
 આપી સુદ મહાવીર મગવાનના દૃષ્ટાંતથી પુષ્ટિ કરી છે સ્વા-
 ધ્યાય વિગેરે માટે પણ તથાપ્રકારે જ પ્રગાદરીત્યા ઉપદેશ
 કર્યો છે, છત્રુ જ નહીં કિન્તુ સાધુ અને મૃદસ્યના વ્રતો, ક્રિ-
 યાઓ, અતિચાર, અનાચાર દર્શાવી વિવિશદને ઘણા જોરથી
 પોષ્યો છે એ જ રીતે નિષેધક વાક્યોથી મોહત્યાગ, કપાપત્યાગ,
 હિંસા, મૂઠ આદિનો નિષેધ કરી આ પાપોના ત્યાગ માટે મિત્ર
 મિત્ર ક્રિયાપથો દર્શાવી પાલનતા-કર્તવ્યતા પર વહુ વહુ જોર
 આપી અનેક દૃષ્ટાંતો કહ્યા છે. અતઃ આ રીતના જે શાસ્ત્રો તે

कप तथा छेदशुद्ध जाणवा, ज्यारे अन्य शास्त्रोमा तेवी प्रगाढ क्रियाओ दर्शावी नयी.

“ तापशुद्धि ”

कप तथा छेदे करीने वझे रीते सुवर्ण सिद्ध ययु होय तो पण विशेष शकाने दूर करवा तेना मिश्रमागनी परीक्षा करवा फरी बुद्धिमान सराफो तेने ताप आपी-अग्निमा तपावी अच्छी रीते निहाळे छे एटले जो सुवर्ण अग्निमा नारया पछी ते पोतानो असल रग तथा स्व-स्वरूपनो त्याग न करे तो ते खरु कचन कहेवाय, अन्यथा ते सुवर्णपणाना मूल्यने स्तायक न गणाय, कारण के साचु तोनु सर्वदा एक ज रूपमा रहे छे तथामकारे शास्त्र पण कप, छेद उभय रीते शुद्ध नीकन्या पछी तेना आतरतत्त्वनी ययार्थ परीक्षा करवा तेनी तापद्वाराए शुद्धि निहाळवी ए उचित ज गणाय. तापनु स्वरूप आ रीते जाणवु “ उभयनिषधनभाववादस्ताप इति ” उपर जणावेल कप अने छेद उभयना आधारभूत अने परिणामी कारणरूप जीवादि पदार्थोनी ययास्थित जे व्याख्या तेनु नाम ताप, कप तथा छेदनी साफल्यता तापनी शुद्धि पर अवलंबी रह ठे, एटले तापनी सफलतामा कप-छेदनी सफलता संपन्नवी. एव शास्त्रमा त्रिधि, निषेधवाक्यो दर्शान्या होय, निषेध वाह्य त्रियाओ पण कही होय तदपि आ सर्वना आधारभूत आत्मा विगेरे तत्त्वनु स्वरूप एकदेशीय अ-यवा सदोष प्रकाशयु होय तो उपरोक्त वझे फलशून्य समजवा.

પરમાર્થ એ કે-સર્વ બાહ્ય, આમ્યતર વ્યવહારનો મૂલ આધાર
 જીવ, કર્મ, જગત્ વિગેરે પદાર્થોની શુદ્ધ-નિર્દોષ માન્યતા પર
 રહ્યો છે અતઃપ્રવા આ પદાર્થો અનાદિ અચ્છેદક અને નિત્યાનિ-
 ત્યત્વરૂપ ધર્મવાન્ એ રીતે જ્યા પ્રરૂપ્યા હોય અર્થાત્ આત્મા,
 કર્મ, જગત્ આદિ પદાર્થો દ્રવ્યાસ્તિક નયની માન્યતામા નિત્ય
 અને પર્યાયાસ્તિક નયની માન્યતામા અનિત્ય, એવ ઉત્પાદ,
 વ્યય અને સ્થિતિરૂપ ધર્મવાન્ છે-આણુ સુદર અવાધ્ય સ્વરૂપ
 હયા વર્ણવ્યુ હોય તે શાસ્ત્રને તાપશુદ્ધિ વિદ્વાનો સમજે છે.
 આત્મા આદિ પદાર્થો કચનકુમ્ભના દૃષ્ટાંતે નિત્યાનિત્ય ધર્મ-
 વાન્ છે એ વાત ધરાવર ગળે ઉતરે તેવી છે કચનકુમ્ભ ફુટી
 અવાધી તેના કુડલ કે કડા વિગેરે વનાવ્યા તરપિ કચન તો
 કાયમ જ રહ્યુ, માત્ર કુમ્ભ આકારનો નાશ અને કુડલાદિ આ
 કારની ઉત્પત્તિ થઈ, એવ આત્મા પણ અમુક ગતિ અપેક્ષા
 નાશ અને ઉત્પન્ન થાય છે ક્યાર આત્મત્વરૂપેણ સર્વત્ર વિદ્યમાન
 જ રહે છે આ સ્થિતિમા પ્રથમ કહેલ વિધિ, નિષેધવાક્યોની
 સાફલ્યતા તથા વિવિધ ત્રિયાસાદોની સાફલ્યતા અચ્છી રીતે
 બનવા સમ્ભવ છે, પરંતુ એકાન્ત નિત્ય અથવા એકાન્ત અનિત્ય
 આત્મવાદમા સર્વ ત્રિયાઓ, સપદેશો અર્થશૂન્ય-અરે । છાર પર
 લિપણ જેવા સમજવા, માટે વિદ્વાનો તાપશુદ્ધિ, કપશુદ્ધિ અને
 છેત્તશુદ્ધિ કર્યા પછી જ સમુચિત રીતે કરે છે વસકપ, છેદ
 અને તાપરૂપ ત્રિકોટિયે શુદ્ધ જે શાસ્ત્ર તે જ પરિશુદ્ધ જાણવું.
 અતઃ તદુક્ત આજ્ઞાઓ જ હિતાર્થીને શિરસાવધ ગણાય.

“ ઉપસહાર ”

અહીં આ ત્રિકોટિશુદ્ધ સર્વજ્ઞશાસ્ત્ર સિવાય અન્ય કયુ શાસ્ત્ર હોય ? એ રીતે ત્રણે પરીણામા સર્વજ્ઞ ભગવત મહાવીરનુ વચન અગ્રાધિત સિદ્ધ થવાથી તદુક્ત આઠ પ્રવચનમાતા પણ નિતાન્ત શુદ્ધ, અવાધ્ય જાણ્યો; માટે સાધુએ એ રીતની નિર્દોષ આઠ પ્રવચનમાતા અહોનિશ અવશ્ય પાલન કરવી, એ પ્રમાણે ઉપદેશકે મનમનુદ્ધિ લોકોને ઉપદેશ આપ્યો. વધુમા ઉપદેશકે—
 “ અમીપામાન્તરદર્શનમિતિ ” આ કપ, છેદ, તાપમા મુલ્ય કોણ કોણ ? સમર્થ, અસમર્થ કોણ ? પરસ્પર ભિન્નતા, કેટલી ? વિગેરે જરૂર સમજાવ્યું

“ ત્રિધા હિતકારી ”

કરી મુનિયોનો આચાર ઉપદેશકે “આચ્યત્તમધ્યયો-
 ગૈર્હિતત્વં” આદિ, મન અને અન્તમા હિતદાયી એવો આ આચાર છે એમ જણાવ્યું. પટ્ટે રીયાસમિતિ વિગેરે સાધુઓનો આચાર આદિ, મધ્ય અને અન્તમા હતું, સ્વરૂપ તથા અનુવંધે કરી સર્વથા પરમપવિત્ર નિર્દોષ દર્શાવ્યો છે. મધ્ય તો સાધુને જીવોની દયા-રક્ષા અર્થે અને દુષ્ટ કાર્યો વધ કરવા માટે રીયા-સમિતિ આદિ પાલન કરવાનું જણાવ્યું છે, માટે આ આચાર દેતુરૂપે નિર્દોષ જાણવો. પર રીયાસમિતિ આદિ સ્વયં જીવોની રક્ષા-દયારૂપ હોવાથી સ્વરૂપે નિર્પલ જાણવો. રીયાસમિતિ આદિ સમિતિમા અહોનિશ સાવધાન મુનિને કદાપિ

अशुभ-अपवित्र विरुद्धो उद्भवता नहीं, बल्के सर्वदा सद्दि-
चारो ज बन्या रहे छे अतएव आसमितियो कर्मनिर्जरा अथवा
शुभकर्मनो ज वध करी भविष्यमा सुदर फल अर्पण करे छे,
माटे आ मुनि-आचाररूप अष्ट प्रवचनमाता अनुबधरूपे पण
शोभन कल्याणावद ज जाणवो परमार्थ के-हेतु, स्वरूप अने
अनुबधरूप त्रिधा हितकारी एवो मुनियोनो आचार जाणवो

“ बीजी व्याख्या ”

अथवा टीकाकार “ आद्यत० ” आ पदनी टीका आ
प्रमाणे करे छे—“ वयसो जीवितव्यस्य वा हितदमु-
पकारि ” उपरोक्त साधु आचार जावननी प्रत्येक अवस्थामा
हितकारी-उपकारी थाय तेवो छे एट्ठे प्रथम दर्शविल मुनि
आचाररूप अमृतपान घाल, युवान के बुद्ध कोइ पण वयमा
देवामा आवे तथापि सर्व वयमा तुल्यरूपे उपकारी, अजर-
अमर फल प्रगादरीत्या अर्पनार बने छे पुन, प्रकारातरे
टीकाकार कह छे के—“ वयनी आदिमा सूत्रादिनो अभ्यास,
मध्यवयमा अर्थअवण अने अत्यावस्थामा धर्मध्यानादि
द्वाराए जणै वयमा आ मुनि-आचार हितकारी थाय छे ”
अर्थात् चारित्र ने जीवननी जण अवस्था पैकी कोइ पण
वयमा स्वीकाराय अने तेथी जे जे वयमा चारित्र स्वीकार्यु होय
ते ते वयमा तत् तत् वय योग्य कर्मद्वाराए स्वीकारनार आत्मा
पोतानु अवश्य कल्याण करी शके छे निदान के-अमुक ज

કયમા ચારિત્ર સ્વીકારી શકાય એવું અમુક જ કયમા ચારિત્ર પોતાનું ફલ અર્પણ કરે છે તેવો એકાન્ત નિયમ અહીં નથી. અતઃપ્રથમ ૧૨ વર્ષમા સૂત્રાભ્યાસ, પછી ૧૨ વર્ષમા અર્થાભ્યાસ અને પશ્ચાત્ ૧૨ વર્ષપર્યંત વિહાર કરી ગિણ્યાટિ નિષ્પત્તિ પડતે આચાર્યપદ યોગ્ય થાય આમ જે વિશેષાવશ્ય-કમા દર્શાવ્યું છે, તે પણ જેને પ્રથમ કયમા ચારિત્ર સ્વીકાર્યું હોય અને આયુષ્ય લાંબું તથા યુદ્ધિ તીવ્ર હોય તેને માટે, અથવા કય ગમે તે હોય છતાં સયોપશમાટિ તીવ્ર હોય તેને માટે આ નિયમ સુમત્સદ્ગતિયા પાઠકોષ ઘટાવો-જાણવો. આથી ઉપરોક્ત કથનમા પણ કાંઈ વાધ નહીં આવે.

“ ઉપાધ્યાયજીનું કથન ”

ઉપાધ્યાયજી મહારાજ “ આદ્યત્ત૦ ” એ પત્ની દીક્ષામા સાધુ આચાર માટે “ આચીલ્લે નિષ્પીલ્લે હત્યાગ-માત્તદ્વિરોધિ અલ્પમધ્યમવિકૃષ્ટતપોવિશેષરૂપૈર્વા હિતદ્ ભવતિ ” મલિન કપડું સામાન્ય મર્દન, વિશેષ મર્દન કરવાથી સામાન્ય, વિશેષ રીતે વિશુદ્ધ વને છે, એવ કર્માવૃત્ત આત્મા પણ અલ્પ, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ તપસ્યા કરવાથી વિશુદ્ધ વિશુદ્ધતર થાય છે. પરમાર્થ એ છે કે-સયમ સ્વીકાર્યા પછી જેમ મુનિ-આચારમા આઠ પ્રવચનમાતાનું પાલન કરવાનું ફલુ તેમ આત્માની વિશુદ્ધિ માટે જવન્ય, મધ્યમ તથા ઉત્કૃષ્ટ તપ પણ શક્તિ અનુસારે કરવો યોગ્ય છે. પડતે એ રીતે તપ અ પેક્ષાએ પણ મુનિ-આચાર આદિ, મધ્ય અને અન્તમા સર્વથા

कल्याणकर्त्ता बने छे. सारास के-दरेक प्रकारनी जुदी जुदी व्याख्यानो सार पटखो ज के मुनि-आचार मातृवत् एकान्त हितकारी जाणवो.

“ समाप्ति ”

सत्तेपमा-अर्धी पर्यंत दशविल मुनि-आचारनी व्याख्या मध्यमपुद्गिर्वर्ग पासे उपदेशके करवी, केमके ते लोको बहु रीते मुनियोना उपरोक्त आचारो तरफ अधिक ख्याल राखे छे. एटले आ आचारो अवण करी धर्मभद्रापा तेओ बहु मक्रम थाय तयारपछी तेओने आगमतत्त्वनु स्वरूप समजावी पुष योग्य अवस्थामा आरूढ थाय तेम आचार्ये करबु शास्त्रीय गणाय. निदान के-मध्यमवर्गनी कोटीमा ज रहे ते काइ उप देशनु फल पर्याप्त न गणाय.

उपर कहेला मुनि आचार माटे ३ बहु खुलासो करता प्रथकार आठ प्रवचनमातानु पालन करवानो स्पष्ट उपदेश दर्शावे छे—

अष्टौ साधुभिरनिश मातर,

इव मातर. प्रवचनस्य ।

नियमेन न मोक्तव्या ,

परम कल्याणमिच्छद्भिः ॥ २-८ ॥

मूलार्थ—परम-उपमातीत कल्याण-सुखना इच्छक एवा

મુનિયોએ હિતવત્સલ્યતાની તુલ્ય આઠ પ્રવચનમાતાની નિત્ય સેવા કરવી; નિશ્ચયતયા કદાપિ તેનો પદ્મવ છોડવો નહીં

“તીર્થશ્રૂતમાતા”

સ્પષ્ટીકરણ—આ આર્યામા આચાર્યશ્રી આઠ પ્રવચનમાતાની સેવા કરવાનો ઉપદેશ જણાવે છે. આઠ પ્રવચનમાતાનું સ્વરૂપ આગલની આર્યાના ચિત્રણમા વિસ્તારથી દર્શાવી ગયા. આ આઠ પ્રવચનમાતાને મહાર્પિયો માતાની ઉપમા આપી તેનો માતૃત્વપણે નિર્દેશ કરે છે. ઉપકારણ જનો માતાની સેવા એક જણ પણ વિસરતા નથી, કારણ કે માતા જન્મદાતૃ, પાલનકર્તા અને હિતકર્તૃ હોવાથી અતુલિત-અપ્રતિકાર્ય-અનન્ય ઉપકારિણી શાસ્ત્રોપા કહી છે. અતએવ ઉત્તમજનો તેની સેવા કરવામા જ પોતાનું સુખ, યશ, પ્રતિષ્ઠા, શતિકર્તૃત્વ્યતા સમજે છે. એટલે “આતીર્થમિષોત્તમાનામ્” “તીર્થની માફક યાત્રતુજીવન ભક્તિપૂર્વક આરાધ્ય માની ઉત્તમ પુરુષો માતાની સેવા કરે” એ ઉક્તિને ચરિતાર્થ કર છે. નિદાન કે-માતા માટે ભક્તિથી પોતાના પ્રાણો સમર્પીને પણ જીંદગીની અંતિમ જ્ઞાન પર્યંત જેઓ સેવા કરે તે જ ઉત્તમ પુરુષ જાણવો.

“પ્રવચનમાતૃત્વ-તત્સેવા”

અહીં લૌકિક આરાધ્યોપા માતા જેમ ઉત્કૃષ્ટ આરાધ્ય માની છે, પરંતુ તેની સમાન અન્યમાં તેના ગુણો ન હોવાથી અન્યને તથાપ્રકારે આરાધ્ય માનેલ નથી. એ લોકોચર ક્રિયાતમ્યા

आठ प्रवचनमाता मातृवत् गुणधारिका होवाची महर्षियो तेने
 माता कही सपूर्य आरायतया उपदेशे छे, अर्थात् जन्मदातृत्व,
 पालनकर्तृत्व तथा शिक्षादातृत्व गुणो तेमा पण छे प्रवचन-
 सिद्धान्त तेने जन्म आपनार, ईर्ष्यासमिति आदिमा उपयुक्त
 मुनि ज मिद्धान्त-तत्त्वने पापी शक सिद्धान्तनो अभ्यास, स्वा-
 ध्याय विगेरेनो अधिकार आठ प्रवचनमातामा अनुपयुक्त मुनिने
 निदेयो छे निदान के-सिद्धान्तना अभ्यासयी जे कल्याण सधातु
 जोइए ते कल्याण अनुपयुक्त मुनि सिद्धान्तनो अभ्यास करवा छता
 पण साधवा असमर्थ घने छे अतएव आ माताने प्रवचनजन्मदाता
 महर्षियोए कही एव उत्तरकालमा प्राप्त सिद्धान्तज्ञान अने सद्-
 वर्तन तेनु पालन तथा पोषण अधिस्वार्थिक आ माता ज करे
 छ अने क्रमशः शिक्षाओ अर्पी उत्तरोत्तर उपाध्याय, आचार्य
 आदि पदोना अधिकारो पर लइ जइ उच्च स्थाने आत्माने
 आ माता ज धीराजमान कर छे परामर्श पटलो ज के-आ
 माता पोताना पुत्रने दुःख-क्लेशोधी बचावी ले छे तथा
 अपमार्गयी सर्वदा दूर न राखे छे, माटे उपकारः पुत्रोनु ए
 प्रधान कर्त्तव्य छे के मातानो यत्किंचित पण अनादर न करवो
 जोइये, तो दुःख के क्लेशनी तो बात ज क्या रही ? फरी
 माताना क्लेशयी पुत्रने क्लेश अने माताना नाशयी पुत्रनो
 पण परिणामे नाश याय छे एव ईर्ष्यासमिति आदिनो क्लेश उप-
 जाववाची अथवा नाश करवाची प्रवचन आझारूप पुत्रनो पण नाश
 ज याय, माटे उत्कृष्ट कल्याण इप्सु (इच्छनारा) मुनियोए आ

मातानी प्रतिक्षण सेवा करवी, किन्तु एक सण पण तेने विसरवी न जोइये, कारण के आ मातानी सेवा करवायी परमार्थनया सर्वज्ञानी वरावर सेवा करी गणाय अन्यथा प्रभु आज्ञानो लोप कर्यो मानवो एम भगवन पोकारी पोकारीने जणावे छे

ए रीते 'मयमुद्धि' ने उपदेश आप्या पछी, अन्तमा आ प्रमाणे उपदेश जरर करवो—

यत्तत्सचिवस्य सदा साधो—

नियमान्न भवभयं भवति ।

भवति च हितमत्यत,

फलदं विधिनाऽऽगमग्रहण ॥ २-९ ॥

मूलार्थ—पूर्वोक्त आठे प्रवचनमाता सहित नित्य वर्न नार मुनिने निश्चयथी ममारनो भय होतो नयी अर्थात् ससारनो नाश पाय छे, एव भविष्यमा पण अतिशे आत्मानु हित-कल्याण पाय छे ने विधिपूर्वक आगमज्ञान पमाडवारूप फल अर्पण करे छे

“ प्रवचनमातानी सेवानु सर्वोत्तम फल ”

स्पष्टीकरण—पुण्यकामना अर्थे उत्तमजनो कदापि माताने अलग करता नथी, कारण के तेरा वर्तनमा ज पोतानु श्रेय तेओ समजे छे, पटले तेओने अपयश आदिनो मय उपजतो नयी. एव अर्ही पण दृष्टात समन्वय करता आचार्यश्री संचोपमा उपसहार करी जणावे छे के—जे मुनि आ आठ प्रवचनमातानी

આજ્ઞાનો લોપ કરતા નથી, કોઈ પણ સજ્જમા આ માતાની સેવા વિસરતા નથી, પ્રતિષ્ઠા “જય ચરે જય ચિદ્દે” “જયણાથી ચાલવું અને જયણાથી બેસવું” એ મહર્ષિપૂજ્ય આજ્ઞાને શિરો-ધાર્ય કરી, રીયાસમિતિ આદિમા સોપયુક્ત રહી અહોનિશ વર્તન આચરે છે, તેઓને ભવસસારનો ભય રહેતો નથી-અર્થાત્ આ મુનિયોને ચતુર્ગતિના દુઃસ્વનો સ્વલેષ જોડતો દર હોતો નથી કારણ કે-તેઓની શીઘ્ર મુક્તિ જ યાય છે. ઠીક જ છે કે-જેઓ અન્ય પ્રાણીને સ્વાત્મવત્ દેખી એક રોમમાત્રમા પણ પીઠા ન યાય અને આત્મા અશુભ પાપરૂપનો વધારૂ ન વને, આત્મા એક રોમમા પણ અશુભ વિચાર કે પ્રવૃત્તિ ન કરે તેવી અલૌકિક હદાર-પવિત્રતમ અપ્રમત્તમાવના ધારે-આચરે છે, તેઓની શીઘ્ર મુક્તિ જ યાય અતઃપદ દશવૈકાલિકમા મહર્ષિ-પૂજ્ય શંખભવસૂરિ મહારાજે કહ્યું તે યોગ્ય જ છે -“ સઘ્વ-ભૂયપ્પભૂયસ્સ, સમ્મ ભૂયાહ પાસઓ । પિહિયા-સયસ્સ દત્તસ્સ, પાવ કમ્મ ન વધહ ” ॥ ૧ ॥ “ કોઈ પણ જીવને દુઃસ્વ ન હપજાવતો અને સર્વને સ્વાત્મવત્ દેવનાર તથા આશ્રવોને રોકનાર અને ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરનાર એવો મુનિ ફરોને પાપકર્મને યાચતો નથી ” વધુમા અહીં મૂલકર્તા ભાર દેને કહે છે કે-‘ નિયમાત્ ’ નિશ્ચયથી મવનો મય રહેતો નથી, ઇચ્છે નિતાન્ત-અસસયેન મવનો નાશ યાય છે.

“ ઉપસહાર ”

ફરી મવિધ્યમા આ મુનિનું અત્યંત હિત-ઉત્કૃષ્ટ કન્યાણ ॥ યાય છે પરમાર્થ એ કે-સોપયુક્ત મુનિને

आ जन्म के अपर जन्ममा अनिष्ट अपायो आवता ज नयी. एव ईर्यादिसमितिवान् होवाथी विनय, बैयावच्च, भक्ति, सरलता, नम्रता आदि गुणो जरूर होय, एटले आचार्य, उपाध्याय आदिनी समीपे सूत्रवाचनादि महलीमा बैठवानो पूर्ण अधिकार आ मुनिने यथेष्टपणे प्राप्त थाय छे, जेथी सिद्धान्तज्ञान सुखपूर्वक उपलब्ध थाय, माटे आवा मुनिने आगम-ज्ञाननी प्राप्तिद्वारा पण आठ प्रवचनमाता फलदाठ अवश्यमेव घने छे निष्कर्ष एटलो के—ईर्यासमिति आदिमा सावधान मुनिने आ सूत्रादिनी वाचनामहलीमा बैसवानो अधिकार कह्यो छे अर्ही आचार्यथीए 'मध्ययुद्धि' जन योग्य उपदेश-विधिनो उपसहार करी अन्तमा आठ प्रवचनमातानु बराबर पालन करवानु पर्याप्त फलनो निर्देश ए रीते कर्यो परमार्थ के—उपदेशके ए रीते 'मध्यमवर्ग' पासे आठ प्रवचनमातानु अवसान फल पण अवश्य जणावबु. ”

गत आर्या श्लोकमा आठ प्रवचनमाता—पाळक मुनिने आगमज्ञाननो अधिकारी कह्यो आगमज्ञान गुरुमहाराजना हृदयमा ज विराजित होय छे, माटे 'मध्यमवर्ग' ने आ उपदेश पण साथे साथे उपदेशके करयो—

गुरुपारतंत्र्यमेव च,

तद्वद्बहुमानात्सदाशयानुगतं ॥

परमगुरुप्राप्तेरिह बीज,

तस्माच्च मोक्ष इति ॥ २-१० ॥

मूलार्थ—गुरु पर आतरनी भक्तिपूर्वक तेमना आशयने अनुलक्षी ते प्रमाणे वर्तन करखु-तेओनी आज्ञाने आधीन ज रहेतु ए ज परमेश्वर प्राप्तितु मुख्य बीज छे अने तेनाथी ज मुख्यतया मोक्षप्राप्ति आत्माने कही छे

“ गुर्वाधीनता ”

स्पष्टीकरण—अर्हो प्रवचनज्ञान प्राप्त करवा मुनिये प्रथम तो गुर्वाधीन रहेतु जोइये, ए तच्च आचार्यश्री दर्शाने छे, अर्थात्—जेने आगमज्ञान, तेनु मौलिक तत्त्व प्राप्त करखु होय तेणो अवलमा तो तेवा ज्ञानवान् गुर्वादिकोनी सर्वस्वनो भोग आपीने पण सेवा करवी जोइए टीकाकार कहे छे के—आ गुरुदेव सिवाय मारो ससारभय कोइ दूर करनार नथी—ए ज तरणतारण एक जहाजरूप छे, ए भावना हृदयमा अकित करी—रोमेरोममा प्रतिबिम्बित करी तेमनी सेवा करवी एतावन् मात्र नही किन्तु गुरु विच परीक्षी (जाणी) तेमना आशयनु अनुसरण करखु, चेष्टा के क्रिया विशेषथी तेमना हृदयनो भाव जाणी लेबो अने ते प्रमाणे वर्तन करखु तेमोना पर सरल आशयथी अद्भूत भक्ति धारण करवी, बहुमान, विनय, सेवा, आसन अर्पण करखु, उमा यवु, सामे जवु, पादप्रक्षालन, वैयावच विंगरे भक्ति मनसा, वाचा अने कायाथी करवी दुक्तमा गुरु आज्ञाथी ज सर्व वर्तन करखु, किन्तु मोक्षार्थीए स्वतन्त्र के स्वेच्छारी वर्तन न करखु जोइये “ आणाए चिय चरणं तन्मगे जाण किं न भग्गति । आणव अइकतो क-

સ્તાપ્સા કુળદ સેસ ” ॥ ૧ ॥ “ મગવાને આજ્ઞા આરા-
 ધનમા જ ચારિત્ર કહ્યું છે. આજ્ઞાનો લોપ થવા પછી શુ વાકી
 રહે એટલે ચારિત્ર વ્યાપી રહે ? જેણે ગુરુ આજ્ઞાને અતિક્રમી તે
 હવે કોની આજ્ઞા આરાધે ? અર્થાત્ તે કોઈની પણ આજ્ઞા માને
 નહીં ” ફરી સર્વ તત્ત્વજ્ઞાન, ચારિત્રનું સ્વાસ રહસ્ય, આગમ
 પેટીનો ધાવી, વિદ્યા અને મંત્રોની સિધ્ધિ, ધર્મનું ગૂઢ તત્ત્વ-પ
 સર્વ ગુરુ આધીન હોવાથી મોક્ષાર્થીએ સ્વાસ કરીને ગુર્વાગીન જ
 પોતાનું જીવન વ્યતીત કરવું, એટલે ગુરુપાદસેવામા જ જીવન
 ચરિતાર્થ કરવું જેથી સર્વ સિદ્ધિયોપૂર્વક આગમનું ગૂઢ રહસ્ય
 સ્વાધી વરાવર સ્વપ્નવ્ય થાય અને પરિણામે કલ્યાણ પ્રાપ્તિ પણ
 થઈ શકે “ જાણસ્ત હોઈ આગી, ધિરચરો દંસણે
 ચરિત્તે ય । ધણા આવકહાણ, ગુરુકુલધાસ ન
 મુચતિ ” ॥ ૧ ॥ એ આ અનતસસારના દુઃખનો નાશ
 કરનાર અને મોક્ષદર્શક ગુરુ સિવાય આ ભૂતલમા કોઈ નથી,
 એવું ધારી તેઓને આજ્ઞાધીન રહેવાથી તેઓની પરમકૃપામય
 પ્રત્યક્ષતા પ્રાપ્ત થાય છે. ગુરુ પ્રત્યક્ષતા પાસે જગત્ના તમામ પદાર્થો
 તુચ્છ જેવા માસે છે. ગુરુકૃપા એ જ પરમ પ્રાપ્તવ્ય તત્ત્વ છે
 આ તત્ત્વ જ પરમગુરુ-જે પરમેશ્વર તેની પ્રાપ્તિનું મુખ્ય ધોરણ છે
 એટલે ગુરુકૃપા કલ્યાણ પછી પરમેશ્વરની કૃપા વિનાવિલગ્ન
 હાયમા આવે છે. પરમાર્થ કે-જેઓ ગુરુ આજ્ઞા આરાધક હોય
 તેઓ અવશ્યમેય પ્રમુદ આજ્ઞાનું પાલન કરે છે. અને જેણે ગુરુ
 આજ્ઞા લોપી તેણે પ્રમુદ આજ્ઞાનું પણ અવશ્ય રૂન કર્યું જાયવું,
 માટે અહીં ગુરુ પરાધીનતાને ईશ્વરપ્રાપ્તિનું મુખ્ય અંગ કહ્યું છે.

નિદાન કે—છેવટે તેનાથી જ તેને મોક્ષપ્રાપ્તિ થાય છે નિષ્કર્ષ
પટલો જ કે—મુનિયે ગુરુ આજ્ઞાધીન રહેવું, ગુરુકુમા વાસ કરવો,
તેનાથી જ પરમેશ્વરની પ્રાપ્તિ અને છેવટે મોક્ષ થાય છે એ રીતે
ઉપદેશકે ‘મધ્યમબુદ્ધિ’ વર્ગને ઉપદેશ આપવો

આ રીતે ગુર્વાધીનતા જણાવી છેવટમાં ‘મધ્યમ૦’ યોગ્ય
ઉપદેશનો ઉપસહાર દર્શાવી અહીં આર્યાપી આચાર્યશ્રી ‘બુધ’
યોગ્ય ઉપદેશવિધિની પ્રસ્તાવનાનો ઉલ્લેખ કરે છે—

इत्यादि साधुवृत्त मध्यमबुद्धे

सदा समाख्येयम् ॥

आगमतत्त्वं तु पर बुधस्य,

भावप्रधानं तु ॥ ૨-૧૧ ॥

મૂલાર્થ—પૂર્વે દર્શાવ્યા પ્રમાણે સાધુઓનું સર્વવર્તન—
સુદર આચરણ, ક્રિયાકુશલતા ઉપદેશકે નિરતર ‘મધ્યમબુદ્ધિ’
વર્ગ પાસે થયન કરવું, અને ‘બુધવર્ગ’ને તો રહસ્યમધાન
આગમતત્ત્વનો જ ઉપદેશ આપવો

“ ઉપસહાર ”

સ્પષ્ટીકરણ—અત્ર ગ્રયવર્ત્તા પૂર્વાર્પિમાગમા ‘મધ્યમબુદ્ધિ’
યોગ્ય ઉપદેશવિધિનો ઉપસહાર દર્શાવે છે ને ઉત્તરાર્ધથી
‘બુધ’ યોગ્ય ઉપદેશનો પ્રસ્તાવ કરે છે. આ, શ્લોકનો ભાવ

સપ્ત જ છે. ઇતલે તેનો વિસ્તાર કરવો એ ગ્રંથના ફલેવરને વધારવારૂપ જ થાય. હુકમા આચાર્યશ્રી કહે છે કે—અમે પૂર્વે જે ‘મધ્યમધુદ્ધિ’ માટે ઈર્ષાસમિતિ આદિ આઠ પ્રવચનપાતાનું સ્વરૂપ ઢગાંવી તેનું પાલન કરવાનું જણાવ્યું, સિદ્ધાન્ત—તત્ત્વ ગ્રહણ કરવાની યોગ્યતા ઢગાંવી, ગુરુશીનતા, ગુરુઆજ્ઞાપ્રાપ્તતા વિગેરે ઉપદેશવિધિનો પ્રકાર ઢગાંવ્યો તેના પર ઉપદેશકે વરાવર ધ્યાન આપી તદનુકૂળપણે તથાપ્રકારનો ઉપદેશ ‘મધ્યમધુદ્ધિ’ ને હમેશા કયન કરવો. ઇતલે સમ્યગૂરીત્યા સાધુ-ઓનું સદ્વર્તન જણાવ્યું. જેના શ્રવણથી આ લોકો ધર્મકાર્યમાં અધિક શ્રદ્ધાલુ બની પરિણામે બુઝની કોટીમાં દાખલ થાય. અર્થાત્ ઉપદેશકની ઉપદેશકશક્તિ ત્યારે જ પ્રશસ્તર ગણાય કે જ્યારે શ્રોતા ઉપદેશબલથી સ્થાપિત શ્રદ્ધામાં મજબૂત રહી અધિક ધર્મદર્શિપણુ અને તત્ત્વજ્ઞપતિ પ્રાપ્ત કરે. તસ અર્થે ‘મ યમ’ યોગ્ય ઉપદેશવિધિ ગ્રંથકર્તા સમાપ્ત કરે છે.

“ ઉપક્રમ ”

ઇતલે ગ્રંથ પ્રાપ્ત અને બુઝની કોટીમાં આવેલ મધ્યમજનો જેની અભિલાષા કરે એવા બુઝ યોગ્ય ઉપદેશની આચાર્યશ્રી પ્રસ્તાવના કરે છે. ‘આગમતત્ત્વના ગ્રંથો અને હમેશા આગમ-તત્ત્વની જ શોધમાં, પરીક્ષવામાં લીન હોય તે બુઝ’ આ લક્ષણ ગ્રંથકર્તા આગલ જણાવી ગયા છે. અતઃપ્રવ આ લોકોને ઉપ-દેશકે આગમતત્ત્વનો ઉપદેશ આપવો ઇતલે આગમનું સ્વરૂપ રહસ્ય

કયન કરવું આગમતત્ત્વ “આત્માઽસ્તિ સ ચ પરિણામી૦”
 એ શ્લોકથી અર્થકાર પ્રથમ પ્રકરણમાં જણાવી ગયા છે તે જ
 તત્ત્વ અહીં ‘યુધ’ વર્ગને ઉપદેશવું, અને વધુમાં પ્રવચનનું
 મૌલિક રહસ્ય દર્શાવવું જે હવે પછી અર્થકર્તા જણાવે છે.
 મૂલમાં જે ‘તુ’ શબ્દ છે તે એકાર અર્થમાં હોવાથી નિશ્ચયેન
 પૂર્વોક્ત જ તત્ત્વ વિગેરે કયન કરવું.

“ દર્શિત સચયવાલો યુધ યોગ્ય ઉપદેશનો પ્રકાર આચાર્યશ્રી દર્શાવે છે ”

વચનારાધનયા સ્વલુ

ધર્મસ્તદ્વાધયા ત્વધર્મ ઇતિ ॥

ઇદમત્ર ધર્મગુહ્ય

સર્વસ્વ ચૈતદેવાસ્ય ॥ ૨-૧૨ ॥

મૂલાર્થ—સર્વજ્ઞ પ્રવચનોક્ત વચન—આજ્ઞાનુ આરાધન—આજ્ઞા-
 નુકૂલ વર્તન કરવું તે જ સત્યધર્મ અને તેની વિરાધના—પ્રતિકૂલ
 વર્તન આચરવું તે જ અધર્મ જાણવો અત્ર સર્વજ્ઞાગમમાં એ જ
 ધર્મનું ગૂઢ રહસ્ય છે ને એ જ ધર્મનું મુખ્ય સર્વસ્વ સાર છે, આ
 સિવાય ધર્મનું અન્ય કાંઈ તત્ત્વ નથી.

“ યુધ—વેશના ”

સ્પષ્ટીકરણ—અહીં ‘વચન—આગમ’ વચન પટલે આગમ
 સિદ્ધાન્ત—પ્રવચન, અને યુધ પટલે પઢિત—તત્ત્વજ્ઞ એ અર્થ

સ્વાસ લલ્પમા રાખવા. ઘુષ તે જ જાણવો કે—જે ઉપરની ધનાવટ
 અથવા તથા પ્રકારની વિશિષ્ટ ક્રિયાના વેશના આદંબરથી ન
 રગાય, કિન્તુ સાચા જ્ઞાનેરીની માફક પાણીદાર હીરા—મોતીની
 પરીક્ષા કરે—સ્વીકારે અતઃ ઘુષજન ઉપરનો વેશ દેસ્વી રાજી
 ન થાય, તે તો ઘશવિદ્વત્કોમા પણ છે એવ ઉત્કૃષ્ટ ત્યાગ,
 વૈરાગ્ય કે ક્રિયાઓ દેસ્વીને પણ રુચ ન થાય, તે સર્વ
 જમાલી, શોશાલો કે નિહ્વોમા પણ હતી, હોય છે, કિન્તુ
 ક્રિયા અને વેશ સાથે પ્રભુના વચનનો આદર, પ્રેમ તથા ભક્તિ
 કેટલી છે ? તે જ તપાસે છે ને તેનાથી જ મુગ્ધ બને છે, કારણ
 કે પૂર્વે કદા મમાણો વિધિ—નિપેચનુ પ્રતિપાદન કરનાર જે
 સર્વજ્ઞ ભગવતનુ આગમરૂપ વચન તેની આરાધના કરવી તે જ
 મૌલિક ધર્મ કહ્યો છે. આવર્થ પડતો કે—આગમાનુસારી
 આગમનર્શિત માર્ગમા પ્રવૃત્તિ કરવી, આગમના એક વાક્યને પણ
 થાય ન આવે તેમ હેયનો હેયરીત્યા જાણી પરિત્યાગ કરવો અને
 ઉપાદેયનો ઉપાદેય જાણી આદર કરવો તે જ પરમાર્થ ધર્મ
 જાણવો અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ ક્રિયાની આરાધના અને ઉત્કૃષ્ટ તપ
 કે ચારિત્રનુ પાલન આત્મા સર્વજ્ઞના એક વચનથી પણ ડલડો
 ચાલી કર, તો તે પલાલપુજ ધરાવર નિર્માલ્ય જ. સમજવું.
 નિદાન કે—ભગવાનના વચનનુ પાલન કરવાજમા જ સમ્યક્ત્વ,
 શ્રુત અને ચારિત્ર એ ગ્રંથોની સાફલ્યતા સમજવી અતપ્ત
 ભગવાને “કહેમાણે કહે” એ સૂત્રની નહીં શ્રદ્ધા કરનાર
 ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રી જમાલીને પણ નિહ્વ કહ્યો વઢી આ વચનથી
 ડલડી ગતિ કરવી, સ્વપતિને આગલ કરી વચનનો લોપ કરવો

અપવા વચનનો દુરુપયોગ કે અનર્થ કરવો, પોતાના આગ્રહને, ધારણાને પોષવા માટે સર્વજ્ઞવચનનો ઉપયોગ કરવો એ સર્વ પ્રમુદ્ધ આજ્ઞાનુ સ્વરૂપ ચેષ્ટા હોવાથી અધર્મ જ જાણવો નિદાન કે-તેથી આત્મા સસારના દુ સ્વરૂપ પાત્ર જ બને છે

“ વચનારાધકતામા આરાધકતા ”

ભગવાન્ હરિમદ્રમૂરિજી મહારાજ જણાવે છે કે-ઉપદેશકે ઘુષ્ઠ શ્રોતાને સુશ્રુત જણાવવું કે-પ્રમુદ્ધના વચનનું પાલન કરવું તે જ ધર્મ અને તેનો અનાદર-અપાલન કરવું તે અધર્મ, એ જ અહીં જૈન પ્રવચનમાં ધર્મનું નિતાન્ત સત્ય-ગૂઢતત્ત્વ કહ્યું છે, અને એ જ સપૂર્ણ દ્વાદશાંગીનું પરમતત્ત્વ-મર્વમારભૂત પ્રધાન તત્ત્વ કહ્યું છે નિષ્કર્ષ એ કે-પ્રવચનજ્ઞાનનું ફળ એ જ કે શક્તિ છતાં તદનુકૂલ ક્રિયા-વર્તન કરવું અને વધુ માટે પૂર્ણ આદર સાથે અપેક્ષા માનયુદ્ધિ ધારવી, શ્રોતા સમીપે સત્ય તરનું કથન કરવું અને પોતાની અશક્તિ જાહેર કરવી; કારણ કે અદ્વાયી પહેલા આત્માનો ઉદ્ધાર કદાપિ થતો નથી પણ ક્રિયા-પક્ષિતનો તો ઉદ્ધાર થઈ જાય છે. ઘટલે પ્રમુદ્ધ આજ્ઞાનું પાલન કરવું એ જ સત્ય ધર્મ અહીં દર્શાવ્યો પ્રમુદ્ધ હેમચદ્રમૂરિજી પણ એ જ દર્શાવે છે કે-“ આજારાદ્ધા ચિરાદ્ધા ચ, શિવાય ચ મવાય ચ । હૃતીયમાર્હતી મુષ્ટિ-મન્યદસ્થાઃ પ્રપચન ” ॥ ૧ ॥ આ માટે જ ભગવતો આગમ પ્રમાણે વર્તનારને આરાધક કહે છે ને એક અક્ષરને પણ નહીં માનનારને અનત સસારી જણાવે છે, તેનું કારણ એ જ કે-જેણે આગમાજ્ઞા માની

तेणो सर्व आगमोक्त बातो मान्य करी, अने जेणो एक अक्षर
लोप्यो तेणो ग्रन्थनो पण अनादर कर्यो अतः ग्रन्थ आज्ञानु-
पालन करवु ए ज धर्मनु परमतत्त्व छे, ए रीते ' बुद्धजन ' पासे
उपदेशके कथन करवु, निदान के-आगमज्ञानी प्राधान्यता-
श्रेष्ठता-सर्वकर्तव्यता दर्शावनी.

“ विचित्र दलीलो ”

“ अर ! आ मकारना उपदेश आपवाधी तो बाह्य अने
आभ्यतर आचारोनी अग्रधानता वल्के अमारता न प्रतिभा-
समान थाय छे. अथवा आ उपदेशधी आ लोकोनी आचार
परत्वेनी भविनो नाग न केम न थाय ? जो आम ज होय
तो पछी धालनने बाह्य आचार सगरी उपदेश, मध्यमनने
आभ्यतर आचार सबधी उपदेश आपसो नरामो ज मानवो
लोइये, पाटे सर्व अनुष्ठानोने गौण करी वचनाराधनमा ज
धर्म केम न कथो ? आ वधी शकाओने दूर करवा समय
अनुष्ठानोलु मूल ग्रन्थ आदा ज छे ए बात दर्शावा आचार्यधी
परमार्थ उपदेश देखाडे छे ”—

यस्मात्प्रवर्त्तकं भुवि,

निवर्त्तक चातरात्मनो वचन ॥

धर्मश्चैतत्संस्थो,

मौनीन्द्र चैतदिह परम ॥ २-१३ ॥

મૂલાર્થ—અતરાત્માને વિવેચકાર્યમા પ્રવર્તક અને નિ-
પિદ્ધ કાર્યોથી નિવૃત્તિકારક આ મૂમદલમા કેવલ સર્વશોક્ત
પ્રવચન જ ઉત્કૃષ્ટતો છે, અને પરમાર્થતયા ધર્મ પણ આ
મૌર્નીદ્રના પ્રવચન સિવાય અન્યત્ર નથી

“ મનની સ્થિતિ ”

સ્પષ્ટીકરણ—વિશિષ્ટ પવિત્ર અથવા અપવિત્ર કાર્યોમાં
આત્મા મનની પ્રેરણા વિના ગતિ કરવાને ધણા અશે અસમર્થ
જ બને છે, એટલે પ્રથમ મન ફાટી છે ને પશ્ચાત્ આત્માને પ્રેરે છે,
પદ્યપિ અસદ્ગી દ્વિદ્રિયાદિ જીવો મનહીન હોવા છતાં મત્યેક
ક્રિયાઓ શરીરદ્વારા જ કરે છે, એ સદ્ગી આત્માઓ પણ ધણી
વાર મન વિના ક્રિયાઓ કરતા અનુભવાય છે; તથાપિ અહીં
ભાવરૂપ મન કાયમ હોવાથી મનપૂર્વક જ ક્રિયા-પ્રવૃત્તિ થાય
છે એમ સમજવું નિદાન કે-પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિમા મુખ્યતયા
મન જ કારણભૂત છે—“ અન એવ મનુષ્યાણા કારણ
યથમોક્તયોઃ ” આચારાગસૂત્રમા પણ કહ્યું છે કે—“ જે
આસવા તે પરિસવા, જે પરિસવા તે આસવા ”,
“ જે આશ્રવો તે જ નિર્જરાના કારણો થાય છે, અને જે નિર્જ-
રાના કારણો છે તે જ આશ્રવના હેતુઓ થાય છે ” આ કથનમા
પણ મનની જ મુખ્યતા દર્શાવી છે. વઢી સાતમી નારકી યોગ્ય
કર્મો અને સ્વ દેવત્વ યોગ્ય કર્મો પણ આત્મા મનની સહાયતાથી
જ બાધી શકે છે એટલે મન વિના આત્મા જે કાંઈ પ્રવૃત્તિ કરે
તે માત્ર સામાન્ય જ જાણવી, પરંતુ વિશિષ્ટ પ્રવૃત્તિ તો આત્મા

મનદ્વારા જ કરે છે. શુભાશુભ કાર્યોમા મન મુખ્ય માન્યુ છે, માટે મન કદાચિત્ અશુભને શુભતયા અને શુભને અશુભતયા પરિણમાવી શકે. એ સદજ છે. આથી મનને જે સંસ્કાર મળે તેવી રીતે તે પરિણમે છે ને પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિમા સાધક બને છે. અતઃ આત્માની પ્રેચ્છિકા ઇષ્ટસિદ્ધિ માટે પ્રયત્ન મનને જ સુશિક્ષિત અને પવિત્ર સફળી બનાવવુ ઇચ્છિત છે. જેમ યયા પછી મન તપ, સ્વપ્ન, સ્વાધ્યાય, શીલ આદિને આદેય માની તેમા પ્રવૃત્તિ, અને હિંસા, મૂઠ, ચોરી, વ્યભિચાર આદિને હેય માની તેની નિવૃત્તિ કરે છે. પરંતુ આ પ્રકારની વિવેકશાલી પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ કરવાનુ ઘલ મનને સુસંસ્કારો અથવા જ્ઞાનપ્રાપ્તિ યયા વિના માત્ર યજુ દુઃસાધ્ય છે-વરાયર મન સમજદાર યયા પછી જ કર છે.

“ સર્વજ્ઞવચન ”

આથી પ્રયત્નર્તા જણાવે છે કે-‘યસ્માત્’ આ ભૂમદલમા શુભ કાર્યોમા મનને પ્રવર્ત્તાવિનાર અને અશુભકાર્યોથી નિવૃત્તિ કરાવનાર કેવલ સર્વજ્ઞરૂઢિત સિદ્ધાન્ત-પ્રવચન સિવાય અન્ય કોઈ પણ સાધન નથી; કારણ કે સર્વજ્ઞ પ્રવચનમાં જ પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ માર્ગો દર્શાવી હેય, ઉપાદેય પદાર્થો અચ્છી રીતે દર્શાયા છે. સિવાય એક પણ યજુ પ્રવચન જગતમા નથી કે જેમા વિરોધી, સ્વાર્થનુ અને સ્વલિત કયન ન હોય. સર્વજ્ઞવચનનો ઘોષ યયા પછી આત્મા હેયનો ત્યાગ અને ઉપાદેયનુ ઉપાદાન કરે છે. પટલે મનને સર્વજ્ઞાગમના અભ્યાસથી સંસ્કારિત બનાવવુ જોઈએ. કારણ કે-સર્વજ્ઞાગમનુ પરિશીલન કરવુ તે જ વાસ્તવિક ધર્મ છે; હિંસાદિથી નિવર્તવુ અને તપ, સ્વાધ્યાયાદિમા પ્રવૃત્તિ કરવી તે

તો ધર્મનો વાલ વ્યાપારમાત્ર છે નિદાન કે-મન તથાપ્રકારે આગમથી સસ્કારી થયા પછી સહજતયા શુમાશુભમા પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ કરે છે, અતएव આગમોક્તતત્ત્વની આરાધના કરવી તેમા ત્વરો ધર્મ જણાવ્યો. આતુ મન ધરાવર અચલપણે પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ કરે છે, પટલે સુદર ચારિત્ર, તપ, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, ક્રિયા-કુશલતા આદિ ધર્મના પ્રવાન અગો પણ આત્માને સહજતયા ઉપલબ્ધ થાય છે અર્થાત્ આ મન કદાપિ આ વ્યાપારોની ઉપેક્ષા કરતુ નથી બલ્કે પરમથદ્વાપૂર્વક સુવિશુદ્ધપણે આચરે છે-કદાપિ ભગ ધવા દેતુ નથી માટે જ અહીં પ્રયસ્તર્તા પડે છે કે-“ ધર્મશ્ચૈતત્સસ્થો ” ધર્મ આ ભગવતકથિત પ્રવચનની સેવામા અવાધપણે રહ્યો છે અને જૈનશાસનમા આ સર્વજ્ઞવચન જ પરમતત્ત્વ-ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ છે દુરુમા સર્વ અનુષ્ઠાનોનુ મુરય જીવન-પ્રધાન આધાર સર્વજ્ઞવચન જ જાણતુ

“ શકાનો ઉદ્ધાર ”

દેરના પ્રત્યેક અવયવો અને હૃદિયોનો વ્યાપાર-સ્થમ મુરય પ્રાણો જ છે માણનો નાશ થયા પછી સર્વ વ્યાપારોનો લોપ આપોઆપ જ થઈ જાય છે, એવ સર્વ અનુષ્ઠાનોની આરાધ્યતા સર્વજ્ઞવચનની આરાધ્યતાથી બને છે, અને સર્વજ્ઞવચનની વિરાધના કરવાથી સર્વ અનુષ્ઠાનો નિર્જીવ તુલ્ય સમજવા, માટે બુધ યોગ્ય ઉપદેશવિધિમા સર્વજ્ઞવચનની પ્રાધાન્યતા જણાવી પરતુ આ કથનથી અન્ય અનુષ્ઠાનો ગૌણ અથવા નકામા નથી સમજવાના; બલ્કે સર્વજ્ઞવચનની પ્રધાનતા દર્શાવવાથી તેનાથી અભિન્ન

એવા આગમોક્ત સર્વે અનુષ્ઠાનો પણ મુખ્ય જ જણાવ્યા, પટલે
 નિતાન્ત આદેય અને અનુષ્ઠેય જાણવા. અન્યથા આગમદર્શિત
 અનુષ્ઠાનોનું અવદુમાન કે અથડા કરવાથી ફરી આગમ-
 વચનનું જ અવદુમાન કર્યું જાણવું, તથા તેમ કરવાથી અર્થ
 જ ગણાય. આટલા કયનથી પ્રયત્નથી સર્વે શકાઓનું પણ
 નિરસન થઈ ગયું. સપાખ્યાયજી કહે છે કે-ધર્મ અહીં વ્યાપાર-
 રૂપ જ્ઞાપકતા સંવચ્ચી જાણવો, પટલે આગમ એ ધર્મનું જ્ઞાપક
 છે; જ્યારે ધર્મ અત્રે જ્ઞેય જાણવો છે. તે ટીકાકાર જણાવે છે
 કે—સર્વજ્ઞોક્તેન શાસ્ત્રેણ, વિદિત્વા યોઽન્ન તન્વત ।
 ન્યાયતઃ ક્રિયતે ધર્મઃ, સ ધર્મઃ સ ચ સિદ્ધયે
 ॥ ૧ ॥ “ સર્વજ્ઞભાષિત શાસ્ત્રોમા કહેલ તત્ત્વનું માન-શોધ
 કરી ન્યાયરૂપે જે કાંઈ મરવામા આવે તેનું જ નામ અત્રે જૈન-
 સિદ્ધાન્તમા ધર્મ કહ્યો છે અને આ જ ધર્મસિદ્ધિ આવે છે; વાકી
 કોઈ પણ ધર્મ મોક્ષદાયી માન્યો નથી. ” આ વાત પર યદુ બહુ
 વિચારણુ અને તથાપ્રકારે ધુધજનને હપ્પેશ આપવો

“ સર્વજ્ઞવચનની મુખ્યતા અહીં શા શાટે જણાવી ? તેનો
 હેતુ અપરુર્તા સ્પષ્ટ કરે છે ”

અસ્મિન્ હૃદયસ્યે સતિ,

હૃદયસ્થસ્તત્ત્વતો મુનીન્દ્ર'ઈતિ ॥

હૃદયસ્થિતે ચ તસ્મિન્નિ

યમાત્સર્વાર્થસાસિદ્ધિ- ॥ ૨-૧૪ ॥

મૂલાર્થ-સર્વજ્ઞવચન-સિદ્ધાન્તને હૃદયાર્થિત કરવાથી પટલે ચિત્તમા સ્થાપન કર્યા પછી પરમાર્થથી સિદ્ધાન્તદ્વારા મુર્નાદ્રિ-સર્વજ્ઞ ભગવાનની જ હૃદયમા સ્થાપના કરાય છે, અતઃ ભગવાન હૃદયમા વીરાજવાથી આત્મા પોતાની સર્વ અમીષ્ટ સિદ્ધિયોને નિયમેન વિનાવિલલે પ્રાપ્ત કરે છે.

“ પ્રભુપ્રાપ્તિનો માર્ગ ”

સ્પષ્ટીકરણ—અમીષ્ટ અર્થોની સિદ્ધિ પરમાત્માની પ્રસન્નતા સિવાય ન જ યાય પ્ તો સર્વસાધારણ વાત છે. પરમાત્માની પ્રસન્નતા સ્વાલી તેની વિવિધ પૂજાઓ કરવાથી અને મદિરો વધાવવાથી જ ન મળે, કિન્તુ પરમાત્માને પ્રસન્ન કરી તેને પોતાના હૃદયમદિરમા સ્થાપન કરવાનો માર્ગ અલૌકિક અને ઘણો સરલ છે, તે જ વાત અત્ર આચાર્યશ્રી સ્પષ્ટ કરે છે. જનતા પરમાત્માને સુશી કરવાનો અને તેને મેલ્લવાનો માર્ગ વારંવાર પૂછે છે, તેના માટે આચાર્યશ્રી કહે છે—“ અસ્મિન્ હૃદયસ્થે ” આ વિધિ, પ્રતિષેધ, હત્સર્ગ, અપવાદ આદિ માર્ગ-દર્શક લૌકિક-લોકોત્તર વલ્યાણમાર્ગપ્રરૂપક સ્પાદાદ-શૈલીમય એક પૂર્વોક્ત આગમવચન-સિદ્ધાન્તરૂપિત આજ્ઞાઓ હૃદયમા ધારવાથી, અર્થાત્ આત્મા સામાન્ય કે વિશેષ જે કાઈ પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ આચરે તે સર્વ સિદ્ધાન્તની આજ્ઞા અનુકૂલપણે જ યદિ આચરે તો “ તત્ત્વતો ” પરમાર્થથી આત્મા પરમેશ્વરનુ જ નિતાન્ત વદુમાન કરે છે, કારણ કે-પરમેશ્વર ઉપર જ્યારે અનન્ય ભક્તિ-વદુમાન હોય ત્યારે જ ભવ્ય આત્મા તદુક્ત પ્રત્યેક

“ અર્થીષ્ઠ સિદ્ધિયો ”

અતઃપ્ત્વ ભગવાન હૃદયમા વિરાજવાથી નિયમેન આત્માને સર્વે અર્થો-અભિષેકોની સમ્યક્તયા સિદ્ધિ યાય છે નિદાન વ-ભગવાન મળ્યા પછી કયો પદાર્થ જગતમા એવો છે કે આત્મા સદ્ગતયા (સહેલાઈથી) ન મેળવી શકે ? હુકમા તપ, જપાદિની સિદ્ધિ, અષ્ટમિદ્ધિની પ્રાપ્તિ, શરીર સ્વચ્છી દુઃખોનો દ્વાસ, રૂદ્ર વ્રતવર્ચ્યાદિની રિદ્ધિયો અને છેવટે સસારનો નાશ યદ પરમાત્મા સાથે એકાકારપણુ હસ્તગત થયું આત્માને કાઈ દુઃસાધ્ય નથી અલ્પકાલેન અભિલપિત સ્થાનોની પ્રાપ્તિ થાય છે, કેવલ પરમેશ્વરની હૃદયમા અદ્ભૂત રીતે સ્થાપના થવી જોઈએ; માટે જ પુણ્યજનને સ્વપદેશકે ભગવાનની આજ્ઞા આરાધવાનો પ્રધાનતર સ્વપદેશ આપવો અને તેનો પ્રભાવ આ રીતે જણાવવો

“ ભગવાનની પ્રસન્નતાથી સર્વે કાર્યોની મિદ્ધિ યાય છે, એવું જણાવી ભગવાનના માહાત્મ્યની ગ્રંથરૂપાં આટલી સ્તુતિ શા માટે કરી ? શુ ભગવાન સર્વે કાર્યો કરી આપે છે તરા ? આ ગુરુનું સમાધાન ગ્રંથરૂપાં દૃષ્ટાંતની ઘટના સાથે કર છે ”

ચિંતામણિ. પરોડસૌ

તેનૈવ ભવતિ સમરસાપત્તિ. ॥

સૈવેહ યોગિમાતા,

નિર્વાણફલપ્રદા પ્રોક્તા ॥ ૨-૧૫ ॥

મૂલાર્થ—આ ભગવાન—જિનેશ્વરદેવ ચિંતામણિરત્ન

કરતા પણ ઉત્કૃષ્ટ રત્નરૂપ છે, કારણ કે આ વીતરાગદેવથી જ આત્માને એકાન્ત ઉપશમ-શાન્તરસની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને મહર્ષિયોષ્ઠ આ ઉપશમરસની પ્રાપ્તિને જ યોગિયોની માતા તથા નિર્વાણ-મોક્ષફલદાયી કહી છે

“ ચિંતામણિની ઉપમા ”

સપ્તીકરણ—અત્ર મગવાનની ઉત્કૃષ્ટતા દર્શાવવા આચાર્યશ્રી સર્વતો સુત્ર દૃષ્ટાંત આપી તેમની આરાધના ધરાવત સિદ્ધ કરે છે. મગવાન સતતોત્તેષ્ટ હોવાથી અદ્ભૂત આશ્ચર્યોત્પાદક દૃષ્ટાંત સાથે જ તેમની કાંઈક સામ્યતા દર્શાવવી એ પાઠકો માટે સરલતા ગણાય. મૂતલ પર ચિંતામણિ સર્વાત્તમ પદાર્થ મનાયો છે. આ રત્ન જદા હતા તેની મેલા કરનારને અભિષ્ટ ફલો તેના માલિક (અધિષ્ઠાત્ર) દેવતા અર્પણ કરે છે. એવ આ મગવાન પણ પોતાના બહુમાન, ભક્તિ, શ્રદ્ધા, આજ્ઞાપાલન કરનારને પણ આ લોક તથા પરલોક સરથી સર્વે શ્વ પદાર્થો પૂરણ કરે છે. યત્રપિ મગવાન વીતરાગ હોવાથી અમક્ત, અપૂજક, અશ્રદ્ધાલુ સામે ક્રોધ અને આરાધક-પૂજક સામે મૈમ દર્શાવતા નથી. તેઓ તો સર્વે જગતને સમદૃષ્ટિ જ નિહાળે છે, અન્યથા મગવતમા વીતરાગપણુ જ ન કહેવાય, તથાપિ ચિંતામણિની ભક્તિથી આરૂપાયેલ તેના માલીક દેવતા સેવકની વામનાઓ પૂરે છે. પટલે આ અભિષ્ટ સિદ્ધિયો ચિંતામણિના આલબનથી જ પ્રાપ્ત થઈ પરંતુ પરમાર્થ રીતે તો ચિંતામણિ જ અર્પણ કરે છે. એવો વ્યવહાર જગતમા પ્રવર્ત્યો છે, તથાપ્રકારે જિનમ-

णित आगमानुसार उपादेय-हेयादिमा प्रवृत्ति-निवृत्ति करनार आत्माने अलौकिक लोकलोकोत्तर सिध्दियो तत्काल सहजतया उपलब्ध थाय छे एटले-“ व्यवहारमा जेम अमुक माणसनी सलाहयी अमुक माणस कोइ जातनु कार्य अगर व्यापार करे एव मार्गमा गमन करे अने तेमा ज्यारे पोते फतेह मेळवे थ्यारे ते माणस एमज समजे छे के अमुकनी सलाहयी-वचनयी हु चाल्यो माटे ते माणसे ज मने सुखी कय्यो ” अत्र माणसना वचनयी जे सिद्धि यइ ते माणसे ज सिद्धियो अर्पी एव उच्चारता, मानता अने व्यवहार करता जनताने आपणो सामान्य दृष्टियी जोइये छीये, तो पछी अर्ही भगवानना वचनाधारे मवृत्ति करनार आत्मा ॥ सिद्धि मेळने ते भगवाने ज अर्पण करी ए व्यवहार सामाटे अनुचित मानवो ? अर्थात् भगवान ज अर्पण करे छे ए उक्तिमा काइ अनौचित्यपणु समजातु नयी, अत भगवानने चितामणिनी उपमा बराबर चरितार्थ यइ शकै छे.

“ अनौपम्य भगवान ”

वयुमा भगवान तो चितामणिनी अपेक्षाए अधिक फल अर्पणकर्ता होवायी भगवाननी आगल चितामणी पण सामान्य पदपरवत् समजवो, कारण के चितामणि तो मात्र इहलोक सबधी ज तुच्छ पदार्थो अर्पण करे छे पण जन्मातरना सुखो आपवाने समर्थ नयी यतो, ज्यार भगवान तो लोक लोकोत्तरना दिव्य सुखो अर्पण करी अखड आत्मानदने

अर्पण करे छे, जेथी आत्माने आ ससारना भयानक स्वप्नाने
जोवानो समय फरीने आवतो नयी

“ प्रसुधी समरस लाभ ”

आ ज बातनो उद्देश अयकर्ता बणावे छे के—“ तेनैव
भवति समरसापत्तिः ” भगवद् वचनाधारे प्रवृत्ति कर-
वानु, भगवाननु बहुमान के पूजा करवानु खरु फल ए छे के
आत्मा भगवत जेबो उपशमभाव प्राप्त करे—एटले कपायोनी
सीणता यह जाय हेतु ए के—कपायोनी सीणता बिना साक्षात्
भगवद् प्राप्ति यती नयी अने आत्मानो वास्तव धर्म उपशमभाव-
स्वस्वभावमा रमणता करवानो ज छे. आ स्वरूप खरी रीते
भगवानना वचनोधी आत्माने उपलब्ध थाय छे, माटे अही
जणाव्यु के भगवान पासेथी ज आ समरस—उपशमरसनी प्राप्ति
याय छे, कारण के प्रभुकथित वचनरूपी अमृत पबु छे के
आत्मा तथाप्रकारे वर्ते तो अरु अमृतभावमय ज यह जाय

“ समापत्तिनु स्वरूप ”

अथवा टीकाकार “ तेनैव भवति समरसापत्तिः ”
ए चरणानो अन्यार्थ निकाले छे. “ ते भगवानधी ज आत्मा
समरसनी प्राप्ति करे छे ” अत्र ‘रस’ शब्द भाव अयनो
वाचक छे एटले समभावनो लाभ पामे छे. जिनभगवतोए
स्वप्ननधी जेम जगतना कल्याण माटे
छे तेम परमेश्वरनु पण यथार्थ

સકોને પ્રકાશ્યુ છે, લેથી આગમના અભ્યાસી અને આગ
 નુમાર પ્રવૃત્તિકારકો પોતાનુ કલ્યાણ નિરાપાધપણે સાધી શ
 ય્યાંતુ આગમોક્ત માર્ગમા ચાલી જે સાધનોદ્વારા પરમેશ્વ
 પ્રાપ્તિ જળાવી છે તે સાધનો ઉપલબ્ધ કરી, પરમેશ્વર
 હૃદયમા ઘરાવર સ્થાપન કરી સર્વ વૃત્તિયો-વિકલ્પો ઘ
 યેવલ પરમેશ્વરમા જ ધ્યાન-વિચારમા તન્મય બને છે
 આ સમયે તે વિશિષ્ટાત્મા અને પરમેશ્વરનો જાણે અમે
 યયો હોય તેઓ આ આગમોક્તકારી આત્માને અનુભવ
 આનુ નામ આચાર્યશ્રી 'સમાપત્તિ' ધ્યાન કહે છે

“ ધ્યાના, ધ્યેય અને ધ્યાન ”

આ વિષયને સમજાવવા ટીકાકાર યોગશાસ્ત્રનો
 છે. ‘લીણવૃત્તેરભિજાત્યસ્યેવ મણેર્ગાદ્યદ્
 તત્સ્થિતદનુગતા સમાપત્તિઃ’ વ્યાતા, ધ્યેય
 ત્રિકોટીની જ્યાર એકયતા થાય ત્યારે તે ‘સમા
 પ્રાપ્તિ’ કરી છે જેમ સુદર અને સ્વચ્છ જા

સ્થાનમા વિરાજમાન છે એમ દૃષ્ટાને (જોનારને) પ્રત્યક્ષ માલુમ થાય છે. ઇટલે ગ્રાહ્યવર્ણ, ગ્રહીતૃપણિ અને વર્ણને સ્વીકારી તન્મય થવાનો મણિનો સ્વભાવ તે ગ્રહણ-આગ્રણે ભાવવર્ણ અને મણિમા સાક્ષાત્ અનુભવાતા હોવાથી સ્વચ્છ અને નિર્દોષ સુદર મણિ લાલ, પીલુ, આસ્માનો, કૃષ્ણ વર્ણગાઢ આપણે સૌ સાધારણ દૃષ્ટિથી જોઈ શકીએ છીએ પરમાર્થ કે-મણિ કપડાના સવધ માગ્રથી તથાપ્રકારના વર્ણમય થઈ જાય છે એ જ રીતે ગ્રહી આત્મા અને પરમેશ્વરમા આ દૃષ્ટાતર્કો ઘરાગર સામ્યતા-ઘટના સમજવી આત્મા જ્યારે આગમોક્ત પરમેશ્વરનું સ્વરૂપ સમજી-વિચારી તદ્દીય ધ્યાનમા તન્મય બની પરમાત્મા સાથે ણકાકાર બને છે ત્યારે આત્મા પણ સર્વજ્ઞરૂપ-પરમાત્મરૂપપણાનો પરમાર્થથી અનુભવ કરે છે ઇટલે ધ્યેય પરમાત્મા, ધ્યાતા-વિચારકર્તા આત્મા અને ધ્યાન તે પરમાત્માના સ્વરૂપનો વિચાર-આગ્રણેનો સમાગમ તે ' સમાપત્તિ ' પરમાત્મા સર્વને ધ્યેયસ્વરૂપ પ્રાપ્તવ્ય હોવાથી પરમાત્મા ધ્યેય અને તેમના સ્વરૂપનો-ગુણોનો અભ્યાસ, રિશીલન, વિચાર તે ધ્યાન, તથા વિવેકી આત્મા આ સ્વરૂપનો વિચાર-અભ્યાસવર્તા હોવાથી તે ધ્યાતા આગ્રણેનો જ્યારે સમાગમ-એક્યતા થાય ત્યારે વિવેકી આત્મા સર્વજ્ઞના ધ્યાનરૂપ તાદા આલબનદ્વારા સર્વજ્ઞરૂપનો અનુભવ કરે છે ઇટલે તે માત્મા પણ સર્વજ્ઞરૂપ વહેવાય, કારણ કે-આ સમયે તે આત્મા મયિ તદ્રૂપ સ એવાઈ ' મારામા મગવાનનું રૂપ છે, અને ' મગવદ્સ્ય છુ ' એ જ ભાવ વિજ્ઞાનદ્વારા અનુભવે છે. માટે

અહીં યયકર્તા ઉલ્લેખ કર્યો કે—આ પૂર્વોક્ત ‘ સમાપત્તિ ’ રૂપ માવાવસ્થા આત્માને પરમાત્મારૂપ વાદ્ય આલયનદ્વારા જ ઉપલબ્ધ થાય છે; સિવાય તે અવસ્થા અપ્રાપ્ય જ જાયવી.

“ યોગ તથા યોગિ અને યોગિમાતા ”

આટલો નિર્દેશ કરી ફરી યયકર્તા આ ‘ સમાપત્તિ ’ ની પ્રાપ્ત્યવ્યતા, આરામ્યતાની અલોકિકતા સિદ્ધ કરવા ઉચ્ચાર્થથી પ્રકાઢ પ્રરૂપણા કરે છે. ‘ સૈવેહ યોગિમાતા ’ દર્શિત ‘ સમાપત્તિ ’ જ અહીં—જનદર્શનમા અથવા સર્વદર્શનમા યોગિ-યોની માતા કહી છે ‘ મોક્ષેણ યોજનાત્ યોગ ’ જેથી આત્માનો મોક્ષ સાથે વરાવર સમ્બંધ થાય તે યોગ. આ યોગને જેઓ પામ્યા તેઓ યોગિ કહેવાય યોગ તથા યોગિ શબ્દનો અર્થ આ અર્થે હોવાથી સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, સયમ, કપાયવિજય, ઇન્દ્રિયનિગ્રહ, શાન્તિ, શૌચ, વ્રત્યચર્ય, નિર્મલત્વ—આ સર્વ યોગ-માર્ગો છે અને તે માર્ગમા ચાલનાર સર્વ યોગિ જાણવા. ત્રાલી વાગ્રથી જટા વધારી, કૌપીન વત્કલ કે વ્યાઘ્ર કે મૃગચર્મ ધારી, મસ્મ લોઢી ઘેશ કરવો તે કાઠ યોગિપણુ ન કહેવાય. જેમા મોક્ષનો સમ્બંધ આત્મા સાથે ન થાય તેનુ નામ યોગ નથી કર્યો. આ યોગિયોને ઉપરોક્ત યોગ ધારવાનુ મુખ્ય ફલ પરમાત્મ-પ્રાપ્તિ સિવાય અન્ય અમીષ્ટ નથી કહ્યુ, અર્થાત્ આ સર્વ યોગિયો પણ યોગમાર્ગના પથમા વિચરી પરમાત્માના ધ્યાન-રૂપ ‘ સમાપત્તિ ’ અવસ્થાનો લાભ કરી તે દ્વારા અનુક્રમે પરમાત્મા અને પોતે વચ્ચે તુલ્યસ્થાન સ્થિત બને છે પટલે

પરમાર્થ એ કે-યોગિયો ‘સમાપત્તિ’ ધ્યાનની સિદ્ધિ માટે જ આ સમ્યક્ત્વ આદિ યોગો ઘરે છે. જ્યાં સુધી આ ધ્યાન-સિદ્ધિ ન થાય ત્યાં સુધી યોગિયોનો યોગપ્રયત્ન અર્થહીન જેવો માન્યો છે, માટે યોગિયોની સર્વ કાર્યસિદ્ધિ આ ‘સમાપત્તિ’ ધ્યાનથી જ થાય છે. અતઃ આ ‘સમાપત્તિ’ ને નિતાન્ત યોગિયોની માતા અહીં જણાવી

“ નિર્વાણફલદર્શન ”

એ જ વાત અન્યત્ર કહી છે-“ સમ્યક્ત્વજ્ઞાનચારિત્ર-યોગ સથોગ ઉચ્ચતે । એતદ્યોગાદિ યોગી સ્થાત્ પરમદ્રહ્મસાધકઃ ” ॥ ૧ ॥ અન્તમા ગ્રંથકર્તા આ ‘સમાપત્તિ’ ને ‘નિર્વાણફલપ્રદા પ્રોક્તા’ નિર્વાણ-મોક્ષફલ દાત્રી મહર્ષિયોએ કહી છે. એવો નિર્દેશ કર છે નિઃકર્ષ એ કે-આ ‘સમાપત્તિ’ પ્રાપ્ત થયા પછી મોક્ષફલ અવશ્યમેવ આત્માને સુલભ થાય છે. “ હલિકા અમરીં ધ્યાયન્ અમરિત્વ-મુપતિષ્ઠતે ” ‘હયલ અમરીનુ ધ્યાન કરવાથી છેવટે અમરી-પણાને પામે છે’ તથાપ્રકારે યોગિયો પણ પરમાત્માનુ ‘સમાપત્તિ’ રૂપ ધ્યાન પામી પરમાત્માવસ્થાને-મોક્ષભાવને પામે છે, આમ અનુભવવેદી સર્વદર્શી મહાપુરુષો અને પૂર્વધર આચાર્યો કહે છે. ડુક્ખા આગમાનુમારી પ્રવર્તક સ્વહૃદયમા પૂર્વોક્ત ન્યાય્યે આગમદ્વારા પરમાત્માને સ્થાપન કરી તે પરમાત્મરૂપ આલ-ચનથી ‘સમાપત્તિ’ રૂપ સ્વરૂપ ધ્યાન પામી છેવટે મોક્ષસ્થાનમા વિરાજે છે. અતઃ આગમવચનની આરાધના તે જ વાસ્તવ ધર્મ

અહીં 'બુધ' વર્ગ માટે દર્શાવ્યો અતઃ ઉપદેશકે પણ આ સ્વરૂપ ચરાપર ધ્યાનમાં રાખી તથાપ્રકારે બુધજનને ઉપદેશ કરવો.

“ આ અધિકારના પ્રારંભમાં ગ્રયકર્તાએ ઘાલ, મધ્યમ, બુધ માટે ઉપદેશવિધિનો પ્રકાર તત્ત્વજ્ઞોએ જે પ્રમાણે કહ્યો છે તથાપ્રકાર જણાવવાનું કહ્યું હતું ” તો અહીં સુધી ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે સિદ્ધાન્તાનુસારી ઉપદેશવિધિના પ્રકારો કહ્યા, એટલે આચાર્યશ્રીએ ‘યથોદ્દેશઃ તથા નિર્દેશઃ’ એ મહર્ષિયોનું કથન ચરિતાર્થ કર્યું હોય આ ‘વિધિ’ નો ઉપમહાર કરી તથાપ્રકારે ઉપદેશદાનનું અપૂર્વ ફલ દર્શાવી ઉપદેશકોને એ દિશામાં જ ગમન કરવાની સૂચના આપી આ અધિકારને પૂર્ણ કરે છે ”

इति य. कथयति धर्म,

विज्ञायौचित्ययोगमनघमति ॥

जनयति स एनमतुल,

श्रोतृषु निर्वाणफलदमलम् ॥૨-૧૬॥

મૂલાર્થ.—અનઘમતિ—શુદ્ધમતિપાત્ર એવા જે ધર્મગુરુ
વાલ, મધ્યમ આદિની યોગ્યતા બરાબર પરીક્ષી યોગ્યતા પ્રમાણે
ધર્મોપદેશ કરે છે, તો તેઓ શ્રોતાના હૃદયમાં મોક્ષફલને અર્પણ
કરનાર એવા અનન્ય—અસાધારણ ધર્મભાવની શ્રદ્ધા સ્થાપન—
ઉત્પન્ન કરે છે.

“ उपसहार ”

स्पर्ष्टीकरण—उपदेशविधिना प्रकारो दर्शव्या अत्र तो तेनु फल प्रकाशु छे प्रथम तो उपदेश आपवानो अधिकार आगल दर्शव्या प्रमाणे “ घम्भो जिण पण्णत्तो पक्कप्प जयिणा कहेधच्चो ” जिनकथित धर्म कवल प्ररूपयतिए (गीतार्थमुनिए) ज प्ररूपवो, अर्थात्—त्यागी, मोक्षमार्गस्थित अने गुरुकुलवासमा रहो योगादि क्रिया आराधी जघन्यधी पण आचारागादि पाच सूत्रोमा निपुण एवा गीतार्थमुनिए ज धर्मव्याख्या करवी, मित्राय अन्यन तो मोलवानो पण अधिकार नधी तो पछी धर्मदेशनानी बात ज क्या रही ? आ मुनि पण ‘ अनघमत्तिः ’ पापमुद्धि रहित एटले केवल पवित्राशयवान् होय तै ज हतु ए क—स्वार्थी के आग्रही कदापि शुद्ध उपदेश आपी शक्ता नधी तै पण माल, मन्यम आदि वर्गनी प्रथम चेष्टा, क्रिया, अभिरुचि, बुद्धि, विचार आदि साधनद्वाराए योग्यतानो बराबर ख्याल करी, तपास क्या पछी तै लोकोने धर्मनो बोध पाय, भद्धा अने अभिरुचीमा बधारो पाय, उत्तरोत्तर उत्तम उत्तम अवस्थाओ प्राप्त कर तथाप्रकारे पूर्वोक्त उपदेशके तेओना अधिकार प्रमाणे उपदेश आपवो उपदेश आपती बखते एटलु तो खास भ्यान राखवु के उपदेशमा भगवत तथा पूर्वाचार्योना ब्हाने स्वप्रतिरूपना के आग्रहनु मिथण करी ओताओने उपदेश न अपाय, कारण के एयी उपदेशक अनतससारनी बुद्धि करी ओताने पण कल्याणना बदलामा अरुल्याण प्रति घसडी जाय छे एव आशाभाव तथा-

मान-प्रतिष्ठानो लोभ छोटी परिश्रम के शरीरस्वेदनो विचार
 क्या विना पात्र श्रोतानु कल्याण क्या प्रकारे थाय तेवा
 पवित्र विचारोपूर्वक ज उपदेश आपवो

" उपदेशनु स्वरु फल "

आ रीते उत्तम उपदेश आपवायी वक्ता आचार्य स्वतुं
 (पोतानु) कल्याण साधवापूर्वक श्रोताने उद्गम धर्मज पमाडे छे
 आचार्यधी कहे छे के- 'जनयति स एनमतुल श्रोतृषु
 निर्वाणफलदमलम्' आ रीते धर्मोपदेश आपवायी उप-
 देशक सारी रीते श्रोताश्रोना चित्तमा असाधारण एवो धर्म-
 प्रेम उत्पन्न करे छे, जेथी श्रोताने एवो हृद धर्मप्रेम जाग्रत थाय
 छे के जे परिणामे अवश्यमेव निर्वाण-मोक्षरूप फल अर्पण
 करवा समर्थ बने छे निदान के-श्रोता छेवटे मोक्ष पामी स्वात्माने
 कृतकृत्य करवा समर्थ थाय तेवो उत्तरोत्तर शुद्धतर धर्म पामे
 छे दुकमा-आचार्यना उपदेशमा एवो तो अव्यभूत चमत्कार
 तथा आकर्षण होय के श्रोताने कटाक्ष के अभाव कदापि
 उत्पन्न न थाय, किंतु मोरलीना नादयी आकर्षायेला नागनी
 माफक खेंचाइ खेंचाइने उपस्थित थइ अधिकाधिक अवस्था
 करवामा दक्षचित्त बने ने पछी परिणामे तथाप्रकारे उप-
 देशना बलयी उत्तम पैयानुयायी थाय आयी श्रोता अने वक्ता
 सम्यनु परिणामे कल्याण ज थाय छे बहुमा उमास्वाती
 महाराज कहे छे के- " वक्तुस्त्वेकान्ततो भवति "
 आबो उपदेश आपनार आचार्य छेवटे काइ नहीं तो पोताना
 निर्जरा-क्षय नि सदेहपणे करे छे.

(૩) ધર્મલક્ષણષોડશકમ્ ।

“ શકા અને સબધ ”

ગત અધિકારના પ્રારમ્ભમા ‘બાલ’ આદિ વર્ગને સદ્ધર્મની દેશના આપવાનું જણાવ્યું હતું અને અતમા “ તથાપ્રકારે ઉપદેશ આપવાથી ઉપદેશક શ્રોતાને પ્રસાધારણ ધર્મપ્રેમ પેદા કરે છે ” પટલે વળે સ્થલમા ધર્મ એ શબ્દ આવે છે તો ધર્મ કોને કહેવો ? તથા ધર્મનું લક્ષણ શું ? એ આશકાનો ઉત્તર જણાવવા દ્વારા પૂર્વાધિકાર સાથે સુસંબધતયા સ્થિત આચાર્યશ્રી ધર્મસ્વરૂપદર્શન ત્રીયાધિકારનો પ્રારમ્ભ કરે છે. ઉપદેશવલથી આત્માને જે ધર્મ પ્રાપ્ત થાય અથવા ધર્મ ઉપજાવાય તે ધર્મ કોને કહેવો ? એ શસ્ય અર્થસંયમણે ઉત્પન્ન થાય. અતઃ ધીજા અધિકાર પછી ઉપરોક્ત શકાને દૂર કરવાના સંબધવાળો આ ત્રીજો અધિકાર દર્શાવે છે. પટલે આ અધિકાર સંબધશૂન્ય છે એ શકાને અહીં અવકાશ મળતો નથી.

અસ્ય સ્વલક્ષણમિદં

ધર્મસ્ય વુધૈ સદૈવ વિજ્ઞેય ।

સર્વાગમપરિશુદ્ધં

યદાદિમધ્યાંતકલ્યાણમ્ ॥ ૩-૧ ॥

માન-પ્રતિષ્ઠાનો લોભ છોડી પરિશ્રમ કે શરીરલેદનો વિચાર કર્યા વિના માત્ર શ્રોતાનું કલ્યાણ ક્યા પ્રકારે થાય તેવા પવિત્ર વિચારોપૂર્વક જ ઉપદેશ આપવો

“ ઉપદેશનું સ્વરૂપ ફલ ”

આ રીતે ઉત્તમ ઉપદેશ આપવાથી વક્તા આચાર્ય સ્વનું (પોતાનું) કલ્યાણ સાધવાપૂર્વક શ્રોતાને હદામ ધર્મ જ પમાડે છે આચાર્યશ્રી કહે છે કે-‘ જનયતિ સ પનમતુલ શ્રોતૃષુ નિર્વાણફલદમલભૂ ’ આ રીતે ધર્મોપદેશ આપવાથી ઉપદેશક સારી રીતે શ્રોતાશ્રોતા ચિન્તના અસાધારણ એવો ધર્મપ્રેમ હત્યન કરે છે, જેથી શ્રોતાને એવો દૃઢ ધર્મપ્રેમ જાગૃત થાય છે કે જે પરિણામે અવશ્યમેવ નિર્વાણ-મોક્ષરૂપ ફલ અર્પણ કરવા સમર્થ બને છે નિદાન કે-શ્રોતા છેલ્લે મોક્ષ પામી સ્વાત્માને કૃતકૃત્ય કરવા સમર્થ થાય તેવો ઉત્તરોચર શુદ્ધતર ધર્મ પામે છે ટુકમા-આચાર્યના ઉપદેશમા એવો તો અદ્ભૂત ચમત્કાર તથા આકર્ષણ હોય કે શ્રોતાને કટાણે કે અભાવ કદાપિ હત્યન ન થાય, કિંતુ મોરલીના નાદથી આરૂપાયેલા નાગની માફક સ્વેચ્છા સ્વેચ્છાને ઉપસ્થિત થઈ અધિકાધિક અવશ્ય કરવામા દત્તચિત્ત બને ને પછી પરિણામે તથાપ્રકારે ઉપદેશના વલથી ઉત્તમ પયાનુયાયી થાય. આથી શ્રોતા અને વક્તા ઉભયનું પરિણામે કલ્યાણ જ થાય છે વધુમા ઉમાસ્વાતી મહારાજ કહે છે કે-“ ચક્તુસ્ત્વેકાન્તતો ભવાતિ ” આવો ઉપદેશ આપનાર આચાર્ય છેલ્લે કાઈ નહીં તો પોતાના અનતપાપકર્મોની નિર્જરા-ક્ષય નિ સદેહપણે કરે છે.

(૩) ધર્મલક્ષણષોડશકમ્ ।

“ શકા અને સમઘ ”

ગત અધિકારના પ્રારમ્ભમા ‘વાલ’ આદિ વર્ગને સદ્ધર્મની દેશના આપવાનું જણાવ્યું હતું અને અતમા “ તથામકારે ઉપદેશ આપવાથી ઉપદેશક ઓત્તાને અસાધારણ ધર્મપ્રેમ પેદા કરે છે ” એટલે વળે સ્થલમા ધર્મ એ શબ્દ આવે છે તો ધર્મ કોને કહેવો ? તથા ધર્મનું લક્ષણ શું ? એ આશાકાનો ઉત્તર જણાવવા દ્વારા પૂર્વાધિકાર સાથે સુમઘઘતયા સ્થિત આચાર્યશ્રી ધર્મસ્વરૂપદર્શક ત્રીયાધિકારનો પ્રારમ્ભ કરે છે. ઉપદેશવલથી આત્માને જે ધર્મ પ્રાપ્ત થાય અથવા ધર્મ ઉપજાવાય તે ધર્મ કોને કહેવો ? એ શસય અશસયપણે ઉત્પન્ન થાય અતઃ ધીજા અધિકાર પછી ઉપરોક્ત શકાને દૂર કરવાના સઘઘવાળો આ ત્રીજો અધિકાર દર્શાવે છે એટલે આ અધિકાર સઘઘશૂન્ય છે એ શકાને અહીં અવકાશ મળતો નથી.

अस्य स्वलक्षणमिदं

धर्मस्य बुधैः सदैव विज्ञेय ।

सर्वागमपरिशुद्धं

यदादिमध्यांतकल्याणम् ॥ ૩-૧ ॥

मूलार्थः—धमनी परीक्षामा निपुण एवा बुधजनोऽथ मयम धर्मेणु लभन्त इमेशा आ प्रमाणे जाणवु के जे सर्व शास्त्रोवडे अतिशुद्ध होय अने फरी आदि, मय तथा अतमा फल्याण फलने ज अर्पण करे

“ बुधने सूचना ”

स्पष्टीकरण—पदार्थनु स्वरूप विचारवा पूर्वे मयम विद्वानो पदार्थना लक्षणनो विचार कर छे, मरख के लक्षण करीने अव्यवस्थित पदार्थ स्वरूपमा पण अव्यवस्थित अ होय छे, एव लक्षणद्वारा पदार्थनु सामान्यत स्वरूप पण समनवाप्ता आवी जवाथी पथात् विशेष स्वरूप समनवाने सरलता पण थाय छे. अतएव ग्रथमा उद्दिष्ट पदार्थोनु स्वरूप वर्णन करवा पूर्वे समर्थ विद्वानो पदार्थनु लक्षण पहिलार्थी ज प्रकाशतया कथन करे छे आ नियमनो बाध न थाय ते माटे ग्रथकर्ता आ प्रकरणनी आदिमा ज ग्रथपरीक्षक विद्वानो प्रति स्पष्ट विद्वन् प्रणालिकानु दर्शन करावे छे के—अत्र धर्मस्वरूप—निरूपणमा बुधजनोऽथ इमेशा धर्मेणु लक्षण आगलना आर्यामा जणावशे तथाप्रकारे जाणवु, धर्मपरीक्षनोऽथ तथा धर्मइष्टु (धर्म इच्छनारा) महानुभावोऽथ धर्म ग्रहण करवा पूर्वे अर्ही जे धर्मेणु लक्षण नबु छे तथाप्रकारनु लक्षण स्वीकृत, स्वीकार्यमाण धर्ममा अवरोधपणे सुघटित छे के नहीं ? एवो विचार प्राज्ञहृदययी अवश्य करवो, जेथी सुग्धहृदयने पदार्थ स्वीकार्या पछी पथात्ताप के रोदनो प्रसंग न आवे; कारण क घणी बार धर्मबद्धाछ विद्वानोनु पण मन आतुरतामा

અથવા વિચારાભાવ કે અન્ય કોઈ વિચિત્ર કારણોથી ધર્માભાવ-સ્થલમા ધર્મની માન્યતા કરવાને લલચાય-મુગ્ધ થાય છે.

“ લક્ષણ’નુ લક્ષણ ”

અત્રે લક્ષણ તે જ જાણતુ કે જેનાથી હદિષ્ટ પદાર્થથી ઇતર પદાર્થનો નિપેષ થાય અને અમીષ્ટ પદાર્થનુ ઘરાતર પૂર્ણાંશે જ્ઞાન થાય જેવુ કે-‘ ઉષ્ણસ્પર્શવત્તેજઃ ’ ‘ ઉષ્ણ એવો સ્પર્શ જેમા હોય તે અગ્નિ ’ અત્રે અગ્નિનુ લક્ષણ “ ઉષ્ણ-સ્પર્શણુ ” કહ્યુ આથા અગ્નિ સિવાય જેટલા પદાર્થો તપા-સીંપ તે દરેકમા ભિન્ન ભિન્ન સ્પર્શો કોઈમા થઈો, કોઈમા ફાઠીપ્યતા, કોઈમા કોમલતા વિગેરે છે સ્વરા પણ ઉષ્ણ એવો સ્પર્શ તો અગ્નિમા જ છે, અન્ય પદાર્થમા નથી દેખાતો ગરમ જલ ગરમ સોડુ વિગેરેમા જે જણાય છે તે પણ અગ્નિનો જ ગુણ છે, કારણ કે તે પદાર્થો તો જાતે થંડા, મુદુ અને કઠીણ છે. સૂર્યનો તાપ અને વિજલીને પણ નૈયાયિકો અગ્નિતત્ત્વ જ માને છે, એટલે આ લક્ષણથી અન્ય પદાર્થનો નિપેષ થવાથી અગ્નિપદાર્થનુ સ્પષ્ટ સ્વરૂપ સમજાય છે. ફરી આ લક્ષણ અતિવ્યાપ્તિ, અઠ્યાપ્તિ,

૧ “ તદેવ હિ લક્ષણ યદ્વ્યાપ્ત્યતિવ્યાપ્ત્યસમ્બરૂપદોષ-શૂન્યમ્ ” ૨-“ અતિવ્યાપ્તિનામ અજ્ઞાત્યે લક્ષણસત્ત્વમ્ ” નિષિદ્ધ પદાર્થમા જ્ઞાણની પ્રવૃત્તિ તે અતિવ્યાપ્તિ, જેમકે ‘ગો’ નુ જ્ઞાણ ‘મહિષિ’ મા જાગુ થાય તે ૩-“ અવ્યાપ્તિર્નામ જ્ઞાત્યેકદશાત્ તત્ત્વમ્ ” જ્ઞાત્યના એક જ દેશમા જ્ઞાણ જાગુ થાય તે અવ્યાપ્તિ, યથા ‘ગો’ નુ જ્ઞાણ અમુક જ ‘ગો’ મા જાગુ થાય તે.

અસમવ દોષત્રયશૂન્ય હોય તો જ સમિતીન વધુ છે

“સ્વલક્ષણ”

અત્ર ધર્મનુ સ્વલક્ષણ જણાવવા પૂર્વે અયકર્તા કહે છે કે—
 ઇચ્છિત ધર્મનુ સ્વલક્ષણ કેવલ સામાન્ય ન જાણવું, કિન્તુ આ
 લક્ષણ “સર્વાંગમપરિશુદ્ધ” છે દર્શનના જે જે શાસ્ત્રો તે તે
 શાસ્ત્રોની કસોટીદ્વારા સર્વતોપકારે શુદ્ધ-નિર્દોષ હોવું જોઈએ.
 અર્થાત્ ધર્મનુ સ્વલક્ષણ પણ દર્શાવવું-દર્શાવ્યું છે કે છપ દર્શ-
 નોના વિદ્વાનો પોતાના શાસ્ત્રરૂપી ઇથોઠાવડે ઘણુયે કૂટે તો પણ
 જે સ્થિતિ ન થાય, પરંતુ સત્ય સુવર્ણની માફક નિર્દોષ અને
 સ્વીકાર્યરૂપે જાહેર થાય એ જાતની નિર્દોષ અને સ્વીકાર્ય
 હોય આટલું જ નહીં કિન્તુ આચાર્યશ્રી વધુ માર દર્શને
 કહે છે કે—“યદાદિમધ્યાત્મકલ્યાણમ્” જે ધર્મનુ
 સ્વલક્ષણ આદિમા, મધ્યમા અને અતમા કણસ્વરૂપ કલ્યાણ
 ફલપ્રદાત હોય એટલે નિતાન્ત લક્ષણ જ પણ છે કે—
 જ્યારે તથાપ્રકારના ધર્મનો આદર કરે તે સમયે, આદર
 કર્યા પછી, એ ધર્મના અતમા જ્યાં દેસો ત્યાં મોદક કે
 સાકરની માફક સુદર ફલને જ અર્પણ કરે છે અર્થાત્ તેનો
 કોઈ પણ અંશ એવો નથી કે જ્યાં કલ્યાણ જ ન હોય. ટુકમા

૪—“અસમવો નામ અદ્યમાત્રે કુત્રાપિ જાત્યાસસ્ત્વમ્”
 અદ્યમા અક્ષય સર્વથા જાણુ ન થાય તે અસમવ, યથા ‘ગો’ નું
 અક્ષય ‘ગો’ મા જાણુ જ ન થાય તે

સર્વ શાસ્ત્રોને માન્ય અને સર્વથા કલ્યાણફલપ્રદાતા એવા આ ધર્મના સ્વલક્ષણની પરીક્ષા વિદ્વાનોએ પ્રથમ તપાસવી.

આટલો ઉદ્દેશ કર્યા પછી ધર્મનું સ્વલક્ષણ કયું છે ? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં આચાર્યશ્રી હવે બીજી આર્યામાં ધર્મનું સ્વલક્ષણ પ્રકાશે છે

ધર્મશ્રિત્તપ્રભવો યત

ક્રિયાધિકરણાશ્રય કાર્ય ॥

મલ્લવિગમેનૈતત્સ્વલુ

પુષ્ટ્યાદિમદેપ વિજ્ઞેયઃ ॥ ૩-૨ ॥

મૂલાર્થઃ—ચિત્ત-મનથી જે ઉત્પન્ન થાય તે ધર્મ કારણ કે વિધિ, પ્રતિષેધરૂપ ક્રિયા મનથી જ પ્રવર્તે છે. અને આ ક્રિયા તે તો કાર્યરૂપ છે, તથા ક્રિયારૂપી કાર્યનું અધિકરણ—સ્યાન શરીર જ છે. એવ ક્રિયાપ્રેરક મન શરીરાશ્રયી છે, પટલે પુષ્ટિ અને શુદ્ધિ કરી અલંકૃત એનું જે મન તેની જે પ્રવૃત્તિ તે જ નિશ્ચયેન ધર્મ જાણવો

" ધર્મલક્ષણ " (યશોભદ્રસૂરિજી)

સ્પષ્ટીકરણઃ—આ આર્યાની વ્યાખ્યા ' યશોભદ્ર-સૂરિજી ' થી ઉપાધ્યાયજી, સર્વથા મિત્ર રીતે કરે છે. પટલે ઉપાધ્યાયજી યશોભદ્રસૂરિજીની ટીકાને હસ્ત-સ્પર્શ સરસ્વો, પણ કરતા નથી. પટલુ જ નહીં કિન્તુ જે

वाचतमा यशोभद्रसूरिजी दोष जाहर कर छे ते वाचने पोते पहेला स्वीकार छे, माटे अही उभय टीकाकारोनो आशय समजवा वाचको पासे उभयया नीकलतु स्पष्टीकरण अमे पण अलग अलग धर्यु छे एके टीकाकारना आशयनी लघुता करवा अमे साहस नही करी शकता परमार्थ तो विद्वानोए ज बिचारवो

अथरुर्त्ता धर्मेनु लक्षण दर्शान छे लक्षणनु लक्षण गत आर्याना स्पष्टीकरणमा तपासी गया तथाप्रकारे अही पण घटना पाठकोए करी लेवी. "चित्तप्रभवो धर्मः" "चित्त-मननी उत्पत्ति तेज धर्म" चारित्र-वर्तनमात्र, क्रियारूप प्रवृत्तिमात्र मनपूर्वक ज याय छे, एटले हृदयना सकल्यो ते ज अही धर्म जाणवो, कारण के श्लोकातर्गत 'चित्तप्रभवो' ए वाक्यनो विशेषणसमाम अत्र स्वीकारवो "चित्त स चासौ प्रभवश्च चित्तप्रभवः" "चित्त-मन तेनो ज प्रभव-ज-म-आविर्भाव तेज चित्तप्रभव" एटले आनु नाम धर्म. अत्रस्य यत् शब्दधी चित्तनु ग्रहण करबु. परमार्थ ए के-कोदण्ड विधेय या निषिद्ध क्रियामा आत्मानो गति याय छे ते मननी प्रेरणा बिना तो नही ज, एटले मननी इच्छाद्वाराए क्रियाकाद बने छे; माटे चित्त ए क्रियोत्पादक होवायी कारण जाणवु अने क्रिया ए निष्पन्नमान होवायी तेने कार्य कहु छे हवे जे क्रियाओने जन्म आपनार मन छे ते काइ निराधारपणे स्वतन्त्र रही शकतु नही, तेमज क्रियाओ पण मनना

આધાર ઉપજતી નથી, કિન્તુ—“ અધિકરણાશ્રય કાર્ય ”
 અત્ર અધિકરણ શબ્દ સામાન્યેન આધારવાચક છે તો પણ
 પ્રકરણવશાત્ મનનું જે અધિકરણ-આશ્રયસ્થાન શરીર તે જ
 લેવું. હેતુ એ કે—શરીરના આધારે જ મનની અસ્થિતિ હોય છે
 અને ક્રિયાઓ સર્વ શરીરદ્વારા જ વને છે. તત્ત્વ પટલો કે—
 મનથી ઇચ્છાઓ થાય, પશ્ચાત્ શરીરદ્વારા આત્મા ચેષ્ટાઓ—નવા
 નવા વ્યાપારો કરે છે. અતઃ જે ચિત્ત ઇચ્છાઓ કરે છે તે જ
 ચિત્તનું નામ અહીં ધર્મ જાણવો પટલો કે—શરીરદ્વારા જે જે
 કાર્યો થાય છે તે ધર્મ ન સમજવો, કિન્તુ તે તો ચિત્તરૂપ
 ધર્મના વ્યાપારકાર્યો જાણવા આ પરથી જેઓ શરીરની
 યથેષ્ટ અમુક જાતની ક્રિયાપ્રવૃત્તિને ધર્મપણે નિર્દેશ કરે છે
 તેઓ આન્ત છે—ધર્મલક્ષણથી અનભિજ્ઞ છે. પટલો નિર્ણય
 સમજવો. દુરુમા ટીકાકારના મતથી દાન, પૂજા, સાંપાદિક
 આદિ એ વધુએ ધર્મનો વ્યાપાર છે. ધર્મ તો આત્મરત્નું જે તયા-
 પ્રકારનું મન તે જાણવો હતા આ ક્રિયાઓને ધર્મતયા માહપુરુષો
 વ્યવહાર કરે છે તે તો ધર્મનો ક્રિયામા કારણનો ઉપચાર કરીને જ,
 પટલો કારણ કાર્યને જરૂર પેદા કરે જે કારણ કાર્યને પેદા
 ન કરે તે કારણ જ ન કહેવાય આથી જેઓ ક્રિયાપ્રવૃત્તિ વિના
 અથવા ક્રિયા અથ છે એમ કહી ક્રિયા નકામી જણાવી સ્વા-
 ત્માને મનની પવિત્રતા માત્રથી ધર્મી માને છે તેઓ પણ નિતાન્ત
 આન્ત છે એમ સમજવું. કારણ અહીં તો ટીકાકાર, ક્રિયો-
 ત્પાદક પદ્ધતિ જે મન તેને જ ધર્મ જણાવે છે. મથમ કથા મમાણે
 અહીં વિશેષણસંધાસ સ્વીકારવાથી ‘ચિત્ત’ એ વિશેષપદાર્થ

अने ' धर्म ' ए विशेषण पदार्थपणे स्थिर
 थाय छे एटले अही जे जे विशेषणो आप्या छे ते
 सर्वने ' चित्त ' नी साथे घटाववा अर्थात् आ विशेषणो
 चित्तने सम्यक्कृतया लागु यइ शके छे यदि आ प्रमाणे समास
 न स्वीकारता " चित्तात्प्रभवतीति चित्तप्रभवः "
 " चित्तयी-मनधी जे पेदा थाय ते चित्तप्रभव " धर्म जाणवो.
 ए रीते कर्मशरय समास स्वीकारीए तो ' धर्म ' विशेष्य अने
 चित्त विशेषण थाय आप यवार्था श्लोकोक्त सर्व विशेषणो
 ' धर्म ' ने ज लागु करवा जोइए फरी यत् शब्दधी पण ' धर्म '
 पदनु ग्रहण करवु घटे आ स्थितिमा श्लोकनो भाव दुगम्य
 यइ जाय छे एटले एके विशेषण ' धर्म ' पत्नी साथे बधवेसतु
 नयी-बधुमा छिष्टता प्राप्त थाय छे आ दोपो उपजता
 होवाधी प्रारभोक्त समास स्वाकारी ध्यारया समजाववी अनुकूल
 यइ शके छे

“ लक्षणमा वधारो ”

उपर कथित लक्षणवाळो धर्म स्वीकारवायी चोरी, झूठ, ,
 व्यभिचार, हिंसा आदि क्रियाने पण धर्मतया व्यवहार करवो
 जोइए, कारण के ते ते व्यवहारो पण मनधी ज पेदा थाय
 छे, मन विना एक पण विशिष्ट शुभाशुभ कार्य यत् नयी
 अत ए आपत्तिने दूर करवा अथरत्ताउपरोनै लक्षणमा वधारो
 करवानु जणाव छे “ मलविगमेनैतत्स्वलु पुष्ट्यादि-
 मदेप विज्ञेयः ” अत्र 'स्वलु' शब्द निश्चयार्थवाचक जाणवो.

एतले ' निश्चयेन राग, द्वेष, मोह, आदि रहित मळो अने पुष्टि तथा शुद्धिमय एव जे चित्त ते ज धर्म विद्वानोए जाणवो ' जे चित्तपाथी राग, द्वेष, मोहना मानो-विकारो वगरनी इच्छाओ जन्मे अने ते पण आगल जेनु स्वरूप कहेवाशे तेरा प्रकारनी पुष्टि तथा शुद्धिमय होय ते ज ' चित्त ' ने अही धर्म मान्यो छे. अतएव धर्मनुं अव्याहत लक्षण आ प्रमाणे छेवटे सिद्ध ययु " मलविगमेन पुष्ट्यादिवत् चित्त-प्रभवो धर्मः " " मळ रहित अने पुष्ट्यादिमय एवा चित्तनो जे आविर्भाव ते धर्म " आयी चोरी विगेरे विकारवाळु मन मलरहित न होवायी तेने धर्म न ज कहेवाय निदान के-पवित्र चित्तनी वासनाओ, अध्यवसायो अने तज्जन्य पवित्र क्रियाओने ज वास्तव धर्म कही शकाय.

“ धर्मलक्षण ” (उपाध्यायजी)

“ धर्मश्चित्तप्रभव ” ‘ चित्तयी उत्पन्न याय ते धर्म ’ चित्त-मनयी जे जे कार्यों प्रवर्ते तेनु नाम अत्र धर्म जानवो एतले के-“ चित्तात्प्रभवतीति चित्तप्रभव ” ए प्रमाणे कर्मसारय समाप्त स्वीकारवाची उपरोक्त अर्थ कथिन्द्रनो प्राप्त याय छे परमार्थ ए के-खाली आश्रय वगरनी संमूर्च्छम जेवी क्रिया ते अही धर्मतया अर्माष्ट नयां मर्त्या, न्यानी शून्य क्रिया ते तो अही एक व्यवहार तुल्य स्वाद्यरा द्वे आ प्रयी अही आटलु जाणवु के मनना 'सकलसर्वक आनाना द्वे प्रवृत्ति-निवृत्तिरूप व्यापार तेनु नाम धर्म.

केवल सकल्पमात्रने उपाध्यायजी धर्मतया स्वीकारता नहीं आ व्याख्यामा 'यत्' शब्दो 'धर्म' साधे संबध करी उपाध्यायजी कह छे के 'यतः धर्मात्' जे माटे धर्मधी, विहित क्रियानु आचरण अने निषिद्ध क्रियानो त्याग तद्रूप क्रियानी प्राप्ति थाय छे. फरी मूलस्थ अधिकरण शब्द अधिकारवाचक छे एटले क्रियारूप जे अधिकार तेना निमित्तधी-आश्रयधी भवि आत्माने ससारनी उदामीनता, विषयधी विमुखभावरूप कार्यो निष्पन्न थाय छे मनधी धर्म, धर्मधी क्रिया, तथा क्रियाना आधारधी भवनिर्वेदरूपकार्योनो जन्म थाय छे; माटे अत्र 'चित्तप्रभवो धर्मः' ए रीते धर्मनु लक्षण जाणवु.

“ विशेष कथन ”

आ व्याख्यामा “ यत्, अधिकरण, क्रिया, कार्य ” आ शब्दोना सत्रध माटे, तेना अर्थ माटे अन्यान्य कल्पनाओ के अधिक विचारो करवानी भुशकेलीओ नदती नहीं. अही मार्गानुसारीनी जे प्रवृत्ति ते धर्म जाणवो आ लक्षणवाळो धर्म मार्गानुसारीमा समये, परंतु अमव्य के दुर्भव्यमा आ धर्म न होय कारण क त्या तो मनना धर्मोय सकल्पपूर्वक विहिता-चरण अने निषिद्ध त्यागरूप क्रियानो समब ज न होय

“ लक्षणवृद्धि ”

आ ' धर्म ' पण रागादि मलविकारो रहित अने शुष्ट शुद्धिवाळो जाणवो. एटले रागादि विकारवान्

चित्तना अभिप्रायपूर्वक जे क्रियाव्यवहार ते अर्ही धर्मपणे स्वीकार्य नही. निदान के-अत्र ' धर्म ' पद विशेष्य होवाची ' मलविगमेन पुष्ट्यादिमत् ' ए शब्दो धर्म-पदना विशेषणपणे जाणवा अतः आ व्याख्यापक्षमा " चित्तप्रभवः मलविगमेन पुष्ट्यादिमान् धर्म. " ए प्रकारे धर्मनु अभ्याहत लक्षण जाणवु

“ तारण्य ”

साराश के-उभय पक्षमा ' धर्म ' ना लक्षणमा अने तेना परमार्थमा भेद नही मान्यो, मात्र श्लोकोक्त पदोनो भाव क्यो निकालवो ? समाप्त क्यो लेवो ? अने विशेष्य विशेषणपणे क्या पदो स्वीकारवा ? अमुक शब्दनो कोना साथे सप्रथ जोडवो ? आटलो ज भेद पाड्यो छे मूल वस्तुने बाधा न थाय तेवी रीते अन्यान्य युक्तिथी व्याख्याओ करवी तेमा शास्त्रीय विरोध आचार्योए मान्यो नही. प्रथम व्याख्यामा मनने धर्म मान्यो छे अने मनोविचारजन्य क्रियाने उपचारथी धर्म कह्यो छे, प्यारे उपाध्यायजी मनोविचारजन्य अध्यवसायपूर्विका क्रियाने बिना उपचारे सीधी रीते धर्म कहे छे, आटलो भेद उभय पक्षमा छे खरो वच्चे पक्षमा जे लक्षण धर्मनु दर्शान्यु छे ते एवु छे के सर्वदर्शनमान्य थाय, कोइ पण दर्शनवाला गमे तेटली युक्तियोथी अत्रोक्त धर्मलक्षणानु खटन करवा समर्थ नही, एव आ लक्षण सर्वतो कल्याणप्रदाता एव

અવશ્યમેવ છે. અતઃ ધર્મ પરીક્ષક બુદ્ધજનોએ ધર્મ સ્વીકારવા પહેલાં આ લક્ષણ ધ્યાનમાં રાખી તથાપ્રકારનો ધર્મ સ્વીકારવા પ્રયત્ન કરવો. પટલે જ્યારે આ લક્ષણ અવ્યાહત રીતે સમન્વિત થાય ત્યારે જ તે સત્ય અર્કર્તૃમ ધર્મ છે. એવું સમજવું. પરમાર્થ એ કે-આવો ‘ધર્મ’ સર્વજ્ઞપ્રવચન સિવાય અન્યત્ર પામવો અશક્ય જ છે.

“ધર્મ”ના લક્ષણમાં “મલવિગમેન પુષ્ટ્યાદિમદ્” એ જણાવ્યું તો અહીં મલો ક્યાં ? અને ચિત્ત અથવા ધર્મની પુષ્ટિ-શુદ્ધિ તે કેવી રીતે ? આ ભાવ દર્શાવવા શ્રોતાપ્રતિ આચાર્યશ્રી કયન કરે છે.”

રાગાદયો મલા

સ્વલ્લાગતસદ્યોગતો વિગમ ય્યાં ।

તદય ક્રિયાત એવ હિ

પુષ્ટિ શુદ્ધિશ્ચ ચિત્તસ્ય ॥ ૩-૩ ॥

મૂલાર્થ—રાગ, દ્વેષ, મોહ આદિ મનના મેલો છે, આ મલોનો નિશ્ચયેન આગમ-સર્વજ્ઞપ્રવચનના સદ્બ્યાપારથી નાશ થાય છે; માટે સત્ક્રિયાથી જ આ મનની પુષ્ટિ-પુણ્યશુદ્ધિ તથા ચિત્તની શુદ્ધિ-નિર્મળતા સુદર રીતે વને છે.

“મનના મેલો”

સ્પષ્ટીકરણ—“રાગાદયો મલાઃ” શુદ્ધ પદાર્થને જે

અશુદ્ધ-અપવિત્ર કરે તે મલ પવિત્ર વસ્ત્રને મટી, કાજલ આદિ મલિન કરે છે, મણિ અને કાચનને માટી અશુદ્ધ કરે છે માટે તે તેના મલો કહેવાય છે. એવું શુદ્ધમાવસ્થા આત્મા, તથા પનને રાગાદિકો મલીન-અપવિત્ર બનાવે છે, અતઃ તે તેના મલો કયા. “ રજન રાગ , દ્વેષણ-કોપન દ્વેષઃ કોપઃ, મોહન મોહ. ” જેનાથી આત્મા-ચિત્ત રમાય-સુશી થાય-પ્રેમી બને તે, જેનાથી આત્મા-ચિત્ત દ્વેષી-ક્રોધી અને-તપી જાય-અગ્નિસ્વરૂપ ધારણ કરે તે અને જેનાથી આત્મા-ચિત્ત વ્યાકુલતા પામે-લિપટાય જાય-મુગ્ધ બનાવે આસક્તિપૂર્વક મૂર્ચ્છા ધારણ કરે તે અનુક્રમે રાગ, દ્વેષ તથા મોહ આદિ મલો વિકાર-કારકો જાણવા

“ મલનો પ્રભાવ ”

જેમ માટી આદિ મલના સયોગથી મણિ, કાચનનું અસલ સ્વરૂપ બહાર આવતું નથી અને તેમ થવાથી મણિ અને કાચન માટી જેટલા જ આદરણીય અને નિર્મૂલ્ય ધરાવે ગણાય છે તથાપ્રકારે અહીં આત્મા યા ચિત્ત જ્યાં સુધી આ મલોની સગતીમાં રહી રાગી, દ્વેષી, મોહીપણુ ધારણ કરે ત્યાંસુધી આત્મા પોતાના અમલ સ્વરૂપથી દૂરતર જ રહે છે અને આત્મા આદરમા અને રૂદાપિ પામતો નથી. એ તો ત્યારે માટી આદિના સગથી નિર્મુક્ત થાય ત્યારે જ મણિ અને કાચન મૂલ્ય પદાર્થની આપે છે તથાપ્રકાર સચ્ચે પકટવો - મો રાગમાત્ર, અનિષ્ટ

માવ અને વિષયો, લક્ષ્મી, સ્વજનો, શરીર આદિનો મોહમાવ દૂર કરે-અલ્પ કરે તો જ આત્મા આદર પામે-અમૂલ્ય પદાર્થની પક્તિમા આવે પરમાર્થ એ કે-આત્મા અસંલગ્ન સર્વ પદાર્થનો સાક્ષાત્ પ્રકટકર્તા, સર્વનો દૃષ્ટા, અનત અનિરૂપમ સુખનો મોક્તા, અનત સપમાતીત શ્વલ ધારણકર્તા, કેવલ સત્-ચિત્-આનંદ એ ત્રિપુટીનો માલિક, દુઃખ, ક્લેશ, વિષયવિકાર રહિત એક અલૌકિક ડ્યોતિરૂપ પદાર્થ છે રાગી, ક્રોધી, મોહી આદિ માવો આત્માના નથી પરંતુ અનાદિથી આ સર્વ વિકારો-મલો આત્માપર ઘેરો નાલ્ખીને પહોંચા છે, જેથી-“જેમ સિંહનું ઘન્ટુ માતા મરી જવા પછી શિયાલના સમૂહમા લછરી મોડુ થવા પછી પણ શિયાલના સમાગમથી પોતે સિંહ-શૃગાલશનુ છતાં સ્વાત્માને શિયાલપણે જ માનવા લાગ્યું” તેમ આ આત્મા પણ તે તે મલોના સસર્ગ-એકાકાર સ્વધર્મ પોતાને તથામકારે રાગી, દ્વેષી, મોહી, વિષયીપણે માને છે અતએ-આ વિકારો આત્માને મલીન-અપવિત્ર આન્તકર્તા હોવાથી શાસ્ત્રકર્તા મહર્ષિયો તેઓને મલતયા સ્વયંહરે છે. આ મલોનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ શાસ્ત્રોમા અનેક સ્થલે વર્ણવ્યું છે અહીં તો માત્ર શ્લોકનો માવ દેલાડવા પૂરતો જ અમારો પ્રયાસ છે. એટલે કષાયોના વિસ્તૃત વિચારમા સ્તરનું તે અથનું કલેવર સ્થાપવા જેવું હોવાથી અમે નથી સ્તર્યા અથવા ડ્યા જેટલા વિવરણની જરૂર છે ત્યા તેટલો વિચાર અવસરે આપવા અમે પ્રયત્ન સાચવીશું-

૧ છે

“ મલો ધોવાનો માર્ગ ”

મણિ તથા કાચને લાગેલ માટીરૂપ મલ શાસ્ત્ર-અંભિ આદિની પ્રિયાદ્વારા દૂર થાય છે, એવ આત્મા-ચિત્તને લાગેલ પૂર્વોક્ત મલોનો દૂર કરવાનો ઉપાય અવકર્તા જણાવે છે. “ આંગમસચોગતો વિગમ વ્થા ” ‘ જિનપ્રણીત જે આંગમ તેના સદ્બોધ-સમ્યગ્જ્ઞાનથી આ મલોનો વિગમ-નાર્ણ યાય છે. ’ “ શિયોલેભૂત સિંહને ડ્યારે અન્ય સિંહનો સમાગમ થયો અને તેણે કશુ કે-માફ ! તુ પણ મારા જેવો જ છે આ ડોળામા તું વધાવી મઢ્યો ! આ લોકો તો આપણે લોરાક છે તને વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો તુ વિચારી જો કે તારુ શરીર, વર્ણ, આકૃતિ, શબ્દ અને ક્રિયાઓ આ લોકોથી કેટલા જુદા છે ! આ વેચન શ્રવણ કર્યા પછી ડ્યારે તેણે વિચાર્યું અને ઘરા-ઘર સમજાયુ ત્યારે સિંહનાદ કર્યો પડલે પોતાના સ્વરૂપને તેણે ઓઝલ્લી લીધુ ” એ જ રીતે અહીં પણ આત્માનુ અનાદિ શુદ્ધરૂપ અને રાગાદિ માલોનો વિકાર આ રખેની મિશ્રતા, કર્મોની લીલા અને સ્વરૂપ, પુદ્ગલ અને પોતાનો મેદ, જ્ઞાનાદિ ગુણોનો ચમત્કાર, સંપત્તિ તથા દુર્મેતિના કારણો, ઉપાદેય પ્રિયાઓનું આચરણ, હેય માલોનો ત્યાગ-આ સર્વ પદાર્થને મકાદતપા જણાવનાર એવું જિનશ્રેયશ્રવતના આગમનુ જ્ઞાન આત્માને પ્રાપ્ત થવાથી પોતાનુ કર્તવ્ય તેને સમજાય છે. પડલે આત્મા વિદિતાચરણ અને નિષિદ્ધના સ્થાગરૂપ ક્રિયામા પ્રવર્તન કર છે, જેથી ઉપરોક્ત મલોનો અવશ્યમેવ નાશ જ યાય છે નિદાન કે-

આત્મા પોતાના અસલ સ્વરૂપને સમજી મલસ્વરૂપથી અલગ થવા પ્રયત્ન કરે છે. અતઃ—‘તદય ક્રિયાત એવ હિ’ આ ક્રિયાદ્વારાજ જ મલો નાશ થવાથી ‘પુષ્ટિ’ શુદ્ધિઅર્થે ચિત્તસ્ય’ ચિત્તની પુષ્ટિ તથા શુદ્ધિ વને છે. અતઃ પુષ્ટિ અને શુદ્ધિનું સ્વરૂપ હવે સ્લોકમા દર્શાવશે તે અહીં જાણવું અર્થાત્ પૂર્વ સ્લોકમા ‘પુષ્ટ્યાદિમત્’ એ પ્રકારે ચિત્તનું વિશેષણ વધુ હતું તેમા પુષ્ટિ-શુદ્ધિ ચિત્તની કયા પ્રકારે થાય ? એ શકાનો પ્રત્યુત્તર આ સ્લોકના સ્પષ્ટીકરણથી સમજાઈ જાય છે.

“મલોનો વિગમ થવાથી ચિત્તની પુષ્ટિ તથા શુદ્ધિ પ્રગટે છે એ ભાવ ગત આર્યામા દર્શાવ્યો અહીં પુષ્ટિ તથા શુદ્ધિનું સ્વરૂપ શું ? આ શસયને દૂર કરવા માટે અતઃ આચાર્યથી પુષ્ટિ અને શુદ્ધિનું લક્ષણ દર્શાવે છે.”—

પુષ્ટિઃ પુણ્યોપચય

શુદ્ધિ પાપચયેણ નિર્મલતા ॥

અનુબંધિનિ દ્વયેઽસ્મિન્

ક્રમેણ મુક્તિઃ પરા જ્ઞેયા ॥ ૩-૪ ॥

મૂલાર્થ—પુણ્ય-શુભકર્મનો ઉપચય-વૃદ્ધિ તે અત્રે પુષ્ટિ, તથા પાપ-અશુભકર્મનો નાશ-નાશ થવાથી ચિત્તની જે નિર્મલતા-સ્વચ્છતા તે અહીં શુદ્ધિ જાણવી આ ઉપયોગના અનુ-

વધ-પરપરાથી અનુક્રમે આત્માની વત્કાદ મુક્તિ થાય છે એ તત્ત્વ જાણવું.

“ પુષ્ટિ-શુદ્ધિ લક્ષણ ”

સ્પષ્ટીકરણ—“ ઉપચીયમાનપુણ્યતા પુષ્ટિ: ” અનુક્રમે પુણ્ય-સુત્વરૂપ ફળપ્રદાતા કર્મની શુદ્ધિ તેનું નામ અત્રે પુષ્ટિ અમિષ્મિત છે, અને પૂર્વવદ્ જ્ઞાનાવરણીયાદિ સમ્યગ્જ્ઞાનાદિ ગુણઘાતક કર્મનો અનુક્રમે ત્ત્વ યવાથી આત્માની સ્વચ્છતા તે અહીં શુદ્ધિ માની છે તત્ત્વ એ કે-પૂર્વ શ્લોકમા દર્શાવ્યા પ્રમાણે આત્મા સિદ્ધાન્તજ્ઞાનના સયોગથી પવિત્ર એવી દાન, તપ, શીલ, પૂજા, ઇન્દ્રિયદમન, કપાયવિજય, સામાયક આદિ ક્રિયાઓનું આચરણ તથા હિંસા, જૂઠ, ચોરી, મૈથુન આદિ પાપક્રિયાનો ત્યાગ કરે એટલે આ ક્રિયાદ્વારે આત્મા અને ઠદાધારભૂત ચિત્ત બંને પવિત્રતર યવાથી શુભ-પુણ્યકર્મનો જ વધ કરે છે, ભવિષ્યમા લેથી સુલ્લ મળે તેવા જ કર્મો વાધે છે અને સમ્યગ્જ્ઞાનાદિ ગુણોનો નાશ કરનાર એવા જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, અનરાય, મોહનીય એ ચાર ઘાતીકર્મનો અનુક્રમે નાશ કરે છે. આથી આત્મા તથા તત્સવથી ચિત્ત હમય સ્વચ્છ-નિર્મલ થાય છે અને દર્શિત ચારે કર્મ આત્માના મુખ્ય એવા જ્ઞાન, દર્શન, એકાન્ત શુદ્ધ સ્વરૂપ તથા વીર્ય ગુણોનો નાશકર્તા હોવાથી તે ઘાતીકર્મ કહ્યા છે. અત્ર ક્રિયાદ્વારા પાપકર્મનો નાશ સર્વથા અથવા દેશથી થાય તે હમયથા નિર્મલતા સમજવી આ સ્વચ્છતા, મૂલકર્તા જે ‘ ચિત્ત ’ની નિર્મલતા.

જણાવી 'ચિત્ત' શબ્દનું મહત્ત્વ કર્તુ છે આથી મત્રે ચિત્ત શબ્દથી ભાવમનરૂપ આત્મા જ જાણવો. 'ચિત્ત' દ્રવ્ય અને ભાવ એ બે પ્રકારનું કહ્યું છે આત્મા ઔદારિક આદિ સ્થૂલ દેહના પ્રયત્નથી વિવિધ વિકલ્પો-વિચારો કરવા માટે મનો-વર્ગણના દ્રવ્યોને મહત્ત્વ કરે છે જે દ્રવ્યોવડે આત્મા અનેકધા વિચારો કરે છે આ દ્રવ્યનું નામ જૈનશાસ્ત્રકારો દ્રવ્યમન કહે અને વિચારરૂપ અથવા વિચારકર્તા આત્મા તે અહીં ભાવમન માન્યું છે, તેમા દ્રવ્યમન પુદ્ગલસ્વરૂપી હોવાથી તેની પુષ્ટિ-શુદ્ધિ દર્શાવવામા કદ તત્ત્વ નથી માત્ર વિચારરૂપ જે ભાવમન તેની જ પુષ્ટિ અને શુદ્ધિ કર્મનાશદ્વારા થવાથી અહીં આ વિચાર-રૂપ ભાવમનનું જ મહત્ત્વ કર્તુ છે, પરંતુ દ્રવ્યમન લીધું નથી. હવે આ પુષ્ટિ તથા શુદ્ધિનું ફલ ઉચ્ચાર્પણી આચાર્યશ્રી જણાવે છે

" પુષ્ટિ શુદ્ધિનું ફલ "

ઉપરોક્ત પુષ્ટિ તથા શુદ્ધિનો અનુરંધ-પરપરા ધાલવાથી અર્પાત્ પ્રથમ દર્શાવેલ ક્રિયાઓમા નિરતર પ્રવૃત્તિ કરવાથી, કદાપિ ક્રિયામા ત્રુટીઓ ન આવવાથી, ક્રિયાથી અટ્ટ મનને પણ અનુસંધાન કરી પુનઃ ક્રિયામા દાખલ કરી અસ્તબલિત ક્રિયાઓ કરવાથી આત્મા શુભકર્મનો વધ અને અશુભ-પાપ-કર્મનો ઘટ્ટ અધિકાધિક કર્યો જાય છે. આથી પરિણામે આ જન્મમા કે પરજન્મમા અધિક શક્તિ વિસ્તારી તે જ ક્રિયાના અભ્યાસવલથી શુભાશુભ ઉભય કર્મનો સર્વથા નાશ કરી

મુક્તિસ્થાન આત્મા પામે છે. નિદાન કે-આ જન્મમા યદિ આ આત્માની મુક્તિ ન થાય તો પણ અભ્યાસ કરેલ તે તે ક્રિયાઓથી ઉત્તર (પર) જન્મમાં ઉચ્ચ સ્થાન પામી ત્યાં તેને તે જ ક્રિયાના સસ્કારો ઉદયમા આવે છે, અને ફરી આ સસ્કારનુ પટલુ સત્કૃષ્ટ થઈ આત્મા પામે છે કે જેથી પોતે સર્વ કર્મનો નાશ કરવાને સમર્થ બને છે. એટલે આત્મા તાત્ત્વિકી મુક્તિ ખરૂં પામે છે. આ જ પરમાર્થ દશવૈકાલિરૂના ચતુર્થ અધ્યયનમા શુદ્ધભવમૂર્તિની માનકમુનિજીના કલ્યાણ માટે બહુ સુદર રીતે બતાવે છે, જેનો ટુક ભાવાર્થ પાઠકોને ઉપયોગી ધારી અમે અહીં આપ્યો છે.

“ ક્રિયાનો અનુષઘ ”

“ જો આત્મા જીવાદિકનુ સ્વરૂપ ચરાબર સમજે તો પછી
 “ વિષયમોગાદિકથી અવશ્ય વિરક્ત થાય, એટલે ગમે તેવા
 “ સુદર પણ મોગોનો ઘાટ-આભ્યંતર ઉચ્ચ રીતે ત્યાગ કરે,
 “ અને આ ત્યાગ-પરિણામ માત્ર થવાથી આત્મા અવશ્યમેવ મુક્તિ-
 “ સંસારથી વિમુક્ત થઈ અનગાર-સાધુપણ સ્વીકારે સાધુપણ
 “ સ્વીકાર્યા પછી સ્વાત્પાના પૂર્ણ કલ્યાણ માટે સત્કૃષ્ટ સંવર-
 “ માર્ગ (જેથી નવા કર્મ ન આવે)મા આરૂઢ થઈ અસાધારણ
 “ ધર્મમા સ્થિર થાય છે. આથી મિથ્યાત્વભાવથી પૂર્વોપાર્જિત
 “ કર્મરૂપી રજનો નાશ કરે છે. કર્મરજનો નાશ કરવાથી
 “ આત્મા સર્વ પદાર્થને પ્રકાશ કરનારું એવું કેવલજ્ઞાન પામે છે,
 “ લોકાલોકનુ સ્વરૂપ જાણનાર કેવલજ્ઞાની જિનમગવત બને
 “ છે. કેવલજ્ઞાની થયા બાદ અવશેષ કર્મનો સર્વથા નાશ કરવા

“ માટે મન, વચન, કાયાના યોગોનો નિરોધ કરી શૈલેશિ
 “ ભાવ પામે છે. પટલે સમગ્ર કર્મથી છૂટી સિદ્ધિસ્થાનમાં ચૌદ
 “ રાજલોકના મસ્તક ભાગ પર બીરાજી શાશ્વત એ સિદ્ધસ્વ
 “ રૂપ પ્રાપ્ત કરે છે.” એ રીતે ઉત્તરોત્તર પવિત્ર ત્રિપામા ગ્રામલ
 “ વધવાથી આત્મા આત્માનું પૂર્ણ કલ્યાણ કરે છે એ જ વાત
 “ સત્તેપમાં અને ગ્રામલ જણાવી ગયા છીએ. જેઓ ચારિત્ર-
 “ પતિત થયા હોય તેના માટે પણ કશું છે કે-પછાદિ તે
 “ પચાયા, સ્વિપ્ત ગચ્છતિ અમરભવનાહ । જોર્સિ
 “ પિઓ તથો, સજમો અન્વતી અવભષ્ઠેર ચ ” ॥ ૧ ॥
 “ જે આત્માઓ પ્રથમ ચારિત્રશ્રદ્ધ થયા હોય પરંતુ પાછલથી
 “ સમાર્ગમાં આરુદ્ધ થઈ આરાધના પામે છે તેઓ મત્યુ પામી દેવ-
 “ વિમાનોમાં ઉપજે છે કે જેઓને તપ, મયમ, સમા, બ્રહ્મવર્ય
 “ આદિ ગુણો પર પ્રેમ હોય છે ” પરમાર્ય એ કે-ઉપરોક્ત
 ક્રિયાથી હેઠલે દેવલોકમાં પણ આત્મા જાય છે.

જેઓ આ ઉપરોક્ત પુષ્ટિ-શુદ્ધિનો અનુવધ પામે તેઓ મુક્તિ
 પામે છે એ માત્ર ગત સ્લોકના અતમા કહ્યો, તો આ ‘અનુવધ’
 કોણ ન પામી શકે ? તેનો સુલાસો પ્રયત્નમાં અને જણાવે છે.

ન પ્રણિધાનાયાશય—

સવિદ્યતિરેકતોઽનુવધિ તત્ ॥

ભિન્નપ્રયોર્નિર્મલ—

બોધવત. સ્યાદિય ચ પરા ॥ ૩-૫ ॥

મૂલાર્થ:—પ્રશિષ્ઠાન આદિ પાંચ ધર્મના અધ્યવસાય સ્થાનો આગલ દર્શાવે છે. આ અધ્યવસાયનો જેને બોધ ન હોય તેઓને આ પુષ્ટિ-શુદ્ધિનો અનુવધ પણ ન હોય, તેમજ જેઓ પાંચ ધર્મોને કર્યો છે અને ઉત્તમ એવો શાસ્ત્રનો બોધ પ્રાપ્ત કર્યો છે તેઓને તો આ પુષ્ટિ-શુદ્ધિનો અનુવધ ઠલકૃષ્ટતયા હોય જ

“ અનુવધ સાધનો ”

સ્પર્શકરણ — ‘ પુષ્ટિ તથા શુદ્ધિ ’ ના અનુવધમાં સિત્તુ મુખ્ય સાધન ‘ પ્રશિષ્ઠાન ’ ત્રિગેર પાંચ આશયનું જ્ઞાન અને અનુમતિ અહીં પ્રથમકર્તા દર્શાવે છે. આ ‘ પ્રશિષ્ઠાન ’ આદિ પાંચ અધ્યવસાયનું સ્વરૂપ અને તેના નામો શાસ્ત્રકર્તા આગલના શ્લોકોથી જાણાવશે. યત્પિ અતઃકરણથી ઉત્પન્નતા વિચારો અનેક પ્રકારના કાયા છે તો પણ ધર્મક્રિયાના પોષક અને વર્ધક એવા સર્વ અધ્યવસાયો પાંચ અધ્યવસાયની અતર્ગત હોવાથી વિશિષ્ટપણે પાંચ જ અધ્યવસાયો જાણના અહીં આચાર્યશ્રી જણાવે છે કે—આ પ્રશિષ્ઠાન આદિ અધ્યવસાયનું પ્રથમ બરાબર જ્ઞાન થાય અને ત્યારપછી તેનો જેને યોગ્ય રીતે અનુમતિ થયો હોય તેને જ આ દર્શિત ‘ અનુવધ ’ નો લાભ થાય પડેલે કે-જેને આ અનુવધ નથી મળ્યો તેને તે ‘ અનુવધ ’ નો લાભ ન જ થાય અતઃ ટીકાકાર પણ મૂલસ્ય ‘ સંવિત્ ’ પદની વ્યાખ્યામાં “ સંવિત્ સંવિત્તિઃ સંવેદનમનુભવઃ ” સંવિત્

પટલે જ્ઞાન, સવેદન-અનુભવ-આ હમયનો ડ્યા ‘ વ્યતિરક ’
 અભાવ હોય ત્યા પુષ્ટિ-શુદ્ધિના અનુબધનો પણ અભાવ જાણવો
 પવો ભાવ દેસાહ્યો છે. પરમાર્થ એ કે-મયમ હૃદયની વાફક
 સ્વચ્છતા થાય ત્યારપછી જ પવિત્ર પવા આ અધ્યવસાયોનો
 આવિર્ભાવ થાય, માટે આ આશયો પ્રાપ્ત કરવા પહેલા હૃદયના
 દુષ્ટ મિથ્યાત્વ આદિ મલો સાફ કરવા પ્રયત્ન કરવો ઉચિત
 ગણાય. દુષ્ટ મિથ્યાત્વ આદિ મલનો નાશ થીત્ર મયાનક પવા
 રાગદ્વેષ આદિ ભાવો ડ્યા સુધી ઘર કરીને વેઠા હોય ત્યા સુધી
 તો ન જ થાય, માટે શાસ્ત્રર્જતા આ ‘ અનુબધ ’ કોણ પામી
 શકે ! એનો રુલાસો ઉત્તરાર્થથી જણાવે છે.

“ ગ્રંથીમેદ ”

“ નિલ્લગ્રધેર્નિર્મલયોધવતઃ ” ગ્રંથીનો મેદ જેણે
 કર્યો હોય અને નિર્મલ યોધવાનુ જે હોય તેને “ સ્પાદિય ચ્
 પરા ” આ ઉત્કર્ષવતી ‘ અનુરધધેણી ’ ની પ્રાપ્તિ થાય અત્ર
 ગ્રંથીમેદનુ સ્વરૂપ આ રીતે જાણવુ. સમકિત-શુદ્ધ માન્યતા પ્રતિ
 જેમો વચ્ચા હોય અથવા વચ્ચા તૈયાર હોય-થશે તેમો જ આ
 ગ્રંથીમેદ કરે, સિવાય કોઈ પણ ન કરે. આત્મા અનાદિથી
 મિથ્યાવાસનાથી આકઠ ઘેરાયેલ હોવાથી સત્ય પદાર્થનુ જ્ઞાન
 અને માન્યતા કરી શકતો નથી, અતઃજે આત્મા પ્રથમ તો
 આ સસારમા રુલતો રુલતો અને અનન્ત કષ્ટો ભોગવનો થકો
 જેમ પર્વતથી ઉતરતી નદીના જલપ્રવાહમા તળાતા અથડાતા-
 સ્વયમેવ ચોસૂળા, ત્રિસૂળા, ગોઠ યદ્ જાય છે.

તયાપકારે યથાપ્રવૃત્તિકરણ આત્મા પોતાના સ્વાભાવિક અપૂર્વ
 વીર્યવલથી આયુષ્ય સિવાયના સાત કર્મોની વૃદ્ધિ સ્થિતિનો નાશ
 કરી માત્ર પલ્યોપમના અસંખ્યાત માગન્યૂન એક કોટાકોટી
 સાગરોપમ જેટલી સ્થિતિવાલા કર્મોને કરી મૂકે અહીંથી આગળ
 થવા જેટલું બલ જેઓમા નથી હોતું, તેઓ તો અહીંથી જ પાછા
 પઢી જાય છે અને ઘણાઓ અહીં જ રહી રહે છે, કારણ કે
 આ સ્થાનમા હુમેંદા વશની ગાઠ જેવી સ્થોર રાગદ્વેષ
 પરિણતિયો વપસ્યિત થાય છે જેથી આત્મા પાછો પઢી જાય
 છે અને જ મહર્ષિયો યથી કહે છે, અભવિ આત્માઓ અહીં
 સુધી અનતીવાર આવી આવીને પાછા વળી ગયા છે, એ
 અહીં મત્તિ અભવિ અસંખ્યકાલ યાવત્ સ્થિર પણ થાય છે
 યાવત્ અભવિ તો ચારિત્ર ધારણ કરી અપૂર્ણ એવા દશપૂર્વ
 પર્યંતનો અભ્યાસ પણ કરે છે, છતાં તેઓના જ્ઞાનને મિથ્યાજ્ઞાન
 કહ્યું દશપૂર્વ અને ચૌદપૂર્વનો અભ્યાસ તો સમકિતીને જ હોય.
 “ ચંડદસ દસ ય અભિન્ને નિયમા સન્મ તુ સેસપ
 અચળા તુ ” હવે કોઈ કોઈ મત્તિ આત્માઓ તો અપૂર્વ-
 કરણ-અદ્ભુત પરાક્રમવડે ઉપરોક્ત રાગદ્વેષની ગ્રંથીને
 મેદી નાણી મિથ્યાત્વસ્થિતિના હૃદયકાલ સર્વથા અતર્મુદ્દર્શ
 કાલ જેટલા મોગ્યકર્મને છોડી, ત્યારપછીના મરિચ્યમા
 હૃદય આવનાર એવા અતર્મુદ્દર્શકાલ જેટલા જ મિથ્યાત્વ-
 કર્મના પ્રદેશોને નાશ કરી શકે એવું ‘ અન્તરકરણ ’
 નામે કોઈ સર્વોત્તમ બલવડે રહે છે અહીં

પટલે જ્ઞાન, સન્દેન-અનુભવ-આ હમયનો જ્યા ' વ્યતિરેક ' અમાવ હોય ત્યા પુષ્ટિ-શુદ્ધિના અનુભવનો પણ અમાવ જાણવો એવો ભાવ દેસ્વાહ્યો છે. પરમાર્થ એ કે-પ્રથમ હૃદયની કાંઈક સ્વચ્છતા થાય ત્યારપછી જ પવિત્ર એવા આ અન્યવસાયોનો આવિર્ભાવ થાય, માટે આ આશયો પ્રાપ્ત કરવા પહેલા હૃદયના દુષ્ટ મિથ્યાત્વ આદિ મલો સાફ કરવા પ્રયત્ન કરવો ઉચિત ગણાય. દુષ્ટ મિથ્યાત્વ આદિ મલનો નાશ તીવ્ર મયાનક એવા રાગદ્વેષ આદિ ભાવાં જ્યા સુધી ઘર કરીને બેઠા હોય ત્યા સુધી તો ન જ થાય, માટે શાસ્ત્રજ્ઞતાં આ ' અનુવધ ' કોણ પામી શકે ? એનો જુલાસો ઉત્તરાર્થથી જાણાવે છે.

“ ગ્રંથીમેદ ”

“ મિહ્રગ્રંથોર્નિર્મલબોધવત્તઃ ” ગ્રંથીનો મેદ જોયો ફર્યો હોય અને નિર્મલ બોધવાન્ જે હોય તેને “ સ્યાદિય ચ પરા ” આ ઉત્કર્ષવતી ' અનુવધભેદી ' ની પ્રાપ્તિ થાય અપ્ર. ગ્રંથીમેદનું સ્વરૂપ આ રીતે જાણાવું. સમકિત-શુદ્ધ માન્યતા પ્રતિ જેઓ વળ્યા હોય અથવા વળવા તૈયાર હોય-થશે તેઓ જ આ ગ્રંથીમેદ કરે, સિવાય કોઈ પણ ન કરે. આત્મા અનાદિર્થ્ય મિથ્યાવાસનાથી આકઠ ઘેરાયેલ હોનાથી સત્ય પદાર્થનું જ્ઞાન અને માન્યતા કરી શકતો નથી, અતઃજ જે આત્મા પ્રથમ તે આ સસારમા રુલતો રુલતો અને અર્નત કષ્ટો ધોગવતો થકો બેપ પર્વતથી ઉતરતી નદીના જલપ્રવાહમા તળાતા અથડાતા અથડાતા પથ્થરો સ્વયમેવ ચોસૂણા, ત્રિસૂણા, ગોઠ યદ જાય હ.

તથાપ્રકારે યથાપ્રવૃત્તિકરણ આત્મા પોતાના સ્વામાવિક અપૂર્વ
 ચીર્યવલથી આયુષ્ય સિવાયના સાત કર્મોની વૃદ્ધિ સ્થિતિનો નાશ
 કરી માત્ર પલ્પોપમના અસહ્યાત માગન્યૂન એક કોટાકોટી
 સાગરોપમ જેટલી સ્થિતિવાલા કર્મોને કરી મૂકે અહીંથી આગઙ
 વથવા જેટલું થલ જેઓમા નથી હોતું, તેઓ તો અહીંથી જ પાછા
 પદા જાય છે અને યજ્ઞાઓ અહીં જ હયા રહે છે, કારણ કે
 આ સ્થલમા હુમેંશ વશની ગાઢ જૈવી કઠોર રાગદેષ
 પરિણતિયો વપસ્થિત થાય છે જેથી આત્મા પાછો પદી જાય
 છે અને જ મહર્ષિયો યથી કહે છે. અમલિ આત્માઓ અહીં
 સુધી અનતીવાર આવી આવીને પાછા વળી ગયા છે, પવ
 અહીં મલિ અમલિ અસહ્યકાલ યાવત્ સ્થિર પણ યાય છે
 યાવત્ અમલિ તો ધારિશ્ર ધારણ કરી અપૂર્ણ એવા દશપૂર્વ
 પર્વતનો અભ્યાસ પણ કરે છે, છતાં તેઓના જ્ઞાનને મિથ્યાજ્ઞાન
 કમુ દશપૂર્વ અને ચૌદપૂર્વનો અભ્યાસ તો સમકિર્તીને જ હોય.
 “વડવસ વસ ય અભિષ્ઠે નિયમા સમ્મ તુ સેસણ
 મયણા તુ” હવે કોઈ કોઈ મલિ આત્માઓ તો અપૂર્વ-
 કરણ-અવૃદ્ધિત પરાક્રમવડે ઉપરોક્ત રાગદેષની ગ્રંથીને
 મેડીનાસી મિથ્યાત્વસ્થિતિના હૃદયકાલ સરથી, અતર્મુદ્દર્ષ
 કાલ જેટલા ભોગ્યકર્મને છોડી, ત્યારપછીના ભવિષ્યમા
 હૃદય-આવનાર એવા અતર્મુદ્દર્ષકાલ જેટલા જ મિથ્યાત્વ-
 કર્મના પ્રદેશોને નાશ કરી શકે એવું ‘અન્તરકરણ’
 આત્મા અનિવૃત્તિ નામે કોઈ સર્વોચ્ચ થલવડે રહે છે અહીં

‘અન્તરકરણ’ એટલે અતર્ણુદૂર્ણ યાવત્ મિથ્યાત્વકર્મને સર્વથા દવાવી રાત્રવા તે. આ અન્તરકરણના પહેલાના ટાકમમા મિ-
થ્યાત્વનો ઉદય હોવાથી આત્મા મિથ્યાત્વી જાણતો અને
અન્તરકરણના પ્રથમ સમયથી જ મિથ્યાત્વનો ઉદય ન
હોવાથી આ સમયે આત્મા ‘ઉપશમ’ નામે કપાય અને મિ-
થ્યાત્વર્પણના ઉદયાભાવરૂપ સમકિતને પામે છે, એટલે આત્મા
સાચી માન્યતા-વીતરાગ ધર્મનો બરાબર આદર કરે છે.

“ બે-પક્ષો ”

આ સ્થાનમા બે પતો છે-૧૬૫ તો આગમપક્ષ અને બીજો
કર્મપ્રથનો ૧૬૬. કર્મપ્રથકાર જણાયે છે કે-યદિ અનાદિ
મિથ્યાત્વી આત્મા સમકિત નવેસરથી પામતો હોય તો તે
અન્તરકરણે કરી દવાવેલા કર્મોનો શુદ્ધ, અર્ધશુદ્ધ, અશુદ્ધ
અથવા ત્રણ પુન કરા ઉપશમ સમકિત પામ્યા વિના જ
‘સાચોપશમિક’ સમકિત પામે છે, શિવાય અન્ય જીવ એટલે
જે પહેલા સમકિત પામ્યો હતો અને પછી પટી ગયો છે તે
જીવ સમકિત પામતો હોય તો પુનઃપ્રયત્નની રચના કર્યા વિના જ
પ્રથમ તો ઉપશમ સમકિત પામે છે, માટે આ જીવ ઉપશમ
સમકિતથી પટીને નિયમા મિથ્યાત્વે જાય છે આગમિક પક્ષમા
તો પૂર્વોક્ત રીતે ઉપશમ સમકિત પામ્યા પછી આત્મા નિયમેન
મૈશ્વર્ય કોદ્રવાને સાફ કરવથી કોદ્રવા શુદ્ધ, અર્ધશુદ્ધ અને
અશુદ્ધ એમ ત્રણ પ્રકારે વિભક્ત થાય તથાપ્રકારે અન્યવસાય
થઈયો મિથ્યાત્વના પ્રદેશોને સાફ કરતો શુદ્ધ, અર્ધશુદ્ધ,

છે. એમ શાસ્ત્રમા સુલ્લુ જણાવ્યું છે. આટલો અત્રે અધિક
 સુલાસો જાણવો. હેતુ એ કે—નિર્મલબોધનુ મુખ્ય ફલ અધ્ય-
 વસાયો અહીં કાષ્ઠ્ય હોવાથી તે વિમલબોધ જ કહેવાય. આવા
 આત્મા માટે ગ્રયકર્તા જણાયે છે કે—‘સ્યાદિયં ચ પરા’
 ‘પ્રણિધાન’ આદિ આશય સમઘી અનુભવ પ્રાપ્તિ આ આત્માને
 ઉત્કૃષ્ટ-પ્રાધાન્યતાવાલી હોય, અતઃ આ આત્માને જ પુષ્ટિ-
 શુદ્ધિનો ત્વાસ અનુવધ લાભ યાય.

“આટલું જણાવી હવે ‘પ્રણિધાન’ આદિ આશયોની
 નામગ્રહણપૂર્વક સરૂપા ગ્રયકર્તા જણાયે છે.”—

પ્રણિધિપ્રવૃત્તિવિઘ્ન—

જયસિદ્ધિવિનિયોગભેદત. પ્રાય. ।

ધર્મ્મજૈરાલ્યાત.

શુભાશુચ. પશ્ચધાઽત્ર વિધૌ ॥ ૩-૬ ॥

મૂલાર્થ—પુષ્ટિ-શુદ્ધિની અનુવધવિધિમા મુખ્ય હેતુ અને
 પવિત્ર એવા પાંચ આશયો—આત્માના વિશિષ્ટાધ્યવસાયો ધર્મજ્ઞ
 મહાપુરુષોએ આ પ્રમાણે કહ્યા છે. પ્રણિધિ, પ્રવૃત્તિ, વિઘ્નજય,
 સિદ્ધિ અને વિનિયોગ એ પાંચ શુભ આશયો જાણવા.

“સ્પષ્ટીકરણ”

આ આર્યાનો માવ સ્પષ્ટ જ છે. પુષ્ટિ તથા શુદ્ધિનો
 અનુવધ પવિત્ર એવા શુભ પરિણામોને આધારે જ યાય
 એમ દર્શાવ્યું હતું. અતઃ આ પરિણામો માટે અહીં ગ્રયકર્તા

કહે છે કે ધર્મજ્ઞ-ધર્મના સત્ત્વ ધર્મને જાણનાર એવા પૂર્વ મહા-
 પુરુષોએ શાસ્ત્રોમા પાંચ પ્રકારના શુભ પરિણામો જણાવ્યા છે
 યદ્યપિ શુભ પરિણામો અસંખ્ય પ્રકારના કર્યા છે, તો પણ
 અહીં જે પાંચ પરિણામો દર્શાવ્યા છે તેમા તે સર્વ પરિણામોનો
 સમાવેશ યદ્ જવાથી પાંચથી અધિક પરિણામો વિશેષ-
 રીત્યા ગણ્યા નથી. એવ ' પુષ્ટિ-શુદ્ધિ ' નો અનુવચ પણ આ
 પાંચ આશય સિવાય અન્ય આશયોથી થતો નથી એવો ધર્મજ્ઞ
 પુરુષોનો અનુભવ હોવાથી મૂલમા મૂલકર્તાએ ' પ્રાયઃ ' પદ
 આપ્યું થહોલ્લતાયે પ્રશિંધિ, પ્રષ્ટેત્તિ, વિન્નૈજય, સિંદ્ધિ,
 ચિનિધૌગ-આ પાંચ આશયો જ અત્ર અનુવચવિધિમા મુખ્ય
 કારણો જાણવા પરમાર્ય એ કે-જેને આ પાંચ આશયોનો લાભ
 પામ્ય તેને જ પુષ્ટિ-શુદ્ધિનો અનુવચ મળે, એટલે
 પુષ્ટિ-શુદ્ધિનો અનુવચ પ્રાપ્ત કરવા આ પાંચ આશયોનું
 જ્ઞાન કરી તેને મેલવવા પ્રયત્ન કરવો વિવેકીનું કર્તવ્ય ગણાય
 અહીં જે પાંચ આશયોના નામો દર્શાવ્યા તેમા તથાપ્રકારના
 ગુણો અને સ્વરૂપ હોવાથી તેમજ અન્યાશયોમા તથાપ્રકારની
 વિશિષ્ટતા ન હોવાથી પણ અત્રે એ જ પાંચ આશયો દર્શાવ્યા
 આટલો વિશેષ સુલાસો જાણવો

“ ગત આર્યામા નામમાત્રથી દર્શાવેલ પાંચે આશયોનું
 ક્રમશઃ સ્વરૂપદર્શાવતા ત્રયકર્તા પ્રયમ ' પ્રણિધાન ' નામે
 આશયનું સ્વરૂપ એક આર્યાથી વહુ સુંદર અને સ્પષ્ટ રીતે
 દર્શાવે છે. ”

प्रणिधान तत्समये

स्थितिमत्तदध कृपानुगं चैव ॥

निरवद्यवस्तुविषयं

परार्थनिष्पात्तिसारं च ॥ ३-७ ॥

मूलार्थ—धर्म सबधी जे जे मर्यादा-प्रतिज्ञा स्वीकारी होय तेभा जे अविचलपणु अने पोतायी नीधी स्थितिना-धर्मप्रतिज्ञाहीन मनुष्यो उपर अनुकृपा करवी, एव जे कार्योधी अन्यनो उपकार थाय अने विशेष पाप न होय, तथा अंगीकृत धर्ममर्यादाने अनुकूल ज वस्तुनु ध्यान बन्या रहे, एवा परिणामने ‘ प्रणिधान ’ नामे आशय कह्यो छे

“ प्रणिधान ”

स्पष्टीकरण—‘ प्रणिधान प्रणिधिः ’ प्रणिधान ते जे प्रणिधि अर्ही प्रणिधाननो सामान्य अर्थ एटलो ज के अतःकरणनी मकमता, एटले पवित्र हृदयनी खास दृढता आ दृढता पण अनेक प्रकारनी छे तो ते दृढता केवी ? अने क्या क्या प्रकारनी ? अर्ही समजवी, एव आ आर्याभा ‘ प्रणिधान ’ ए विशेष्य पद अने ते सिवायना अन्य तेना विशेषण पदो छे अतः आ ‘ प्रणिधान ’ पदना विशेषणपणे अन्य पदोनी व्याख्या करवावु खास ध्यान राखवु, एटले प्रणिधान नामे आशय कोने समजवो ? ते विशेषणद्वारा मयकर्ता समजावे छे.

‘ તત્સમયે સ્થિતિમત્ ’ સમય-અધિકૃત ધર્મસ્થાન સઘળી જે પ્રતિજ્ઞા અર્થાત્ જેનાથી આત્માને ધર્મલાભ પાવે તેવા પ્રકારની ધર્મ સઘળી જે પ્રતિજ્ઞા તેમાં, જેમ ‘ માસ અમુક કાલ યા જીંદગીપર્યંત ન સ્વાયુ ’ એવો ધર્મ જાણી આત્મા પ્રતિજ્ઞા-પદ્યલેખાણ-સોગન-નિયમ કરે તો આ સોગન ધર્મકારક હોવાથી ધર્મ સઘળી પ્રતિજ્ઞા કહેવાય. એટલે આ અને તેવી જ અન્ય ધર્મ્ય પ્રતિજ્ઞાઓ સ્વીકાર્યા પછી તે તે પ્રતિજ્ઞાઓ પાલવામાં અનુકૂલ પણ જે વિચારો, અથવા સ્વીકૃત પ્રતિજ્ઞાથી આત્મા ગમે તેવા સયોગમાં પણ ચલાવવાનું ન જ થાય. ઉપાધ્યાયજી મહારાજ કહે છે કે-જે વિષય સઘળી પ્રતિજ્ઞા કરી તત્ત્વવિષયની સિદ્ધિ ન થાય ત્યાં સુધી જેમકે-‘ હું બ્રાહ્મણી ચાર માસ સુધી જિનપૂજા કર્યો વિના ખોજન નહીં કરીશ ’ વગેરે આ પ્રતિજ્ઞા સ્વીકાર્યા પછી પણ પ્રબલ સયોગો આવી જાય છે કે પૂજા કરવાનો સમય ન જ મળે, છતાં આત્મા પૂજાના સંસ્કારોથી એવો તો દેવાઈ જાય કે ગમે તેટલો ટાઈમ થઈ ગયો હોય અને ભૂલ્યા મરવાનો સમય આવી જાય તથાપિ ભૂલ્યા મરવું જ સ્વીકારી લે પરંતુ પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ ન જ કરે. પ્રતિજ્ઞા પૂરી ન થાય ત્યાં સુધી આવી દૃઢતા સર્વોચ્ચ કાયમ રાખવાના જે શોભન વિચારો તે અતઃકરણની યત્નમતા.

“ તદ્વચઃ કૃપાનુગ ચૈવ ”—‘ પ્રતિપક્ષ ધર્મસ્થાનથી વંચિત જનો પર અનુક્રાપા તત્પૂર્વક. ’ ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે જે જે ધર્મવિષયક પ્રતિજ્ઞાઓ આપણે સ્વીકારી હોય

धवाने तेवा तेवा अनुकूल विचारो ज आपणो ! विचारी आत्माने
 दृढ वनावी तथाप्रकारे धर्म्य प्रतिज्ञामा निश्चलता पामीए. आ
 पणी आ स्थितिना मुकाबले आपणाधी अन्य जनता उत्तरती
 देखाय तयारे ते गुणाहीन नीची कोटीना छे एम घारी तेना
 पर यदि द्वेषबुद्धि अथवा घृणा के निद्रकपणु जो
 उद्भूये तो ते ' प्रणिधान ' नामक आशय न कहेवाय
 हेतु ए क-धर्म्य प्रतिज्ञा स्वीकार्या छता जे आत्मा पोताने ते
 धर्म्यस्थानना बहाना नीचे गर्वी, द्वेषी वनावी अधिक पाप पेदा
 करे छे ते धर्मस्थाननी साध्यता चूकी जाय छे. अत आ ' प्रणि-
 धान ' आशय सबधी विशेष खुलासो करवा अग्रकर्ता अन्य
 विशेषण दर्शावे छे. आपणाधी धर्मस्थानवचित या पतित एवी
 अन्य जनताने देखी तेना पर अनुकपा धारवी. जेमके- ' हु
 पूजा कर्या बिना भोजन करतो नथी अने तेवी प्रतिज्ञा में लीधी
 छे. तमे शु करवाना ! तमारामा क्या तेवी शक्ति छे ?
 तमारो तैयो पुण्योदय क्याथी होय ? तमे अथर्वी पापी छो.
 तमाराथी थोडो पण धर्म यतो नथी धिक्कार छे तमारा जन्मने !'
 ए रीते गर्व के द्वेष न करवो किन्तु ' अहो आ लोको मनुष्य
 जन्म, बुद्धि, बल, आरोग्यता विगेरे पामवा छता काइ पण धर्म-
 साधन करता नथी. आ लोकोनी शी दशा यशे ? आ लोकोनो
 काइ दोष नथी तेओ तो कर्माधीन छे ' आ प्रमाणे तेओना पर
 अनुकपा भाववी आवी अनुकपा सहित धर्मविषयक प्रतिज्ञामा
 हृदयनी जे दृढता-परिणती ते ज अत्र ' प्रणिधान ' आशय
 बसो छे

આ આશયની પ્રાપ્તિ જેઓ અતિપાપકારી આરમ્ભમાં સર્વદા મ્વર્તનશીલ હોય અને પોતાનો જ સ્વાર્થ મુખ્ય રીતે સાધવામાં જેઓની પ્રધાન દ્રષ્ટિ હોય તેઓને તો ન જાય, કારણ કે આવી દ્રષ્ટિવાળામાં વહોલતાયે અનુરૂપાનુદ્ધિનો સર્વથા લોપ જ થયો હોય છે, અને યા અનુક્રમા ન હોય ત્યાં ધર્મ પે સ્વાલી નામપાત્ર જ સમજશે અને અહીં અનુક્રમા તો સ્વાસ્થ મુખ્ય માની છે. અતઃ પ્રયત્ન કરના ઉચ્ચાર્થથી અધિક સુલાસો કર છે કે—‘નિર-વ્યવસ્થાવિષય, પરાર્થનિષ્પત્તિસારં ચ’ ‘પરોપકાર-સિદ્ધિ પ્રધાન અને નિર્દોષ પદાર્થ સર્વથી જે વિચાર’ જે કાર્યો કરવાથી પોતે અંગીકૃત ધર્મપર્યાદાનુ પોષણ થાય એટલે નિત્ય એવા જ પદાર્થનું ધ્યાન રહે કે સ્વીકૃત ધર્મ સર્વથી પ્રતિજ્ઞાનો વદાપિ મગ ન થાય તથા પ્રત્યેક કાર્યો અને તત્સર્વથી વિચારો દ્વારા અન્યનો મુશ્વતઃ ઉપકાર જ થાય કિન્તુ પોતાનો સ્વાર્થ મુખ્ય ન સધાય એવી રીતે પાપનો પરિહાર કરી પ્રધાન કાર્યો કરવાને હમ્મેશા ધ્યાન કરવું—વિચારો કરવા આવા વિચારોને દુર્મા ધર્મ સમથી સ્વીકૃત પ્રતિજ્ઞામાં દદના અને ગુણહીન જનો પર અનુરૂપાનુદ્ધિપૂર્વક પરોપકારપ્રધાન પાપનિર્મુક્ત વસ્તુ-ઓનું હમ્મેશા ચિંતન—ધ્યાન—આને જ શાસ્ત્રકર્તા ‘પ્રણિધાન’ નામક આશય જણાવે છે.

“ ‘પ્રણિધાન’ નામે પહેલા આશયમાં કેવલ માનસિક ત્યાગપ્રકારની સુદર બુદ્ધિ દર્શાવી. હવે આવી બુદ્ધિનો જન્મ થયા પછી તેના ફલરૂપ અને પ્રથમ આશય પછી જેથી સુદર

આચરણ પ્રકટે કે જેને પ્રત્યક્ત વ્યવહારમા દેહી શકાય એવો ' પ્રવૃત્તિ ' નામે વીજો આશય દર્શાવે છે. ”

તત્રૈવ તુ પ્રવૃત્તિ.

શુભસારોપાયસગતાત્યન્તમ્ ॥

અધિકૃતયત્નાતિ—

શયાદૌત્સુક્યવિવર્જિતા ચૈવ ॥૩-૮॥

મૂલાર્થઃ—સ્વીકૃત ધર્મ સચ્ચી પ્રતિજ્ઞામા પવિત્ર અને ઉત્કૃષ્ટ એવા ઉપાયો—સાધનો યોગ્યતામા અતિશયેન નિપુણ એવો જોરદાર પ્રયન્ત—ઉદ્યમ કરવો, તથા માનસિક ઉત્સુકતા અથવા અકાલે તે ધર્મ સચ્ચી ફલપ્રાપ્તિની વાચ્છા રહિત એવો જે પ્રયન્ત કરવો તેને અહીં ' પ્રવૃત્તિ ' જાણવી

“ પ્રવૃત્તિ ”

સ્પષ્ટીકરણ—શોભન—અશોભન પ્રવૃત્તિનુ મૂલ શોભન—અશોભન વિચારધેણી સિવાય અન્ય નથી. અતઃ પ્રવૃત્તિ ઉત્પાદક ' પ્રશિષ્ઠાન ' નામે પહેલો આશય જણાવ્યા પછી આ આર્યામા 'પ્રવૃત્તિ'નુ સ્વરૂપ દર્શાવે છે. અહીં પણ 'પ્રવૃત્તિ' એ વિશેષ્ય અને અર્થ તેના વિશેષણ પદો જાણ્યા દુનિયાના મર્વ વ્યવહારને લોકો પ્રવૃત્તિ જ કહે છે અતઃ અત્ર કયા પ્રકારની પ્રવૃત્તિ સમજવી ? આનો ખુલામો આચાર્ય જણાવે છે ' તત્રૈવ તુ ' પૂર્વે પ્રશિષ્ઠાન નામે આશયના અધિકારમા જે ધર્મવિષ-

ચક્ર પ્રતિજ્ઞાની દૃઢતા અને તત્સવધી વિશેષ આશયની શુદ્ધિ
 દર્શાવી તે જ આશયશુદ્ધિપૂર્વક ધર્મ સવધી પ્રતિજ્ઞામાં 'પ્રવૃત્તિ.'
 ગમન કરવું પરમાર્થે એ કે-અહીં પ્રવૃત્તિ માત્ર શૂન્યચિત્તવાલી
 ક્રિયારૂપ ન લેવી, કિન્તુ અભિમાયપૂર્વક વાહ્યક્રિયારૂપ આ-
 ત્માની વિશિષ્ટિ ચેષ્ટા તદ્વરૂપ પ્રવૃત્તિ અન્ન જાણવી પૂર્વે કદા
 પ્રમાણે " હુ આજથી હમ્મેશા પૂજન કરીશ " આ પ્રમાણે
 પ્રતિજ્ઞા ગુરુસમક્ષ સ્વીકાર્યા બાદ જ્યાસુધી આ પ્રતિજ્ઞાનો સમય
 પૂરો ન થાય ત્યાસુધી તે પ્રમાણે વર્તન કર્યા જ કરવું, પરંતુ
 અતરમા માત્ર પ્રતિજ્ઞા લેવાની ઇચ્છા હૃદયથી તે ઇચ્છારૂપે જ
 ધન્યા રહે તેમ નહીં અથવા તો લીધા પછી તેના પાલન પ્રતિ
 વેદગ્ધારી યા તો એક વેદરૂપે પૂર્ણ થાય તેવી નહીં પરંતુ
 "શુભસારોપાચસંગતાત્પત્યમ્" 'શુભ-સુદર, માર-હત્કુપ્ત
 એવા ઉપાયોબદ્ધે અત્યંત યુવત ' સ્વીકૃત ધર્મ સવધી પ્રતિજ્ઞાના
 પાલન માટે હમ્મેશા જેમ ધને તેમ શોભન અને હત્કુપ્ત
 એવા ઉપાયો બુદ્ધિબલગ્રહે યોજી યોજીને આદરપૂર્વક અત્યંત
 ક્રિયાત્મક આચરણ કરવું પડેલે જે જે પ્રતિજ્ઞાઓ સ્વીકારી
 હોય તેના પાલનની વૃદ્ધિ માટે કયા કયા સાધનોની અપેક્ષા રહે
 છે ? તેમાં કેવા વિવેકની જરૂર રહે છે ? આવા આવા વિચારો
 કરી, ધર્મજ્ઞ પુરુષોને પૂછી પૂછી તથાપ્રકારે સુદર આચરણ
 કરવું. ' ગતાનુગતિઃ ' ન્યાયે અથવા પહેલાથી ઓગમુદ્વિષ્ટ
 જેમ ક્રિયા કરીએ તથાપ્રકારે કર્યા કરવી. અગર તો કોઈ
 સુધારવાનું કહે તો પણ ન સુધારતા પોતાનું જ ધાર્યું કરવું

आवी प्रवृत्ति अत्र अपेक्षित नथी; कारण के आवी क्रिया तो समूर्ण्य जेवी अथ अने मूढ क्रिया ज कही छे. अतएव उपाध्यायजी स्वकृत टीकामा विशेष खुलासो करे छे—‘उपायः प्रेक्षोत्प्रेक्षादिः’ अत्र उपाय ते प्रेक्षा—सामान्यधी धर्मप्रतिज्ञा माटे विचारो करवा, आलोचन करवु, दृष्टिद्वारा जीवोनी तपास करबी. उत्प्रेक्षा—विशेषपण्यो विचारो करवा, रजोहरण आदि साधनोवडे पहिलेहया करबी

फरीं—‘अधिभूतयत्नातिशयात्’ अगीकृत धर्ममर्यादानु पालन करवा माटे प्रयत्न—उद्यम पटलो होय के जेमा सेशमात्र प्रमादने अवकाश न पले अर्थात् प्रमादने दूर करी विशिष्ट रीते प्रतिज्ञा—पालन माटे उद्यम करवो जेमके—अमुक प्रकारनी धर्म सबधी प्रतिज्ञा लीधा पछी आनु पालन करवामा बिल्कुल प्रमाद न करवो, किन्तु दिवसे दिवसे उद्यम अधिक ज जेमा कराय आयी ज ‘औत्सुक्यविवर्जिता चैव’ जे प्रवृत्ति—नियामा शीघ्रता—मननी उतावळ न होय अपवा इच्छानो योग न होय तेवी, एव बीजा अर्थमा आ क्रिया कर्पा पछी अनवसरे आ क्रियाना फलनी इच्छा करवी तेगो करीने जे वर्जित होय आवी प्रवृत्ति ते अत्र ‘प्रणिधान’ नामे आशयना फलरूप सत्य प्रवृत्ति जाणवी अनवसरे फलनी इच्छा करवी ते पण एक आर्चध्यान कह्यु छे—‘विपरीत मनोज्ञानाम्’ ‘इष्ट पदार्थोनी इच्छा ते आर्चध्यान’ ‘निदान च’ विषयसुख माटे जे प्रार्थना ते पण आर्चध्यान,

अतएव अर्हो फलनी इच्छा रहित एवो प्रवृत्ति जणानी परमार्य ए के-कोइ पण धर्मसाधनमा फलनी इच्छा कर्या विना अने पन तथा कायानी उत्सुकताने छोडाने प्रवृत्ति करवी, तो ज ते प्रवृत्ति नामे पवित्र एवो धर्म सबधी बीजो शुभ आशय कहेवाय, अन्यथा ते धर्म नहीं किन्तु एक जातनी घमाल ज फहेवाय अत्रे आ सर्व प्रवृत्ति क्रियारूप छता तेमां आशयनी मुख्यता होवायी अर्हो तेने आशय कथो छे

“ प्रवृत्ति नामक आशयपूर्वक क्रियामा प्रवर्तनारने विघ्नो कदाचित् आवे खरा, अतः प्रवृत्तिरूप आशय साथे सबध राखनार ‘ विघ्नजय ’ नामे त्रीजा आशयनुं स्वरूप ग्रथकर्ता दर्शयि छे. ”

विघ्नजयत्रिविधः

खलु विज्ञेयो हीनमध्यमोत्कृष्टः ॥

मार्ग इह कंटक—

ज्वरमोहजयसम प्रवृत्तिफल ॥३-९॥

मूलार्थः—प्रवृत्तिरूप आशयना फलने अर्पनार एवो, मार्गमा कंटक, ज्वर तथा मोहजयनी माफक अद्यन्य, मध्यम अने उत्कृष्ट एम त्रण प्रकारनो निश्चययी विघ्नजय अत्रे जाणवो.

“ विघ्नोनुं बल ”

स्पष्टीकरण—पापक्रियामा प्रवर्तनारने कदाचित् विघ्नो न

आने प्यारे धर्मक्रियाया गपन करनारने बहुधा जरूर विघ्नो नडे छे
 खरा “ श्रेयासि बहुविघ्नानि भवति महतामपि ।
 अश्रेयासि प्रवृत्ताना कापि यांति विनायका ” ॥१॥
 पटले जो प्रवर्तनार निर्मल मननो होय तो ते क्रियाधी पाछो
 पड़ी जाय, अत पोताना साध्यपर्यंत ते पहुँची शकतो नथी,
 माटे प्रवर्तनारे हिम्मतपूर्वक एवी रीते प्रवर्तवु जोइए के गमे
 तेवा विघ्नो आववा छता ते सर्वनो विजय करी पोताना साध्य
 प्रति बराबर पहुँची शकाय. ‘ प्रवृत्ति ’ रूप आशयनु फल
 विघ्ननो विजय करवाथी ज प्राप्त याय. अन्यथा ‘ प्रवृत्ति ’
 ते अप्रवृत्तिभूत ज गणाय अत अही प्रवृत्ति नामे आशय
 बद्धा पछी विघ्नजय नामे आशयनु स्वरूप दर्शाव्यु छे आ
 विघ्नजय नामे आशयनु बल ज्यासुधी आत्मा प्राप्त न करे
 त्यासुधी उपर कहेला बन्ने आशयो नकाया जाणवा. अही
 क्रियाया प्रवर्तनार जघन्य, मध्यम, तथा उत्तम एव त्रया प्रका-
 रना मनुष्यो होय छे तेमा ‘ विघ्न आवशे तो ? ’ एरा भयधी
 जेओ क्रिया न करे ते जघन्य, प्रवर्तवा छता विघ्न आववा
 पछी बचमा ज अटकी जाय ते मध्यम अने अनेक विघ्नो
 आववा छता अचल रही सर्वनो विजय करी कार्य साधे
 ते उत्तम “ प्रारम्भ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचै, प्रारम्भ्य
 विघ्नविहता विरमति मध्या. । विघ्नैः पुनः पुनरपि
 प्रतिहन्यमाना, प्रारम्भ्यमुत्तमजना न परित्यजन्ति ”
 ॥२॥ एरी ज रीते धर्मकार्योमा गति करनारने जे विघ्नो आढा

આવે છે તેને, અહીં ઘયકાર ત્રણ વિભાગોમાં વહેંચી દૃષ્ટાંતો સાથે ઘટના કરી સમજાવે છે ‘ વિઘ્નજયસ્ત્રિવિધઃ ’ વિઘ્નનો જય ત્રણ પ્રકારનો ‘ વિઘ્નેય. ’ જાણવો ‘ હીન મધ્યમોત્કૃષ્ટ. ’ હીન, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ. અત્ર આર્યાના પૂર્વાર્થમાં ‘ સ્વલુ ’ એ વાક્યની શોધા અર્થે આપ્યો છે અથવા તેનો નિશ્ચય પવો અર્થ કરીએ તો અહીં વિઘ્નો ત્રણ પ્રકારના જ છે. એ પ્રમાણે ભાવાર્થ જાણવો આટલું કદા પછી આ ભાવને સમજાવવા હવે ઘયકર્તા દૃષ્ટાંત કહ છે

“ વિઘ્ન પ્રકારો ”

‘ માર્ગે રૂઢ ’ રૂઢ અર્થ માટે ઘણા મનુષ્યો ગ્રામાંતરે જવા નિકળ્યા હોય ત્યાં માર્ગમાં જ કાટાઓ, ઘુસ્વાર, આર્થી વિગેરે કાઠો આવી પડે છે, છતાં પ્રયત્ન મનુષ્ય આ સર્વનો વિજય કરી જેમ રૂઢ અર્થની અવશ્ય સિદ્ધિ કરે છે તથાપ્રકારે અહીં પણ ‘ કટકઝવરમોહજયસમ ’ કટક સમાન હીનવિઘ્ન, ઝવર સમાન મધ્યમવિઘ્ન અને આર્થી સમાન ઉત્કૃષ્ટવિઘ્નનો વિજય કરે તે જ સ્વસાધ્ય સ્થળે પહોંચી શક

“ કટકવિઘ્ન ”

પરમાર્થ એ કે—માર્ગે જવા નીકળેલ મનુષ્યને કદાચિત્ માર્ગમાં કાટાઓ, કાકરાઓ, પત્થરાઓ પગમારુએ—સામે છતાં કોઈક હિમ્મતી અને સમર્થ મનુષ્ય આ સર્વને અલગ કરી, સાવચેતી રાખી, જોડ જોડને પગ મૂકતો જરાયે સ્વેદ ન કરતો પાતાના સ્થાને પહોંચે

छे, एव अर्ही पण स्वीकृत धर्मप्रतिज्ञाना पालन करवामा प्रवर्तनारने कदाचित् काटा आदि समान ठही, गरमी, चुधा, पिपासा, ढास-पच्छर, याचना आदि परीसहो प्राप्त थाय, जे परीसहो आववायी आत्मा त्रास पामे, कटाळी जाय, चलितपरिणामी थाय, मेघकुमार मुनिनी माफक आर्चध्यान करे अतएव धर्मस्थानथी आत्माने आ परीसहो यत्किंचित् खसेडनार होवाथी आ परीसहो हीनविघ्न कटक तुल्य कथा. हीनता पटला माटे के आ परीसहोनो आत्मा सहजे विजय करी शके छे काइ स्वार्थ के लालचयी पण लोको आवा दुःखोने गणता नथी. जे लोको आ विघ्नोको विजय करी आगळ वधे पटले पोतानी धर्मविषयक प्रतिज्ञानु रक्षण करे, विघ्नोथी कदापि न डरे, किन्तु बहु आनंद साये तेनी सामे खडा रहे ते ज योग्य छे.

“ ज्वरविघ्न

तथा तेज मनुष्य काटा आदिथी नहीं डरतो आगळ वधता मार्गमा यदि तेने खुलार आवी जाय तो ते आगळ वधवामा हिम्मत हारी जाय छे. पटले आगळ जवानी इच्छा छता खुलारना कारणथी जइ शकतो नथी, छता जवाने थोड्ढपणु साहस करे तो पण तेना पग बराबर चालता नथी. पटले कटकविघ्न जीतवा पूरतु जे बल होय तेना करता पण तीव्र अधिक बल ज्यारे होय त्यारेज ते आगळ वधी शके एव अर्ही पण धर्मप्रतिज्ञा स्वीकार्या पछी कदापि शरीर सवधी अनेक

ઘ્યાધિયો આવી પટે આવી ધર્મ આરાધવાની ઇચ્છા છતા તે રોગોના કારણે ધર્મને પડતો મૂકે માટે આ વિઘ્નો વિશિષ્ટ અતરાયમૂત હોવાથી મધ્યમ વિઘ્નો યુગ્માર તુલ્ય કથા; કિન્તુ જે પુરુષ ગમે તેવા ઘ્યાધિના સમયમાં પણ પોતાની ધર્મપતિ-જ્ઞાત્રો અચલ રાખી નિત્ય કર્તવ્ય નિયમોમાં સ્વામી આવવા ન દે અને વિશિષ્ટ વત્સાહથી શુભ ધર્મની આરાધના કરે તો જ દર્શાવ્યા પ્રમાણે કટકતુલ્ય હીનવિનજય અને જ્વરતુલ્ય મધ્યમવિનજય નામે શુભ આશયનો આવિર્ભાવ થયો છે તેવું જાણી શકાય આવું અદ્ભૂત બલ પ્રાપ્ત થવાથી જ મયમ કથા પ્રમાણે ' પ્રજ્ઞતિ ' નામક આશયની સફલતા થાય છે.

“ મોહજયવિઘ્ન ”

ફરી માર્ગમાં આંધી, રજોટ્ટિ, જલટ્ટિ અને ધૂમસ વિગેરે હોય તો તો ઉપરના વને પ્રકારના વિઘ્નો જાતવાનું સામર્થ્ય છતા ઘણા માણસો પૂર્વ-પશ્ચિમ વિગેરે દિશાઓ ભૂલી જવાથી માર્ગમાં જ ઇથરઉથર આયડ્યા કરે છે, ઘલટા માર્ગ પર ચઢી જાય છે અગર તો નાહિમ્મત થઈ વેસી જાય છે પાછા ફરી જાય છે; કિન્તુ ત્રિવેંકી પુરુષ આવા સયોગોમાં પણ વિશિષ્ટ વિચારો કરી પોતાની નિશ્ચલ મુદ્દિર્ના પરીક્ષાથી નિર્દરણે આગળ વધ્યો જાય છે અથવા મીઝાઓથી માર્ગનું જ્ઞાન કરી તેનાપર વિશ્વાસ રાખી તીવ્ર વત્સાહનું અવલંબન કરી માર્ગ સમુદ્ધ ચાલ્યો જાય છે તથાપ્રકારે અર્ધી પણ ધર્મમાર્ગમાં

चालता था कदाचित् मिथ्यात्वभावना उदययी घणा धर्मोपा
 वयो धर्म सत्य इसे ? जैनधर्मना प्रवर्तको सर्वज्ञ हता के नहीं ?
 धर्मनु फल परजन्यमा मन्त्रो के नहीं ? निगोद विगेरे भावो
 कदा छे ते शु सत्य छे ? आवा आवा मनना विभ्रमो—मशयो
 पेदा याय पटले आत्मा तेनाथी व्याकुल यह धर्ममा अस्थिर
 परिणामी यह जाय, सम्पकृतया धर्मारामन करी शके नहीं पटले
 मिथ्यात्वभावना कारणयी आत्मा धर्मपथने छोडी अधर्मना
 मार्गे चही जाय छे. माटे आ विन अनर्थकारी जायी तेनो
 सर्वथा विजय ते ज करी शके के जे सम्पक् धर्ममार्गनी पोतानी
 अपूर्व शुद्ध—शुद्धियी परीक्षा करी चलितपरिणामी न याय
 या तो अन्य गुर्वादिको जे धर्ममार्ग दर्शारे तेना पर बराबर
 भ्रदा—विश्वास राखे अने मनना खोटा असद्भूत सशयोने
 आधीन न थाय आ त्रयो प्रकारना विघ्नो आत्माने धर्मथी
 भ्रष्ट करे छे, तो आत्माणी निश्चल परिणति स्थिर करी,
 मनना विभ्रमोनो नाश करी जे धर्मारामन करवानु अद्भूत
 बल धारण करे, कोइ पण विघ्नोथी पराभूत न ज याय ते ज
 आत्मा धर्ममार्गना इष्ट स्थान प्रति पहुँची शके छे आवा
 आशयनु नाम अत्र 'विघ्नजय' नामे जीजो आशय कद्यो छे.

“ परामर्श ”

अने आ त्रयो प्रकारना विघ्नो पैकी कटक तुल्य शीत,
 उष्ण आदि परीसहरूप हीनविघ्नो मात्र धर्मारामनामा
 आत्माने कायर प्रपादी बनावे छे, अने जर तुल्य रोगादिरूप

मध्यम विघ्नो धर्ममा प्रवृत्ति करवानी आत्माणी इच्छाभोने मद करे छे, किन्तु आत्माने सर्वया धर्मभ्रष्ट करी मिथ्यात्वना मार्गे घसर्ही शकता नथी एटले ते विघ्नो अही सामान्य कोटीना जणाव्या वयारे मोहजय नामे उत्कृष्ट विघ्न तो आत्माने अवठा मार्गमा उतारी नावे छे, एटले आ विघ्नने नाश करवानु सामर्थ्य जेमा होय ते आत्मा कदापि प्रयमना ते प्रकारना विघ्नोधी पराभूत यतो नथी; अने उपरना वल्ले विघ्नोधी जे पराभव पामे ते तो निश्चयेन जीजा नबरना विघ्नथी पराभूत थाय ज अनएव आ विघ्न जीतवानी शक्ति प्राप्त करवी अधिक आवश्यक गणाय, कारण के प्रथम कदा प्रमाणे धर्ममा गति करनारने विघ्न तो जरूर आय, माटे विघ्नोधी डरी धर्ममा गति न करवी या तो धर्म छोडी देवो तेनु नाम धर्मापणु न ज कहेवाय किन्तु खरी रीते विघ्नोनी सामा यइ धर्मापणन करथु ते ज सत्य धर्मापणु कहेवाय अने तो ज 'प्रवृत्ति' नामक आशयनु फल प्राप्त थयु बराबर गणाय. अर्थात् आ 'विघ्नजय' करवो ए अही 'प्रवृत्ति' आशयनु प्रधान फल गण्यु छे आथी ज मूलकर्ताए कथु 'प्रवृत्तिफल' मक्षेपमा-उपर कदा प्रमाणे जेभो विघ्नोनी विजय करा धर्ममा 'प्रवृत्ति' करे तेभोमा मुख्य रीते 'प्रणिधान, प्रवृत्ति' अने 'विघ्नजय' आ आशयोनी आविर्भाव थयो छे एम प्रवृत्तिद्वारा जाणी शकाय

" ए रीते विघ्ननो जय कर्या पछी अवश्य प्रस्तुत धर्मनी सिद्धि थाय, अत 'सिद्धि' नामे चतुर्थ आशयनु स्वरूप प्रयकर्ता अत्रे दर्शावे छे. "

સિદ્ધિસ્તત્તદ્ધર્મસ્થાના-

વાસિરિહ તાત્ત્વિકી જ્ઞેયા ।

અધિકે વિનયાદિયુતા

હીને ચ દયાદિગુણસારા ॥ ૩-૧૦ ॥

મૂલાર્થ:—પોતે અગીકૃત તત્ તત્ ધર્મમર્યાદાઓની પ્રાપ્તિ તે જ અત્ર પરમાર્થભૂત ' સિદ્ધિ ' નામે આશય જાણવો. આ આશય ત્યારે જ થયો જાણવો કે જ્યારે પોતાથી અધિક ગુણી જનો પર વિનય આદિ ગુણયુક્ત હોય અને ગુણહીન જનો પર અનુકંપાદિ ગુણપ્રધાન હોય

“ સિદ્ધિ-મેદો ”

સ્પષ્ટીકરણ—આશયો-પરિણામોના મેદો પૈકી 'સિદ્ધિ' નામે ચતુર્થ આશય છે એ વાત આગલ જણાવી ગયા છીએ. ' સિદ્ધિ: '-નિષ્પત્તિ સિદ્ધિ પટલે નિષ્પત્તિ તૈયાર થવું પ્રથમ તો ક્રિયામા પ્રવર્તવું, વચમા હ્રદ્યમવતા વિઘ્નોનો વિજય કરવો, પટલે પછી ધરાવર ક્રિયાની સિદ્ધિ-નિષ્પત્તિ થાય આ રીતે આ આશયનો પૂર્વોક્ત આશયો સાથે અનંતર સમઘ સુસંગતતા વને છે, પટલે આશય અધિકારમા આની 'વિઘ્નજય' પછી સ્થાપના ધરાવર યોગ્ય રીતે થાય છે 'સિદ્ધિ' કે પ્રકારની કરી, એક તો પરમાર્થભૂતા તાત્ત્વિકી અને બીજી અપરમાર્થભૂતા અતાસ્વિકી, અથવા વ્યવહારિક, કાર્યો સંબંધી અને

पर ते आशयनु नाम ' सिद्धि ' जाणवु नितान्त आ ' आशयना जोरर्था आत्मा परमार्थभूत धर्ममा कूगलता प्राप्त करे छे. मात्र लोकद्रष्टृ धर्ममा निपुणता करवी ते काइ सिद्धि न कहै-
 षाय कारण क बाजा प्रकारनी निपुणताधी काइ आत्मानु कल्याण यतु नयी, किन्तु तेनाथी तो मात्र यत्किंचित् सुख के मानप्रतिष्ठा मले छे, माटे ज आ सिद्धिने अतात्त्विकी दर्शावी, ज्यार पहली सिद्धिथी निश्चयेन आत्मानु अब्धुत कल्याण थाय छे. अतएव आने तात्त्विकी ए विशेषण आप्यु बहुमा परमार्थ तथा धर्ममार्गमा निपुणता प्राप्त यगथी आत्मा आकरा प्रबल कपायोर्था निर्मुक्त थाय छे. इतु ए के-प्रबल कपायोदयवान् आत्मा कदापि उत्तम धर्ममार्गमा पवित्र आशय साये प्रवृत्ति करी शक्तो नयी, किन्तु जेना कपायो नरम हीन बली यया होय ते ज प्रवृत्ति करी शक, अत आ आशयना प्रबल प्रतापथी आत्मा जेना साये नित्यना बैरो होय तेनो पण नाश करे छे. एटले अमुक अशे मैत्री, प्रमोद आदि भावनाओना संस्कारगालो बने छे माटे पण आ आशयने तात्त्विक आशय कथो छे.

“ प्रधान सिद्धि ”

फरी अयमर्चा आ आशयनी प्राधान्यता देखाववा उचरार्थमा बीजा वे विशेषणो आपी अधिक पुष्टि करे छे “ अधिके विनयादियुता ” एटले स्वात्माथी अधिक गुणवान् जे सज्जनो, बर्हालो, महापुरुषो पर महिमान, विनय आदि करवा, अथवा तेवा श्रेष्ठ पुरुषो के

जेमणो मूत्र-अर्येनो अभ्यास कर्षो होय, महाप्रतोनी भावनाओ-
नो अभ्यास जेओए कर्षो होय एवा तथा साक्षात् तीर्थ समान
गुरुपहाराज आदिनी भक्ति, सेवा, वैयावध, विनय आदि
करवा भावार्थ ए के-धर्ममार्गनी सिद्धि आ गुणो सिवाय अपूर्ण
ज कहेवाय, एटले सिद्धिनी सिद्धि करवा आ गुणो तो अव-
श्यमेव आत्माए प्राप्त करवा जोइए, जे आत्मा गुणीजनो नो स-
त्कार विनय आदि करे छे ते ज आत्मा धर्ममार्गनी सिद्धि पामे
छे, अतः विद्वानोए स्वात्माने गुणी बनाववा माटे प्रधानमार्ग
ए ज दर्शाव्यो छे के-तीर्थभूत गुरु आदिनो विनय विगेरे करवो.
अत्र महाप्रतो तथा दर्शनादिनी भावनानु स्वरूप आचारांग
तथा तत्त्वार्थसूत्रमा कसु छे ते विचारवु.

“ व्रत-मानना ”

१ “ तत्सधैर्यार्थ भावना पच पच ” त० अ० ७
सू० ३ । जिनभगवतोए प्रत्येक महाप्रतोनी स्थिरता माटे
पाच पाच भावनाओ दर्शावी छे ‘ प्राणातिपातविरमण ’ नामक
पहेला महाप्रतनी रक्षा माटे-इयांसमिति-साहाय्य हाथ जेटली
जमीनमा बराबर चोइने चालवु मनोरेगुप्ति-अशुभ विचारोने
वध करवा, एण्णांसमिति-४२ दोष रहित आहार ग्रहण
करवो, आदानभहमर्चननिक्षेपणासमिति-वस्त्र-पात्र आदि तपासी-
पडिलेही पछी ग्रहण करवा के मूकवा, आहारोदि तपासीने
रावा ‘ मृषायादविरमणव्रत ’ नामे बीना व्रतनी रक्षा माटे-
हितमित वचन बोलवु, क्रोधेनो त्याग, लोभेनो त्याग, आकस्मिक

आम छत्ता यदि स्वात्मा अनुकपाहीन होय, दुःखीओनो
 बेली परोपकारी न होय तो ते धर्मनी सिद्धि करी शकतो नयी;
 माटे अही ग्रंथकर्ता वधु विशेषण आपी खुलासो करे छे के—‘हीने
 दयादिगुणसारा’ पोतानी अपेक्षाए न्यूनगुणी जनो पर
 अनुकपा—दयाभाव राखवो, अर्थात् गुणहीन मनुष्योनी प्रवृ
 त्तिओ देखी तेना पर द्वेष न करवो किन्तु तेओना पर दयाना
 विचारो करवा पटले ते लोको पण गुणवान बने तेवी भावना

तयो मरणभयधी निष्ठरता, हास्ये आदिनो त्याग करवो
 ‘अदत्तादानविरमण’ व्रतना रक्षण माटे—विषादपूर्वक शुद्ध
 स्थाननी याचना, बैरु होय त्त्यारे अवग्रहनी याचना करवी
 प्रण पहेताधी सम्ह न करवो, सानोपेत वस्तुनी याचना करवी,
 एक गच्छता मुनिओ पासे ज्ञानी याचना करवी, बौद्ध
 आशार्थी पान भोजन लेवा. ‘मैथुनविरमणव्रत’ माटे—ज्या
 स्त्रीओ, पशुओ, नपुंसको रहेता होय एवा स्थानतो त्याग करवो,
 स्त्रीयो साथे प्रेमात्माप न करवो, कामिनीयांनु रूप इद्रियोनु
 अवलोकन न करवु, प्रथम सेवेस भोगादिनु स्मरण न करवु,
 स्तिग्धे पदार्थोतो त्याग करवो ‘परिमहविरमण’ व्रत माटे
 पांचे इद्रियोना इष्ट विषयो पर मोह अने अनिष्ट विषयो पर
 द्वेष न करवो आ प्रमाणे नित्य भावनाओनो अभ्यास कर-
 वायी आत्मा महाव्रतोने अविचलपणे पाली शके छे ने लेश
 पण विप्रो चद्रमवता नही माटे ज आने महाव्रतोनी भावनाओ
 कही पुनः पुन अभ्यास करवो, विचारवु, ध्यान करवु तेनु नाम

राखवी, ओंटलु ज नहीं परतुं आपत्तिग्रस्तनो उद्धार करवा
मयत्न करवो, दुःखीयोने दान आपजु, तेओनु दुःख दूर करवु
विगेरे चेष्टा करवायी आत्मा योग्य रीते धर्मनी सिद्धि करी
शकै छे. अही अधिगुणी तथा हीनगुणानु ग्रहण कम्बाधी
मध्यमगुणीजनोनु पण ग्रहण यह जाय छे, अतः मध्यमगुणी
जनो पर पण अनुकृपा, उपकार विगेर करवा. आ. रीते अवि-

भावना आनु विशेष स्वरूप तत्त्वापेटीका अने आचारागना
भावनाभ्ययनमा बहु सारी रीते दर्शाव्यु छे, तथा प्रशस्त अने
अप्रशस्त ए रीते भावना के प्रकारती पण बही छे दर्शन, ज्ञान,
धीश्रित, तप, वैराग्य सबही छे बारवार अभ्यास करवो ते
प्रशस्त भावना अने क्रोध, लोभ, मोह आदि पापोगो बारवार
अभ्यास करवो ते अप्रशस्त भावना

“ दर्शन-भावना ”

दर्शन आदि भावनानु स्वरूप खास विचारवा योग्य होवायी
अमे अही टिप्पणीमा आपजु उचित पार्थुं छे-“ तीर्थधराय
भगवतो पययणपावयणिग्रहसद्गृहीण । अभिगमगानमण-
दरिससकिचणसपूअणापूणया ॥ १ ॥ जम्माभिसेयनिकरम
णचरणनाणुप्पया य निष्वाणे । दिमत्तोअमवणमदरनदी-
सरभोमनगेरत्तु ॥ २ ॥ अट्ठावयमुल्लिते गयगपयए य धम्म-
चके य । पासरहक्किनग चमरुप्पाय च वदामि ॥ ३ ॥ ”

“ तीर्थधर भगवतो, हादरांगवाये आचार्यों, केवलज्ञानी,
मन पर्याप्तज्ञानी, ज्ञवधिज्ञानी, चौदपूर्वधरो, आमोपधी

કગુણીનો વિનય વિગેરે, મધ્યમગુણી તથા હીનગુણી પર દયા માવ કરવાયા આત્મા ધર્મમાર્ગની વરાવર સિદ્ધિ કરવાને સમર્થ બને છે. આવી ચેષ્ટાઓદ્વારા ધર્મી આત્મામા સિદ્ધિ નામનો ચતુર્થ આશયનો જન્મ થયો છે. એમ જાણી શકાય. ટુકમા-

આદિ ઉચ્ચધરો આદિની સામા જહુ, તેઓના દર્શન, ગુણાનુ શાવ, શુભદ્રવ્યોથી પૂજા-નમસ્કાર આદિ કરવા આમ કરવાથી નિતાન્ત સ્વસમ્યક્ત્વની શુદ્ધિ થાય છે, તથા જિનેશ્વરોના જન્મ, વીણા, કેવલ, નિર્વાણમૂમિના દેવલોક, મેરુપર્વત, નદી શ્વરદ્વીપ, પાતાલભુવન, આદિના શાશ્વત ચેત્યોના, અષ્ટાપદ, રૈવણાચલ, ગંગાપ્રપદ, તત્તરિલા વાહુવલીઝીની રાજધાની, ધરણેન્દ્ર મહારાજે ડ્યા પાર્શ્વનાથજીનો મહિમા કયોં હતો તે સ્થાનમા, રથાવર્તપર્વત, જે સ્થલેથી વીરભગવાનનુ શરણ લાઈ ધમરેન્દ્રે ઉત્પાત કયોં હતો, આ સર્વ સ્થાનોના દર્શન, સ્પર્શન, પૂજા, નમસ્કાર કરવાથી પણ સમકિત નિર્મલ થાય છે. ”
પુનઃ “ મણિય નિમિત્ત જુષ્ટી સદિદ્ધી અવિતહ ઇમ નાથ ।
ઇય એગતમુવગયા ગુણપદ્મયા ઇમે અત્યા ॥ ૧ ॥ ગુણમા
હપ્પા ઇતિનામકિત્તથા સુરનરિંદપૂયા ચ । પોરાણચેદ્યાણિ ચ
ઇય એમા દમણે હોઈ ” ॥ ૨ ॥ “ પવિત્ર બુદ્ધિમાન્ આત્મા
આ આચાર્યમગવત ધીજગણિત તથા નિમત્તશાસ્ત્રોના પારગત છે
દષ્ટિવાદમાં ઉક્ત નાનાપ્રકારના દ્રવ્યસયોગો-ચૂણોં વહુ સરસ
રીતે જાણે છે. અચલ સમકિત અને અવિસવાદિ નિર્દોષ જ્ઞાનના
ધરનાર છે. ઇત્યાદિ રીતે આચાર્યોની ગુણપ્રશંસા કરવાથી, તથા

ધ્યારે આ પ્રકારનો સિદ્ધિ નામનો આશય પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જ પૂર્વના ત્રણે આશયો સફળ થાય, અન્યથા તે નકમા જેવા ગણાય, પાટે ઉપરોક્ત ત્રણ આશય પામ્યા પછી આ આશયને પામવા પ્રયત્ન સેવનો ઉચિત ગણાય. તથા સિદ્ધિના અગના જે જે ગુણો આર્યામા આચાર્યશ્રીણ દર્શાવ્યા તે તે ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે જ સિદ્ધિ નામના આશયની સિદ્ધિ થઈ જાયવી.

પૂર્વ મહાત્માઓનું નામસ્મરણ, દેવેન્દ્ર નરેન્દ્રોણ કરેલ પૂજા આદિની સ્તુતિ, પ્રાચીન મંદિરોની પૂજા વિગેરે કરવાયી પોતાનું સમાકેવ થરાથર નિર્મલતર કરે છે ”

“ જ્ઞાન-ભાવના ”

તત્ત્વ જીવાર્જીવા નાયઞ્યા જાણ્યા હહ દિદ્ધા । હહ કલ્પ-
કરણકારગતિ કારગતિદ્વી હહ વધમુક્તો ય ॥૧॥ પદ્મો ય
પદ્મદેહ વધણ વધપ્ફલ સુકહિય તુ । સમારપત્તચોવિ ય હહ
ય કહિથો જિણનરેહિ ॥ ૨ ॥ નાણ મચિસ્સઈ યવમાહ્યા
ધાયણાદ્યાઓ ય । સવ્જ્ઞાણ આહત્તો ગુરુકૂલવાસો ય હ્ય નાણે
॥૩॥ ” આ મૂલતમા સત્ય પદાર્થનું સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરનાર
કેવલ જિનપ્રવચન જ છે, તેમ જ સાચી ભદ્ધા તેનાથી જ આ-
ત્માને મળે છે કારણ કે જીવ અર્જીવ આદિ પદાર્થનું પરમાર્થ
સ્વરૂપ તેમાં દર્શાવ્યું છે, તથા મોક્ષરૂપી કાર્ય અને તેને સાધનાર
સમ્પક્ત જ્ઞાન-ધારિત્રરૂપી કારણ, પુન તેમાં પ્રવર્તનાર સાધુ
પ્ર રીતે કાર્ય, કારણ તથા કારકનું સ્વરૂપ પણ આદર્શ પ્રવ-
ચનમાં જ દેખાઈયું છે કર્મનો વધ, કર્મોનો નાશ, આત્મા આઠ

ए प्रमाणे सिद्धिनुं स्वरूप कथा पछी तेना फलभूतं
' विनियोग ' नु स्वरूप रुई छे —

कर्मधी बद्ध छे, मिथ्यात्व, अविरति, प्रमाद, कथाय, योगो
ए रीते कर्मबंधना हेतुओ, कर्मनुं स्वरूप, चार गतिरूप कर्मनु
फल, समारप्रपचनु स्वरूप अने आत्महितकारी पंधो ए सवै
अही जिनप्रवचनमा ज दर्शान्यु छे, किन्तु बौद्ध, सांख्य,
वेदान्त आदि कोइ पण मतमा दर्शान्यु नथी आया आवा
विचारो करवाथी आत्माने जरुर तत्त्वज्ञाननी प्राप्ति थाय छे,
तथा बारबार अभ्यास करवाथी पण ज्ञाननो लाभ थाय छे,
सूत्र-अर्थनो स्वाध्याय करवाथी अने गुरुकुलमा वास करवाथी
ज्ञाननी प्राप्ति थाय छे ”

“ धारित्र-भावना ”

“ साहुमहिंसा धम्मो सधमदचविरई य धम च ।
साहुपरिग्गहविरई साहु तवो बारसगो य ॥ १ ॥
धेग्गमप्पमाओ एग्गमे भावणा य परिसग । इय चरयामणु-
गयाओ भणिया इत्थो तवो वुच्छ ” ॥ २ ॥ “ अहिंसा
मुख्य धर्म, सर्वथा शुद्ध सत्य, अदत्तनो एकान्त त्याग, नववाजे
शुद्ध ब्रह्मचर्य, मूर्च्छारूप अपरिग्रहनो त्याग बार भेदवाली
तपस्या—ए सर्वे अत्र जिनमतमा ज कह्यु छे वैराग्यनी भावना—
संसारसुखनी गहो, अप्रमाद मास—मदिरा विगेरे कर्मबंधना
करिणो कथा छे एकाग्रभावना—ज्ञान दर्शनमेव मारो आत्मा

सिद्धेश्वोत्तरकार्यं

विनियोगोऽवन्व्यमेतदेतस्मिन् ।

सत्यद्वयसंपत्त्या

सुन्दरमिति तत्परं यावत् ॥ ३-११ ॥

शाश्वतो तथा एफलो ज छे अने सिवाय अन्य याह पदार्थो
अशाश्वत-विनाशी होये छे-आवा आवा विचारो करवायी
आत्मा चारित्र्यभावनी पुष्टि करी शके छे

“ तप-माधना ”

किह मे हविस्सऽवज्जो ? किं वा पहु तव काउ । को इह
दब्बे जोगो खिचे काले समयभाये ॥ १ ॥ उच्छाहपाल-
णाए इति तवे सज्जमे य मधयणे । वेरमोऽणिघाई होइ
चरिचे इह पगय ” ॥ २ ॥ तपस्याबडे मारो विवस सफज्ज
ब्यारे यरो ? हु कह तपस्या करी शकीरा ? क्यु सेत्र अने
द्रव्य आदिमा हु तपस्या करी शकु ? अत्र तप माटे द्रव्य,
सेत्र, काल, भाव आश्रयी विचार करवो द्रव्य-वाल,
चणा बिगेरे ज लेवा, सेत्र-ज्या स्निग्ध पदार्थो ध्यारे मलो,
काल-शीत अगर गरमीनो समय, भाव-अखेदपणे-ए रीतनो
विचार करी तपोशुद्धि थाय तेम तप सयधी भावनाओं विधा-
रवी करी अणुशणु माटे स्वात्माने उत्साहित करवो पूर्व
सीधेल नियमोनु धरावर पालन करवुं सयम-इन्द्रिय भंन
आदिना निग्रहरूप ग्रहणन-अगीऊन नय आनियो निर्मल

મૂલાર્થ—સિદ્ધિનુ ઉચ્ચરકાર્ય અર્થાત્ ફલ વિનિયોગ
 પદ્ધતિ જે ધર્મસ્થાનોની સિદ્ધિ થયા પછી અન્ય જનોને તે ધર્મ-
 સ્થાનો યોગ્યતયા વમાદસા આ વિનિયોગ નામક લક્ષણ પામ્યા
 પછી ' અર્હિસા, દાન ' આદિ ધર્મો કદાપિ નિષ્ફલ થતા નથી,
 કિન્તુ પરપરાઈ અર્હિસા આદિ ધર્મસ્થાનો સુચરતાને પામી હ
 લ્હણ રૂપન ધારણ કર છે ભાવાર્થ નિશ્ચયતયા મોક્ષને અર્પે છે
 સ્પષ્ટીકરણ—

પૂર્વના શ્લોકરૂપા ' સિદ્ધિ 'ના ઉપાયો બતાવ્યા.
 અર્હિ મિદ્ધિ કર્યા પછી ' વિનિયોગ ' નામક
 ધર્મનુ પામ્યુ લક્ષણ આચાર્ય તર્જાને છે. પ્રથમ તો
 આત્માને અમુક અમુક ધર્મોની યોગ્યતાગ્રાહી મપૂર્ણતયા
 બનાવ્યો તેમ થયા પછી અન્યન પાતાના સમાન કરવા
 પ્રાપ્તધર્મો અન્યમા વિનિયોગ-સ્થાપન કરી ધર્મસ્થાનોની અરિ
 ષ્ઠિજ્ઞતા કરવી, જેથી સ્વાત્મા જ પાતરમા મુગપતયા તે જ
 ધર્મો પામી અલ્પ કલ્યાણનો અનુભવ થને એ જ ભાવ અર્હી
 આચાર્ય સ્પષ્ટ સમજાવ છે

કરનાર વસરુવગનારાય આદિ, વૈરાગ્યભાવના-અનિત્ય આદિ
 દ્વાદશ ભાવના, આ સર્વ વિચારો તથા ભાવનાઓ આત્માની
 શુદ્ધિ અર્થે કહી છે સચેપમા આ સર્વ વિચારો જિનેશ્વરોપ
 કર્મનિર્જરા અને કલ્યાણ અર્થે જણાવ્યા છે માટે ઉપર કહ્યા
 પ્રમાણે અર્થી અને ધર્મી મનુષ્યે તેનો વારવાર અભ્યાસ કરવો
 એવી મહાવ્રતોની અવલતા અને દશન-જ્ઞાન-ચારિત્રની નિતાન્ત
 પુષ્ટિ થાય

પ્રથમ પદાર્થની સિદ્ધિ-ઉત્પત્તિ અને પછી જ તેનો વ્યાપાર કરાય, અતઃપ્રથમ સિદ્ધિનું ઉચ્ચરકાર્ય-ફલકાર્ય ' વિનિયોગ ' વ્યાપાર-સ્થાપન નામે પાંચમો આશય સિદ્ધિના ફલરૂપે કહ્યો પડેલો અર્હિસા, સત્યવાક, બ્રહ્મચર્ય, દાન, પૂજા વિગેરેની પૂર્ણ કૃશલતા આવ્યા પછી જ અન્ય આત્માને તે તે કાર્યોમા જોડવા પ્રયત્ન કરવો. ભાવાર્થ એ કે-સ્વઆત્મામા પ્રત્યેક ધર્મસ્થાનો માત્ર યથા પહેલા, યોગ્યતા આવ્યા પહેલા, ઘરાગર પરિણમ્યા પૂર્વે, વિધિ જ્ઞાન અને સ્વરૂપ સમજ્યા વિના અન્યને ઉપદેશવા પ્રયત્ન કરવો તે વિના રસવતીએ ભોજનનો આગ્રહ કરવા ઘરો-ઘર રહેવાય. એવ અપૂર્ણ ધર્મસ્થાન અવસ્થામાં અન્યને ઉપદેશ કરવાથી રૂઝ અને પર બન્નેને હાનિકારક થાય છે આ વિનિ-યોગ નામે આશય આવ્યા પછી અર્હિસા આદિ ધર્મસ્થાનો કદાપિ નિષ્ફલ થનતા નથી પડેલો અર્હિસાદિ ધર્મસ્થાનનું મુખ્ય ફલ નિર્જરા કરવા માટે આત્મા નિતાન્ત ધર્મમય થને છે, તેમજ અન્યને ઉપદેશવાથી તે તે ધર્મો અવિષ્કેદરૂપે કાયમ થન્યા રહે-નાશ ન પામે ભાવાર્થ એ કે-વિનિયોગસ્તર્તા જો કદાચિત્ ધર્મભાવથી સ્વસી પણ જાય તથાપિ કનકકલશભગ એ ન્યાયે પરી ધર્મ સસ્કારોની જાગૃતિ થવાથી જન્માતરની પરપરાએ તે ધર્મો કાયમ સ્થિર રહે છે અને પરિણામે હર ધર્મસ્થાનની સરહદ ભૂમિ પર આત્માને દોરી જઈ ચાલુ મોહ-રૂપ ઉત્કૃષ્ટ સ્થાન માત્ર કરાવે છે અતઃપ્રથમ ધર્મને સ્થિર માત્ર કરવી અને ત્યારબાદ સ્વપરના હરહર રહે રહે

જે કારણથી દ્રવ્યક્રિયાને તુચ્છ ગણી ભાવની પ્રાધાન્યતા કહી તે કારણ શ્રીમાન્ હરિમદ્સુરિજી વતાવે છે—

અસ્માઞ્ચ સાનુવન્ધા-

ચ્છુદ્ધવન્તોઽવાપ્યતે દ્રુત ક્રમશઃ ।

एतदिह धर्मतत्त्व

परमो योगो विमुक्तिरसः ॥ ३-१३ ॥

સૂત્રાર્થ—ઉપરોક્ત ભાવની પરપરાથી જ ક્રમે ક્રમે શીઘ્ર અન્ત કરણની શુદ્ધિનો વધારો પ્રાપ્ત થાય છે એટલે અવિચ્છિન્ન ભાવની પરપરા ચાલે છે, તેમજ ઉપરોક્ત ભાવ એ જ ધર્મેનુ સ્વાસ તત્ત્વ છે અને ભાવ એ જ પરમ યોગ છે—ભાવ એ જ વિશિષ્ટ મુક્તિનો રસ છે

સ્પષ્ટીકરણ—

પૂર્વે સ્હેત પાઠ ગ્રાશયોનો વારવાર અભ્યાસ કરવાથી ભાવની દૃઢતા વધે છે આત્મામા શુભ સંસ્કારો સ્થાપવા શુભક્રિયાનો વારવાર અભ્યાસ કરવો એમ શાસ્ત્રો ઉપદેશે છે અતઃપ્ર 'પ્રણિધાન' આદિ ભાવોનો અભ્યાસ કરવાથી તેની દૃઢતા થાય અને તેથી અનુવધ પ્રાપ્ત થાય છે. પછી તેની અવિચ્છિન્ન પરપરા ચાલે જેથી અન્ત કરણની તીવ્ર-શુદ્ધિ શીઘ્ર દીર્ઘકાલના વિલપ વગર પમાય છે અન્તમા આ જન્મ અથવા અન્ય જન્મમા તીવ્રશુદ્ધિ થવાથી અધિક ધર્મસય આત્મા વર છે અહીં આ ભાવ જ ધર્મતત્ત્વ છે કે અન્ય કાઈ

ધર્મતત્ત્વ છે ? એના ઉત્તરમાં 'અથર્કત્તા' 'પ્રતિદિહ ધર્મતત્ત્વ' એ પદથી પૂર્વે કહ્યું પાંચ આશયો-માર્ગો એ જ સત્ય રીતે ધર્મનું તત્ત્વ છે અર્થાત્ માર્ગ વગર અન્ય કાંઈ પણ ધર્મતત્ત્વ નથી, માર્ગ વિનાનો ધર્મ ઉપરની ટાપટીય 'જ કહેવાય. ' યોગશ્ચિત્તવૃત્તિનિરોધ ' મનના ' વિચારો-વિકલ્પનો રોધ કરવો તે જ ' યોગ ' રૂપો છે આ યોગની પ્રાપ્તિ શુભ અનુદાનનો વ્યાપાર કરવાથી જ થને, ઇચ્છે મનને શુભ-પાન, અભ્યાસ, ક્ષમ્યગુણસ્મરણ આદિમાં જોડવાથી અન્ય વિકલ્પો થયે યાવ છે અને પરિણામે નિર્વિચલ્ય ટકાવવા મન થને છે. અહીં ઉપરના આશય-માર્ગને પામવાથી ચિત્તની શુદ્ધિ ને છેલ્લે સંપૂર્ણ રૂપેક્ષય થવાથી " મોક્ષેણ યોજનાત્યોગ " ' મોક્ષની સાથે જે સંબંધ કરાવી આપે તે જ વાસ્તવિક યોગ કહેવાય ' એ પ્રમાણનો યોગ-શબ્દાર્થ આ માર્ગને લાગુ પડે વાથી આ પાંચ માર્ગોને જ શાસ્ત્રકાર ' પરમયોગ ' પણ સંબોધે છે, તથા આ માર્ગમાં જ વિશિષ્ટ રૂપેક્ષયરૂપ મુક્તિ આપવાની શક્તિ-પ્રીતિરિશેષ રસ દોવાથી માર્ગ એ જ ' વિમુક્તિરસઃ ' જાણવો પરમાર્થ એ જ-માર્ગ જ ધર્મતત્ત્વ, પરમયોગ અને વિમુક્તિરસ છે. આ દ્વિતીય પ્રથમ તત્ત્વગ્રંથ ઉપરના આશયો પ્રાપ્ત કરવા એ જ ફલિતાર્થ અને ધર્મતત્ત્વનો મર્યાદાર્થ છે.

ઉપર 'પાંચ આશયદ્વારા મનની તીવ્રશુદ્ધિ થાય' એમ કહ્યું અને પ્રથમ ' શુદ્ધિ પાપના ક્ષયથી થાય ' એ પ્રમાણે કહેવાયુ હોય પાપ તો અતીત-અનાદિ કાલમાં

અનેકથા આત્માએ સેવ્યુ, તો પાપસ્વભાવભૂત આત્મા પાપનો ત્યાગ કરી ' પાપ ભાવની ' બં અમિલાપા કરે અને પાપને બહુમાન ભાવથી ન માને એ કેમ વને ? અર્થાત્ પૂર્વ કાલથી જેની સાથે ગાઢ મગ્ધ-તન્મયતા છે એવા પાપભાવને મૂકી શુભ જ્ઞાનયોની પ્રાપ્તિ આપાને વ્યાપી થાય ? પરમાર્થ એ કે ન બં થાય, એ શકાના નિરસન માટે આચાર્યે હરિભદ્રસૂરિજી કહ્યું છે—

અમૃતરસાસ્વાદક્ષ

કુભક્તરસલાલિતોઽપિ બહુકાલમ્ ।

ત્યક્ત્વા તત્ત્વજ્ઞમેન

વાઙ્મત્યુદ્ધૈરમૃતમેવ ॥ ૩-૧૪ ॥

મૂલાર્થ.—અમૃતના ભોજનતો સ્વાદ જાણનાર લાવા કાલથી તુચ્છ ભોજનના રસથી શુદ્ધ થયેલ હોય તો પણ અમૃત જે વાગતે મળે તે જ જણે તુચ્છ ભોજનને તપ્તી દઈ ફેવલ અમૃતના ભોજનની જ ઇચ્છા રાખે છે

સ્પષ્ટીકરણ—

સ્પષ્ટીકરણ—જેમ કોઈ મનુષ્ય દરિદ્ર કુટુંબમાં જન્મ પામ્યો તેને જન્મથી જ તુચ્છ મકાઈ, જુવાર આદિના ભોજન મળે, તેનાથી જ તે મોગે થયો હોય, પરંતુ અન્ય સ્વાદિષ્ટ ઉત્તમ ભોજન દેખ્યા પણ ન હોય તો પછી તેણે દેવતાઓનું ભોજ્ય અમૃતભોજન તો વ્યાપી દેખ્યું હોય ? આ મનુષ્ય પર કોઈ

દેવાદિ તુષ્ઠ થાય અને અમૃતમોજનનો સ્વાદ, તેના ગુણો, તેનું સ્વરૂપ અને તેની દુર્લભતા તેને ખતાવે, પછી તુરત જ આ પેલો મનુષ્ય લાવા કાલનું પોતાનું તુચ્છ મોજન છોડી દે તે જ ઉત્તમ દુર્લભ દેવમોજ્ય અમૃત મોજનની ઇચ્છા કરે છે, પણ લાંબા કાલના કુમોજનની ઇચ્છા કરતો નથી

તથાપ્રકારે—

एवं त्वपूर्वकरणात्—

सम्यक्त्वामृतरसज्ञ इह जीव ।

चिरकालसेवितमपि

न जातु बहुमन्यते पापम् ॥ ૩-૧૫ ॥

મૂલાર્થ—એવી રીતે અપૂર્વકરણ નામે ઉત્તમ અધ્યવસા યથી સમ્યક્ત્વરૂપી અમૃતરસનો જ્ઞાતા આત્મા અહીં લાંબા કાલથી અનુભવેલા એવા પણ પાપોને કદાપિ કાલે વહુમાનની દૃષ્ટિથી માનતો નથી-ઇચ્છા કરતો નથી.

“સ્પષ્ટીકરણ”

યથાપ્રવૃત્તિરુરણના વલ્લથી આત્મા શુદ્ધ પરિણતિમય બની અધિમેદની ભૂમિકા પર આવીને સ્થિત રહે છે, પછી વિશુદ્ધતર પરિણામના ચરાથી અધિમેદની ક્રિયા કરે છે ત્યારપછી અનાદિથી અપ્રાપ્ત અને અતપ્ત અપૂર્વ-નવીન એવા અપૂર્વકરણ નામે અધ્યવસાયવિશેષથી શુદ્ધ તત્ત્વમાર્ગની રુચિરૂપ સમ્યક્ત્વના

અપૂર્વ લાભને પામે છે, જેથી અહીં આત્મા હિંસા-અહિંસા, સત્ય-અસત્ય, ત્યાજ્ય, આદેય, દ્વેષ, મોહ્ય-અમોહ્ય, ગ્રાહ-અગ્રાહ, દેવ-કુદેવ, ગુરુ-અગુરુ, ધર્મ-અધર્મ, તત્ત્વ-અતત્ત્વ, પાપકારણો-પુણ્યકારણો વિગેરે સર્વે વસ્તુઓને યથાર્થતયા નિર્રાદે છે, અને પછી વિગેરેને આત્મી અપૂર્વ જ્ઞાનદને અનુભવે છે એટલું જ નહીં કિન્તુ ક્રોધાદિનો ઉપશમ, સમાર પર અપ્રેમ, વિષયોથી કટાઢા, દાન-હાન-દુઃખી પર દયાલુ, તત્ત્વમા જ પ્રેમ અને અતત્ત્વ પર અશ્રદ્ધા પ્રાપ્ત કરી, સસારના કારણોની અરુચિ લાગી એકાન્ત નિ શ્રેયસભાવના કારણો પ્રતિ આત્મા આત્માને પ્રેરે છે એટલે આ પ્રકાર અપૂર્વકરણ અધ્યયસાયના ધમધા સમ્યક્ત્વરૂપા અમૃતનુ પાન કર્યા પછી, અથવા સમ્યક્ત્વનુ વરાવર સ્વરૂપ જાણ્યા પછી દીર્ઘ કાલથી આસેવલ વિપરાત માન્યતા, જ્ઞાન, જ્ઞાની, ધર્મ, દેવ આદિની નિન્દા, નાશ, આશાતનારૂપ પાપોને બહુમાનભાવથી કદાપિ તે આત્મા માનતો નથી

અહીં અમૃતરસ તે સમ્યક્ત્વ જ્ઞાન પાપ તે મિથ્યા રુચિ અથવા પ્રવચન-સઘ પ્રથમ ગણધર, દ્વાદશાંગા વિગેરે, તેની નિન્દા, ઉપઘાત, આશાતના વિગેરે પૂર્ણા શ્લોકમા આ વિષય સમજવા માટે પ્રથમ પ્રથમ દૃષ્ટાંત કરી ગયા એટલે આ દાર્શનિકરૂડ સ્વરૂપ અહીં જણાવ્યું. પૂર્વે દીર્ઘકાલિય જેમ કુમોજનને અમૃતનો સ્વાદ જાણનાર ઇન્છતો નથી તેમ અહીં કુમોચન સમાન દીર્ઘકાલિક અભ્યસન મિથ્યાત્વાનિ પાપોને અમૃતમોજન તુલ્ય

सम्यक्त्वेना स्वरूपने जाणनार ' कदापि इष्टरूपे मानतो नयी
परमार्थ ए के-पिध्यात्वादि पापेनी इच्छा ज्या सुधी समकि-
तनु स्वरूप ययार्थ जाण्णु नयी त्या सुधी न आत्मा करे छे,
अर्थात् समकितने ओळख्या पळी करतो नयी.

' सम्यक्त्वरूपी अमृतरसने जाणनार आत्मा
कदापि पापने डुळ्लतो नयी' एम म्हु, तो पळी जेन कोड
प्रकारना सामान्य विशेष त्रतो-नियमोनयी एवो सम्यक्त्वगारी
जीव जगतपा पाप करे छे एम प्रत्यक्ष अनुभवाय छे तेनु शु !
आ मश्नु समाधान कया पळी आचार्यत्री आ प्रकरणा
समाप्ति करे छे

यद्यपि कर्मनियोगात्

करोति तत्तदपि भावशून्यमलम् ।

अत एव धर्मयोगात्

क्षिप्रं तत् सिद्धिमाप्नोति ॥ ३-१६ ॥

मूलार्थ—जो के कर्मना सयोगयी ते ते पापर्मो मम-
किनधारी आत्मा कर छे, तो पण ते आत्मा ते त पापा पिना
भावर्था करतो होवायी कालातर धर्ममयोगना सापनो द्वारा
पूर्वना सर्व पापेनो अल्प कालपा नाश करी सिद्धि-मोक्षने
प्राप्त करे छे

“स्पष्टीकरण”

केवळ नितांत सम्यक्त्वधारा यदि निरुचित चारित्र

મોહનીય કર્મના ઉદયથી દેશથી અયથા સર્વથી વ્રતો સ્વીકારી ન શકવાથી આરમ્ભ, સમારમ્ભ, પરિગ્રહાદિ પાપોને સેવે છે, તો પણ તે સર્વ પાપો અક્ષરતઃકલ્પબુદ્ધિષ્ઠ અશક્યપણાથી જ કરતો હોવાથી તેને પાપકાર્યોમા આસક્તિ-તીવ્રતા-ગાઢ પ્રેમ ન રાખવાથી તેન વિશિષ્ટ નિષ્કાચિત પાપરથ થતો નથી, કારણ કે-પાપના તીવ્ર શરૂ મન વધનો મુખ્ય આધાર અભ્યવસાય પર જ હોય છે. એટલે આસક્તિપૂર્વક કરનારો તીવ્ર થઈ કરે અને આસક્તિ-ભાગિના કરનારો યદુ થઈ કરે છે કરું છે કે-“ સમ્મદિદ્ધી જીવો જહ વિ હુ પાવ સમાયરે કિંચિ । અપ્પો સિ હોહ થધો જેણ ન નિદ્ધથસ કુણહ ” ॥ ૧ ॥ હતુ એ વ-સમ્યક્ત્વધારીની પ્રવૃત્તિ ‘ તત્ત લોહપદન્યાસ ’ ‘ તપેલા લોહાપર જેવ વગ સ્થાપન કરાય એ પાવથી પાપકાર્યોમા સમયપણે જ હોય છે. આ કારણથી તે આત્મા પાપને ગ્રહમાનથી માનતા નથી, જેથી છેવટે ધર્મના યોગથી ધર્મમા અતિ ઉત્સાહ ધારણ કરી તુરંતજ ધર્મની સંપૂર્ણ મિદ્ધિ પામે છે, અર્થાત્ સમકિતી જીવ પાપનો અલ્પ-થઈ કરે છે ને ધર્મના ચચાર્થ ફલો પામે છે. એટલે તીવ્ર થઈ ન થવાથી સસારભ્રમણ તેને લાંબ કાલપર્યંત કરવું પડતું નથી.

અહીં ‘ સમકિતિ જીવ પાપ કરે છે ? ’ એ મશ્નરૂ સમાધાન કરીને અથર્થર્થાં ધર્મસિદ્ધિ પામવાની યોગ્યતા કેમ પમાય એ વિષયનું વિસ્તૃત કથન કર્યા પછી ‘ ધર્મસિદ્ધિ ’ નામે આ અધિકારની સંપૂર્ણતા જણાવી.

(४) धर्मच्छुलिगषोडशकम् ।

गत प्रकरणात् “अस्य स्वलक्षणमिदं धर्मम्०”
ए श्लोकोऽर्थो धर्मस्तु लक्षणं, धर्मस्तु धर्म इति केन वाच्य
आशयो तथा तेषु स्वरूपं, तेषु ज धर्मसिद्धिना अभिप्रेतं विंगरे
जग्याव्या हवे ए रीते सिद्ध यथेत धर्म धर्मोऽस्ति के के नहीं
ते लिंग-चेष्टा, क्रिया, लक्षणो विना शोऽस्ति नृकाय नहीं,
तेषु ज ‘धर्मसिद्धि’ कार्यद्वारा ज जाणी नृकाय छे
अतएव ‘धर्मसिद्धि’ नामे अपिना कदा पञ्जी ते ज धर्म-
सत्त्वना विस्तारयो लिंग-चेष्टाओ, हेतुओ दर्शना पाट धीमान्
हरिभद्रसूरिजी चतुर्थ षोडशकनामा प्रकरण कहे छे।—

सिद्धस्य चास्य सम्यग्

लिंगान्येतानि धर्मतत्त्वस्य ।

विहितानि तत्त्वविद्भिः

सुखावबोधाय भव्यानाम् ॥ ४-१ ॥

मूलार्थ—कदा प्रपाण सिद्ध भोले धर्मतत्त्वने जाणना
माटे योग्य पुरुषो सुखयी मयजी नरु ते हेतुयी आ

અવિપરીત યથાર્થ લિંગો-લક્ષણો તત્ત્વપુરુષોષ આ પ્રમાણે
કદા છે

“સ્પષ્ટીકરણ”

ગત પ્રકરણમા જે કહ્યું તે પ્રમાણે વર્તવાથી જરા
ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ અને તેની સિદ્ધિ આત્મા પામી શકે
અ સદેહ મહિત છે આ ધર્મસિદ્ધિને યોગ્ય પુરુષો-જેને ધર્મનું
તત્ત્વ અને તેની સિદ્ધિ સ્વચાનો અપેક્ષા હોય એવા જનો-અલ્પ
પ્રયત્નથી કેમ જાણ્યા શકે એવા હેતુઓ ધર્મતત્ત્વના લિંગો-લ-
ક્ષણો તત્ત્વચર્ચા જનોષ મદા છે, જે લિંગો અહીં વતાવાશે
લક્ષણોથી ‘ધર્મસિદ્ધિ’ જાણી શકાય તેમજ ‘ધર્મસિદ્ધિ’ના
અર્થોનો સ્પષ્ટ જાણ્યા વિના ધર્મસિદ્ધિ પામી શકે નહીં
પદલે આ અધિકારમા તે જ લક્ષણો પરમાર્થજ્ઞાતા પૂર્વપુરુષોષ
જે પ્રમાણ કદા છે તે જ લક્ષણો આચાર્ય અહીં દર્શાવે છે

આ લક્ષણો પ્રથમ અધિકાર સ્વરૂપમાત્રથી શરૂઆતમા
દર્શાવે છે

ઔદાર્ય દાક્ષિણ્યં

પાપજુગુપ્તાથ નિર્મલો વોધ ।

લિંગાનિ ધર્મસિદ્ધે

પ્રાયેણ જનપ્રિયત્વં ચ ॥ ૪-૨ ॥

મૂલાર્થ—ઉદારતા ૧, દાક્ષિણ્યતા ૨, પાપની નિંદા ૩,

સુદરબોધ ૪ અને વહુલ્લાપ લોકપ્રિય ૫ ૬ પ્રમાણે- આ પાંચ
લક્ષણો ' ધર્મસિદ્ધિ ' ના પૂર્વપુરુષોપ વચ્ચા છે

"સ્પષ્ટીકરણ"

ઔદાર્ય-વિગ્નાલ વિચ્છિન્ન કૃત્તિ, ટાકિણ્ય-સર્વને
અનુકૂળ ધર્મન, પાપજુગુપ્ત્યા-પાપનો ત્યાગ, પાપનો સંદ
નિર્મલસાધ-વધાર્થ, તત્ત્વજ્ઞાન, અનપ્રિયત્વ-લોકોનો પ્યાર,
આ પાંચે ધર્મસિદ્ધિના વિન્હો-સજ્જણો જાણના આપો
ધર્મની સિદ્ધિ થરાવર જાણી ગુકાર છે. પૂર્વોક્ત પ્રત્યેક લપ-
ણતુ સ્વરૂપ ગ્રંથમાર પોતે જ આગલ દર્શાવ છે પરંતુ અહીં
તેનો વિસ્તાર કરવો અનુચિત જણાય છે અહીં નોંધેનો
પ્યાર ગમે તેટલા સુદર મદુર્વર્તનથી સર્વેષા માત્ર કરવો કનક
છે, કારણ કે દુર્જનસ્વભાવ કોઈથી જાતાય તેજો નથી પ્યાર
સર્વજો પણ સર્વના પ્રેમને પામવા પ્રસન્ન થવો જોઈએ, તો માનવ
સજ્જનમકૃતિ કેમ સર્વેષા લોકપ્યાર થાયો કહે ? અનુદર
મયરૂપ મૂલમા ' પ્રાપ્તેષ ' ૬ વાક્યથી વહુલા લોકપ્રિય
૬ ગુણ દર્શાવ્યો

" ઔદાર્ય " નામે પ્રથમ લક્ષણનું વિસ્તારીત મહત્ત્વ
દર્શાવે છે. "

ઔદાર્ય કાર્પણ્યત્યાગ-

દ્વિજેયસાશયમહન્મ

ઉદારતાના કાર્યો જાણવા પરમાર્થ એ કે—માનયોગ્ય જનો, અને દીન, દુઃસ્વી, અપંગ, અધ, કૃપણ જનો સાથે ઉચિત સદ્ભાવ રાખવો, હૃદયની વિશાલ भावना ધારણ કરવી, કણસાઈને મૂકી સર્વે ધર્મકાર્યોમાં પ્રતિ ઉચિત ધૃદ્ધિ, ગમ્भीર અતઃકરણ ધારણ આત્મ નામ ‘ આદાર્ય ’ નામે ધર્મનું પ્રથમ લક્ષણ શાસ્ત્રકાર કહે છે.

ક્રમ પ્રાપ્ત ‘ દાક્ષિણ્ય ’ નામક ગુણનું સ્વરૂપ દર્શાવે છે

દાક્ષિણ્ય પરકૃત્યેષ્વપિ

યોગપર શુભાશયો જ્ઞેય ।

ગામ્भीર્યધૈર્યસચિવો

માત્સર્યત્રિઘાતકૃત્પરમ’ ॥ ૪-૪ ॥

મૂલાર્થ—અન્ય જન મવર્ધી કોઈ પણ કાર્ય હોય તે કાર્ય કરી આપનામાં અટક ઉત્સાહથી સામેલ થવું એવો જે શુભ અધ્યવસાય, તે પણ ગામ્भीર્યતા અને ધૈર્યતાની સાથે મત્સર-ભાવનો નાશ કરીને જ પ્રવર્તે ત્યારે પરમ ઉત્કૃષ્ટ આ શુભ દાક્ષિણ્ય ગુણ આવ્યો કહેવાય.

“સ્પષ્ટીકરણ”

‘ દાક્ષિણ્યતા ’ નો ડુક અર્થ એટલો જ કે—સર્વને અનુકૂલ પોતાનું વર્તન રાખવું, અર્થાત્ દીન, મધ્યમ અને ઉચ્ચ પણ ત્રણે વર્ગ પૈકીના કોઈ પણ મનુષ્ય સાથે એવું વર્તન રાખવું

के जेथी स्वनिमित्ते ते ते आत्माओने नरामो फलेग अथवा
 अघर्म न याय, अथवा जे कार्यो अगर क्रियाओ कम्वायी
 अन्यना कार्योनी हानि याय तेवा कार्यो बध करवा अर्ही.
 दीकाकार आ गुणनी विशिष्ट व्याख्या आपता बहु
 उदाहरण उत्तर्या छे प्रथम कदा प्रमाणो वर्तन राखनारो होय,
 अने विशेषतया ज्यारे अन्यजनोना कार्यो पोतानी दृष्टि दे-
 खामा आगे तयार तयार ते लोको पोतानी सहायता याचे
 अधवा न याचे तो पण पोतानी शक्तिने लोप्या बगर मनसा,
 बाचा अने काया ए त्रणे यागधी ते कार्यो संपूर्णतया विना
 जुकगाने सार्धा आपवामा उत्साहित दिल धारबु, आनु नाम
 तात्त्विक 'दाक्षिण्यता' रही छे 'दाक्षिण्यता' नो
 कैदलीकवार लोको एरो अर्थ करे छे के-कोइने पण खोडु
 न लगाइबु, कोइना दिलोने न दुःखवा आधी सर्वने राजी
 राखवा जूड, प्रपच अन खोटी मुशामतो करवा, आनु नाम
 'दाक्षिण्यता' मानी तेनु र्वन पोते राखे छे अने अन्यने
 राखवा तेरो उपदेश पण आपे छे. यदि बीजाओ आ उपरनी
 मान्यता न कबूले अने न सेने तो तेने हलको गणवो, उतारी
 पाडवो, पोताना टोळायी ते न्हार छे, दुर्गुणी अने आचारहीन
 छे, व्यवहामन समजती नथी इत्यादि प्रकारे निंदे छे. आधी
 वस्तुतः खरी 'दाक्षिण्यता' नु स्वरूप मरी जवाधी अने
 आ गुणने) लोको सपजी जइ तेवा योजना सामेल
 बने छे 'मान्यतानो आशय मोटा जनसमूहमा

अने प्रतिष्ठित माधुसमुदायमा पण घर करी गयो छे, परतु वस्तुतः ए 'दानिष्यता' नामक गुण नथी किंतु 'दाक्षिण्यता'ना बढाना नीचे मानलोलुपीपण, पूजावानी लालसाओ आ दिना गुणो गुणीपणामा खपवानी प्रपची तृष्णाओन पोपन्नानो एक मार्ग छे सर दाक्षिण्यपणु मूरिजीए जे रुग्ण ते ज बढेवाय अर्थात् जेओ अन्यना कार्योना हानि कर्या वगर पोताना प्रत्येक कार्योने साथे अने अन्यना कार्योनी बखते पोताना लाभोने पण मूकी दइ ते कार्यो पेला पार पहाँ चाढवाने अहर्निश रुटिचढ रहे

अहीं डेटलीकवार केटलाको अन्यना कार्यो सार्नी आपे छे तेना माटे अपूर्ण पोताना भोगो पण आपे छे, परतु अमुक समये जनसमूहमा तेते कार्योने प्रकाशमा लाबी कहीं बतावे छे के 'अमुक बखते अमुकनु कार्य में कर्षु इतु' इत्यादि अथवा तेते कार्यो करी आपी जींदगी सुधी सामानी जींदगीने पोताना गुलाम तरीके करवानो प्रयत्न करे छे केटलाको आ गुणना कार्य नीचे दबाइ जइ अति दु खने अनुभवे छे. अतएव प्रज्ञासिन्धु आचार्य—'गाभीर्यधैर्यसचिचो' ए पदधी विशिष्टता जणाव छे के—दाक्षिण्यताप्रिय उपकारनुद्विए अन्यना गमे तेवा कार्यो करी आपे अने गमे तेवा सामाना गुप्तमेदो जाणो तथापि कालातरे पोताना पर महान् विपत्तिनो समय आपे तयार पण ते ते करेला उपकारो के कार्योनी गध सरस्वी अन्यना कर्ष पर न लावे एटले के आतरनो मेद

खाले नहीं आवा भकारनु जे वर्तन तेनु नाम ' गम्भीरता ' कहवाय. आ गम्भीरतावाळो आशय उपरोक्त गुणवत्ता जो होय तो ज सत्य दाक्षिण्यपणु प्रकटयु कहवाय अर्थात् गम्भीर आशय विशिष्ट दाक्षिण्यपणु राखनारना हस्ते उपर कहेला जुल्मो के अनर्थो यवा पाये नहीं. गम्भीर आशयनु वर्णन अन्यत्र आ मयाय कहु छे—“ यस्य प्रभावादाकारा क्रोधहर्षभयादियु । विकारा नोपलभ्यन्ते तद्गुणांभीर्गमुदाहृतं ” ॥ १ ॥ “ जे गुणना प्रभावपी व्यक्तिगत चेष्टाओ अने हृदयना विकारो क्रोध, हर्ष अने भय आदिना अवसरे पण न जणाय तेनु नाम गाम्भीर्यपणु कहु छे. ” गम्भीरप्रकृतिवाळो अने परना कार्यो करवामा दाक्षिण्यतावाळो कष्ट, दुखो के लोकमय अथवा जनापवाद विमेरे आवी पडे तो अन्यना कार्यो करी आपवा पाटे पोतानी पीठ घणी बखत फेरवी नारो अथवा तो वचमार्थी पढता मूके आयो अनुभव आपणने थाय छे अतएव मूलकर्ता भगवान् उपरोक्त गुणवाळो केवो होय तेना पाटे फरीने ' धैर्यसचिव ' ए पदयी धैर्यतानी साये ज दाक्षिण्यता धारनारो अही जणावे छे परमार्थ ए के—जेना हृदयनी अविचल वृत्ति एवी होय के—गमे तेवा उपद्रो आवी पडे तो पण ' न्यायात्पथ ' अविचलन्ति पद न धीराः ' ए नियमानुसारे यापमार्गनु कदापि उल्लघन करे नहीं, तेमज आरमेल कार्यो वचमा पढता मूके पण नहीं. ए रीते गाम्भीर्यता, धैर्यता ए बखे पवित्र आज्ञायनी साये जेमा दाक्षिण्यपणु होय तो ज तेनु सत्य दाक्षिण्यपणु कहवाय,

અન્યથા તે વસ્ત્રે આશય વિનાનુ દાક્ષિણ્યપણુ મદ્રિક બ્રાત્માન
મારનારુ કાતિલ શસ્ત્ર જાણવુ આટલુ છતા જો પોતાથી
અધિક ગુણવત્તની પ્રશસા-કીર્તિ આદિને સહન ન કરી શક
તો, અથવા અન્ય લોકોએ કરલ પોતાની પ્રશંસા-ગુણસ્તુતિ
સહન ન કરી શકે અને મદમા ચઢી જાય તો ઉપરોક્ત ગુણ
છતા પણ તે આત્માઓ જગતને યર્ણા વસ્ત્ર શ્રાપભૂત થાય
છે, આધા જ ગ્રયકર્તા કરી—' માત્સર્યદિધાત્મકુત્પરમ '
એ ધરણ્યો ઉપર સ્થિત ગુણની વ્યારપામાં વગારો કર છે
' માત્સર્ય ' એટલે અધિક ગુણની પ્રશસા અથવા સ્વગુણની
પ્રશસા શ્રવણ કરીને જે અમર્ષિગુણુ અમર અભિમાન ઉદ્-
ભવે તો આ ટોપન મૂતામાર્થી જ ઠરોડી નાણી અધિક ગુણો
પરનો પ્રેમ અથવા પક્ષપાતગાલી જેના દષ્ટિ છે, તેમજ સ્વગુણનો
જેને મદ ન હોય એવો ઉત્કૃષ્ટ વર્તિ સુદાક્ષિણ્યસ્વભાવ 'જેનો
હોય તેનુ નામ ' દાક્ષિણ્ય ' નામે ધીજો શુભાશય જાણવો.

ઉપરોક્ત સુગુણ યદિ પાપકાર્યો પ્રતિ ધૂણાની ધુલિ ન
મળે તો દર્મગુણે પરિણમે, અને જેન લોકો હલમપચ કે
માલગીયામાલો આ ગુણ માને છે તેવા રૂપમા જ આ ગુણની
વ્યારપા પર્યવસિત થાય, તેમ જ પાપકાર્યો પ્રતિ તિરસ્કારદષ્ટિ
વિનાનો ઉપરોક્ત ગુણ નમામો જ ગણ્યો છે, માટે વ્રમપ્રાપ્ત
“પાપજુગુપ્સા” નામે ત્રીના ગુણનુ વર્ણન અપ્રકાર કર છે

પાપજુગુપ્સા હુ તથા

સમ્યક્પરિશુદ્ધચેતસા સતતમ્ ।

‘पापद्वेगोऽकरण

तदचिन्ता चेत्यनुकसतः ॥ ४-५ ॥

मूलार्थ—‘पापजुगुप्सा’ एतले पापनो त्याग
‘अर्थात् ययार्थ शुद्धचित्तवडे निरतर पूर्वे करेल पापकार्योनी
बारवार निन्दा भागवी, अने र्त्तमानकालमा पापो नही करवा
तेम ज भविष्यकालना पापकार्योना कदापि विचार करवो
नहीं, अथवा अनुक्रमे मायार्थ पापो आचरवा नहीं, वचनधी
करवा नहीं अने मनधी चित्तवडा नहीं ए प्रमाणे ‘पाप-
जुगुप्सा’ नामे त्रीजु धर्मतत्त्वनु लिंग भाण्डु

“स्पष्टीकरण”

अहीं धर्मतत्त्वना वे लिंगा रुद्धा पछी त्रीजु लिंग
‘पापजुगुप्सा’ नामे ज्ञात छे ‘पापजुगुप्सा’ ए
पदमा पाप अने जुगुप्सा ए वे शब्दो छे, तेथी पाप एतले
द्रुष्ट व्यापारो जेवा रु-चागी, जूट, हिमा, भेषुन आदि तेनी
जुगुप्सा एतले निन्दा, पश्चात्ताप, रोद, फरी नहीं करवा माटेनी
घारणाओ करवी अर्थात् अर्त्तातकालमा पोताना आत्माए जे
जे पापकार्यो कर्या हाय तन याद फरी बारवार पश्चात्ताप कर-
वो, जेथी पोताना आत्मा भविष्यमा फरी तेवा कार्यो करवा
ललचाय नहीं. आ स्थले टीकाकार ‘पापजुगुप्सा’ एतले
‘पापपरिहाररूपा’ पापनो त्याग करवो एवो अर्थ कर छे.
परमार्थ ए के-करेल पापनो पश्चात्ताप एवो करवो क भविष्यमा

છે. “લોભમૂલ્લાનિ પાપાનિ” એ નીતિવાક્ય યથાર્થતયા સુઘટિત થાય છે. આ માટે જ સપ્રમાણિતા કથુ છે “પાપાનાં કથયાપ્યલ” “પાપોની વાર્તા કમ્બાધી પણ પાપ વધાય છે” પાપકાર્યોમા કાંઈ અજન પરી જાદુઈ શક્તિ છે કે-જેમ ભૂત-હારુણની સામે સ્નિગ્ધ દ્રષ્ટિ દેલ્લવા માત્રથી દેલ્લનારને તે વોંટિ છે તેમ પાપો પણ તેન યાદ કરનારને વલ્લે છે. આ હેતુથી મથકાર મહે છે કે-તેના ચિન્તા પણ કોઈ સમયે કરવી નહીં એ રીતે કાલત્રયપણે પાપોના સામે તિરસ્કારની દ્રષ્ટિથી દેલ્લવુ અર્થાત્ સર્વથા પાપોના ઉપેન્તા કરવી અથવા અન્ય પ્રકાર ટીકાકાર ‘પાપજુગુપ્તા’ એ પદની વ્યાખ્યા કરે છે કાયાથી પાપનો ત્યાગ કરવો એટલે કાયાથી સ્વયં પાપો સેવવા નહીં અને વચનથી પાપો કરવા નહીં, તેમજ મનથી પાપ કરવાનો ત્રિચાર સરલ્લો પણ કરવા નહીં, એ રીતે અનુક્રમે કાયા, વચન તથા મન એ ત્રણ યોગથી પાપોનો ત્યાગ કરવો આ પ્રમાણે ‘પાપજુગુપ્તા’ નો ગુણ મળે એટલે પ્રથમના ‘ઔદાર્ય’ અને ‘દાક્ષિણ્યતા’ એ વલ્લે ગુણો યોગ્ય રીતે સાર્થક ગણાય. અહીં આગલ આગલના ગુણો ઉત્તર ઉત્તરના ગુણો સાથે નિરુદ્ધ સમય ધરાવે છે એટલે ઉત્તરના ગુણો મળેવાથી સ્વરના ગુણોમા વધાર તાત્ત્વિકતા આવે છે. અહીં ‘ધર્મતત્ત્વના’ ના ગુણ તરીકે ‘પાપજુગુપ્તા’ નામે જે ત્રીજો ગુણ વલ્લવ્યો છે તેનો અર્થ ‘કાલત્રયપણે અથવા ત્રિકયોગથી સર્વથા પાપનો અમાન કરવો’ એવો ન કરવો, કિન્તુ જે જે મોટા પાપકાર્યો

હોય તેના પર અપ્રેમભાવ—નહી સેવન કરવાની બુદ્ધિ પણ જ અર્થ જાણવો, અન્યથા સર્વથા પાપનો અભાવ તો શૈલેશીઋણના અન્તિમ સમયમાં જ થાય છે

પ્રથમ ‘ પાપ ’ આદિનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજવામાં ન આવ્યું હોય તો ‘ પાપ ’ ની ગર્હા કેમ થને ? તથા સમજણ વિનાની નિન્દા પણ ઘણી વાર અધિક પાપરથ કરાવનારી થને છે તેમ જ શાસ્ત્રવચન પણ ‘ જ્ઞાત્વા ’ આદિ વાક્યોથી પ્રથમ તો જ્ઞાનની જરૂરીયાત સ્વીકાર છે, અતેવા ‘ પાપજુગુપ્સા ’ ણ ગુણની અધિક દૃઢતા કરનારો ચતુર્ય ગુણ ‘ નિર્મલબોધ ’ નામે શાસ્ત્રકર્તા દર્શાવે છે

નિર્મલબોધોઽપ્યેવ

શુશ્રૂષાભાવસંભવો જ્ઞેયઃ ।

શમગર્ભશાસ્ત્રયોગા—

દ્વ્યુતચિન્તાભાવનાસારઃ ॥ ૪-૬ ॥

મૂલાર્થ—‘ નિર્મલબોધ ’ પદ્ધતે શુદ્ધબોધ. સમ-શાન્તિ-રસપ્રધાન એવા જે શાસ્ત્રો તેને શ્રવણ કરવાની ઇચ્છાથી જ આ નિર્મલબોધ-શુદ્ધબોધ પ્રગટે છે અર્થાત્ વૈરાગ્ય, પ્રશમ આદિ રસોનું પોષણ કરનાર શાસ્ત્રદ્વારા જે બોધ પ્રગટ્યો હોય તે ‘ નિર્મલબોધ ’ નામે ચોથું ધર્મતત્ત્વનું લિંગ જાણવું.

आ ' निर्मलबोध ' श्रुतसार १, चिन्तासार २ अने भावनासार ३ एम रण प्रकाशनो होय छे

" स्पष्टीकरण "

‘ निर्मलबोध ’ एटले विमलबोध अर्थात् जे ज्ञानमा प्रज्ञाननो-प्रिकारभावनो मल न होय, कारण के बोध बे प्रकारनो होय छे एक तो व्यवहारिक तत्त्वनो अने धीजो धार्मिक तत्त्वनो व्यवहारिक तत्त्वनो बोध केवल उपाधि ब्यारनार अने समारभादि ब्यारनार होवार्थी आक्षकर्ताए तेने अशुद्ध बोध कहो छे धार्मिक तत्त्वनो बोध पण बे प्रकारनो फछो छे जेमा गग, द्वेप के अज्ञानताधी आग्रहविशिष्ट पुरपोना वाक्यो होय एवा शास्त्रो श्रवण क अभ्यास करवार्थी जे बोध उद्भवे त, अने धीतरागकथित कवल त्याग-वैराग्य प्रणपरसने ज पोपनारा शास्त्रो श्रवण तथा अभ्यास करवार्थी जे ज्ञान उद्भवे त आ बे प्रकारना बोधमा प्रथमनो बोध आत्माने खोटा मार्ग पर लड जनार होवार्थी सर्वथा उपेक्षा योग्य छे, तथा धीजा बोधमा पण धीतरागना नामे द्वेषादि उत्पन्न करनारा तथा आग्रही पुरुपोना बहेला जे जे वचनो होय ते पण उपेक्षाने ज पात्र छे आ इतुधी ज ग्रथकर्ताए मूलमा सामान्य ‘ बोध ’ ए पद न मूकना “ निर्मलबोध ” ए विशिष्ट पद मून्यु छे अने टीकाकारे तेनी व्याख्या ‘ विमलबोध ’ एवी करी छे भावार्थ ए के-‘ विगत’ मल यस्मात् स

विमलबोध ' जेमाधी मल विशेषणें गयो छे एवो जे
 बोध ते विमलबोध जाणवो आ विमलबोधनी प्राप्तिनो मार्ग
 शास्त्रकर्ता ' शुश्रूषाभावसम्भवः ' ए बाक्यधी जणावे छे
 ' श्रोतु इच्छा शुश्रूषा ' ' शास्त्रो श्रवण करवानी इच्छा '
 शास्त्रोना श्रवण बिना अभ्यास न थाय तेम ज बोध पण न ज
 वने, माटे अही शास्त्रश्रवणभाव ' विमलबोध ' प्राप्तिनो मार्ग
 क्यो आ इच्छा परम अने अपरम ए वे प्रकारे वर्णवी छे.
 जे शास्त्रश्रवण करवामा विनय, भक्ति, आदर अने श्रद्धा
 होय ते परम, तथा जे कुतूहल, मान आदिनी बुद्धिधी श्रवण
 कराय ते अपरम इच्छा आनु विशिष्ट स्वरूप ग्रन्थकर्ता एकादश
 षोडश प्रकरणमा कहवाना छे एटले अही अमे विशेष नधी
 जणावता ' निर्मलबोध ' नामे गुण कवा शास्त्रो श्रवण
 करवाधी उद्भवे ते ग्रन्थकर्ता जणाव छे ' शमगर्भशास्त्र-
 योगात् ' जे शास्त्रामा प्रणम, वैराम तथा त्यागभावनु स्वरूप
 यथार्थतया वर्णव्यु होय तेवा शास्त्रो श्रवण करवाधी श्रोताना
 हृदयमा ' निर्मलबोध ' गुण प्रगटे छे, कारण के अन्यथा
 प्रकारना शास्त्रो श्रवण करवाधी मलिन वासनाओनु अधिक
 पोषण थाय माटे विमलबोध इच्छकोष केरल शृंगार, वीर
 के हास्यरसने बतावनार शास्त्रो सामलवा नही आ ' निर्मल-
 बोध ' श्रुतसार, चिन्तासार अने भावनासार एम त्रण प्रकार
 क्यो छे आ त्रणोनु स्वरूप अने प्रत्येकनो मिश्रता शास्त्र-
 कर्ता आ आगल विस्तारधी दर्शावशे. नितान्त अही समजवानु

एतलु छे के-आ ' निर्मलबोध ' गुणनी जागृति यथा पछी ' पापजुगप्सा ' नामे गीजा गुणनु स्वरूप उरावर ख्यालमा आवी शके छे अने तेने प्रवृत्तिमा योग्य रीते मूकी शकाय नितान्त ए गुण माया रहितपणा शुद्ध तात्त्विक भावनाने पामी शके छे अतएव ग्रन्थकर्ताए ' पापजुगप्सा ' नी अनतर उपरोक्त ' निर्मलबोध ' नामे चतुर्थ गुण बताव्यो

प्रथम दर्शावल औत्तार्य, दाक्षिण्य, पापजुगप्सा अने निर्मलबोध ए गुणना अभायथा ज लोकनिन्दा, अपयश, मानहानि, अपकीर्ति आदि दुर्गुणो आत्माने लागु थाय छे अने ते गुणो आव्या पडा आ दुर्गुणो सत्वर नाश पामे छे. परमार्थ ए ६-उपरोक्त चतुर्गुणी आत्मा अवश्य आदेयवाक्य तथा जनप्रिय बने, माटे अही ग्रन्थकर्ता उपरना चार गुणोनु कयन कयो पछी तेना ज फलरूप ' जनप्रिय ' नामे पाचम धर्मतत्त्वनु लिंग सावना श्लाकमा दर्शावे छे.

अथवा प्रथम कथित चतुर्गुणी आत्मा धन्या पछी पण यदि तेनी कटलीक प्रवृत्ति लावोने रचे तेवी न होय, अगर औचित्यता, विनय, नम्रता के समयज्ञपणु न होय तो प्रथमना चार गुणो धर्मतत्त्वनु उरावर कार्य साधवामा निष्फल बने. आ हेतुया पाचमु ' जनप्रिय ' नामे लिंग दर्शावे छे.

युक्त जनप्रियत्व

शुद्ध तद्धर्मसिद्धिफलदमलम् ।

ધર્મપ્રશસનાદે—

ર્થીજાધાનાદિભાવેન ॥ ૪-૭ ॥

મૂલાર્થ—પોતે આચરિત ધર્મની લોકો પ્રશસા કરે, તેમજ અન્ય લોકો તેનું અનુકરણ કરે જેથી અનુક્રમે પુણ્યાનુ-
યધીપુણ્યરૂપ ફલ ધર્મીજનને પ્રાપ્ત થાય, અર્થાત્ આ રીતે
અતિશે પોતે કરેલ ધર્મસિદ્ધિનું ફલ જેનાથી પ્રાપ્ત થાય છે
અત્રુ શુદ્ધ-નિર્મલ અને યોગ્ય ‘જનપ્રિય’ નામે પાવનું ધર્મતત્ત્વનું
લિંગ જાણવું.

“ સ્પષ્ટીકરણ ”

પ્રયરુર્ત્તા શરૂઆતમા જ ‘ જનપ્રિય ’ નામે ધર્મતત્ત્વનું
લિંગ તરાતર હચિત જ છે એમ ‘ યુક્ત ’ પદથી ગનિત કર
છે, પણ અનુચિત નથી એવું માર મૂકીને જણાવે છે, કારણ
કે સ્વરો ‘ જનપ્રિય ’ તે જ હોઈ શક કે દમ વિના ધર્મચરણ
કરતો હોય તથા લોક નિંદે તેવું આચરણ ન કરતો હોય
‘ જનપ્રિય ’ થવાના કારણો આ પ્રમાણે કહ્યા છે પ્રથમ
‘ જનપ્રિયપણું ’ દામિક જૂઠ-કપટમાવથી સ્વજાનેલું ન હોવું
જોઈએ, કેમકે ઘણા લોકો જનતામા પોતાનું મારું દેલાહવા
માટે અને સર્વને પ્રિય થવા સાર અનેકથા સ્વોદી મીઠાગો તથા
અસત્ય કપટભાવો આદિને સેવે છે. આ હેતુથી જ સ્લોકમા
‘ શુદ્ધ ’ એ વિશેષણ આપ્યું છે એટલે જે ‘ જનપ્રિય ’ પણું
રાગ દ્વેષ વિનાનું-અને દમ રહિત નિર્મલ હોય તે જ અર્થ આપે-

क्षिक छे आया मनुष्यो ज परिणामे स्व तथा परने अत्य
 धर्मसिद्धिना फलने अर्पण कर छे निदान ए के-दम अं
 शुटवर्तन वगना मनुष्यो जे काइ अल्प पण धर्म आचरे
 निर्मलभावर्था सने छे, आया तेओ थोडा धर्माराधनर्था प
 यणा ज फलने पामे छे, तथा अय आत्माओ तेवाओनी क्रि
 देवरी प्रशसा-अनुमोदना करी अतमा ते ते क्रियाओ तेओ स्व
 कार छे एतल जस्तत नओ धर्म ज पामे छे, कारण के
 यद्यदाधरति श्रेष्ठ , तत्तदेधेतरो जनः । स यत्त
 माण कुरुने, लोकस्तदनुवर्तते ॥ १ ॥ “ प्रतिष्ठित ज
 जे जे कार्योने आदरे ते ते कार्योनु अनुकरण इतर-प्राकृत
 कर, तथा तेओ जेने प्रमाणतया माने तेन ज इतरजने अ
 सरे ” सामान्यत अल्पजनो पोतानार्था अधिक बुद्धिमान
 कार्यो तरफ वधारे विश्वास राखे छे हेतु ए छे के-तेओ
 विशेष बुद्धि, हिम्मत अने लाभालाभनो विचार करवा
 शक्ति अल्प होय छे, तथा बहुधा आवा लोकोनी दृष्टि अन
 अनुकरण करवानी वधारे देवायेली होय छे एतले अन्य
 अनुमोदनीय कार्यो अवलोकी आवा लोको पोतानी स
 मतिरथा तेनु अनुमोदन करी तेवा उचा कार्योमा धर्मीअ
 पाछल पाछल थोडी थोडी गति कर ने परिणामे अल्पह
 यण उत्तम जनोना वर्तनना आधार पोतानु हित परपराए सिद्ध
 कर छे अतएव उपदेशको, गुरुजनो अने प्रयात कीर्तिनायको
 माटे शास्त्रकर्ताए कयन कर्तु छे के यदि आ लोको जो थोड

પણ વિપરીત આચરણ કરે તો તેઓ અનત દુઃખના ભાગી
 બનવા સાથે અસંખ્ય લોકોને અનત દુઃખના માગી બનાવે છે,
 માટે ઉપદેશક ગુર્વાદિકોષ તેણે વર્તન કરવું કે જે સ્વપરને
 હિતાવદ્દ હોય નિદાન એ કે—ઉપરોક્ત અનપ્રિયપણાની પ્રાપ્તિ અર્થે
 શુદ્ધ નિર્વિકારી વર્તન અને ધાર્મિક નિર્મલ ક્રિયાઓ કરવી,
 તથા અન્ય સામાન્ય જનો સદાચારી ધર્મીલોકોના વર્તનની
 પ્રશંસા કરી પોતાના આત્માને અનુક્રમે ધર્મી બનાવે છે એવું
 સમજી ગુર્વાદિકો પોતાની મહત્તાની જોત્તમદારી વરાનર
 રૂપાત્મા લઈ પોતાના ચારિત્રને ઉચ્ચત્તર બનાવે, કદાપિ દોષ
 લાગવા દે નહીં, એટલે ધર્મપ્રશંસા ધર્મીજનો અને ઇતરજનની
 હૃદયભૂમિમા ધર્મવીજની ઉચ્ચ શુદ્ધ બાવણી કરે છે એમ ગ્રાહ્યી
 થવા પછી જેમ વીજ ઉત્તમ ભૂમિમા પહ્યા પછી અનુકૂલ વાયુ
 અને જલવૃષ્ટિના સયોગદ્વારાં પત્ર, પુષ્પ તથા ફલાદિન ઉપ-
 જાવે છે તેમ અર્થી ધર્મપ્રશંસા નામક વીજ પણ પરિણામે સ્વ
 પરને મોક્ષરૂપ ફલ આપનારુ થાય છે અત્રે મૂળમા ફહેલ
 “ ધર્મપ્રશંસાદે ” એ પદની ટીકામા ઉપાધ્યાયજી
 આદિ પદથી ધર્મ કરવાની ઇચ્છા, ઇચ્છાનો અનુરથ, ધર્મના
 ઉપાયો શોધવા, ધર્મમા પ્રવૃત્તિ કરવી ગુરુસયોગ મેઝવો અને
 છેવટે સમ્પત્ત્વની પ્રાપ્તિ એટલી વસ્તુઓ સૂચવે છે આટલા
 પદાર્થો આદિ પદર્થો લેતા ધર્મપ્રશંસાને વીજની રૂપમા સુષુત્તયા
 લાગુ થાય છે અન્યથા તેને વીજપણે ઘટાવવામા કલ્પનાનો
 આશ્રય લેવો પડે છે, તેમજ મૂલકર્તાં આપેલ આદિ પદ પણ

सार्थक बने छे यशोभद्रसूरिजीण आदि पदनी व्याख्यान
दृक्कारी नाखी छे तेनु कारण एठनु ज के विस्तारमान उतरबु-

फरी मूलना “ बीजाधानादि ” ए पदनी टीकामा
आदिपदधी अकुर, पत्र, पुष्प अने फल ए चार पदार्थों
सूचित कर छे अकुरादिनु स्वरूप ललितविस्तरामा आ
प्रमाण छे-“ वपन धर्मबीजस्थ, सत्प्रशसादितदू-
गतम् । तद्धिताथकुरादि स्यात्फलासिद्धिस्तु निर्वृतिः
॥१॥ चिंतासच्छ्रुत्यनुष्ठान-देवमानुषसपद । क्रमेणा-
कुरसत्फाट-नालपुष्पसमा मताः ” ॥ २ ॥ “ सत्पुरु-
षोर्ना प्रशसा ते बीज, धर्मेनु चिंतवन-विचार करबो ते अकुर
विगेर अने सिद्धिनी प्राप्ति ते फल ” अथवा-“ धर्मेनु
चिंतवन ए अकुरा समान, धर्मेनु श्रवण करबु ए झाडा समान,
धर्मेनु ग्राहण ए नाल समान तथा परपराए ते धर्मसाधनधी
देव, मनुष्यनी सिद्धि पामबी ए पुण्यतुल्य मानेल छे ” मोक्ष
ते फलतुल्य जाणयु अही बीज बे प्रकारनु होय छे जेने रोप-
वाधी फटादि प्राप्त थाय ते अने जेने रोप्या पछी निष्फल
बाय ते, तेप ‘ धर्मप्रशसा ’ नामक बीजम। पण अद्भुत
शक्ति होवाधी उत्तरोत्तर फल विगेरे प्राप्त थाय छे, कारण के-
आ ‘ धर्मप्रशसा ’ ने शास्त्रकर्त्ता पुण्यानुषीपुण्यनु कारण
कहे छे. “ पुण्यमनुबध्नातीत्येव शीलमिति पुण्यानु-
पाधि तच्च तत्पुण्य च पुण्यानुवाधिपुण्य ॥ ” जे पुण्य कर्मा
पछी अनुक्रमे पुण्यकर्मानो प्रवाह चाल्या करे, यावत् जे पुण्य

સર્વયા કર્મોની નિર્જરા કરાત્રી પદ્ધતિ જ આત્માથી અલગ થાય
 આ પ્રમાણે પુણ્યાનુબધી પુણ્યપત્ની વ્યારણ્યા કદી છે, ઇટલે
 ધર્મ અને સદાચારની પ્રશસા કરવાથી પ્રશસા કરનાર ઉત્તરો-
 ત્તર પુણ્યકાર્યોની પરપરા જ હસ્તગત કરે છે આ જ હેતુથી
 સૂરિજીએ શુદ્ધ ઇયા ‘ જનપ્રિયત્વ ’ નામક પાષમા ગુણને ધર્મ-
 સિદ્ધિના ફલ આપનાર તરીકે વર્ણવ્યો પુણ્યાનુબધીપુણ્ય
 માટે જ હર્ષિમદ્ગુરુશ્વરજી વદે છે કે—“ શુભાનુબન્ધ્યતઃ
 પુણ્ય, કર્તવ્ય સર્વથા નરૈઃ । યત્પ્રભાવાદપાતિન્યો,
 જાયતે સર્વસપદઃ ” ॥ ૧ ॥ સુદર મહેલમા રહનાર
 અધિક સુન્દર મહેલમા નિગાસાર્થ જાય તેમ જ પુણ્યના પ્રમાણથી
 મનુષ્યો ઉત્તરોત્તર અધિક સમૃદ્ધિઓને પામે છે. અતણ્ય
 ગુણાનુબધી ઇશુ પુણ્ય ભવિક આત્માઓ સર્વથા સ્વાર્જન કમ્બુ
 ઉચિત છે, કારણ કે જ પુણ્યના પ્રમાણથી નાજ નહીં પામ
 નારી ઇવા સર્વ સપત્તિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. ” પુણ્યાનુબધીપુણ્યના
 કારણો પ્રયક્તાર્થ અટકમા આ પ્રમાણે વદ્યા છે—“ દયા
 મૂતેપુ વૈરાગ્ય, વિધિવદ્ગુરુપૂજનમ્ । વિશુદ્ધા શીલ-
 ઘૃત્તિશ્ચ, પુણ્ય પુણ્યાનુબન્ધ્યદઃ ” ॥ ૧ ॥ ઇકેન્દ્રિયથી
 પર્વેન્દ્રિય પર્યંત જીવોપર દયા, વૈરાગ્ય, વિધિપૂર્વક ગુરુજનોની
 પૂજા, વિશુદ્ધ ઇટલે ઇવિન્ન મદાચારો—આ કારણોથી પુણ્યાનુ-
 બધીપુણ્ય પ્રધાય છે ”

જ રીતે પરપરા ધર્મસિદ્ધિ અને તેના ફલો આપવાથી
 ‘ જનપ્રિયત્વ ’ નામે પાડ્યો ગુણ ‘ ધર્મતત્ત્વ ’ ના લક્ષણ

सरीके योग्य अने सुसंबद्ध कथो भारार्थ ए के-उपर कहल चारित्र्यवर्तनी क्रियाओ मरसापात्र धार्याही सदागरी शुद्ध-वर्तन होवापी लोकोने हानि न थाय तेरी मटचि आदरवायी हास्य अने निंदा न घने तेषु आगरण करवायी पोते 'जन मिय' बनवा साये परने अनुकरणीय चारित्र्यद्वारा स्वपर उभयने धर्ममिद्विकारक घने छे अतएव आ लक्षणयी धर्म पामेल धर्मी आत्माया 'धर्मतत्त्व' नी प्राप्ति थइ छे के नहीं एषु अनुगान सुंदर रीते करी शक्य छे

उपर कहा प्रमाणे 'धर्मतत्त्व' ना पाच लक्षणो पाच श्लोकयी ग्रयस्तीए विस्तारवा बताव्या, ने पग्यी तेनु स्वरूप समजाव्या पछी निरुकी काइ पण आत्मा धर्मीओनी परीक्षा करवा जरूर समर्थ थाय एमा सदेह नयी, तथापि विशिष्ट परीक्षा माटे करा ग्रयस्ती तना धर्मी आत्मायां विशिष्ट दोषो जेना के त्रिपदपणा विरेनेओ जरूर अभाव होय ते समजाववा माटे दृष्टांतपूर्वक आदि दोषोनु विस्तृत स्वरूप दर्शावे छे—

आरोग्ये सति यद्वद्

व्याधिविकारा भवन्ति नो पुसाम् ।

तद्वद्धर्मरोग्ये

पापविकारा अपि ज्ञेया ॥ ४-८ ॥

मूलार्थ—आरोग्यता-रोगनो अभाव थया पछी जेम मनुष्यने काइ पण व्याधि सबधी विकारो उद्भवता नथी

તેમજ ધર્મ સત્ત્વી આરોગ્યતા મળ્યા પછી પાપરૂપ વિકારોનો જન્મ થતો નથી.

“સ્પષ્ટીકરણ”

આરોગ્યતા પડતો તદુરસ્તીપણુ, રોગનો અભાવ, પડતો તદુરસ્તીપણામા વ્યાધિઓ જન્મે તો તદુરસ્તીપણુ ન ફહે-વાય, કારણ કે તદુરસ્તીપણુ તથા વ્યાધિઓ એ બંનેને પરસ્પર પ્રતિવધક પ્રતિવધ્યમાવ છે, તે જ પ્રમાણે પ્રથમ જણાવેલ પાંચ લક્ષણ વિશિષ્ટ ‘ ધર્મતત્ત્વ ’ પામ્યા પછી પાપવિકારો જેનું સ્વરૂપ અથર્તા નીચે જણાવે છે તે કદાપિ ઉદ્ભવે નહીં અર્થાત્ એ પાપવિકારોન વધ કરનાર ચપરોક્ત ધર્મતત્ત્વરૂપ આરોગ્યતા જાણવી. આ શ્લોકના પૂર્વ ભાગમા અથર્તાએ દૃષ્ટાત આપ્યું અને ઉત્તરભાગમા દાર્શનિકની ઘટના ફરી છે પરમાર્થ એ કે-આરોગ્યતાની સામે ધર્મારોગ્યતા અને વ્યાધિરિક્તા રોની સામે પાપવિકારો એ પ્રમાણે દૃષ્ટાત દાષ્ટાતિક્તની ઘટના સમજવી

ધર્મતત્ત્વના પ્રભાવથી જે જે પાપવિકારોનો નાશ થાય અથવા ઉદ્ભવે નહીં તેનું સ્વરૂપ અથર્તા વિસ્તારથી દર્શાવે છે.

તન્નાસ્ય ત્રિપયતૃણા

પ્રભવત્યુચ્ચૈર્ન દૃષ્ટિસમ્મોહ. ।

અરુચિર્ન ધર્મપથ્યે

ન ચ પાપા ક્રોધકઙ્કૃતિઃ ॥ ૪-૯ ॥

मूलार्थ—आ धर्मतत्त्व पामेल मनुष्यन अतिगाढ विषय-
तृष्णा उद्भवती नथी तेमज दृष्टिमोह पण पराभव करी
शक्तो नथी, अने धर्मरूपी पथ्य पर अरुचि आनती नथी,
एव पापीष्ट क्रोधनी खुजलीओ के जेनाथा धर्म-धननो नाश
थाय ते पण आविर्भाव पापती नथी

“स्पष्टीकरण”

आ श्लोकधी मूलकर्ता धर्मतत्त्व पाम्या पछी तेना
प्रभावधी शुभ आत्मान क्या क्या पापविकारो उद्भवता
नथी तेनो केवल नामनिर्देश दर्शाये छे, कारण के नाम
निर्देश कया पछी विशेष स्वरूप रहवाना सुगमना थाय उपर
धर्मतत्त्वना प्रभावधी पांच विशिष्ट गुणोनो लाभ थाय एव
विधिमुखे प्रतिपादन कर्युं, हव निषेधमुखे दोषो न उद्भवे ते
अहीं जगाये छे जो के गुणप्राप्ति जणाव्या पछी दोषाभाव
थयानु अर्थापत्तियी ज लभ्य छे, एटले करी दोषाभावतु स्वरूप
कहुनु नाइदत परीक्षा जेवु ज गणाय, परतु अहीं विशिष्टता आ
समजवी के ज्या गुण अने दोषोनो परस्पर प्रतिवधक प्रति-
बध्यभाव सुघटित होय त्या ज उपरोक्त न्याय लागु थाय
दृष्टान्त तरीके शील अने व्यभिचार, दान तथा कृपणता विमे-
रेने तयाप्रकार अहीं पण उपरोक्त पांच गुणो अने आगल
कथन कराता पापविकारोन परस्पर प्रतिवधक प्रतिव्यभाव
नथी, अर्थात् उपरोक्त गुणप्राप्ति यया पछी गुण आगल
कथन कराता पापविकारो जागृतिन पामे छे. अतएव ग्रन्थकर्ताए
‘दोषाभाव’ स्वरूप व्यतिरेकमुखयी विस्तृतया भवाभिन्नपणे

સ્પષ્ટ કયન કર છે અન્યથા આ ' દોષાભાવ ' નુ ભિન્ન સ્વરૂપ દર્શાવવાની જરૂર નથી આ પાપવિકારો ગાઢ વિપયતૃષ્ણા ૧ દદિસપોહ ૨, ધર્મપથ્યમા અરુચિ ૩ અને ક્રોધકદૂતિ ૪ જાણવા આ ચાર વિકારોનુ વિશેષ સ્વરૂપ ગ્રથકર્તા પોતે જ વિસ્તારથી દર્શાવે છે અને અહીં નામમાત્રનુ જ સૂચન કર્યું.

પ્રથમ વિપયતૃષ્ણાનુ સૂચન જણાવે છે.

ગમ્યાગમ્યવિભાગ

ત્યક્ત્વા સર્વત્ર વર્તતે જન્તુ ।

વિપયેષ્વવિતૃષ્ણાત્મા

યતો ભૃશ વિપયતૃષ્ણેયમ્ ॥ ૪-૧૦ ॥

મૂલાર્થ—શ્રવણ, સ્પર્શ, રસ, રૂપ અને ગંધ એ પાંચ વિપયો છે આ વિપયોથી જેઓનો આત્મા સતોપ નથી પામ્યો તેવાઓ ગમ્ય અને અગમ્યના વિચક વિચાર્યા વગર ચાર તરફ ફાકા માર છે માટે અત્ય વિપયરાસનાની અપેક્ષા આ ગાઢ તૃષ્ણા ખાન ખૂલાવનાર હાવાથી આનુ નામ વિપયતૃષ્ણા નામે પાપવિકાર વિદ્વાનોએ કહ્યો.

“ સ્પષ્ટીકરણ ”

વિપયતૃષ્ણા નામ પ્રથમ પાપવિકારનુ સ્વરૂપ અહીં જણાવે છે તેમા મસારાન અંગે વિપયેચ્છાનો સર્વથા અભાવ માત્રો અજ્ઞાનીય છે અનાદિની ઉદયગત વિપયેચ્છા પૂર્ણ કરવાને જ સસાર સસારીઓ રહે છે, આથી અહીં

विषयतृष्णाने ये विभागमा वहेची शक्ताय* एक साधारण विषय-
 तृष्णा अन् वीजी अगाधारण अतिविषयतृष्णा अग्रपि वझे
 विषयेच्छात्रोने पाप ज मानी छे तथा जे विषयेच्छानी पूर्णता
 करवाने आत्मा पोतानो विषेक अने मर्यादा तोडवापर्यंत नीची
 दशामा उत्तर नहीं तेमज इल्लोक परलोकना अकार्योधी सभय-
 पणें प्रवृत्ति आदर तेने साधारण विषयतृष्णा जणावी पापवि-
 कारना लक्षणार्था वाढिभूत माना छ, कारण के आ विषयेच्छा
 त्रतधारी जैना तथा सम्यक्त्वधारी आत्माआ पण एकाएक
 स्वर्गा शक्ता नथी अने परिणामे स्मरित साधवाने समर्थ
 थाय छे सम्यक्त्व पाव्या पछी मरतचक्रवर्ती चोसठ हजार
 राणीयो साथे भोगविलास करता हता चेडाराना, उदायी महा-
 राज, कृष्णवासुदेव अने श्रेणिकराजा विगेरना दृष्टातो शास्त्रमां
 मसिद्ध छे परमार्थ ए के-धर्म अने आत्महितनु साध्य अष्ट
 न यतु जोइए आ विषयेच्छा पण आसक्ति अन् अनासक्ति
 भेदोधी ये प्रकारनी जाणवी तीर्थस्वर विगेरना जीवो मति श्रुत-
 अर्वाधिज्ञानवत छतां जे अमुक उपों पर्यंत गृहवासमा रही राज-
 भोग, भोगविलासो सबता हता ते मात्र उदयगत कर्मोना फलोनी
 विचित्रता जाणीने तेना अनुभवार्थे ज भोगवता अर्थात् अना
 सक्तिपणें रह्या हता अने ज्यार कर्मोदय शात गयो पटले
 तुरतन वस्त्राचले लागेल् तृणनी माफक मर्व भोगनो त्याग
 करता तेमज नेमनाथप्रभुए कर्मोदय न होवायी गृहवास सेव्यो
 नहीं, ए ज अनासक्त विषयेच्छानी अवधि जाणवी वासुदेव,

चक्रवर्ती अने राजाओ रीरे धर्मस्वरूप जाण्या पट्टी, मन अने सर्माकन पाम्या पट्टी जे विलासादि सेवता ते अनासक्ति नहीं किन्तु ग्रामक्ति ज हती आ परधी समजवानु के जेगो निश्चयनी बातो करी, अध्यात्मनो डोळ घाली, तिथि के अतिथि, रात्रि के दिवस, स्वाद्य के अस्वाद्य, गम्य के अगम्यनो विचार वाजु पर भूरी विषयेच्छाओ-तृष्णाओ पूर्ण करामा ज लीन बनी, अन्यने अपने आसक्ति नहीं, मात्र कर्मोदयना लीये ज आ अपारी प्रवृत्तिओ चालु छे, जो आसक्तिपूर्वक चेष्टा होय तो ज पुन कर्मनो बंध पाय अतएव जिनेश्वरोए शास्त्रपा अव्यवमाण बन्ध मान्यो छे ए प्रमाणे समजावे छे तेओ प्रति अर्ही अने विशेष नहीं कहेवा मागता; पण आ लोकोए उपरना भेदो विचारवा तेमज पोतानी चेष्टाओ अनामक्तिपणानी छे (१) ए बात उपर दर्शित स्वरूपनी साथे विचारवी जेथी येवढा पापरथी पोताना आत्माने बचावी लेवाय

अने चालु श्लोकमा केवळ अतिविषयतृष्णानु स्वरूप प्रयत्कर्ता जणारे छे, जे विषयेच्छाना बलथी कोइ पण आत्मा भूढ अने विवेकमर्यादा रहित थाय. “कामान्धा न पश्यति” ए पाये कामीजनो काइ पण जोइ शके नहीं, एव परिणीत, अपरिणीत, घालविधवा, कया, रटा तथा बर्या गमे त्या गमन करे, स्व जाति तथा परजातिनो पण विचार जे करे नहीं, रात्रि-दिवसनो विभाग, तिथि-अतिथिनो विभाग पण जे जाळये नहीं, नितान्त

चेल मनुष्यने धर्मना साधनो तथा धर्मक्याथी उपलब्ध थाय ?
हेतु एके-तेने स्वप्ने पण स्थितनो विचार आववो अशक्य छे

आ स्थले रावणनु चरित्र हितार्थनि मनन करवा जेवुं छे
रावण एक समर्थ राजाधिराजनु पद धारवा साथे विराटाने
पण दकोर करनार महाप्रज्ञाशाली हतो, जेना बुद्धि-चातुर्य
आगत ग्रहस्पति सरीखाओ पण सबरु समान मनाया हता,
जेना दक्षना अने बलिष्ठता पासे दैत्यो तथा राक्षसो धरपर
कपित थना हता, जे नीतिशाली होइ प्रजानु वारमन्यभावधी
पालन करतो हतो, आबो समर्थ अने चतुर छना ज्यार
सीता प्रति तेनु मन ललचायु त्यारे ते सर्व भान भूला गयो,
स्वस्त्री के परस्त्री, कार्य के अकार्यनो विचार राखी नहीं, नितान्त
तेना जे पानपा दुपेळ थवा लाग्यो छेवटे पावनो, अनी-
तिनो, लोकलज्जानो, अपकीर्ति बिगेरेनो भय त्याग फरा
सीताने पोतान त्या उठावी लाग्यो अने तेनी साथे पोतानी
वासना तृप्त करवाने धनाये गोया खाधा. अतपा वासना पूरी
यइ नहीं, कोइनु मान्यु नहीं, सर्वथा भ्रष्ट ययो अने पोतानी
पाछळ जगत पर सदाने माटे अपकीर्तिनो पुत्र राखी गयो

आ सर्व स्थितियो उपर कहेल अतिविषयवृष्णाहुं ज
कार्य समजवु. अतएव ग्रंथकार आ वृष्णाने ' पापविकार '
गणी धर्मी आमामा आनो अभाव जणारे छे, तेम ज खास
श्लोकमा जणाव्यु छे के- ' विषयेष्ववितृष्णात्मा ' आ

તૃષ્ણાના ઉદયથી સર્વ આત્મા પણ સર્વદા વિષયોમા અતૃપ્ત જ રહે છે, પટલે ગમે તેવા સુન્દર અપ્રાપ્ય અને અલૌકિક ભોગ્ય પદાર્થો ઉપલબ્ધ થાય તો પણ અન્ય અન્ય વિષયો મેઢવવાને અભિલાષા જ રહે છે. આ હતુથી જ આ તૃષ્ણા ત્યાજ્ય ગણી અને આ તૃષ્ણાના ઉદયમા ઉપરોક્ત ' ધર્મતત્ત્વ ' પામવો દુર્લભ મતાન્યો.

એ દૃષ્ટિમોહ નામે ધીજા પાપવિકારનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરે છે.

યુગ્મતસ્તુલ્યે તત્ત્વે

સજ્ઞાભેદાગમાન્યથાદૃષ્ટિઃ ।

ભવતિ યતોઽસાવધમો—

દોષ સ્વલ્પ દૃષ્ટિસ્તમોહ ॥ ૪-૧૧ ॥

સૂત્રાર્થ—જેનું ફલ એક સરખું હોય એવા બે તાત્ત્વિક પદાર્થો છે, છતાં એ પદાર્થોને નામભેદથી અથવા પોતપોતાના આગમમા વતારેલ પ્રકારથી અન્યથાપણે માને એવા પ્રકારનો દોષ જેના પ્રલયી પ્રગટે તેને નિશ્ચયતમા વિદ્વાનો 'દૃષ્ટિસ્તમોહ' નામે ધીજો પાપવિકાર માને છે.

“ સ્પષ્ટીકરણ ”

પ્રથમ પાપવિકાર ' વિષયતૃષ્ણા ' જણાવી દેને 'દૃષ્ટિમોહ' નામે પાપવિકાર જણાવે છે અહીં ' વિષયતૃષ્ણા ' ના સ્વરૂપ પછી ' દૃષ્ટિસ્તમોહ ' નું સ્વરૂપ કયન કર્યું પણ પ્રથમ

‘દષ્ટિમોહ’ નું અને ત્યારવાદ વિષયતૃષ્ણાનું સ્વરૂપ એવો અનુક્રમ કેમ ન જણાવ્યો ? એ પ્રશ્ન સહજતયા પેઢા થાય છે. ઉત્તરમાં સમજવાનું કે—જે અહીં ચાર પાપવિકારો જણાયા તેમાં ઉત્પત્તિક્રમની અપેક્ષા બિચાર કરીએ તો પ્રથમ ક્રોધક્રૂરિ, ઘીંજો ધર્મપ્રત્યયા અરુચિ, ત્રીજો દષ્ટિમોહ અને ચતુર્થ વિષયતૃષ્ણા એ મમાણે પાપવિકારો હોય છે. ક્રોધથી ધર્મમાં અરુચિ, અરુચિથી દષ્ટિનો માદ અને દર્શનમોહ થયા પછી વિષયેચ્છા મગટે—આ ક્રમ છતાં યથાર્થતાએ યથામાત્રાન્ય ન્યાયે પડેલે સર્વથી પ્રથમ પદાર્થોનો પ્રથમ ન્યામ કરવો અને પછી પ્રધાન પ્રધાનનો અનુક્રમે ન્યામ કરવો એ રીતિ સ્વીકારી છે.

મૂલના ‘દષ્ટિમોહ’ નામે પદની ટીકામાં—“ દાષ્ટિઃ ધર્શન-આગમ-જિનમત તત્ર સમોહ સમૂહતા અન્યથોક્તસ્વાન્યથા પ્રતિપત્તિ ધર્શનસમોહઃ ” “ ધર્શન પડેલે આગમ-જિનમત તેમાં મૂહતા અર્થાત્ આગમમાં કહત વસ્તુને અન્યથાપણે સ્વીકારતી તેનું નામ ધર્શનમોહ જાણવું ” એ મમાણે વળે છે. આથી દષ્ટિ પડેલે પાન્યતા—યસ્તુપ્રતિપત્તિ તેમાં મતિની વ્યાકૂલતા તે જ દષ્ટિમોહનું સ્વરૂપ મમજવું અહીં દષ્ટિમોહ યસ્તુબોધમાં મુક્તવશ કરતી વસ્તુ-સ્વીકારના રાગમાં ભેંચી જાય છે, અને દષ્ટિરાગ અમુક વ્યક્તિમાં રાગ હપનાવી વ્યક્તિમેષ તરફ ભેંચી જાય છે. આથી જે પ્રેમ ધન્યા પછી અનેક અનર્થો નયા આત્મઅહિન વેઠવા છતાં આ રાગને સમજી મનુષ્ય પણ છોડી શકતો નથી.

અન્યથી તે તે આત્માઓ પાપન પાપરૂપ ન માતા કર્તવ્યકર્મ માને છે. આ જ દોષના કલથી ઉચ્ચ ભૂમિકાએ પહોંચેલ આત્માઓ ઉધે મુરે પદી અધોમાર્ગગામી ગયા છે જમાલી મદાવીર પ્રમુર્થી હલદો ધયો, ત્રૈરાશિક્ષ્યત પ્રરૂપક સઘ આનાર્ય અને ભગવતના મિદ્ધાન્તથી હલદો ચાલ્યો ધિગેરે ' દષ્ટિસમોહના ' સામ્રાજ્યનો જ પ્રમાન કર્યો છે.

અથવા પ્રકારાતરે દષ્ટિમોહનુ સ્વરૂપ જાણયું ' ગુણતઃ ' એ પદનો ભાવ અન્યવચનમાં જ અર્થ લેવો, અર્થાત્ જ ક્રિયાઓ સુલ્પ હોય, તેના કર્તાઓ અને જણ એકસરખા પરિણામવાલા હોય અગર યદ્દે ક્રિયાઓ સમાન ભાવવાલી હોય છતાં તેમા નામસેથી અથવા આગમવચનથી પૂર્વે રહેલ ત્રૈદિકોની યદ્દ-હિંસાની માફક એકને પાપરૂપ માનવી અને અન્યને કર્તવ્ય-કર્મ તરીકે માનવા આ લક્ષણ જે પ્રવૃત્તિમાં સુઘટિત થાય તે દષ્ટિસમોહ જાણ્યો અને જે ક્રિયા ઉપરાંત દષ્ટિયે મરણી હોય, તેમા પ્રયત્ન કરનાર પણ ઉપરાંત ઽષ્ટિયે પાપ આચરણ કરતો દેખાય છતાં પરિણામની ધારા મિત્ર જ-મિત્ર હોય, તે ક્રિયામાં પોતાનો ચર્ચિત્વ સ્વાર્થ ન હોય તેમજ ક્રિયાજન્ય ફલની ઇચ્છા પોતાના માટે રાખતો ન હોય કિન્તુ ધર્મસંરક્ષણ મુદ્દિ જ હોય સો તે ક્રિયા પાપરૂપ દેસામાં છતાં તેના કર્તાને નિતાન્ત કર્મ નિર્જરા અને શુભવધ જ થાય, પરંતુ પાપ લાગે નહીં દષ્ટાન તરીકે જ માણસ, કુટુમ્બ સ્ત્રી, પુત્ર અને ધન આદિની લાલસાથી વ્યાપાર, રોતી, બ્યાજ, આમસરક્ષણ આદિ કરતો હોય, અને

એક મનુષ્ય કેવલ ધર્મના માટે હાટ, હવેલી, બ્યાજ, આમ-
 મરણાળ અને સુવર્ણાદિનો સત્ત્વ કરતો હોય-આ વેળા પહે-
 લાને સ્વાર્થ, તુષ્ણા, લોભ અને પાપબુદ્ધિ હોવાથી તેને આરમ
 જન્ય પાપરૂપ અગરય થાય છે, કારણ એ કે સ્વાર્થને માટે સ્ત્રી
 આદિના મોહના લીધે આરમાદિ સેવનારમા કદાપિ તે તે
 આરમાદિમા શુભ પરિણામ સંભવતો નથી, જ્યારે ગોંગામા
 સ્વાર્થ, લોભ અને દુષ્ટ પરિણામો ન હોવાથી કેવલ ધર્મ તથા
 શાસનનો અપૂર્વ ભક્તિ હોવાથી શુભ પરિણામ સંભવે છે.
 એટલે તેનું શુભરૂપ જ થાય એ જ વાત શાસ્ત્રોમા વિસ્તારથી જ
 મશ્હોર પૂર્વક જણાવી છે

ફરી આ ત્રિપયમા અહીં શ્રીમાન્ યશોવિજયની લખાધ્યા
 યની ત્રીનો પ્રકાર દર્શાવે છે.—‘ ગુણતઃ શબ્દાર્થતસ્તુલ્યે
 તદ્વે હિંસાધીના ’ ગુણર્થ-શબ્દાર્થર્થ હિંસાદિનું સ્વરૂપ
 સમાન હોય પરંતુ નામમેદથી પોતપોતાના શાસ્ત્રોમા ભિન્ન ભિન્ન
 શબ્દોથી દર્શાવેલ હોય માગાય એ કે-સર્વ દર્શનસારોષ
 પોતપોતાના મતોમા હિંસાદિનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ જણાવી તેનો નિષેધ
 દર્શાવે છે, એવ જોનો પણ હિંસાદિનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ કર્યા પછી
 તેના ત્યાગ માટે મહાગ્રંથ શબ્દ, પાતજલ અમરણ શબ્દ, ચૌદો
 નિયમ શબ્દ વહે છે એટલે માત્ર અહીં નામમેદ સિવાય અન્ય
 કંઈ તત્ત્વ નથી વસ્તુતઃ મહાગ્રંથ, અકરણ અને નિયમ એ
 ત્રણનો એક જ માત્ર શબ્દ-વ્યુત્પત્તિ કરવાથી ઉપસ્થિત થાય
 છે, તથાપિ મહાગ્રંથ કથનકર્તા અમારુ જૈનાગમ સુદર છે, અરુ-

न थाय, प्रमाद आहो आने अथवा निद्रा गिरेर अनक विघ्नो
 खडा थाय तेमज निवृत्ति नयी, व्यसथा बहु छे एम कही
 धर्मश्रवण न करे अने शृंगाररसनी, विरहानी, हास्यनी, बिला-
 सोना ज्या कथाओ थती होय त्या उत्साहथी जाय, निद्रा के प्रमाद
 नडे नहीं, व्यसथानो पक्ष विचार आवे नहीं, बड़ी नाटको,
 सिनेमोटोग्राफ आदि देखवा पाटे पैमानो व्यय करा गाड प्रेमथी
 गमन कर, अ्यार धर्मश्रवण करवान काइ प्रेरणा कर तो 'एमा
 शु साभळवानु छे ? आपणे जाणीए छीए तेमा काइ नखु नथी'
 अथवा 'अत्पार धर्मश्रवणनो समय नथी, अवस्था थया पछी
 घणु माभलीशु' इत्यादि कथन करी धर्मश्रवणमा अनादरभाव
 उपजवो ते, बड़ी रमणीरम मोजशोखमा लीनता राखवी अने
 तत्त्वभूतप दार्थोमा, आत्मद्वितमा, नि श्रेयसमार्गमा जे प्यार उप-
 छवो जोडए ते न उपने किन्तु ते रसना आस्वादनभावमा
 परागमुपपणु मगटनु ते धर्मपथना अरुचिना प्रकारो छे फरी
 जेना सगति करवाथी आत्माना गुणो आविर्भूत थाय, अना
 दिनी कुटेवो मटी जाय, दुकमा जाट्य धियो हरति सिंचति
 धाचि सत्य, मानोज्ञति दिशति पापमपाकरोति ।
 चेतः प्रसादयति दिक्षु तनोति कीर्ति, सत्सगतिः
 कथय किं न करोति पुसाम् ? ॥१॥ " बुद्धिनी जडतानी
 नाश कर, वाचापा सत्यरसनु सिंचन करे, मानयोग्य उन्नत
 दिशानु दर्शनकरावे, पापने दूर करे, चित्तुने ॥ करे
 अने धोतरफ कीर्तिनो वधारो ॥ ॥
 शु शु गमो नथी करती ? "

ભાવાર્થ એ કે—સત્સગતિ જગતના ઉચામા ઉચા સર્વ લાભો પ્રાપ્ત કરાવે છે આવી સજ્જનસગતિના સસર્ગમાં રહેવાને ચિત્ત પ્રેરાય નહીં, કિન્તુ જેના સગથી દુર્ગુણો, પાપમતિ, કુવ્યસનો અને નિકૃષ્ટ પરિણામો મળે તેવી સગતિ કરવાને ચિત્ત ગંજી યાય—આ લક્ષણોને ગાઢકર્તા ‘ ધર્મપથ્યની અરુચી ’ નામે ઝીંજી પાપવિકાર ગણાવે છે આ પાપવિકારના થલથી આત્મા ધર્મામૃતનું પાન કદાપિ અનુભવી શકતો નથી અને તેથી આત્મહિત સમજવાને હતમાગ્ય રહે છે આ શ્લોકમાં ઉપર વહ્યા પ્રમાણે ધર્મશ્રવણમાં અનાદરભાવ, તત્ત્વરસાસ્વાદમાં વિમુગ્ધતા, સજ્જનોની અસગતિ જે તર્જાઈયા તે ‘ ધર્મપથ્યની અરુચિ ’ વિવેકીઓને બ્રોઢાલવા માટે આ રૂઝ લિંગો જણાવ્યા છે, કારણ કે આ લિંગોને જાણ્યા પછી સ્વચ્ચાત્મા અને પરમાત્માના અગે ‘ ધર્મપથ્યની અરુચિ ’ વિવેકીઆ રસાવર વિચારી શકે, તેમજ તેનો વિચાર કર્યા પછી આત્માને હિતમાર્ગથી ભ્રષ્ટ થતો થવાથી શકે

હવે ‘ ક્રોધકટૂતિ ’ જાણવાનો ઉપાય જણાવે છે—

સત્યેતરદોષશ્રુતિ—

ભાવાદન્તર્વાહિશ્ચ યત્સ્ફુરણમ્ ।

અવિચાર્ય કાર્યતત્ત્વ

તચ્ચિહ્ન ક્રોધકટૂતે ॥ ૪-૧૩ ॥

મુદ્ધાર્થ—સત્ય અને અસત્ય દોષો પડ્યો યથાસ્થિત

દોષ અથવા અસદ્મૂલ દોષો પરમુલ્લેખી ગણાવરી અતઃકરણમા જે વિકાર ઉદ્ભવે અને પછી યાત્રા આકૃતિદ્વારા તે વિકારો પ્રત્યક્ષ દેખાય તેમજ આ વિકારથી પરમાર્થ કાર્યતત્ત્વનો વિચાર યાત્રા પર રહે તે માટે આ વિકારને ક્રોધક્રૂરૂતીનું ચિહ્ન કહ્યું છે.

“ સ્પષ્ટીકરણ ”

જે કારણોથી આત્માની સમધારણ મરુતિ-મયસ્યભાવનો વિકાર થાય અને આત્મા સ્વભાવથી હલતો ચાલે કે જે સમયે શરીરના પ્રત્યેક અવયવો આવેશમય જણાય તે વિકારને શાસ્ત્રકર્તા ક્રોધવિકાર જણાવે છે. આ વિકાર ઉદ્ભવવાના અનેક ગોણ-મુખ્ય કારણો ગણાવ્યા છે. ઘણી વ્યક્તિઓ ચીઢિયાતું સ્વભાવના લીધે જે વચ્ચે કોઈ પણ ચીઢિયાપણાનું યાગ્ય ઉદ્ભવ કરે એટલે ચીઢાઈને આવેશમય મવિકારી થને છે. બ્યારે યાજાઓ પોતાની માનલોલુપી મુદ્દિના લીધે માનપ્રાપ્તિમા અતરાય આવતો દેરે એટલે સવિકારી થાય છે. અન્ય વ્યક્તિઓ અણસમજના કારણોથી ક્રોધી થને છે. કેટલાકો હાસ્યસ્વ-ભાવથી, કેટલાક કોતુહલપણાને લીધે એમ વિચિત્ર કારણો આવેશ ઉદ્ભવવાના અનુભવાય છે. અહીં ક્રોધક્રૂરૂતીનાં જે કારણો કહેશે તે માત્ર કાંઈક સમજી અને વિવેકીજનને જે કારણોથી ક્રોધ પ્રગટે તે જ જાણવા અવિવેકી તથા અક્લ વિનાના લોકોને ઉપરોક્ત કારણોથી ક્રોધ ઉદ્ભવે છે, તો પણ અહીં જે કારણો દર્શાવે છે તેમા તે કારણોનો અતર્પાત્ર યત્રાર્થી ઉપરોક્ત કારણો અહીં દર્શાવ્યા નથી, અને મથદર્શિત

कारणो परा छे के जे कारणो बाल, मध्यम अने प्राज्ञ
ए त्रणे वर्गमा घटी शके, तेमज ' दमरु मणि ' न्याये
प्रथम गुणस्वरूप कथा पछी दोषस्वरूप अने न्यारपछी फरी
विशिष्ट गुणस्वरूप जणाव्यु होवायी आ दोष त्रणे वर्गमा
लागु यइ शके छे आयी उपरोक्त क्रोधना कारणो अर्हाँ केम
न जणाव्या तेनो खुलासो यइ गयो मध्यम जनोने नोष
शायी उपजे ते आ प्रकारे जाण्यु—' सत्येतरदोषश्रुति-
भावादन्तर्बहिश्च यत्स्फुरण ' सद्भूत दोषो सामान्यायी
अने आरोपित दोषो सामञ्जसायी अतरगमा जे विकारो
उद्भवे ने तेथी बाधाकृतिमा विकारो तरी आये. परमार्थ ए क-
र्षदोषधी अगर अनादि अव्यासबलधी अथवा अमुक
सयोगोधी सुदर प्रवृत्ति छोडी थोडु या वधारे जे काइ असुदर
आचरण कर्तु होय अथवा अन्यने नुकसान थाय तेथी क्रिया
सेवी होय, जे परथी बालनीवो, प्राकृत लोको लोकसमूहमा
अगर अमुक व्यक्ति समीपे ते ते दोषो जाहेर करे, निंदा करे,
मानहान कर आ हेतुधी विवेकीओ पोताना दोषनो विचार
अने प्राकृत जनस्वभाव न विचारता—भान पोताने पारनारने न
करदता टैफालाने या पत्यरने करदवा दोडे तेम—प्राकृत घाल-
जीवोनी सामे मध्यस्थभाव मूकी उग्रतानु रूप हृदयमा धारण
करे. पछी असद्भूत वर्तन, आवेशनी नजर, शरीरना
प्रत्येक अवयवोमा तेजस्वीपणु अंगीकार करे तेमज पोतानामा
कोइ विरुद्ध दोष न होय, मिथ्या आचरण यहु न होय तेमज

અન્યને નુકશાન થાય તરીકે ત્રિપા તથાપ આતરી ન હોય છતા
 પણ સમજગની સ્વામીના કારણથી, રૂપ્યાનુદિયી, ચાલસ્તમા-
 ને લીધે વિવેકીઓની સુદર ત્રિપાને પણ અસુદર ત્રિપા મારી
 વધુમા સ્વોટા દોષો આરોપી ચાલજીવો વિવેકીઓને નિંદે, તેઓ
 પર રૂપ્યા કરે, દસઠા પાટના માટે અનેક પ્રયત્નો કરે અતઃ
 મર્દદરિયે વૈરાગ્યશત્રુમા કહ્યું છે કે- ' ગુણે ચલભય '
 સજ્જનોને સ્વગુણના અંગે નિત્ય ચલનનોનો ભય રહ
 છે, તેમનું પ્રત્યક્ષ પણ કહ્યું છે- " ન વિના પરવાદેન,
 દૃષ્ટો મયતિ દુર્જન । કાક સર્વમરસાન્, પીત્યા,
 વિના મેધ્ય ન તૃપ્યતિ " ॥ ૧ ॥ દુર્જનો સજ્જનોની
 નિંદા વિના પ્રસન્ન થતા નથી, કારણ કે કાગડો સર્વ રસનું
 આસ્વાદન કર્યા પછી વિષામજ્જય વિના તૃપ્ત થતો નથી "
 આ જ હેતુઓથી વિવેકીઓ હૃદયમા રાગ્ર થઈ યાદ્યમાકારોમા
 ક્રોધનું રૂપ ધારણ કરે છે અને વસ્તુતત્ત્વનો વિચાર પરા ભૂલી
 જાય છે ક્રોધનો એ સ્વભાવ જ છે કે પોતાના હૃદયથી વિવે
 કીઓને પણ માનમૂલ્યા કરે છે પરિણામે આ ક્રોધ વ્યથા
 સર્વથા વિવેકીઓ વિવેકશ્રદ્ધ થયા સાથે વસ્તુતત્ત્વના વિચારથી
 વિહીન થાય છે, યાત્ર ચક્ષોવિજયજી મહારાજ આ હૃ
 મૂત ક્રોધના ચિહ્નોને આપાનુ અત્યત અહિત કરનાર, દુર્ગ
 તિના કડુક ફલને અર્પનાર અને અમાયોને જન્મ ' આપનાર
 એવા ક્રોધના દુષ્ટિમારો ઉપરોક્ત કારણોથી શરીરના પ્રત્યેક
 ભાગમા વ્યથમજનોને ઉપજે છે એમ સ્પષ્ટ જાહેર કરે છે

૫ રીતે અહીં મધ્યમ જનોને ક્રોધ ઉદ્ભવવાના સદ્ભૂતદોષધર્મણ
 ૧, આરોપિતદોષ અથવા અસદ્ભૂતદોષશ્રવણ ૨ અને કાર્ય-
 તત્ત્વનો નિર્વિચાર ૩ ૫ યાજી કારણો દર્શાવ્યા છે, તેમા
 બાલજીવોને જે જે કારણોથી ક્રોધ ઉદ્ભવે છે તે કારણો
 ઘટ્ટવા અહીં દર્શિત કાર્યતત્ત્વનો નિર્વિચાર નામના ત્રીજા કારણમા
 અતર્ગત થઈ શકે છે

ઉપર દર્શિત કારણોથી અને મધ્યમ દર્શિત કોઈ પણ
 કારણોથી છદ્મસ્થભાવને લીધે અચરા વસ્તુવોધની ભ્રામીના
 લીધે ક્રોધવિકારો જનતાને ઉદ્ભવ ૫ સાહજિક છે, તથાપિ
 ક્રોધના ઉદયને ટાલવા માટે અને ઉદ્ભવ થવા ન પામે તે સારુ
 તેમન પશ્ચાત્તાપ કરવા અર્થે શાસ્ત્રકર્તાએ અનેક માર્ગો કહ્યા છે
 આ કારણો અમે આગળ ઉપર પાંચ પ્રકારની ક્ષમાના સ્વરૂપ
 વાલ્વતે વિસ્તારથી પઢ્યા છે, તે વિવેકીઓએ સ્વાસ વિચારવા
 અને તેનું અનુકરણ કરવાને દત્તચિત્ત થવું ૫ વધાર ઉચિત છે

૫ રીતે વિષયવૃત્તિ ૧, દષ્ટિમોહ ૨, ધર્મપ્રત્યક્ષ અરુચિ ૩
 અને ક્રોધકદ્વતિ ૪ ૫ ચાર વાપવિકારોનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ કહી
 ધર્મી આત્મામા આ વિકારો ન હોય એમ વ્યતિરેક મુલ્યથી તેનો
 અભાવ જણાવ્યો. હવે અહીં ઉપસહાર કરતા તે જ વાતનો
 નિર્દેશ કરી ફરી ધર્મતત્ત્વ પામ્યા પછી ધર્મની ઉચ્ચ ભૂમિમાટે
 આરુઢ થયેલા આત્માઓને ધર્મતત્ત્વના પ્રભાવથી વિશિષ્ટ

मैत्र्यादि गुणो प्राप्त याय छे, ए वातनो सामान्य निर्देश
अपेक्षता कहे छे.

एते पापविकारा

न प्रभवत्यस्य धीमत. सतत ।

धर्माभूतप्रभावाद्

भवति मैत्र्यादयश्च गुणा. ॥ ४-१४ ॥

मूलार्थ—उपर जे पापविकारो जखाव्या ते पापविकारो
धर्मतरफ पामेल आ बुद्धिवान् आत्मान निरतर उद्भवता नथी,
तेमज धर्मरूपी अभूतपानना प्रभावधी मैत्री १, प्रमोद २,
करुणा ३ अने अभ्यस्य ४ ए चार गुणो अवश्य उत्पन्न
याय छे

“ स्पष्टीकरण ”

विशिष्ट रसायण खाधा पछी रोगादि विकारो खानारन
उत्पन्न भता नथी, एव पूर्वे कदा प्रमाणो गुणादिकला उपदेशधी
अथवा यथाभव्यत्वना परिपाकधी. ‘ धर्मतत्त्व ’ नो आधिभाषि
थया पछी आगल जे पापविकारोनु विस्तृत स्वरूप अमे कही
गया ते अनादिना अभ्यस्त पापविकारोनु बहुत फल अने
तेनु यथास्थित स्वरूप समजवाधी, तेमज तेनो अनुभव-स्मरणी
जागृत होवाधी, अतएव मारु अभ्यास दुर्लभ एव धर्मतत्त्व
‘ फरीन विनाश न पावो ’ ए रीते समयपणे आ धर्मी आत्माओ

મટલિ કરે છે. શ્રી કારણર્થી શ્રી મતિમાન્ આત્માને તે પાપવિકારો કરીને કંદોપિ સદ્મર્ચતા નથી, યાવત્ ધર્મામૃતપાનના પ્રભાવથી મૈત્રી આદિ ચાર માત્રનાઓ અવશ્ય ઉપજે છે. અહીં અમૃત સ્વાધા પછી સ્વાનારને જન્મ-મરણ કરવા પડતો નથી તેમ 'ધર્મ' ને પણ અહીં અમૃત સમાન ગણ્યો છે, કારણ કે 'ધર્મ' આત્માના સત્યાર્થ પછી અને આત્મા ધર્મ સાથે અમેદમાધ પામ્યા પછી જન્મ-મરણાદિ પ્રપંચોને કરતો નથી માટે ધર્મને શાસ્ત્રકર્તાએ અમૃતરૂપે જણાવ્યો. એવું અમૃત સ્વાનારને અનેક નૂતન સુત્તમ ગુણો પણ પ્રાપ્ત થાય છે તેમ ધર્મ પામનાર પણ અહીં તેના પ્રભાવથી પોતાની સુંદર માન્યતાને સત્ત્વમતીતિને સ્થિર ધનાવનાર મૈત્રી આદિ ચાર પવિત્ર બુદ્ધિઓને પ્રાપ્ત કરે છે. આજ હાલથી શાસ્ત્રકર્તાએ અમૃત સાથે ધર્મની તુલ્યતા કરી યયોચિત ઉપમાલંકાર લખાવ્યો શ્રીમાન્ યજ્ઞોષિજપજી ઉપાધ્યાયજી સ્વકૃત ટીકામાં મૈત્રી આદિ ચાર ગુણોને ધર્મના અભ્યાસગુણરૂપ લિંગો જણાવે છે, અર્થાત્ ત્રિશિષ્ટ ધર્માભ્યાસદ્વારા આત્માને એકાત ધર્મયય ધનાવનોરા' આ ચાર ગુણો છે નિદાન ૧-ક-આ ગુણો' સદ્મર્ચ્યા પછી આત્મા' કંદોપિ ધર્મસ્રષ્ટ વનતો નથી ઉપરોક્તે દોષનો અભાવ' યથાધી' ધર્મતત્ત્વ આત્મા પામ્યો એવું અનુમાન બુદ્ધિમાનો કરી શકે અને પામેલા ધર્મતત્ત્વની સત્ત્વતા તથા બુદ્ધિ કરવાને અવશ્યમેવ મૈત્રી આદિ ગુણોનો અભ્યાસ ધર્મી કરેલો જોડે આ હર્તુથી આ ગુણો આભ્યાસિર્ક ગુણી છે એવો શ્રીમાન્ ઉપાધ્યાયજીના

કયનનો ભાવ છે અથવા બાલ, મધ્યમ, યુધ્ધ ઇ શ્રણ ધર્મના અધિકારી સર્વો શાસ્ત્રકર્તાઈ કથા છે. બાલજીવો ધર્મ પામ્યા પછી ઔદાર્યના આદિ મદ્ગુણોને પ્રાપ્ત કર છે અને મધ્યમ જનો ઔદાર્યતાદિ ગુણો પામ્યા સાથે વિષયતૃષ્ણા આદિ પાપ-વિકારોને દૂર કર છે અર્થાત્ મધ્યમ જનો બાલજીવોની અપેક્ષા ધર્મની ઉચ્ચ ભૂમિકા પહોંચી ગયા હોવાથી ગુણની શ્રેણી પણ તેઓને વધે જ છે, ત્યારે બાલજીવો ધર્મ પામ્યા પછી તેના પ્રભાવથી ઔદાર્યતા આદિ ગુણો પામ્યા હોય પણ વિષય તૃષ્ણા આદિનો નાશ ન થયો હોય વટલે તેઓ અદ્યાપિ ધર્મની પ્રથમ ભૂમિકા જ સ્થિર છે, અને યુદ્ધ જનો ઘસે ભૂમિકાને પસાર કરી ત્રીજી ભૂમિકા પહોંચી જાય છે. યાદે તેઓ ધર્મનેની અપેક્ષા વિશિષ્ટ ધર્મતત્ત્વ પામ્યા હોવાથી વિશિષ્ટ ધર્મતત્ત્વના લિંગ તરીકે મૈત્રી આદિ ઉચ્ચતર આભ્યાસિક ગુણો પ્રાપ્ત કરે છે. નિદાન ઇ કે-જેમ જેમ લાઇન વધતી જાય તેમ તેમ ઉચ્ચરોચ્ચર ગુણની સ્થિતિ પણ પણ પછી ઇક ઉચ્ચતર બનતી જાય છે આ પ્રકાર બાલ, મધ્યમ અને યુધ્ધ ઇ શ્રણ વર્ગ સ્વયં ધર્મતત્ત્વનો વિષય-વિમાગ પાઠવાથી પ્રથમ સામાન્ય ગુણો, પછી વિશિષ્ટ ટોપાભાવ અને ત્યારપછી પ્રકૃષ્ટ ગુણો ઇ પ્રમાણે પ્રયકર્તાઈ જે અનુનમ દર્શાવ્યો છે તેનુ તત્ત્વ ચર્ચાર્યતયા સમજાશે.

‘ મૈત્રી ’ વિગેરે ચાર ગુણોનુ લક્ષણ હવે જણાવે છે

પરાહિતચિન્તા મૈત્રી

પરદુ સ્વવિનાશિની તથા કરુણા ।

परसुखतुष्टिर्मुदिता

परदोषोपेक्षणमुपेक्षा ॥ ४-१५ ॥

मूलार्थ—अन्य आत्माओ पोतालु हित केम पामे एम विचारतु ते मैत्री १, तथा अन्य आत्माओ दुःख रहित केम पाय ए विचारतु ते कम्प्या २, अन्यनु सुख देखी प्रसन्न यवु ते मुदिता ३ अने अन्यना दोषो देखी तेनी उपेक्षा करबी ते उपेक्षा ४.

“ स्पष्टीकरण ”

आ श्लोकनो भाव घणो ज स्पष्ट होवार्थी तेषज आगत उपर आ चारे भावनालु विशिष्ट स्वरूप कहारामा आवशे ए कारणधी अत्रे अमे चारे भावनालु स्वरूप विचारवामा वु उतर्या नथी.

ए प्रकारे अभ्यासरूप मैत्री आदि गुणालु स्वरूप फह्या पछी ' धर्मतत्त्व ' ना लक्षणानो उपसहार करवानी इच्छायी प्रयकर्ता चतुर्थ षोडशक प्रकरणाना समाप्ति सूचन करे छे.

एतज्जिनप्रणीत

लिंग खलु धर्मसिद्धिमज्जन्तो ।

पुण्यादिसिद्धिसिद्धे

सिद्ध सद्धेतुभावेन ॥ ४-१६ ॥

मूलार्थ—धर्मनी यथार्थ सिद्धि जे आत्मा पाम्यो होय

તન ઓઢાવનાર આ “ઔદાર્ય” આદિ પૂર્વે રહેલ જિનપ્રણીત લિંગ જાણ્યું, તેમજ ઉચરોચર પુણ્યના ઉપાયો પ્રાપ્ત કરાવી પુણ્યાદિના નિષ્પત્તિસાધનમાં અવાધિત-અવયવફલજનક પ્રતિષ્ઠિત કારણ પણ આ “ઔદાર્ય” જ લિંગો છે.

“સ્પષ્ટીકરણ”

આ પ્રકરણની આદિમાં જ કહી ચૂક્યા કે-ધર્મી આત્મા ઓને વ્યવહારથી ઓઢાવવાના સ્વરા સાધનતરીકે “ઔદાર્ય” આદિ અતઃકરણમાં ઉઢાવતા પવિત્ર આશયો છે, કારણ કે મનુષ્ય માત્ર સ્વહ-સ્વોદુ સ્વરૂપ સમજવા માટે તેના વ્યવહારો પર જ આધાર રાખી શકાય, અને વ્યવહાર-પવિત્રતા હૃદયની ઉચ્ચ-નાચ વાસના પર અવલગી રહે છે. અતઃ પ્રયક્તાંઈ અહીં પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે ધર્મસિદ્ધિમાન આત્માની પરીક્ષા માટે “ઔદાર્ય” આદિ પાંચ આશયો બતાવ્યા. આ આશયોનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ સમજ્યા પછી ગમે તેવો સામાન્ય જન પણ પોતાની અને પરની, સ્વપરના વ્યવહાર પરથી, ધર્મીપણાની રસોટી નિકાલી શકે તેમજ પોતાને સ્વોદી રીતે અથવા અજ્ઞાનતાથી ધર્મી માનતો હોય તો તે માન્યતાને વદલી શકે. આ હેતુથી “ઔદાર્ય” આદિ પાંચ આશયોને ધર્મના લિંગો-ચિહ્નો કયા. અહીં પ્રયક્તાંઈ ‘જિનપ્રણીત’ એ પદશ્રી સર્વશોષ આ લિંગો-ચિહ્નો જણાવ્યા છે, એમ કહી સર્વજ્ઞકયનના આધાર આ સર્વ સ્વરૂપ કયું છે, પણ સ્વપતિથી સ્વજાતીને કાંઈ પણ કયન કયું નથી એ ભાવ દર્શાવે છે. ફરી આ “ઔદાર્ય” આદિ ભાવો ધર્મીપ-

જ્ઞાતિ ઓઢલાવે છે તેમ આત્માને ધર્મી પ્રણ ચલાવે છે, કારણ કે-આ “ઔદાર્ય” આદિ ભાવોની પ્રાપ્તિ થયા પછી ઉત્તરોત્તર ક્રમશઃ પુણ્યપ્રાપ્તિના સાધનો પ્રાપ્ત કરાવે છે, જેથી ઉત્તરોત્તર પુણ્યનો બ્રહ્મ ચાલ્યા કરે છે તેમજ જ્ઞાનયોગના સાધનોની પણ અનેકવા પ્રાપ્તિ થાય છે અતપ્ત આ લિંગ-ચિહ્ન સ્વજન્ય ફલપ્રાપ્તિ કરાવના માટે અવધ્ય-અનાધિત સત્કારણભૂત છે, અર્થાત્ જ્ઞાનયોગની અને પુણ્યપ્રધના સાધનોની પ્રાપ્તિ “ઔદાર્ય” આદિ ગુણ વિના સર્વથા અસંભવ્ય તથા અશક્ય જ છે. હેતુ એ કે-“દયા ભૂતેષુ વૈરાગ્ય, વિવિદાન યથોચિતમ્ । વિશુદ્ધા ગીતઘૃત્તિશ્ચ, પુણ્યોપાયાઃ પ્રક્ષીર્તિતાઃ ” ॥ ૧ ॥ “સર્વ ભૂતો પરદયા, વૈરાગ્યભાવ, યયોચિત વિધિપૂર્વક દાન અને અફલક ગીતઘૃત્તિ-એ ચારે પુણ્યપ્રાપ્તિના ઉપાયો કયા છે” આ શ્લોકોક્ત પુણ્યના સાધનો એકત્ર કરવા માટે અવશ્યમેવ પૂર્વે જણાવેલ “ઔદાર્ય” આદિ ભાવોની અપ્રક્ટા રહે છે આથી જ પુણ્યપ્રાપ્તિની સાધનસિદ્ધિનું અને જ્ઞાનયોગ સાધનપ્રાપ્તિનું અવશ્ય કારણ જિનેશ્વરોએ ઉપરોક્ત લિંગ દર્શાવ્યું. પુનઃ ‘સિદ્ધ’ એ પદથી આ દર્શિત ચિહ્ન પ્રતિષ્ઠિત પટલે પ્રમાણોપપન્ન છે એમ કહી જેઓને સ્વ આત્માને ધર્મી બનાવવો હોય તેઓએ પ્રથમ ઉપર કહેલ ગુણો પ્રાપ્ત કરવા દૃઢ સકલ્પ સામે દૃઢ પ્રયત્ન કરવાની સ્વાસ આવશ્યકતા છે, એ ભાવ ધ્વનિત કરી તે ગુણો પ્રતિ અપકર્તા મન્ય આત્માનું સ્વાસ ધ્યાન રાખે છે.

આ પ્રમાણે ગ્રંથકર્તાએ આ ચતુર્થ પોઢશક પ્રકરણમાં વર્મના લિંગરૂપે “ શ્રૌટાર્ય ” આદિ પાંચ આશયોનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ, પાપચિકારોનું ક્યન અને મૈઝ્યાદિ ચાર માવોનું દર્શન કરાવી ગાલ, મધ્યમ તથા બુધને ધર્મપ્રાપ્તિ થયા પછી ઉત્તરોત્તર ગુણની સ્થિતિ જેમ વધતી ચાલે તેને દર્શાવી આ અંતિમ શ્લોકથી આ પ્રકરણનો ઉપસહાર કર્યો. શ્લોકમાં ‘ સ્વત્તુ ’ એ શબ્દ માત્ર વાક્યને સુશોભિત કરવા માટે જ આપ્યો છે, તો પણ તેનો નિશ્ચય ગ્રંથ કરી “ નિશ્ચયેન ધર્મસિદ્ધિમાન્ આત્માને શ્રોઽસ્વાવનારુ આ જિનપ્રણીત લિંગ-ચિહ્ન છે ” એવો અર્થ કરવામાં કાફ અસંગતતા દેખાય છે સ્વરી ? હતા ટીકાકારોએ તે અર્થ કમ ન સ્વીકાર્યો તેનું સમાધાન ગ્રંથારાથી કેમ બને ? ગ્રંથકર્તા પ્રકરણની સમાપ્તિમાં ‘ સિદ્ધ ’ એ પદથી સંપૂર્ણ પ્રકરણને મંગલમય જણાવી ઉત્તર પ્રકરણની માથે આ પ્રકરણનો સમગ્ર દર્શાવે છે અર્થાત્ પ્રકરણની સમાપ્તિમાં જે સ્વાસ વાક્ય આને તે જ વાક્યથી ગ્રંથકર્તા ઉત્તર પ્રકરણ સ્વાસ પ્રારંભ કરે છે, આથી ગ્રંથકર્તા કેવા શ્રૌટ કવિ હશે તે તેમની વાક્યરચના પરથી વિદ્વાનોએ સમજવાનું છે

(૫) લોકોત્તરતત્ત્વપ્રાપ્તિપોઢશકમ્

આગલા પ્રકરણમાં ધર્મતત્ત્વોના જે જે લિંગો કયા તેથી આત્મા સામાન્ય પ્રકારનો ધર્મ પામ્યો એટલું જ જાણી શકાય, એવ સામાન્ય ગુણો પણ આત્મા પામ્યો છે એ પણ ઓછાથી શકાય નિદાન એ કે—ઉપરના પ્રકરણમાં ધર્મતત્ત્વ પામ્યા પછી જે ગુણો પ્રાપ્ત થાય તે જ ગુણસમૂહ નીતિથી ચાલનારાઓ પામી શકે છે, પરંતુ એટલા માત્રથી આ આત્માઓ તાત્ત્વિક ધર્મ પામ્યા એવો નિર્ણય કેમ કરી શકાય ? કારણ કે નીતિ અને લૌકિક ધર્મ પામેલ આત્માઓમાં પણ “ઔદાર્ય” આદિ મિત્ર મિત્ર ભાવો ઘણા અંગે હોય છે. એટલે સામાન્ય દષ્ટિએ “તાત્ત્વિક ધર્મ” અને “લૌકિક ધર્મ” પામેલા આત્માઓનો મેદ પાઢવો અસાધ્ય છે, અત્યેવ પ્રમુહરિભદ્રસૂરિજી આ પાંચમા પ્રકરણમાં “તાત્ત્વિક ધર્મ” પામેલ આત્માઓ “તાત્ત્વિક ધર્મ” ના પ્રમાવર્થી કયા વિશિષ્ટ ગુણો પ્રાપ્ત કરે અને કયા વિશિષ્ટ ગુણોથી આત્મા “તાત્ત્વિક ધર્મ” પામ્યો છે એ જાણી શકાય એવ કયા વિશિષ્ટ ગુણો વિના “તાત્ત્વિક ધર્મ” નો અભાવ છે એમ નિર્ણય કરી શકાય ઇત્યાદિ માવો સમજાવવા માટે વિસ્તારથી “લોકોત્તરતત્ત્વપ્રાપ્તિ”નું સ્વરૂપ દર્શાવે છે.

એવ સિદ્ધે ધર્મે

સામાન્યેનેહ લિંગસયુક્તે ।

નિયમેન ભવતિ પુત્રાં

લોકોત્તરધર્મસપ્રાપ્તિ. ॥ ૫-૧ ॥

મૂલાર્થ—૧ પ્રમાણે “ ઔદાર્યોદિક ” ચિહ્નો સહિત લૌકિક ધર્મની સિદ્ધિ યથા પછી જથથા સામાન્ય ધર્મ (લૌકિક ધર્મ) પામ્યા પછી ‘ મધ્યાત્માઓને ’ નિશ્ચયથી “ લોકોત્તરતત્ત્વ ” ની પ્રાપ્તિ થાય છે

“ સ્પષ્ટીકરણ ”

અપાઞ્ચાયજી કહે છે કે—બ્રાગ્મણના પ્રકરણમાં, લિંગ સહિત સામાન્ય પ્રકારે ધર્મસિદ્ધિ થતાં, આનુકૂળ એ જ કે વિશેષ ગુણો અને વિશિષ્ટ ધર્મ પ્રાપ્ત થાય સ્વરૂપ છે કે—સામાન્ય ગુણો અને સામાન્ય ધર્મ પામ્યા પછી વિશેષ ધર્મ તથા વિશેષ ગુણોનો પ્રાપ્ત થાય, પણ વાત અહીં દર્શાવે છે.

ચોથા પ્રકરણમાં લૌકિક ધર્મ અને નીતિનિપુણતા પામવાનો જે પ્રકાર દર્શાવ્યો તે પ્રમાણ વર્તન કરવાથી અવશ્ય આત્મા સામાન્ય ધર્મ તથા “ ઔદાર્ય, ” “ દાક્ષિણ્યતા ” આદિ લિંગો પામી શકે છે, પરંતુ આ ધર્મરુચિમાં લૌકિક અને લોકોત્તર ધર્મનો વિભાગ ન હોવાથી તેને શાસ્ત્રકર્તા સામાન્ય ધર્મ દર્શાવે છે. એનું કારણ એટલું જ કે આ પરિણામથી આત્મતત્ત્વનું મન અપજી શકતું નથી કિન્તુ લૌકિક સુલ્લની વાસનાઓને જ તે દૂર કરે છે, તો પણ આ પરિણામદ્વારા આસ્તે આસ્તે આત્મા ધર્મના ઉદા સ્વરૂપમાં ઉતરી શકે છે. અતएव મથકર્તા

‘ સામાન્ય ધર્મ ’ ની મિદ્ધિ થયા પછી “ નિયમેન ” એ પદથી નિશ્ચયથી “ લોકોત્તરતત્ત્વ ” માત્ર થાય છે. એમ માર-પૂર્વક કહી છે. અર્થાત્ જો આ મા અગાપિ ‘ ધર્મ ’ શું છે ? એટલું પણ જાણી નથી તે આત્મા લોકોત્તર ધર્મને કયાથી જાણે ? માટે તેના આત્માએ પ્રથમ લૌકિક ધર્મ જાણવો જોઈએ—સિદ્ધ કરવો જોઈએ એટલે કાલાતર લોકોત્તર ધર્મ પણ પામી શકે. અહીં “ લોકોત્તર ધર્મ ” ના અધિકારી કોણ હોઈ શકે એ જ્ઞાતન ટીકાકારા સ્પષ્ટ કરે છે કે જેઓ સ્વસ્વ ધર્મમન્યોમા કહ્યું મુમુક્ષુજન યોગ્ય અનેક પ્રકારના આચારો, ક્રિયાઓ અને અવસ્થાઓની અપેક્ષાપ શુદ્ધ હોય અર્થાત્ તેમા રમાયા ન હોય તેમજ પરિણામની અપેક્ષાપ સ્વચ્છપરિણામી હોય તથા સ્વતંત્ર વ્યવહારમા અપુનર્વેશરૂપરિણામવાળા હોય એવ સમ્યક્ત્વશાલી દૃષ્ટિવત્ હોય એવો હરકાઈ આત્મા તે “ લોકોત્તરતત્ત્વ ” ની પ્રાપ્તિ કરવા માન્યશાલી થાય છે. સામાન્ય લોકો જે તત્ત્વના પરમાર્થને જાણી શકના પછી—વિચારી શક્તા નથી અને દૃષ્ટિની ચઢાર છે એવા તત્ત્વને શાસ્ત્રકર્તાઓ “ લોકોત્તરતત્ત્વ ” કહે છે. ખાવાર્યે ૪ કે—પરમાર્થ ધર્મને પામવાને ત્રપરોક્ત અધિકારી આત્માઓ જ યોગ્ય છે.

આ “લોકોત્તરતત્ત્વ”ની પ્રાપ્તિ જે સ્વરૂપમા થાય તે અને કયા કાલમા થાય તે વાતને અથકર્તા દર્શાવે છે.

આર્થ માગરોમ્ય

ધીજ ત્વેષા પરસ્ય તસ્યૈવ ।

અધિકારિણો નિયોગા—

ચરમ ફય પુદ્ગલાવર્તે ॥ ૫-૨ ॥

મૂલાર્થ—શુદ્ધ ધર્મના તામ પહેલા અનાદિથી અમાત્ર આશય-પવિત્રતારૂપ આરોગ્યતાનો જે લાભ યાપ અર્પાત્ સમ-કિતનો લાભ યાપ તેને “લોકોત્તરતત્ત્વ” માત્રિ કહી છે આ “લોકોત્તરતત્ત્વ” માત્રિ પરમ માત્રરૂપ આરોગ્યતાનુ વીજ છે, અને આ વીજ (સમકિત) નો લાભ ક્ષીણમાયઃ સત્સારી પવા મવી આત્માને નિશ્ચયથી અત્ય પુદ્ગલપરાવર્ત કાલમા જ નાય છે

“ સ્પષ્ટીકરણ ”

બ્યાધિવિકારો શાન્ત થવા વિના આરોગ્યતા દુર્લભ હોય છે, પર અનાદિથી આત્માને લાગેલા પાપવિકારો શાન્ત ન થાય ત્યા સુધી આશયની આરોગ્યતા ક્યાંથી થાય? અતઃપ્રવ અયકર્તા “આદૌ આચારોગ્ય” એ પદથી “લોકોત્તરતત્ત્વ” નો લાભ દેલાડે છે પૂર્વે અનાદિ કાલમા નહીં થયેલ માટે આદિ પટલે શરુઆતમા જ જે અતઃકરણની પવિત્રતા યાપ કે જેના બલથી તાત્ર પાપવિકારો શાન્ત થાય આનુ નામ “ માવ-આરોગ્ય ” જાણતુ વીજા શબ્દમા “ સમકિત ” કહ્યુ છે માવાર્થ એ કે-લૌકિક ધર્મમા સમકિત નથી હોતુ અને તેથી તે ધર્મ તાત્ત્વિક ધર્મ ન કહેવાય પટલે દેશન્યૂન ઓગણોચેર કોટાકોટી સાગ-રોપમ પ્રમાણે મોહનીયધર્મની સ્થિતિનો દ્રાસ થવા પછી જ આ

માવ આરોગ્યતા-સમકિતનો લાભ આત્માને થાય છે અને સમ-
 કિતનો જે લાભ તેને જ શાસ્ત્રકર્તા લોકોચરતત્ત્વપ્રાપ્તિ કહે છે
 એવ પ્રધાનતર માવ-આરોગ્યતાનું મુખ્ય વીજ આ “લોકોચર તત્ત્વ”
 સમકિતપ્રાપ્તિ સિવાય વીજુ કદ નથી માવાર્થ એ કે-આદિ
 માવ-આરોગ્યતા, સમકિતપ્રાપ્તિ અને પરમ આરોગ્યતા તે સ્વત્ત્વ-
 મક્ષયરૂપ મોક્ષ છે અને મોક્ષપ્રાપ્તિ સમકિત સિવાય અસાધ્ય
 છે આથી સમકિતને રીજખરણની ગણનામાં ગણ્યુ છે તો
 જેમ ત્રીજ પાપવિકારોની શાંતિ પછી આદિ માવ-આરોગ્યતા
 સ્વત્ત્વ થાય તેમ સપૂર્ણ આરોગ્યતા પ્રાપ્તિ પહેલાં ગગ, દ્વેષ,
 મોહ અને તેના કારણભૂત જન્મ-જરા-મરણાદિરૂપ માવરોગોની
 સર્વથા શાંતિ-ક્ષય કરવાની પરમ આવશ્યકતા છે, અર્થાત્ આ
 માવરોગોની શાંતિ તેનું નામ નિઃશ્વેસ-મોક્ષ કહ્યું છે. હવે આ
 આદિ માવ આરોગ્યતા-સમકિતના અધિસ્તાર અને તેની પ્રાપ્તિનો
 સમય ઉત્તરાર્ધથી પ્રથમકર્તા દર્શાવે છે. જેઓનો સસાર ઘણા
 મામે હીણ થયો છે અને માત્ર અન્તિમ પુદ્ગલપરાવર્તકાલ
 સસારમાં રહી મોક્ષ પામવાના હોય તેઓ જ આ સમકિતને
 નિશ્ચયથી પામી શકે, અને અધિક કાલ તેઓ સસારમાં રહે-
 વાના હોય તેઓ કદાપિ આદિ માવ-આરોગ્યતા પામી શકે
 નહીં, પટલુ જ નહીં પણ રૂપાધ્યાયર્થી આગલ ધર્મીને ત્યાં મુઠી
 પણ કહે છે કે-સર્વ દર્શન સંબંધી અપુનર્યથાક્રિયા પટલે શાન્ત,
 દાન્ત, જિજ્ઞાસુ, સુમુતુ આદિ માવો પામ્યા પછી આત્મા અપુન-
 ર્યથાપણને પામે તે ક્રિયાઓ પણ અન્ત્ય પુદ્ગલપરાવર્તકાલ
 સિવાય અન્ય પુદ્ગલપરાવર્તકાલમાં પામી શકાય નહીં, યાત્રુ

“ मोक्षवासयो रि न तत्थ० ” इत्यादि श्लोकधी पंखें
जणावामा आये छे के—“ मोक्ष पानवानी जिज्ञासा पण अन्ध
कॉटमा होय नहीं ” ज्वारे मोक्षनी जिज्ञासा न होय तो पत्नी
मोक्षना चीजभूत संप्रकृतप्राप्ति त्या क्याथी समवे? अतएव
अथकर्णाए तेनो निषेध कर्णो अन्त्य पुद्गलपरावर्तकाल
जायी थाय ? आ प्रश्नना समाधान अर्थे अथकार आ प्रमाणें
शर्हीं जणाथ छे

स भवति कालादेव

प्राधान्येन सुकृतादिभावेऽपि ।

ज्वरशमनौषधसमयव—

दिति समयविदो विदुर्निपुणम् ॥५॥—श्री॥

मूलार्थ—जेम औषध ज्वरनो नाश फरनार छता पण
समयपरत्वे ज ज्वर शान्त थाय छे एव कर्म, पुरुषकार, नियति
विगैरे कारणो छता पण आ अत्य पुद्गलपरावर्त प्रधानतया
कालपरिपाक्यी ज स्वरूपतः बने छे, एम समयज्ञो निपुणतया
जारे छे।

“ स्पष्टीकरण ”

“मोक्ष” प्रति इच्छा। पण अन्त्य पुद्गलपरावर्तकाले सिवाय
न थाय ” एम प्रथम कही गया एटले आत्माने संसारमो
क्षद्वयी पर्यन्ते कहेतो ज्वार अतिम—एक ज पुद्गलपरावर्त
काल इही रहे त्वार मोक्षनी अभिलाषा जागे अर्थात्

“સુકૃતાદિભાવેઽપિ” એ પદ્યી સુકૃત-દૃષ્ટતર્ક, પ્રયત્ન, નિયતિ આદિ કારણો વિગ્રમાન છતાં ય્યા સુધી કાલ ન પાકે ત્યા સુધી અતિમ પુલ્ગલપરાવર્તપણુ આત્માને અપ્રાપ્ય હોય છે, એવ મોક્ષ અભિલાષા પણ દુર્લભતર હોય છે. અથાત્ અતિમ પુલ્ગલપરાવર્તપણામા કાલ એ મુખ્ય કારણ છે અને કર્મ, પ્રયત્ન, નિયતિ આદિ ગૌણ કારણો માન્યા છે આ જ હતુધી ઉત્તમ ધર્મરૂપી ઔપચ પણુ અતિમ પુલ્ગલપરાવર્તકાલપ્રાપ્ત આત્માને પ્રાપ્યુ હોય તો તે ગુણકારક થાય અને અન્યને પ્રાપ્યુ હોય તો નિતાન્ત દોષકારક જ થાય છે, આ પ્રમાણે સિદ્ધાન્તવેત્તાઓ માર દેને રૂઠું છે અને નિપુણતયા જાણે છે. અર્થી આર્યામા ‘ સુકૃતાદિભાવેઽપિ ’ એ પદના બદલે ‘ કર્મોદિભાવેઽપિ ’ એવુ પાઠાન્તર છે, પણ આ પાઠાન્તર મૂક્યાથી છદ્મભગ થાય છે. ધાર્કી અર્થમા કાંઈ દોષ જણાતો નથી તેમ જ ‘ નિપુણ ’ એ ક્રિયાવિશેષણ પદ હોવાથી ‘ જેમ નિપુણ હોય તેમ જાણે છે ’

હવે ‘ લોકોત્તરતત્ત્વપ્રાપ્તિ ’ સમક્ષિતના લાભમા અતિમ પુલ્ગલપરાવર્તનકાલ જ પ્રધાનતયા કારણ છે, અને અન્ય સાધનો પ્રધાનતયા કારણભૂત નથી એનુ શુ કારણ ? એ વાત અર્થી સ્પષ્ટ કર છે

નાગમવચન તદ્ધ

સમ્યક્પરિણમતિ નિયમ ય્વોઽન્ન ।

शमनीयमिवाभिनवे

ज्वरोदये काल इति कृत्वा ॥ ५-४ ॥

मूलार्थ—तुरत मगद थयेला अभिनव ज्वरमा औपध गुणकारी यतु नथी कारण के समय पावयो नथी. ए प्रमाणे शास्त्रोना पध्य वचनो पण अतिम पुद्गलपरावर्त्तथी अधिक ससारीने सम्यक्पणे कदापि परिणमता नथी—हितकारी बनता नथी ए खास अर्ही नियम छे

“स्पष्टीकरण”

जीजा श्लोकना विवग्नामा ‘समकित’ भासि अतिम पुद्गलपरावर्त्तमा ज थाय तेनु कारण स्पष्टपणे निस्तारथी जणाव्यु, ए ज बात अर्ही अधिज स्पष्ट कर छे अभिनव ज्वरोदयमा औपध आप्यु होम छता ज्वर पावया बिना ते पोतानु कार्य करी शकतु नथी, किन्तु ज्वरनो काल पाके त्यारे ज सफल थाय छे एज शास्त्रवचन पण अधिक ससारीने कदापि सम्भावने—मोक्ष—इच्छाने उपजावी शकतु नथी अर्थात् ग्राहक, श्रोता, अभ्यासी आमा काइक सरल परिणामी, पुण्यरुचि, सन्मार्ग इच्छक बने त्यारे ज शास्त्रवचनो हृदयमा उच्चमात्र पेदा करी शके, अन्यथा ते ज शास्त्रवचनो विकारभाव उपजावनार बने छे एवो दृढ नियम अर्ही बाध्यो छे; माटेज अतिम पुद्गल परावर्त्तकालमा समकितनो लाभ थाय अने मोक्ष—अमिलापा मगद थाय छे, परतु ते पहला थाय ज नर्ही

“ અતિમ પુદ્ગલપરાવર્ત ” પહેલા શાસ્ત્રવચન ન પરિણમે
 પટલુ જ નહીં પણ શાસ્ત્રવચન અધિક સસારીને વિપરીતપણે જ
 પરિણમે છે.

આગમદીપેઽધ્યારોપ-

મહલ તત્ત્વતોઽસદેવ તથા ।

પશ્યન્ત્યપવાદાત્મકમ-

વિષય ઇહ મન્દધીનયના ॥ ૫-૫ ॥

મૂલાર્થ—અહીંયા લોકને વિષે મદબુદ્ધિ ચતુવાલા
 લોકો પરમાયર્થી સિદ્ધાતરૂપ દીપકમા નિતાન્ત સ્તોડુ શ્રાતિ
 ય્પ મહલ ધારીને તિમિર-રોગીની માફક જ્યા અપવાદ પદનો
 માર્ગ ન હોય તેવા સ્થલમા અપવાદ સ્થાનને જ દેશે છે અર્થાત્
 ફલકી દષ્ટિથી પદાર્થોને નિહાળે છે

“ સ્પષ્ટીકરણ ”

તિમિર નામનો નેત્રમા એક પ્રકારનો રોગ થાય છે આ રોગ
 થયા પછી રોગી નિત્ય દીપકને મયૂરચદ્રાકાર, ની-
 લાલોહિતભાસુરમ્ । પ્રપશ્યન્તિ પ્રદીપાદે-મહલ
 મન્દચક્ષુષઃ ॥ ૧ ॥ “ મદ તેજોમય ચતુવાલા આત્માઓ
 દીપકના મહલને માયૂરપિચ્છ ચદ્રાકારે નીલ, લાલ અને
 માસ્વર ઇત્યાદિ વિવિધ રંગમય દેશે છે. ” એ શ્લોકના ભાવા-
 ર્થથી ચદ્રાકારે જુએ છે અર્થાત્ દીપકના પ્રકાશમા પણ રોગના

કારણથી ચદ્રભ્રાતિ ઉત્પન્ન થાય છે. એવ અહીં પણ બીધે સસારીની પરિણતિ યયાસ્થિત ન હોવાથી તેમજ મિથ્યાત્વ-શાસિત વિષ્ણુ હોવાથી તાત્ત્વિક પદાર્થોનો પ્રકાશ કરવામા સપર્થ અને અજ્ઞાન અધકારનો નાશ કરનાર સિદ્ધાન્તરૂપ દીપ-કમા ખાન્તિનો આરોપ કરી વિપરીતરૂપે દેરે છે. માધાર્થ એ કે-સિદ્ધાન્તના વચનોના વિપરીત અર્થો કરી સ્વમાન્યતામા જોડી દે છે, અને તેથી કરી પરમાર્થથી સત્ પદાર્થો હોય તેને પણ અસત્પણે જ ધારે છે, શ્રદ્ધે છે અને માને છે. આપા છેવટે આ આત્માઓ ડ્યા અપવાદ માર્ગનો વિષય ન હોય, કેરળ ઉત્સર્ગ માર્ગ જ માન્ય હોય તેવા સ્થલમા અપવાદ માર્ગનો અ-ધા-રોપ કરી અપકૃષ્ટગાદને જ સ્વીકારે છે, અર્થાત્ મદયુદ્ધિવાલા તે આત્માઓ વસ્તુત અસદ્ માન્યતાને જ મતિવિકારથી અગીકાર કરે છે

મતિ-માલિન્યતાથી ' આગમ-દીપક ' ને ખાન્તિ મહલરૂપે મિથ્યાત્વી આત્માઓ દેરે છે. એટલે વિપરીત માન્યતા સ્વીકારે છે. આથી છેવટે આ આત્માઓનો કેટલો અધ પાત થાય છે તે અધિકતયા સ્પષ્ટ કરે છે

તત્ત્વવાધિસેવા-

દાનાદૌ તત્પ્રસિદ્ધફલ એવ ।

તત્ત્વદશામેષા

મૂળાર્થ—આગમ-દીપકમા આન્તિનો આરોપ કરવાથી વિધિમાર્ગમા વિપર્યાસ માત્ર થાય છે, અને જે આગમમા દાનાદિ ભાવોનું ફલ સ્પષ્ટ કયું છે એવા દાનાદિ ભાવોને અવિધિમાટે સેવે છે આ પાપિષ્ઠ એવી અગિધિસેવા આગમતત્ત્વને યયાર્થપણે દેશ્યનારાઓને આતિમદલ વિના વચાર્થી મમ્ભે ? અર્થાત્ સમ્યગ્દ્રષ્ટિઓને આ અગિધિસેવા કદાપિ હોય જ નહીં

સ્પષ્ટીકરણ '

આત્મહૃદયીન આગમપ્રચન અન્યથા પરિણમે ૪ અને ત્યારબાદ સત્ય તત્ત્વને અસત્ય તરીકે અને વિધિને અવિધિરૂપે, માર્ગને વ્યમાર્ગ તરીકે આદરે છે જેથી દરેક ત્રિયાઓ આ આત્મા અવિધિમાટે સેવે છે; કારણ કે આન્તદ્રષ્ટિ તેને સર્વથા અન્યથા જ માન કરાવે છે અતઃ આહી પ્રયકર્તાં 'તત્ત્વ એવ' પત્તી આત્માવ પામવાથી જ આ અન્યથા મતિ આત્મા દાન, શીલ, તપ અને માત્ર વિગેર ધર્મો અવિધિમાટે સેવે છે એમ જણાવ્યું આ ધર્મો આદરવાનું ફલ શાસ્ત્રોમા કર્મનિર્જરા અને તે દ્વારા મોક્ષપ્રાપ્તિ કહી છે સુપાત્રદાન, અમયદાન અને અનુક્રપાદાન પવિત્ર આશયપૂર્વક હોવાથી તેનું ફલ કર્મનિર્જરા અને શુભપ્રથ જણાવ્યું છે 'તત્ત્વો વોદાણફલે' તપનું ફલ એકાન્ત કર્મનિર્જરા, શીલનું ફલ આત્મસ્વરૂપની નિર્મલતા અને માત્રનું ફલ હૃદયના મલનો નાશ અને ત્યારપછી આ ધર્મોથી સર્વથા આત્માની કર્મોથી મુક્તિ કહી છે માર્થ એ કે-દેવર્ડિ, રાજર્ડિ કે સપત્તિ અથવા મોગપ્રાપ્તિ એ આ ધર્મોનું

મુખ્ય ફલ નથી તેમજ તેના માટે તે ધર્મો આદરવા તે જ વિપ-
 રીત માન્યતા જણાવી છે. હવે આન્તઃહૃદયી આ ધર્મોનું મુખ્ય
 ફલ દેવર્દિ, રાજર્દિ, સપત્તિ આદિ જ માને છે અને તેની
 માત્ર માટે તેમા પ્રવર્તે છે પણ મોક્ષફલન માનતો નથી. આથી
 જ અહીં પ્રથમર્ત્તે રહ્યું કે—આગમમા આ ધર્મનું ફલ સ્પષ્ટપણે
 પ્રગટતયા રહ્યું છે, છતાં તેને તે માનતો નથી—સ્વીકારતો
 નથી અને આદરતો પણ નથી નિદાન ૧ કે—આ જ મારણથી
 આ અવિધિસેવાને પાપિષ્ઠા કહી, પણ જેઓને સમક્ષિન
 પ્રગટ થયું છે આદિ માવ—આરોગ્યતા માત્ર થડ છે
 અને ચરમ પુદ્ગલપરાવર્ત કાલમા જેઓ ટાંચલ થયા છે
 તેઓના તીવ્ર પાપવિકારો સર્વથા શાન્ત થવાથી તેઓને આગ
 મવચનમા અરુચિ, અશ્રદ્ધા અથવા સ્વોટી માન્યતા રૂદાપિ ઉદ્-
 ભવતી નથી. અર્થાત્ આન્તિરૂપી મહત્ત્વ વિના આ પાપિષ્ઠા
 અવિધિસેવા ઉદયમા આવે નહીં અને આ આત્માઓને આન્તિ-
 મમૂહનું કારણ જ પહેલાર્થી નષ્ટ થઈ જાય છે, કિન્તુ
 આન્તિ—સમૂહ ઉપરોક્ત આત્માઓ સિવાય અન્યને ન જ હોય

‘ દાનાદિ ’ ધર્મો અવિધિમાત્રે સેવે તેનું જ સ્વરૂપ ફરી
 અયકાર સ્પષ્ટ કર છે

યેષામેયા તેષામાગમ—

વચન ન પરિણત સમ્યક્ ।

અમૃતરસાસ્વાદજ્ઞ

કો નામ વિપે પ્રવર્તેત ॥ ૫-૭ ॥

મૂલાર્થ—જે આત્માઓએ અવિધિસેવાને વહુમાનતયા સ્વાકારી છે તેઓને આગમનુ વચન સમ્યક્તયા પરિણમતુ નથી, કારણ કે અમૃતરસના સ્વાદનો જાણકાર મૃત્યુ દેનાર વિપનુ મક્ષણ કરવા કદાપિ પ્રવૃત્તિ કરે ત્વરો ? ન જ કરે
“ સ્પર્ષ્ટીકરણ ”

શાસ્ત્રકાર દૃષ્ટાંત સાથે ઉપરની વાત અહીં સુદૃઢી કરે છે જેમ એક વાર અમૃત પીધું હોય અને તેનો રસ ધરાવર અનુભવ્યો હોય ત્યારપછી આ અનુભવી વિપ મૃત્યુને આપનાર છે, એવું માન થયાર્થી તેનું મક્ષણ કરતો નથી એવું જિનવચન તેઓને સમ્યક્તયા માસમાન થયું હોય તેઓને જિનવચનમાં કદાપિ આતિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતું નથી, અને અહીં ઉપરના આત્માઓને આતિજ્ઞાન થયું હોવાથી જિનવચન યથાર્થરૂપે પરિણમતું નથી. આથી જ સમજાય છે કે—આ આત્માઓને જિનવચનરૂપી અમૃતરસ-સ્વાદનું જ્ઞાન નથી થયું અને મૃત્યુ દેનાર વિપ-મક્ષણમા જ લીન થાય છે અહીં જિનવચન તે અમૃતરસ જાણવું અને આન્તિજ્ઞાન તે વિપમક્ષણ જાણવું ઉપાધ્યાયજી સ્વટીકામા જ્ઞાનફલ્લથી વચિત એવા અપરિણામી આત્માને આ ‘ અવિધિસેવા ’ નામે પાપવિકાર હોય છે એમ જણાયે છે માર્વાર્ય ૧ કે—અધિક સસારી આત્મા જ જ્ઞાનફલ્લવચિત અપરિણામી હોય

अतएव मुष्ठी विधिमुख्या अधिक ससारीने 'आगम-
वचन' नी श्रद्धानो निषेध कर्षो. हवे अयकार निषेधमुखे
स्पष्टतया आगमवचननी श्रद्धानो अभाव दर्शवि छे—

तस्माच्चरमे नियमा—

दागमवचनमिह पुद्गलावर्ते ।

परिणमति तत्त्वत

खलु स चाधिकारी भवत्यस्या ॥५-८॥

मूलार्थ—अतएव आगमवचननी श्रद्धा अर्हा आत्माने
चरम पुद्गलपरावर्त्तकालमा ज परिणमे छे, अने तेयी करीने
परमार्थयी आ लोकोत्तरतत्त्वप्राप्तिनो अधिकारी चरम पुद्गल-
परावर्त्तकालवर्त्त आत्मा ज होय छे, अर्थात् अन्य आत्मा
अधिकारी न थाय

“ स्पष्टीकरण ”

उपर जे कही गया तेनो निष्कर्ष ए आख्यो के आगम-
वचनमा प्रीति चरम पुद्गलपरावर्त्तकालमा ज बने पण अन्य
कालमा न होय, तथा 'लोकोत्तरतत्त्वप्राप्ति' नी योग्यता-
अधिकारीपणु चरम पुद्गलपरावर्त्तकालवासी आत्मा सिवाय
अन्यने न बने. भाषार्थ ए के—आगमवचन पर श्रद्धा अने
लोकोत्तरतत्त्वप्राप्ति अत्य कालमा उपलब्ध थाय आथी ज
अधिक ससारीने आ तत्त्वना अधिकारी न गणया

આગમવચનમા एमी વડ અલૌકિકતા રહી છે કે જેના માટે અધિક સસારીન તેની શ્રદ્ધાનો નિષેધ જણાવ્યો, તથા ‘લોકોત્તરતત્ત્વ’ પ્રાપ્તિના પશ્ચ અનધિકારી ગણ્યા ? આ પ્રશ્નના સમાધાન માટે આગમવચનની પ્રશસ્તતા અચકાર જાહેર કર છે.

આગમવચનપરિણતિ—

ભવરોગસદૌષધ પદનપાયં ।

તદિહ પર સદ્વોધ

સદનુષ્ઠાનસ્ય હેતુરિતિ ॥ ૫-૯ ॥

સૂત્રાર્થ—આગમવચનની પરિણતિ પટલે યયાર્યપણે આગમોક્ત પદાર્થનો પ્રતિભાસ આ પ્રતિભાસ અપાય-દોષ રહિત સસારરૂપ રોગનો નાશ કરનાર ઔષધ છે, અતઃપ્ર આ યયાર્ય ઉત્કૃષ્ટ વોધ-પદાર્થજ્ઞાન સુદર અનુષ્ઠાનને જન્મ આપવામા કારણભૂત કહ્યું છે અર્થાત્ તેથી સુદર અનુષ્ઠાનની પ્રાપ્તિ થાય છે.

“ સ્પષ્ટીકરણ ”

“ આ-મર્યાદયા, ગમ્યન્તે-પદાર્થાઃ પ્રાપ્યન્તે શાયન્તે યેન યસ્માત્ યસ્મિન્નિતિ આગમઃ તસ્ય વચન ” “ લેથી જેનાથી જેના વિષે મર્યાદાપૂર્વક પદાર્થો જાણી શકાય તેવું નામ આગમ, અને તે આગમનું જે વચન તેનું

નામ આગમવચન.” ભાવાર્થ એ કે—આત્માનુષ્ઠાનતઃ શ્રેય કરનાર અને હિતપાત્રે દેસાદનાર જે શાસ્ત્રો હોય તેને જ મહર્ષિઓ આગમશાસ્ત્ર કહે છે, પણ જે શાસ્ત્રો છતાં “ પદ્મશતાનિ નિયુજ્યતે ” इत्यादि વચનોથી પશુહોમ, અગ્નિહોત્રાદિ પાપોરમનો ઉપદેશ કરે તેને આગમશાસ્ત્રો કેમ કહેવાય? શ્રેય શાસ્ત્રો પણ કેમ કહી શકાય? આથી શાસ્ત્રો અને આગમ તો તે જ ગણાય કે જેમાં ભેદ પણ પાપોપદેશ ન હોય. આ શાસ્ત્રો સર્વજ્ઞકથિત અને સર્વજ્ઞવાચ્યાવલ્લભી એમ બે પ્રકાર હોય છે. જે વચનો ભગવતે કર્યા અને ગણધરોષ્ઠ મૂનોપણે રચ્યા તે સર્વજ્ઞકથિત આગમ કહેવાય છે, અને સર્વજ્ઞના અમુક અમુક વચનનો આધાર લઈ આચાર્યોએ જે શાસ્ત્રો રચ્યા હોય તે સામાન્ય શાસ્ત્રો કહેવાય છે; પરંતુ આ બંને શાસ્ત્રો નિતાન્તરતયા શુદ્ધ સન્માર્ગ સિવાય પાપોપદેશ કદાપિ કરે નહીં. આવા આગમનુ જે વચન હોય તે જ આગમવચન અહીં માન્યુ છે આ આગમવચનની પરિણતિ ઘટલે પરિણમતુ અર્થાત્ આગમમાં જે પ્રકારે પદાર્થસ્વરૂપ કશું હોય તે જ પ્રકારે પરિણમતુ ઘટલે વર્તનમાં—ક્રિયામાં મૂકવું તેનું જ નામ સ્વરી રીતે આગમવચન—પરિણતિ શાસ્ત્રકાર કહે છે. જ્યાં સુધી વિભાવ પદાર્થોનો કટાઢી આત્માને ન આવે, આત્મજ્ઞાન સ્ફુરાયમાન ન થાય, સસાર પર અપ્રેમ ન જાગે અને સત્ય સુખ મતિ જિજ્ઞાસા ન વધે ત્યાં સુધી આગમવચન તે આત્માઓને કોઈ પણ શુભ કરવા સમર્થ બનતું નથી અને આ સ્થિતિ ચરમ પુલ્કણપરાવર્તકાલમાં આન્યા સિવાય પાપત્રી મહર્ષિઓએ અશક્ય જણાવી છે પરમાર્થ એ કે—અજ્ઞાનાવરણ-

કર્મનો દ્વાસ થયા પછી સત્ય ઉપાદેય પદાર્થને ધારી ન શકે
 અને ઘાલજીવોના જ્ઞાન જેવું વિષયપ્રતિભાસ નામે જે જ્ઞાન
 તેને પણ ઉદ્ભવન કરી જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના નાશથી ગ્રાહ્ય-
 ઉપાદેય પદાર્થોને વિષય કરનાર અને નિતાન્ત આત્મસ્વરૂપનું
 સ્વાસ ભાન કરાવનાર જે જ્ઞાન આત્મામાં પ્રકાશમાન થાય તેને જ
 ઉપાધ્યાયજી ‘ આગમવચનપરિણતિ ’ ‘ આગમસદ્બોધ ’
 ‘ યથાર્થજ્ઞાન ’ ‘ સમ્યગ્જ્ઞાન ’ રૂઢ છે. આથી જ ઉપાધ્યાયજી
 અન્યત્ર વહે છે—“ તજ્ઞાનમેથ ન ભવતિ ચદ્મિનુદિતે
 વિભાતિ રાગમણ । તમસઃ કુતોઽસ્તિ શક્તિર્દિન-
 ફરકિરણાગ્રતઃ સ્થાતુ ” ॥ ૧ ॥ “ જેના ઉદય પછી
 રાગાદિકનો સમૂહ પ્રકાશમાન રહે તો તે જ્ઞાન જ ન કહેવાય,
 કારણ કે સૂર્યોદય થયા પછી તેના કિરણના પ્રકાશ સામે
 શુ અધકાર રહી શકે સ્વરો ? ” અતઃ આ જ્ઞાન સંસારની
 અનેક તરહની વિટપ્પાઓને દૂર કરવાને સમર્થ થયું નિર્દોષ
 વાધા રહિત સુદર પથ્ય ઔપચ સમાન છે. એવ આ જ્ઞાન
 જાગૃત થયા પછી ઉપાધ્યાયજી મજારાજ જણાવે છે કે—જ્ઞાનજન્ય
 ઉપાદેય પદાર્થોનો સ્વીકાર કરવામાં અવિરિતિ આદિ
 અતગાય કર્મો—પ્રતિબંધકો આદે આવે તો પણ સત્ય પદાર્થની
 શ્રદ્ધામાં લેશ પણ વાધા આવતી નથી, તથા આગમવચનની
 પરિણતિ થયા પછી પ્રકૃષ્ટ સદ્જ્ઞાનાવરણીય કર્મોનો નાશ થાય
 અને શુદ્ધ ઉપાદેયોને સ્વીકારનાર સદ્બોધ પ્રાપ્ત થાય છે.
 અર્થાત્ ‘ તત્ત્વસંવેદન ’ નામે ઉત્તમ જ્ઞાન જાગૃત થાય છે. આ
 જ્ઞાન યથાથી નિત્ય તત્ત્વ પદાર્થોને જ ઉપાદેયપણે, સ્વીકાર્યપણે,

હિતરૂપે અને સ્વકલ્યાણપણે માને છે. આના જ્ઞાનનું મુખ્ય ફલ આચારાગ ટીકાકાર “જ્ઞાનસ્ય ફલ વિરતિઃ” જ્ઞાનનું ફલ હ્યપટાર્થનો ત્યાગ અને પુદ્ગલ સુખનો અમોહ માત્ર થવો જ કહી શકાય છે. આથી અહીં પણ આ જ્ઞાન જાગૃત થવાથી તેના ફલ રૂપે સદ્જુષ્ઠાન પડતે વિરતિરૂપ શુદ્ધ પરિણતી આત્માને પ્રાપ્ત થાય છે, અતઃપ્ર આ આગમપરિણતિ અતિ પ્રશસ્યતર અહીં જણાવી પરમાર્થે જ કે-પુદ્ગલોનો પ્રેમ અને વિષયસુખ પ્રતિ ઉઠાસીનતા આત્માને શુદ્ધ જ્ઞાન વિના પ્રગટવી દુર્લભતર હોય છે, તો સદ્ ઔપધર્મી દીર્ઘ કાલના પણ રોગો નાશ પામે છે તેમ અનાદિના તીવ્ર રાગ-દ્વેષાદિ ભાવ રોગો આ તત્ત્વસંવેદન નામે જ્ઞાન-પ્રકાશરૂપ ઔપધર્મલથી એકાએક નાશ પામે છે, વિરતિ પરિણામ જાગૃત થાય છે માટે આ ‘આગમપરિણતિ’ ધરમ પુદ્ગલપરાવર્તકાલમા જ પ્રાપ્ત થાય છે અને તે પકાન્ત પ્રશસ્યતમ મહર્પિઓ જણાવી છે. આથી જ આગમવચનના અધિકારી ઉપરોક્ત આત્મા સિવાય અન્ય આત્માઓનો પ્રય કર્તાઈ નિષેધ કર્યો.

તત્ત્વચોધ પામવાથી જે વિરતિરૂપ સદ્જુષ્ઠાનની પૂર્ણ-તયા પ્રાપ્તિ થાય તેનો સ્વાસ હેતુ મયકાર જણાવે છે. અથવા તત્ત્વચોધ પામવાથી જે સદ્જુષ્ઠાન આત્મા આદરે તેમા વિશિષ્ટતા શું છે ? તેનો સુલાસો અહીં દર્શાવે છે.

દશસજ્ઞાવિષ્કમ્ભઃ—

યોગે સત્યવિકલ હૃદો ભવતિ ।

परहितनिरतस्य

सदा गभीरोद्गारभावस्य ॥ ५-१० ॥

मूलार्थ—परोपकारमा आसक्त अने नित्य गभीर्यता तथा औदार्य भावगडे करीने युक्त एवा आत्माने दश प्रकारनी सज्ञाओने यथाशक्ति रोखानी शक्ति प्राप्त यवाधी निश्चयेन अखंड परिपूर्ण सदनुष्ठान प्राप्त याय छे

“स्पष्टीकरण”

विरतिरूप सदनुष्ठाननी प्राप्ति वाय विषयसुख, पुद्गल प्रेम परत्वेनो मोह, आसक्ति लोभ अल न थाय अथवा नाश न पामे त्या सुखी थाय नहीं ए बात अमे पहेला पण जणावी गया छीए, फरी अथकार ते ज बात शास्त्रीय शब्दोधी अही उशारे स्पष्ट कर छे आ ‘सदनुष्ठान’ लाभ दश प्रकारनी सज्ञाओनों यथाशक्ति निरोध करवाधी अगर नाश करवानो जाज्वल्यमान उत्साह हृदयमा आववाधी थाय छे, परमार्थ ए फ-मत्येक आत्माने अनादिकालधी मत्येक गतिमा दश प्रकारनी सज्ञाओ खास हृदयगत आत्मस्वरूपे विद्यमान होय छे, जेधी आत्मा अनेक तरेहना कर्मों वाधी ते सज्ञाकृत विकारोने पोतानो धर्म समझी अनत ससारमा पर्यटन करे छे, एव आत्म-स्वरूपने ओळखवा जेटलु सदज्ञान पण पामी शकतो नधी तो पट्टी विरतिरूप सुंदर दिया तो क्याधी पामी शके ? आ ज हेतुधी प्रयकर्ता महर्षिपूज्य मयम ते दश सज्ञाओनों निरोध

२, मैथुनसंज्ञा ३, परिग्रहसंज्ञा ४, क्रोधसंज्ञा ५, मानसंज्ञा ६, माया
 संज्ञा ७, लोभसंज्ञा ८, लोकसंज्ञा ९, अने ओषसंज्ञा १०”
 नारकीओने आ दशे संज्ञाओ होय तेमज यावत् वैपानिकोने
 पण ए दशे संज्ञाओ होय, तथा अन्य आत्माओने पण ए दशे
 संज्ञाओ होय. ” जुधावदनीय कर्मनो उदय थवायी कवल,
 ओज अने लोभ आहारने माटे जे सज्ञाना बल्यी आहार
 पुद्गलोने ग्रहण करवानी चेष्टा आत्मा आदरे तेनु नाम
 आहारमज्ञा १ भावार्थ ए के-ज्यारे ज्यारे जठराग्निना जोरयी
 आत्माने जुड़ा लागे एटले अग्निनु जोर ब्ये त्यार त्यार तेनी
 शांति माटे आहारादि लेवानी चेष्टा आ ज सज्ञानलयी
 आत्मा कर छे भयवेदनीय कर्मोन्मथी आत्मा भययी कम-
 कमी उठे छे, द्रष्टि अन सुखना विकारो बदलाइ जवायी तेना
 पर दू खनी ज छाया तरी आवे छे, एव तेनी रोमराजीओ पण
 एकाएक उभी यइ जाय छे आ बघा विकारो जे सज्ञाना
 प्रभावयी जागृत थाय तेनु नाम महर्षिओ भयसंज्ञा कहे छे.
 अही एक गुलासो करवानी आवश्यकता छे, ते ए के-
 भय प्रकृतिने कर्मग्रथमा नोकपाय चारिप्रमोहनीयकर्म
 पैकी नव नोकपायातर्गत भयमोहनीय तरीके जणावी छे,
 अन आ स्थले ‘भयवेदनीयोदय’ कहौ ‘भय’ने वेदनीय
 कर्मप्रकृति तरीके जणावी आनु कारण ए समजाय छे के-
 ज्यारे भयना लीचे आत्मा मुख्य बनी जइ भानभूलो थाय
 त्यार ते भयमोहनीयोदय समजवो, अने ज्यार आ मोहना
 उदययी अशांति, दुःख के बलेश अनुभव छे त्यारे ते भय

ચેત્નીયપણે સમજવો. અર્થાત્ મોહોદયથી વ્યાકુલતા બને અને વેદનીયોદયથી અજ્ઞાતિ, દુઃસ્વ વિગેર પેદા થાય છે. પટલે આ પ્રમાણે ભેદ પાડવામા કાઢ વિચારતક જેવું જણાતું નથી, તથા પુરુષોદના ઉદયથી મૈથુનક્રિયા (સ્ત્રી-પુરુષનો સયોગ) માટે સ્ત્રીયોના ગુણ ભાગો નિરસ્તરા, તેને દેહી મુલની પ્રસન્નતા, સાચલો સ્તમિત થવા અને શરીરમા ધુજારી છુટવી-આ સર્વ વિકારો જે સજ્ઞાવલથી થાય તેવું નામ ત્રીજી મૈથુનસજ્ઞા કહી છે પરમાર્થ એ કે-ત્રણ વેદ પૈકી કોડ પણ વેદના ઉદયથી પુરુષ સ્ત્રીને, સ્ત્રી પુરુષને અને નપુસક ઉભયને જાણે એ ત્યારવાદ પોતાની મૈથુન જિજ્ઞાસા તૃપ્ત કરવાને જે કાંઈ વિરુદ્ધ ક્રીડા કરે અથવા ઇચ્છા માત્ર કર તે સર્વને ગ્રથકર્તાઓ મૈથુન-સજ્ઞાનો જ ઉદય માને છે. મૈથુનમજ્ઞાનો આ અર્થે યદિ ન સ્વી-કાર્ય થાય તો એકંદ્રિયો, વિસ્ત્રેંદ્રિયો તથા નારકી અને સમૂર્ચ્છિમ જીવોમા આ સજ્ઞા કેમ ઘટાવી શકાય ? અતઃપ્રવ ઉપરોક્ત અર્થ સ્વીકાર્ય છે 'લોભમોહનીય' ના ઉદયથી મસારવૃદ્ધિના કારણરૂપ અને આસક્તિપૂર્વક સજીવ નિર્જીવ પદાર્થો એકત્ર કરવા આત્મ સવથી જેજે વ્યાપારો તે પરિગ્રહસજ્ઞા ઓપના ઉદયથી દુષ્ટ પરિણામ સહિત આપેશનો જે પરિણામ અને મુલ, નેત્ર, દાત, ઓઠ એ મર્વેનું જે ચેષ્ટાથી સૂકાઈ જવું તે ક્રોધસજ્ઞા અથવા આપેશવાલું જે ચિત્ત તે પણ ક્રોધસજ્ઞા જાણવી. માનના ઉદયથી અહંકારવાલી અભિમાન 'હું' પણાની જે પરિણતિ તે માનસજ્ઞા, તથા 'લોભ' ના ઉદયથી તૃષ્ણા સહિત સજીવ-નિર્જીવ પદાર્થોની ઇચ્છા કરવી તે લોભસજ્ઞા.

अर्ही आसक्तिपूर्वक पदार्थों एकत्र करवा उद्यम करवो ते परि
 महसूस अने पदार्थों मेळवना आसक्ति धारवी ते लोभसज्ञा.
 आ प्रमाणों परिग्रह आ लोभसज्ञा अभयमा भेद होवार्थी ते
 वधे सज्ञाओ अलग अलग जणावी. एव मति-श्रुतज्ञानना
 आभरणक्षयोपमगी शब्द अने अर्थज्ञान-विनाशो सामान्य
 मात्र जे बोध प्रगटे अने ते बोधद्वारा आत्माता जे व्यापारो ते
 ओघसज्ञा जेप्रक पेलडीयो लोको जे मार्ग पर चाले त्या न
 वधता पाताने पीडा १ थाय ते माटे वाड तरफ ज वधे, विक
 लेंद्रियो आतपमायी नीकली छायामा आवं ए ओघसज्ञाजन्य
 क्रियाओ वही छे, तथा ओघसज्ञामा जे ज्ञान प्रगटे तेना करता
 विशिष्ट जे उपयोग ते लोकसज्ञा आ दशे प्रकारनी सज्ञाओ
 पंचेंद्रियोमा स्पष्टतर जणाय छे, ज्यार एकेंद्रियोने कर्मोदयजन्य
 आत्मपरिणामरूपे ज होय पण प्रत्यक्ष न होय

अर्ही जरागेल आ दशे सज्ञाओ पूर्णतया होय त्या सुधी
 आत्मा धर्मनी रुचिने पण पापी न शक, तो पछी 'तन्वबोध'
 आगमवचनपरिणति अने सम्यक्त्वभाव यमायी पापी शके ?
 माटे ज अर्ही अगकार प्रथम 'सदनुष्ठान' पाववा अर्थे आ दशे
 सज्ञाओनो यथाशक्ति निरोध करवानु दर्शाच्यु, अर्थात् आ
 सज्ञानो यथाशक्ति निरोध करवायी तेमज निरोध करवानो
 उसाह धारवायी आ विरति-त्यागरूप सदनुष्ठान क्रिया भासिनी
 योग्यता आत्मा पापी शके छे, कारण के आत्माने सुदर
 भावपी स्वलित करवामा मुख्य कारणभूत आ अनादिनी

દશ સજ્ઞાઓ જ છે. અતઃપ્રથમ અર્ધી ગ્રંથકારે મૂલમાં ' યોગે સતિ ' એ પદથી ' નિરોધ કરવાનો યોગ-સમય છે તે જ ' એમ કહ્યું. આમ છતાં પછી દશ સજ્ઞાઓનું જોર દેતા કોઈ આત્મા ત્યાગભાવરૂપ સદનુષ્ઠાન આદરે તો પણ નદિપેશ માતા ત્યાગી પ્રાપ્ત કાલાતરે જરૂર માર્ગથી નીચો સરો જાય એમ શકા નથી. આથી અર્ધી અવિકલ સદનુષ્ઠાન પ્રાપ્તિ માટે આ સજ્ઞાઓનો નિરોધ મુખ્ય વતાવ્યો, અર્થાત્ આર્યામા કરત ' અવિકલ ' એ પદનો ઉપરોક્ત પરમાર્થ છે.

આટલું છતાં પણ ફરી કયો આત્મા અવિકલ સદનુષ્ઠાન પામે તેની પુષ્ટિ માટે અર્ધી આર્યા ગ્રંથકાર જણાવે છે. એને જે દશે સજ્ઞાનો યથાશક્તિ રોધ કર્યો હોય, રોધ કરવાનો સ્વચ્છ ઘાયો હોય તો પણ આ ગ્રંથ ગુણો ન હોય તો તે આત્મા અવિકલ સદનુષ્ઠાન પામવાનો અધિકારી નથી; કિન્તુ તેનો પરોપકાર કરવાની અભિલાષાવત્ હોય અને પૂર્વે કદાચ મનો-ર્યતા, ઔદાર્યતા એ જે ગુણો જોઈએ હોય તેઓ આ માર્ગના અધિકારી વને છે. નિષ્કર્ષ એ છે કે-દશે સજ્ઞાનો ન્યાયશક્તિ રોધ કર્યા પછી પરોપકારી સદાચિત્ત અને મનો-દ્વન્દ્વ માર્યા જ અવિકલ સદનુષ્ઠાન પામે.

અરે ! દુર્લભ પણ દશ સજ્ઞા મેળવવા માર્યા ! હરે આત્મા અવિકલ સદનુષ્ઠાનનો અધિકારી અને એ સજ્ઞા જણાયે છે.

સર્વજ્ઞવચનમાગમવચન,

યત્પરિણતે તતસ્તસ્મિન્ ॥

નાસુલભમિદં સર્વં,

હ્યુભયમલપરિચયાત્પુસામ્ ॥ ૪-૧૧ ॥

મૂલાર્થ—સર્વજ્ઞ ભગવાનનું જે વચન તે જ આગમવચન
અહીં માન્યુ છે, પટલે આ આગમવચન પરિણમ્યા પછી અને
ક્રિયામલ તથા ભાવમલનો ક્ષય થવાથી આત્માઓને આ દશ
સદ્ગુણોનો યથાશક્તિ નિરોધ થાવો કાઈ દુર્લભતર નથી,
કિન્તુ સુલભ જ છે

“ સ્પષ્ટીકરણ ”

‘ સર્વ જાનાતીતિ સર્વજ્ઞ તસ્ય વચન ’ “ નિરા-
પાપણે જગતના ચર-અચર સર્વ પદાર્થોને જે જાણે-દેખે તે
સર્વજ્ઞ અને તેનું વચન તે સર્વજ્ઞવચન ” સર્વજ્ઞ પુરુષનું જે વચન
તેને જ અહીં ‘ આગમવચન ’ તરીકે સ્વીકાર્યું છે. જેઓને સર્વજ્ઞ
વચન પર સદ્માન થયો હોય અને સર્વજ્ઞનું વચન જ સત્યમાર્ગ-
દર્શક છે એવી શ્રદ્ધા હૃદયમાં એકાન્તત પરિણમી હોય, તેઓ-
ને આ જગતમાં કોઈ પણ ક્રિયાઓ પ્રાપ્ત થવી દુર્લભતર નથી;
કારણ કે—ધન્યતરી વૈષ્ણુ જેઓને ઓછું મળ્યું હોય તેઓનો
રોગ જવામાં શુ વિકલ્પ લાગે સ્વરો ? તથાપ્રકારે અહીં પણ
જગતના રોગોને નિર્મૂલ કરનાર અને પ્રત્યેક રોગના પ્રતિકારો

દર્શાવનાર પ્રમુદ્ધ વીતરાગદેવના વચનો અસુદ્ધ નિરાવાધપણે
 જેઓના હૃદયમાં નિવાસ કરી રહ્યા હોય તેઓના રોગો અને
 તામસો વ્યાધી સ્થિર રહી શકે ? અર્થાત્ ન જ રહે નહુ પણ
 છે કે-“પાપામયમૌષધ શાસ્ત્ર, શાસ્ત્ર પુણ્યનિવધનમ્ ।
 ધનુઃ સર્વગ્રંથ શાસ્ત્ર, શાસ્ત્ર સર્વાર્થસાધનમ્ ” ॥૧॥
 ‘ પાપરૂપી રોગોને નિર્મૂલ-નાશ કરનાર અમૂલ્ય ઔષધ
 તુલ્ય શાસ્ત્ર છે, અને શાસ્ત્ર પુણ્યન કરનારા એક મુખ્ય સાધન
 છે, એ શાસ્ત્ર સર્વ પદાર્થોને દેશ્વરા માટે અલોકિત અદ્વિતીય
 નેત્ર સમાન છે, તથા સર્વ અર્થની સિદ્ધિ કરનારુ પણ શાસ્ત્ર
 જ છે ’ તેમજ ચરમકાલવર્તી મહિ આત્માઓ પ્રત્યેક ક્રિયામાં
 શાસ્ત્રનો જ આધાર સ્વીકાર છે અર્થાત્ સર્વજ્ઞવચનથી ડલટી
 રીતે ચાલવાને તેઓ ચલચિત્ત થતા નથી એ જ વાત
 અન્યત્ર પણ કહી છે-“ પરલોકવિદ્યો શાસ્ત્રાત્, પ્રાપ્તો
 નાન્યદપેક્ષતે । આમત્તમવ્યો મતિમાન્, શ્રદ્ધાધન-
 સમન્વિત ” ॥ ૧ ॥ “ પરલોક સરગી સાધનભૂત
 ક્રિયામાં શ્રદ્ધારૂપી ધનવાલો અને બુદ્ધિશાલી એવો નિરુદ્ધમત્રી
 આત્મા સર્વજ્ઞશાસ્ત્ર મિવાય અથ આલમન વહોલતાયે પદાપિ
 સ્વીકારતો નથી, અપેક્ષા રાખતો નથી ” ઉપર કહ્યા પ્રમાણે
 શાસ્ત્રવચનો જેના હૃદયમાં રમાં રહ્યા હોય તેમજ તે પર જ
 જેઓની અસુદ્ધ શ્રદ્ધા હોય તેઓ અવશ્ય શાસ્ત્રમાં જે વાત
 સ્વીકાર્યરૂપે અને દેયરૂપે કહી હોય તે તે વાતોને મતિમાન્
 આત્માઓ યથાશક્તિ સ્વીકારવાનો અને ત્યાગ કરવાનો

प्रयत्न जरूर करे. आर्या अर्ही जणाव्यु के-‘परिणते’ शास्त्र-
 वचन यथारूपतया परिणाम्या पक्षी एटले ‘ नास्तुलभमिदं
 सर्व ’ था सर्व अनुष्ठानो प्राप्त करवा तथा दशे सज्ञाधोनो
 रोध करवा काड दुर्लभ नथी, किंतु सुलभतर छे. निदान
 ए के-शास्त्रवचननो निर्दोष राग प्रगटवायी भवी आत्माना बे
 प्रकारना मलो स्वतः नाश पामे छे एरु तो जे ‘क्रियामल’
 ना जोग्या आत्मा सुंदर रत्न आदरवाने असमर्थ अनादि-
 फालथी रहतो हतो ते मलनो नाश थाय अने दुष्ट आशयरूपी
 मलिनतायी आत्मा शुद्ध वस्तुने बराबर विचारी शक्तो न्होतो
 एवो ‘ भावमल ’ अर्थात् आशयनी अपवित्रता तेनो पण
 नाश थाय छे, आम यथायी जरूर दश सज्ञानो निरोध अगर
 निरोध करवानो उत्साह आत्माने जागृत थाय छे. एमा
 अधिकोक्ति जेष्ठ कशुए नथी एव जेष्ठोने सर्वज्ञवचन पर प्रेम
 जागृत थयो नथी तेष्ठोने ज आ अनुष्ठान प्राप्त यव दुर्लभतर
 होय कहु छे के-“ न यस्य भक्तिरेतस्मिन्स्तस्य धर्मक्रि-
 याऽपि हि । अन्धप्रेक्ष्यक्रिया तुल्या कर्मदोषादस-
 त्फला ” ॥ १ ॥ “ जेने सर्वज्ञशास्त्र उपर प्रेम के भक्तिभास
 नथी तेनी धर्मक्रिया पण निश्चययी अधनी दृष्टि समधी क्रि-
 यानी माफरु कर्मदोषना लीधे असत् फलवाळी समजवी ”
 अर्थात् अधने दृष्टि होय तो पण तेनु फल काइ पण न
 होवाथा जेम फलने नही देनारी होवाथी नकामी छे
 तेम अद्धा विनानी धर्मक्रिया पण फल अगरनी समजवी

અર્થાત્ મુખ્ય ફલ આત્મ-નિર્મલતાને આપતી નથી ” ‘આગમ-વચન’ મા જેઓને આતમભાવ મળત યથો હોય તેઓ જ દાનાદિ સર્વ ધર્મો અવિધિભાવથી સેવે આ વાત પ્રથમ આપણે તપાસી ગયા, પરંતુ જેઓને આગમવચન પર એકાન્ત શ્રદ્ધા હોય તેઓ દાનાદિ ધર્મો કયા પ્રકારે સ્વીકારે તે વાતનો સુલાસો મળ કાર કરે છે.

વિવિસેવા દાનાદૌ,

સૂત્રાનુગતા તુ સા નિયોગેન ॥

ગુરુપારતત્રયયોગા—

દૌચિત્યાચ્ચૈવ સર્વત્ર ॥ ૫-૧૨ ॥

મૂર્તાર્થ—સર્વાંગશુદ્ધિપૂર્વક દાનાદિ કાર્યોમા પ્રવૃત્તિ કરવી તેનુ નામ વિધિસેવા સિદ્ધાન્તમા વતાયેલ વિધિસેવાની પ્રાપ્તિ તો નિશ્ચયથી ગુરુઆજ્ઞાને આધીન રહેનારને જ થાય છે, અને તે વિધિસેવાવાન્ દીન આદિમા સર્વત્ર ઔચિત્ય-તાપૂર્વક જ પ્રવૃત્તિ કરે છે

“ સ્પષ્ટીકરણ ”

જિન ભગવાનના વચન પર શ્રદ્ધા રાખનાર જે કાફ દાન, પૂજા આદિ કાર્યો કરે તે જિન ભગવતે જે પ્રકારે કરવાનું કહ્યુ હોય તે પ્રમાણે વિધિપૂર્વક કરે, અથવા જેઓ વિધિથી કરતા હોય તેઓને આધારે કરે, તેમજ વિધિથી કરવાની દૃઢ ઇચ્છા રાસે, “ શુદ્ધિના આધારે ન કરે. એટલે

आ मनुष्य दानादि कार्यो अविधि भावयी करे नही. विधि
 एटले शास्त्रमा जे न्याय दर्शाव्यो होय ते न्याययी सेवा-
 आचरण ते विधिसेवा परमार्थ ए के-न्यायोपार्जित धनयी
 आवेल पदार्थनु मत्पात्रमा दान करवु तेमज बिनपूजा बिगेरे
 कार्यो करवा एम आगममा कहु छे " नापागयाण कप्प
 णिज्जाण अन्नपाणाइदब्बाण पराए भत्तीए आयाणु
 गाइधुद्धीए सज्जयाण दाण अतिहिंसविभागो मु
 क्खफलो " " न्याययी आपल अने साधुने उपयोगमा आये
 तेवा अनान पाखी आदि पदार्थो उत्कृष्ट भक्तियी अने स्व-
 आत्मानो उद्धार करवानी बुद्धिवडे माधुओने आपवा अथवा
 अतिथिसविभाग करवो ते मोक्षफल आपनार घाय. " आयी
 विरुद्ध प्रवृत्ति करनार दानादि कार्यो कर तो पण तेनायी
 मोक्षफल न पाये, किन्तु ' दानेन भोगानामोति " ए
 वाक्ययी भोग्य पदार्थो जन्मानरमा प्राप्त कर धनासार्थवारे
 अने आमना ठाकुरे मुनियोने शुद्ध दान आप्यु तेयी ते ज
 जन्ममा तेओ समकित पाय्वा तथा तीर्थस्नाना बाध्यु ए
 दान परम शुद्ध अने शास्त्रोक्त विधिवालु कहु छे. ज्यारे
 शालिभद्र तथा धन्नाकुमारना जीवे पूर्व मयमा मुनियोने जे
 दान आप्यु ते उपयोगी भक्तिपूर्वक आप्यु खरु, परतु स्वा-
 त्मोद्धार दृष्टि वगरनु अने न्यायागत न होवायी आ दान तुर-
 तमा भोग्य पदार्थ देनारु ययु, पण ते जन्ममा समकित आपनारु
 न ययु आयी ज शास्त्रोमा अल्प पण दानादि कार्यो न्यायो-
 पार्जित वित्तवडे ज शुद्ध कहा, पण अन्यायी द्रव्ययी वधु पण

દાનાદિ કાર્યો અશુદ્ધ જ છે એમ સ્પષ્ટ થયું છે

ન્યાયનુ સ્વરૂપ આ મમાણે શાસ્ત્રમાં દર્શાવ્યું છે—“સ્વામી દ્રોહ, મિત્રદ્રોહ, વિશ્વાસુને છલવો, ચોરી આદિ નિન્દનીય કાર્યોથી જે ધન પેદા કરવું તેને છોટી અન્ય વ્યાપારદ્વારા ધન પેદા કરવાના પોતપોતાના ફુલને ઉચિત જે આચારો તેનું નામ ન્યાય અને તેથી પ્રયુક્તિથી જે ધન પ્રાપ્ત થાય તે ન્યાયોપાર્જિત ધન સમજવું ” આ રીતથી આવતું ધન પવિત્ર શુદ્ધિવાળું અને મહા પાપકર્મ રહિત હોયથી તેનો મોગ અને સત્યાત્રમા દાન સુદૃઢ ફલ આપનાર બને છે. શાસ્ત્રો કહ્યું છે કે—ન્યાયોપાર્જિત ધનનો સત્યાત્રમા ઉપયોગ કરવાથી પુણ્યાનુયયી પુણ્ય વધાય છે. ઉપર કથા મમાણું ન્યાયથી દ્રવ્ય ઉપાર્જી તેનાથી પ્રાપ્ત થયેલ દ્રવ્યનો સત્યાત્રમા દાનને મોક્ષસાધક સન્મુનિયોને દાન દેવામાં ઉપયોગ કરવો તેમ જ જિનપૂજન પણ ન્યાયોપાર્જિત ધનથી પ્રાપ્ય પુષ્પ-ફલાદિવડે કરવી દાનને જિન-વચન પર શ્રદ્ધા રાખનાર ઉપરોક્ત વિધિસેવા દાનાદિ કાર્યોમાં પ્રાપ્ત કરે છે, પરંતુ આ વિધિસેવા દાનને શાસ્ત્રમાં જે વિધિ અનુષ્ઠાન દર્શાવેલ છે તેની પ્રાપ્તિ તો “ ગુરુપારત્તત્રયયો ગાત્ ” ગુર્વાદિની આજ્ઞામાં વર્તવાથી જ થાય કિંતુ સ્વતંત્ર વર્તવાથી કદાપિ થાય નહીં, કારણ કે જિનવચનનું મુખ્ય રહસ્ય કેવલ મહર્ષિ ગુરુઓને આવીને હોય છે અને જે ગુરુથી નિરપેક્ષ થાય તથા સ્વશુદ્ધિને જ પ્રત્યેક કાર્યમાં આજ્ઞા આપે છે.

મનુષ્ય જિનવચનના અર્થો તથા માલો સ્વકલ્પનાથી જ સમા કરે, એટલે જિનવચનનો અમૂલ્ય ભાવ પામી શકે નહીં તેમજ જિનવચનની પણ તે દરકાર કરે નહીં. અતઃ ગુરુવચનારા ધર્મ જિનવચનના પરમાર્થને પામે અને તેથી દાનાદિ કાર્યોની વિધિસેવા પણ આ જ મનુષ્ય પામે એમ આચાર્યે કહ્યું ફરી વિધિસેવાપ્રાપ્ત મનુષ્ય દાન આદિ કાર્યો ઔચિત્યતાપૂર્વક જ કરે અર્થાત્ ઔચિત્ય વ્યવહારને વાજુ પર કરી દીન, અનાથ, અપંગ, મુનિયો વિગેરેને જે વિધિથી, જેવા સત્કારથી અને જેવા આદરમાત્ર તથા ભક્તિથી દાન આપજુ જોઈએ તે પ્રમાણે વર્તન કરે છે નિદાન ૫ કે-સર્વત્ર ત્રિવેકપૂર્વક દાનાદિ કાર્યો કરે છે ૫ પ્રમાણે આગમવચનમા અશ્રાન્તમતિ ગુરુઆજ્ઞાનુ સારી વિધિપૂર્વક દાનાદિ કાર્યો આગધે એમ આચાર્યે આ શ્લોકમા ૨૨૯ પ્રતિપાદન કર્યું એટલે વિધિના અર્થોએ અહીં આગમનોંધની અથવા ગુરુઆજ્ઞા આરાધનાની નિશ્ચિત આવશ્યકતા છે એ ભાવ જણાવ્યો

દાનાદિ કાર્યોમા વિધિસેવાની આવશ્યકતા જણાવી, હવે તેમા મહાદાન તથા દાન ૫ વેમા કયો તફાવત છે તે વાત અહીં દર્શાવે છે

ન્યાયાત્તં સ્વલ્પમપિ હિ,

મૃત્યાનુપરોધતો મહાદાનમ્ ॥

દીનતપસ્વ્યાદૌ ગુર્વ-

નુજ્ઞયા દાનમન્યન્તુ ॥ ૫-૧૩ ॥

મૂલાર્થ—ન્યાયોપાર્જિત ધનનો સેવકવર્ગને અનુપરોષ-
પણે દીન, તપસ્વી, અતિથિ આદિ વર્ગમાં થોડો પણ માતાપિતા
આદિની આજ્ઞાથી હપયોગ કરવો તેનું નામ તે મહાદાન, અને
આ રીતથી ચલાવી રીતે જે હપયોગ કરવો તે દાન કહ્યું છે.

“ સ્પષ્ટીકરણ ”

શાસ્ત્રમાં માર્ગાનુસારીના ગુણ વર્ણન કરતા આચાર્ય પ્રથમ
ગુણ ‘ ન્યાયસપન્નવિભવઃ ’ દર્શાવે છે, એટલે ધર્મસમુદ્ધ
સ્થિત આત્મા જરૂર ન્યાયથી જ આત્મીવિકા, કુટુંબ રક્ષણ આદિ
કાર્યો કરે તો જ તે માર્ગાનુસારી કહેવાય, અન્યથા તે માર્ગ-
ચાલ્ય કહેવાય. આથી ધર્મમાત્ર અને પ્રથમ જણાવી ગયેલ ધર્મના
લક્ષણો જેવા હોય તે તેમજ દશ સંજ્ઞાનો નિરોધક આગમવચન
પર થકાલુ જન તો અવશ્ય ન્યાયથી જ શુદ્ધિ ચલાવે એમાં
આશ્ચર્ય જેવું નથી. મહાદાન અને દાનનો મેદ આચાર્ય અહીં
દર્શાવે છે તેમાં ‘ ન્યાયરત્ન ’ એ મુખ્ય અને મહાદાન તથા
દાનનો વિમાજક ગુણ માન્યો છે અર્થાત્ ન્યાયસપન્નતા
સિવાય મહાદાનત્વ નામક પરમ ગુણ કોઈ પણ આત્મા પામી
શકે નહીં. અતઃપ્રથમ અથર્કતા આદિમાં જ ‘ ન્યાયાત્ ’ એ પદ
મૂકે છે, એટલે વૈશ્ય, ક્ષત્રિય, બ્રાહ્મણ અને શૂદ્ર એ ચાર
ઋણ આર્ય જાતિઓ શાસ્ત્રોમાં કરી છે. કિંતુ બ્રાહ્મણને

जात्यतर पेटाजातिओ आदि अनैक भेदो-उपभेदो यह गया; पण आ सर्व जातिओना पोतपोताना कूलानुरूप जे उचित व्यवहारो शास्त्रोमा दर्शावेल छे ते प्रमाणो व्यवहार करवो, आजीविका चलाववो, व्यापार करवो, कुटुंबरक्षण करवु त ते लोको माटे न्याय गणाय अने ए प्रमाणो जे धन प्राप्त थाग ते न्यायसपक्ष धन कही सकाय. जेभेक-वैश्योए व्यापार, व्याज, धारधार आदि, क्षत्रियोए प्रजासरक्षण, अनि ति प्रचारनो नाश, शत्रुना मयथी बचाव, दुष्टोनु दमन आदि, ब्राह्मणोए पठन-पाठन, उपदेश, धर्मटद्धि, धर्मसरक्षण, देवपूजा, मन्त्रस्मरण, ध्यान आदि, अने शूद्रोए सेवा, कृषि आदि कार्यों-द्वारा धन प्राप्त करी तेनार्यो आजीविका अने कुटुंबरक्षण करवु, पण उपरोक्त चार वर्गो तथा पेटाजातिओ ए प्रमाणो वर्तन करता छलप्रपच, चोरा, विश्वासघात आदि निन्दक कार्यों न सेवे अने पोताना जातीय नियम प्रमाणो वर्तन करे तो ज ते न्यायी वर्तन कही सकाय.

आम छता पण आचार्य रहे छे के न्यायधी धन उपार्जी ते धननो अमुक भाग व्यवहारसरक्षणमा, अमुक भाग व्या पारमा, अमुक भाग कुटुंबपालनमा, अमुक भाग लोकर-चाकर-सेवकोने सत्पुष्ट राखवामा अने अमुक भाग धर्ममार्गमा खर्च करे तेम ज अमुक भाग निधानस्थ करे, आ प्रमाणो वर्तनार भविष्यमा स्वर्जोदगीने मयमा नाखतो नयी, किंतु आय करता व्यय अधिक करे, वैश्रमण जेवी स्थिति राखे, कुटुंब

अने सेवकोने ममाळे नहीं, धर्मनी उपेक्षा करे तेओ ज परि-
णामे जोखममा आनी पडे छे ए ज बात आचार्य धर्मविदुमा
स्पष्ट करीने समजारे छे “ पादमायान्निर्धि कुर्यात् ,
व्यापारादि द्वाराए प्राप्त ययेल पैसानो चोथो भाग निधिपणे
स्थापन करबो. ”

पटले अहीं आचार्यश्री जनित करे छे के-न्यायधी घन
आयेल होय छता जो नोकर-चाकरोने नाराज करी तेनो
धर्मकार्यमा व्यय थाय तो ते व्यय सुष्ठु धर्मफलने आपी शके
नहीं किंतु ए तो उपागहीन धर्म कहवाय, माटे धर्ममा व्यय
करनार, दानादि करनारे, ‘भृत्यानुपरोधतो’ सेवक-नोफ-
रोने सताप, खेद, असतोष न थाय नेम करी पछी ज, तेमज
मातापिताने पर सतोषी, तेओनी आज्ञामा बर्ती धर्म साधन
करे आधी जेओ जीटगीभर दानादि उत्तम कार्यो कर अने
मातापितानी उपेक्षा करे, अपमानित करे, सतापे, तेओनी
सारसभाळ ले नहीं, आज्ञा माने नहीं तेओ जैनशास्त्र दृष्टिए सर्वो-
गपूर्य धर्मारोधक न गणाय; पण उपागहीन धर्म आरोधक ज
गणाय छे. एही तेओने योग्य फल पामनाने अधिकारी नथी
मान्या, कारण के धर्मनो प्राथमिक सदाचार शास्त्रो
“ मातापितृसपूजकः ” ए वाक्यधी ‘ मातापितानी पूजा
करनार ’ एम वर्णवे छे खरु छे के-जेओ परमोपकारी माता-
पितानो अनादर करे तेओ धर्म अने धर्मोपदेशकोनो अनादर
केम न करे ? कारण के जेओ लाखोनी चोरी करे तेओने

સેંકડોની ચોરી કરતા કાફ મપ લાગે નહીં. આટલું જણાવ્યા પછી હવે પૂર્ણાંગ સહિત થોડો પણ તે ન્યાયપ્રાપ્ત ધનનો ઉપયોગ કયા કરવો ? તે આચાર્ય કહ છે. “દીનતપસ્ટ્યાદૌ” હવેર કવિત રીતથી તે ન્યાયપ્રાપ્ત ધન લેખો નિરાધાર હોય, અશક્ત અને વિશિષ્ટ પાપકર્મો સેવનમા અસમર્થ હોય તેવાઓને અને ત્યાગી, મુમુક્ષુ, મહાદત્તગારી તપસ્વીઓને આહાર, વસ્ત્ર, પાત્ર, વસતિ, પુસ્તક આદિ આપવામા અને અન્ય જિનપૂજા, સહયર્મીસેવા આદિ અનેક પવિત્ર કાર્યોમા ઉપયોગ કરવો- સ્વર્ચ કરવો. આ રીતથી વિશેષદષ્ટિ કરેલો થોડો પણ સ્વર્ચ મહાન્ ફલને-પુણ્યાતુલ્ય પૂણ્યને-અર્ચનાર થાય છે. અતઃ આચાર્ય ભગવત આ વ્યયને-સ્વર્ચને મહાદાન પરી સજ્ઞા આપે છે અર્થાત્ આ સ્વર્ચની આગલ અન્ય લાણો તથા થોડો સ્વર્ચ દાન કર્યું હોય, જિનમંદિરો, મિનપ્રતિષ્ઠાઓ ઘનાથી હોર, મ્હોટી દાનગાલાઓ લખી કરી હોય, અમલ્ય અતિયિન સત્કાર્યા હોય, મ્હોટા સવો અને લાણો સહયર્મીયોની સેવા કરી હોય તથાપિ તે દાન જ કહેવાય ઘટલે મહાદાનમા જે લાભ થાય તે આ કાર્યો કરવા છતાં લાભ થાય નહીં આ જ હેતુથી ગ્રયકાર મહર્ષિ ‘દાનમન્યચ્ચુ’ ઉપરોક્ત વિધાન વિયુક્ત દાનો તે દાન કહેવાય એમ વળી પરમાર્થ એ કે-ધર્મમાં સ્વર્ચ કરનારે આશય, પદાર્થ, પાત્ર અને કાલની પવિત્રતા તરફ એકાન્ત લક્ષ્ય રાખવું જોઈએ તો જ સ્વર્ચ ફલપ્રાપ્તક બને

ए रीते छपर 'महादान तथा दान'नु स्वरूप कए, ह्ये
जिनपूनानु स्वरूप दर्शाने छे.

देवगुणपरिज्ञानात्त—

इभावानुगतमुत्तमं विधिना ॥

स्यादादरादियुक्त,

यत्तद्देवार्चनं चेष्टम् ॥ ५-१४ ॥

मूलार्थ—विधिधी आदर प्रीति श्रद्धापूर्वक बीतराग
देवना जे जे बीतरागत्व गुणो होय तेना ज्ञान साथे अने तेमा ज
लीनता तथा उत्तमभाव सहित ते अष्टद्रव्य आदिधी भगवतनी
पूजा तेनु नाम वास्तविक अने इष्ट पूजा समझी
“ स्पष्टीकरण ”

परमनिष्ठस्वरूप जे फलोन्मेषधी आपणो जेने पूजाए ते
देवतु देवत्व शु छे ? पूजाए ते अविरोधणो योग्य छे के नहीं ?
तेनो मुष्टु विचार करवा जोइये, कारण क तो ज ते समिचीन
पूजा कहनाय अने पूजानु इष्टफल प्राप्त थाय; अन्यथा ते पूजा
मात्रज कहवाय जैन शास्त्रो सजोये छे के तमे इश्वरनी लीला
या चमत्कारो देखी अथवा गाढरीया प्रमादधी तणाडने तेमज
कोइनी प्रेरणा मात्रधी अथवा अनारा पर विश्वास राखी देखनी
पूजा या मान्यतामा पतगनी माफक अग्निमा हापलावशो नहीं,
कितु प्रयत्न तेनी तमे काचननी जेम परीक्षा करी इश्वरनु नि-
र्दोष-निष्कलक स्वरूप विचारी-तपामी पछी ज तेने मानयाने,

પૂજવાને છલચાશો યદિ આટલી તમારામા સન્મતિ ન હોય
 તો પછી ત્યાગી અસ્વાર્થી શુદ્ધોપદેશક તપ્તદર્શી મહર્ષિયો જે
 કહ તે ધ્યાનમાં રાखી તે પ્રમાણે વર્તન કરશો તો જ તમે તમારું
 હિત સાર્ધા શકશો હરિમદ્મૂરિજો તો કહ છે કે-“ પક્ષ-
 પાતો ન મેં વીરે, ન દ્વેષ કાપિલાદિષુ । યુક્તિમદ્વચન
 યસ્ય, તસ્ય કાર્યઃ પરિગ્રહ ” ॥ ૧ ॥ “ મટારીર
 પરત્ને મને રાગ નથી તે કપિલાદિકો પ્રતિ મને દ્વેષભાવ નથી;
 પરતુ જેમોનું વચન યુક્તિ અને પ્રમાણાદિથી ઘાષિત નથી થતું
 તેમોનું જ વચન સ્વીકારવું યોગ્ય છે. ” શાસ્ત્રોમા દેવના ईश्वर,
 પરમાત્મા, પરમેશ્વર, અધિત્યશક્તિ, અખિલગુણાર્ધાશ, સર્વ
 દોષાતીત, સર્વજ્ઞ, ધોતરાગ, જિનેશ્વર, તીર્થંકર, સધિદાનદ-
 મય વિગેરે સહસ્રશ. નામો પ્રસિદ્ધ છે, ણ્ટલે આ સર્વ નામોનો
 સમન્વય દેવમા અવશ્ય થવો જોઈએ, અન્યથા તે સ્વાલી નામો
 ગોશલના છોરુરાનું ફેંદ્ર નામનો જેમ હાસ્યપાત્ર ગણાય એક
 ઘાતુ ईश्वરપણાની પ્રભુતાતી અને બીની ઘાતુ તેવા ગુણો ન
 હોય તો તે હાસ્યજનક કમ ન ગણાય ? અને આયુ ईश्वરપણું
 માત્ર કરી કાને પૂજવાનું મન ન લલચાય ? અતઃપ્રથમ તો
 ईश्वર દેવાધિદેવમા જગતના સર્વ અપલક્ષણો રહિત રાગ-દ્વેષ
 અને અજ્ઞાન ચેષ્ટા વિનાના શુદ્ધ સત્ય નિરાવાધ તત્ત્વવક્તા તથા
 સર્વજ્ઞાણુ આ લક્ષણો અવશ્યમેવ સુઘટિત થવા જોઈએ. ईश्वરના
 આ લક્ષણોની પરીક્ષા તેઓની જીવનક્રીડા, વ્યવહાર અને ઉપદેશ
 પરથી સુલક્ષિત થાય છે જેમોણે પોતાના જીવન વ્યવહાર દરમિ-
 યાન હિંસા, અસત્ય, ચોરી, વ્યભિચાર, તૃષ્ણા આદિ દુર્ગુણોને

ફતવ્ય માની સેવ્યા નથી, લીલા માની લોકોને તેમ કરવાનો
 ઉપદેશ આપ્યો નથી, મોગ્ય પદાર્થોની તુષામા આસક્તિથી
 લીન વન્યા નથી, મૌતિક માયામા લિપટાઈ સ્વર્ગોદગીને વ્ય-
 તીત કરવાની તુષ્ણા રાખી લોકોને આ તો ईश्वरની અલિપ્ત
 લીલા છે આવા પ્રપચથી ઊગવાનો પ્રયત્ન કર્યો નથી, ફિતુ
 કર્મજન્ય ઉપાધિયો પેડો, સુઅવસર સસારના પ્રપચને છઢી,
 રાજ્ય, ધન, હુડુડ, સ્ત્રી-પુત્રાદિ પરિવારને વલ્લે લાગેઢ કચરાની
 જેમ અલગ કરી, ધોરતપ તપ આદરી, અજ્ઞ લોકોએ ઉપજાનેઢ
 અસરય પરીસહો, કષ્ટો, ઉપદ્રવો તાઢન, તર્જના, અપમાન, ઉપ-
 સર્ગોને એકાત છમામાવયી, રાગ-દ્વેષ વિના પ્રસન્ન અતઃકરણથી
 અઢગપણે સઢન કરી, અનાદિના આઢે કર્યોને આત્માથી અલગ
 કરી, શુદ્ધ નિર્દોષ કાચનક્ત નિઃકલક આત્મસ્વરૂપને, અનન્ત
 જ્ઞાનને જેઓએ માત્ર કર્યું, અલિલ ગુણો માત્ર કર્યા, કેવલ આ-
 ત્મિક શુદ્ધ સંચિદાનઢની લીલામા મગ્ન વની મવ્ય આત્મા-
 ઓનો ઉદ્ધાર કરવા માટે શુદ્ધ સન્માર્ગનો, શુદ્ધ નિરાવાધ
 નિર્દોષ તત્ત્વનો જેઓએ ઉપદેશ કર્યા તેઓ ॥ પરમાર્થથી ईश्वર,
 દેવાધિદેવ, પરમાત્મા અને વીતરાગ નામ ધારણ કરવાને યોગ્ય
 કહેવાય આ જ દેવ પતિતપાવન, જગદુદ્ધારક, અશરણશરણ,
 વસન્ત, હિતદાયી, સસારમયરક્ષક, કૃતકૃત્ય, ઉત્તમોત્તમ પર-
 માત્મા કહેવાય અને તે જ પરમાત્મા વિના સ્વાર્થે જગત્ને સન્માર્ગ
 દર્શાવી શકે ઉમાસ્માતી વાચકજીએ કયુ છે કે-“યસ્તુ કૃતા-
 થોઽપ્યુત્તમમવાપ્ય ધર્મં પરેભ્ય ઉપદિશતિ । નિત્ય
 સ ઉત્તમેભ્યોઽપ્યુત્તમ ઇતિ પૂજ્યતમ એવ ” ॥ ૧ ॥

“जेश्रो कृतकृत्य बनी उत्तम धर्म प्राप्त करी जीनाओनु कल्याण करवा प्राप्त सत्धर्मनो उपदेश करे छे तेओ ज खरेबर सर्वदा उत्तमो करता पण उत्तम अने नितांत पूज्यतम होय. ”

अतएव आ देवनी पूजा करवी ते ज पूजा कहेवाय, वास्तविक रीते मानत्री या देवोनी पूजाने योग्य आ धीतरागदेव सिवाय अन्य कोइ न होइ शके जेने आपणे मोक्षदातृत्व बुद्धिची पूजीए तेमा यदि ते गुण न होय, पोते पण ते स्यानना अनधिकारी होय तो तेओने पूजवानु फल शु ? आधी ज उमास्वाती महाराजे कहु छे के-“तस्मादर्हति पूजामर्हन्नेवो-त्तमोत्तमो लोके । देवर्षिनरेन्द्रेभ्यो पूज्येभ्योऽप्यन्य-सन्धानाम् ” ॥ १ ॥ जगत्मा उत्तमोत्तम अर्हन् देव ज होवाधी ते ज पूजा करवाने योग्य छे, कारण के-देवो, महर्षिओ, नरेन्द्रोने तेओ पूज्य होवाधी अन्य प्राकृतजनोए तो अवश्य तेओनी पूजा करवी जोइए. ” पूजकोए पूजन करवा पहेला परमेश्वरनु उपरीक्त स्वरूप खास मनन करी तेने ध्यानमा राखपु जोइये, जेथी पूजन करता मननी मसन्नता थाय, पूजानी उद्देश वरावर साचवी शक्याय अने पूजन शा माटे करु छु ए तत्तनु ययार्थ मान थाय वस्तुतः जेश्रो उपकारी होय, जेश्रो पासेयी भविष्यमा काइ तत्त्व मेळववानी इच्छा होय तेओनो सुयोग्य उचित सत्कार करवो ए व्याहारिक नियम पण छे उपारे परमात्मा तो अतुलोपकारी, अनन्य असाधारण चक्षुदाता सासारिक त्रिविधताए दूर करनार होवाधी

अने तेओ पासेथी ते पदार्थों प्राप्तव्य होयाथी तेओनी पूजा तेओने योग्य अवश्य करवी जोइए ए पूजकोनो धर्म छे योग्यनु योग्य सन्मान करवु ते आपणी योग्यता बधवानु बीज छे, कारण के योग्यने जेटलु आपीये तेनाथी सहस्रगणु पाशु आपणने प्रळे छे अर्घान् जे पदार्थनी आपणने मन्त्रिप्पमा चाहना होय तेना माटे ते पदार्थयान्नी उचित सेवा-सन्मान-पूजा बिगेरे करवा जोइए, आथी ज आचार्य हरिमद्रमूरीश्वरजी पूजानो उपदेग करता पूजकोने कह छे के- 'देवगुणपरि-जानात्' एटले देवना जे जे अनुकरणीय अने प्राप्तव्य गुणो छे तेनु ज्ञान करवु, तेनो अभ्यास करवो अने पूजा करती बखते तेनी ज भावना करवी, एटलु ज नहीं ॥ 'तद्भाषाश्रुत' देवना गुणस्मरण-ध्यानमा आत्माने लीन करी शास्त्रोक्त विधिथी उत्तम प्रकार बीतरागदेयनी पूजा करवी, तेमज देव परत्ये अने पूजामा एकान्त आदर आचरण भीति सहित पूजा करवी एटले आ पूजा परमार्थ पूजा बहेवाय निदान ए के- ईश्वरपूजन करती बखते ध्याता, ध्येय अने ध्यान आ त्रिपुटीनी एवी तो ऐक्यता थवी जोइए के जेथी शास्त्रोक्त अमृतक्रियानु लक्षण आ पूजामा समन्वित थाय अने 'अमरी-कीटक' न्याय लागु थइ शके अरे ! उपास्वाती वाचकजी कहे छे ते प्रमाणे पूजा करवाथी उत्तरोत्तर अवश्य लाभ थाय " अभ्य-र्चनादहर्तां मनःप्रसादस्ततः समाधिश्च । तस्मादपि

નિઃશ્રેયસમતો હિ તત્પૂજન ન્યાય્ય ” ॥૨॥ “ ઘીતરાગ
 દેવની પૂજા કરવાથી પ્રથમ મનની પ્રસન્નતા વધે, ત્યારપછી
 તેથી સમાધિશાન્તિ પટલે કપાયો દૂર થાય અને તે પછી
 એકાન્ત નિઃશ્રેયસ-મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય માટે ઘીતરાગદેવની પૂજા
 કરવી, એ ન્યાયયુક્ત ગણાય ” પરંતુ આ પૂજાનું પ્રક-
 રણ પ્રથમ કહેલ મહાદાન અને દાનના પ્રકરણ પછી
 જણાવ્યું હોવાથી મહાદાનની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવા આચાર્યે
 જે જણાવ્યું તે યોગ્યતા પૂર્વકોમા પ્રથમ અવશ્ય આવવી જોઈએ
 એ યોગ્યતા આવ્યા બાદ આ વાસ્તવિક પૂજાનો અધિકાર
 આત્મા પામી શકે; અન્યથા તે પૂજા જ ગણાય આથી જ
 પ્રથમકારે મૂલમા અર્હો ‘ ઉત્તમ વિધિના ’ આ પદો પર
 સધારે વ્રજન આવ્યું છે પરમાર્થ એ કે-ન્યાયપ્રાપ્ત સેવકોને અવિ-
 રોધી અને ઘડીલની આત્મા મુદ્રિત હોય તો જ ઉત્તમ અને
 વિધિપૂર્વક ઘીતરાગપૂજા કહેવાય

ઉપર આપણે જે વાત વિચારી ગયા તેની જ પ્રકારાતરથી
 ફરી પુષ્ટિ કરે છે, અથવા ઉપાધ્યાયજી કહે છે કે-એ જ વાત
 અન્યત્ર કહી છે તેનો અતિર્દશ-ભઝામણ અર્હો પ્રસ્તુત
 પ્રયક્તા કહે છે

एव गुरुसेवादि च,

काले सयोगविघ्नवर्जनया ॥

इत्यादि कृत्यकरणं,

लोकोत्तरतत्त्वसंप्राप्ति. ॥ ५-१५ ॥

મૂલાર્થ—વિધિથી જેમ પૂજાનુ કઠુ તેમ વિધિથી ધર્મા-
ચાર્ય આદિની સેવા, ભક્તિ, પૂજા વિગેરે કરવી, અને યોગ્ય
અવસરે સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, પઠન આદિ ધર્મવ્યાપારો વિત્રો-
અન્તરાયોને દૂર કરી કરવા. ઇત્યાદિ ઉપર કથિત કાર્યોનું
વિધાન રૂઢવાથી લોકોત્તરતત્ત્વનો પ્રાપ્તિ થાય અર્થાત્ આનું જ
નામ લોકોત્તરતત્ત્વનો લાભ કહ્યો છે.

“ સ્પષ્ટીકરણ ”

દેવની પૂજાનું સ્વરૂપ ઉપર વિસ્તારથી વિચારી ગયા.
હવે ગુરુસેવા આદિ કાર્યો કેમ કરવા તે વિચાર આચાર્યશ્રી
અહીં જણાવે છે. જે ઘાત અન્યત્ર કહી જે તે જ અહીં પુષ્ટિ માટે
દર્શાવે છે. અથવા દેવનું યથાર્થ સ્વરૂપ, પૂજાનું યથાર્થ રૂપ
ધર્માચાર્યો પાસેથી જાણી લેવાનું થાય છે, માટે ગુરુભક્તિનું સ્વરૂપ
અહીં જણાવે છે. શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી પૂજા કરવાનું શાસ્ત્રોમા
જેમ કહ્યું છે તેમ ગુરુસેવા, ભક્તિ, પૂજા પણ વિધિપૂર્વક જ કરવી
પટલે ધર્માચાર્યો-ત્યાગી, શુદ્ધ સન્માર્ગદર્શક ગુરુઓ-ની આદાર,
પાત્ર, ઔપચ, મકાન આદિથી શુદ્ધપણે વિધિથી કરવી. ભાવાર્થ
જે-ગુરુ સન્મુખ જવું, પાંચ અભિગમો સાચવવા, ગુરુને
આદારાદિ માટે નિમગ્નતા કરવી, આદાર લેવા આવે તે સમયે
સામે જવું, પછી વદના કરી અન્મુદ્વિયો સ્વામી વિનય, સરલતા,

ઉદારતા, યક્તિનો અતિરેક, પ્રમોદના અધુસહ ગ્રહોભાગ્ય માત્રી
ન્યાયપ્રાપ્ત કલ્પનીય આહારાદિ ગુરુપાત્રમા મૂકવા, અલ્પમા
અલ્પ સાત પગલાં ગુરુને વગાડવા જીવુ, નારવાર મુલ્કશાતા
પૂદ્ગમી, વિનયથી ધર્મચર્ચા કરવી, તથા પઠન, પાઠન, સ્વાધ્યાય,
ધ્યાન, કાવ્યોત્સર્ગ આદિ ક્રિયાઓ કરવી તેમજ પ્રતિક્રમણ
પ્રતિલેખના પણ ઉચિતકાલે કરવી શાસ્ત્રમા જે જે ક્રિયાઓ
જે જે કાલે કરવાનો ઉપદેશ કર્યો છે તે તે ક્રિયાઓ કરવી.

આ ક્રિયાઓ પણ અનેક પ્રકારની વચમા આવતી સ્વ
લનાઓને દૂર કરી, વિદ્યો-અતરાયોથી અડગ રહી કરવી.
નિદાન એ કે-ધર્મક્રિયાનુ આચરણ કરતા અવશ્ય પરીપહો,
કષ્ટો, અપમાનો, પ્રમાદો, વિરુદ્ધાઓ વિગેરે અનેક અતરાયો
ધર્મક્રિયાથી ઘલિત કરવા અકસ્માત્ આડે આવે પણ તે સર્વને
દૂર કરી નિર્ભય મની પુરુષાર્થપૂર્વક ઉપરોક્ત ધર્મક્રિયાનુ આ
ચરન, પાલન, અભ્યાસ વિગેરે કરવા. આ કાર્યોની એ રીતે
પ્રાપ્તિ થવાથી ઘટલે એ કાર્યો આચરવાથી પ્રયત્ન કરે છે કે
આનુ નામ લોકોચરતત્ત્વમાસિ થઈ કહવાય અર્થાત્ એ પ્રમાણે
ચર્ચન કરવું તેનું નામ લોકોચરતત્ત્વ છે એ સિવાય અન્યને
લોકોચરતત્ત્વની સજ્ઞા નથી યશોવિજયજી મહારાજ કહે છે
કે-વિધિસહ દાન પૂજા અને સેવાનુ આચરણ કરવાથી તે જ
મહાદાન, ઇષ્ટપૂજા અને સત્સેવા એ નામથી આ ક્રિયાઓ
અર્કિત થાય છે

આ સર્વ કેમ પ્રાપ્ત થાય ? તેનો અર્થ મુલાસો કરે છે.

इतरेतरसापेक्षा त्वेषा,

पुनराप्तवचनपरिणत्या ॥

भवति यथोदितनीत्या,

पुसा पुण्यानुभावेन ॥ ५-१६ ॥

मूलार्थ—उपर कहेल सर्व क्रियाओ परस्पर सापेक्षा होवाची, उपरोक्त स्वरूपवाली अने परस्पर अपेक्षा राखनारी आ सर्व क्रियाओनी प्राप्ति पुण्योने पुण्यानुभावची अने सिद्धान्तवचन परिणामवाची थाय छे

“ स्पष्टीकरण ”

शास्त्रोक्त विधिसह एक सुष्ठु क्रिया प्राप्त थाय तो तमाम क्रियाओ सुष्ठु अने विधि युक्त प्राप्त थाय, तेमज एक क्रिया विधि रहित अने अशोभन होय तो सर्व क्रियाओ अविधिवाली अने अशोभन होय, आ वान अही दर्शावे छे, कारण के—दान, पूजा, सेवा आदि कार्योनु शास्त्रोक्त विधान परस्पर एवु तो गुयाएल छे के जे महानुभावने सिद्धान्त वचनो बरानर परिणाम्या—सिद्धान्तवचनमा अपूर्व श्रद्धा प्राप्त यह ते महानुभावने शास्त्र आधारची, एक ज क्रियाया कुशलता प्राप्त थावाची सर्व क्रियाओनी कुशलता प्राप्त थावामा फाई धृत्यवाय नहतो नथी पटले आ सर्व क्रियाओ एक बीजानी अपेक्षा राखे छे जेपके महादान नामक क्रियाया न्यायवर्तन, पोष्य-वर्गनो अविरुध, मातापितानी आज्ञा, आशयनी पवित्रता,

વદારતા આદિ ગુણોની અપેક્ષા હોય છે તે જ ગુણોની જિનપૂજા, ગુરુસેવામાં પણ આવશ્યકતા છે અને આ ક્રિયાની નિર્મલતા મિદ્ધાન્તવચન પરિણામવાથી, તેના પર સદ્ભાવ પ્રાપ્ત થવાથી જ થાય છે. તેમ જ શાસ્ત્રકાર આચાર્ય કહે છે કે—સર્વબુદ્ધિના હેતુભૂત પુણ્યવિપાકનો ઝ્યારે ઉદય થાય ત્યારે જ જિનેશ્વરના આગમમાં અપૂર્વ શ્રદ્ધા પ્રગટે, અને પૂર્વે જે પ્રમાણે મહાદાન, હૃદયપૂજા અને સત્ગુરુસેવાનું સ્વરૂપ કહ્યું છે તે પ્રમાણે મનુષ્યોને અવિરોધપણે આ શુભ ક્રિયાઓની બરાબર પ્રાપ્તિ થાય છે આ પ્રમાણે એક જ ક્રિયા અન્ય ક્રિયાને ઘાઘા ન સપજાવે તેવી ઝ્યારે પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જ તે લોકોષ્ઠરક્રિયા કહેવાય, અને અન્ય ક્રિયા સાથે એક વિરોધ કરનારી પ્રાપ્ત થાય તો તે લૌકિકક્રિયા કહેવાય નિદાન ૬ કે—ઉપર દર્શિત અવિરોધીની વિધિસહ ક્રિયાની પ્રાપ્તિ આગમવચન પરિણામવાથી અને મહાપુણ્યોદયથી, પ્રત્યેક ક્રિયાનો પરસ્પર સુઘટિત સઘન સાધવવાથી તેમ જ વિધિનો અનુરાગ ધારવાથી થાય છે

(६) जिनमंदिरषोडशकम्

आगलना प्रकरणाया 'लोकोत्तरतत्त्व' शु अने तेनी प्राप्ति कोने तथा आयी थाय ? ए वात कही, एटले सामान्य धर्मनी सिद्धि यया पछी लोकोत्तरतत्त्व प्राप्त थाय एम जणा-
व्यु. आयी आत्मा जिनमार्गया आगल वधवाने अने उत्तरोत्तर परम गुणो इष्टकार्यसिद्धि करवाने योग्यतावालो थाय. निदान ए के-खरी लायकात तेमा आवे एम प्रतिपादन कर्यु. लायकात वगरनी वीतरागदर्शित त्रियाकुशलता उच्च गृहीजीवन अगर त्यागीजीवननो अधिकार उपलब्ध थाय तो पण ते भाहुती जीवन तुल्य होवायी इष्टफल कदापि अर्पे नहीं, अतएव आ छट्ठा प्रकरणाया श्रीमान् हरिभद्रमूरिजी भगवान् लोकोत्तरतत्त्व आत्माने प्राप्त यया पछी आत्मा क्या क्या कार्यो करवाने अने क्या स्याने बिराजवाने अधिकारी थाय तेनु व्यक्तस्वरूप विस्तारधी प्रतिपादन करे छे

अस्यां सत्यां नियमाद्वि-

धिवज्जिनभवनकारणविधान ॥

सिद्ध्यति परमफलमल,

ह्यधिकार्यारंभकत्वेन ॥ ६-१ ॥

मूलार्थ—आ उपर दर्शित 'लोकोत्तरतत्त्वनी' प्राप्ति यया पछी 'धर्मी आत्मा स्वयं विधिपूर्वक'

મદિર અન્ય પાસે કરાવે અને પોતે જિનમંવનના જે જે કારણો
હોય તેને પ્રાપ્ત કર. ધ્યાથી અધિકારીય આ કાર્ય આરંભ્યુ
હોવાથી તેને અતિશય પરમફલની સિદ્ધિ થાય.

“ સ્પષ્ટીકરણ ”

પ્રથમ સામાન્ય ધર્મના ગુણો ઔદાર્ય આદિ પ્રાપ્ત થાય,
ત્યારનાં સિદ્ધાન્તવચનનો પ્રેમ, પરમશ્રદ્ધા અને પરિણામન
યયા પછી ત્રિધિનો ઘોષ, આદર, કરણપ્રીતિ તથા ક્રમશઃ
વિધિસહ ક્રિયાકુશલતા તેમ જ પ્રત્યેક ક્રિયાનો ત્રિધિનોથ
થાય. એટલે મહાદાન, દ્રુષ્ટપૂજા, સત્સેવા-આ પ્રમાણે આત્મ-
શુદ્ધિ અને એકાન્ત કર્મક્ષયકારક લોકોત્તરતસ્વની પરમગુ-
ણની પ્રાપ્તિ થાય જેને આ પ્રમાણે ક્રમશઃ અથવા ઉત્ક્રમથી
૫ ગુણો હૃદયગમ થાય તે અવશ્યમેવ સ્વોપાર્જિત ધન વધતલ,
સચ્ચિત્, વિનશ્વર ધારી તેનો મહાદાનમા, જિનપૂજામા અને
ગુરુમક્તિમા ઉત્સાહથી વ્યય કરે, ધર્મશુદ્ધિ, સમકિતપ્રાપ્તિ-
સરક્ષણ અને તેની શુદ્ધિ તેમ જ શાસનપ્રભાવના વિગેરે કાર્યો
સ્વર્જીટગીમા અનેક ધાર તે ધનથી કરે, એટલે વસ્તુત ધન
ઉપર આ આત્મા માઢ મોહ રાસે નહીં. છેવટે ધીતરાગદેવની
મહાપૂજાના લોભથી પોતાની કુદુષની અને સપાન ધર્મીઓની
સરલતા માટે નિત્ય ધર્મશુદ્ધિ થાય તે સારુ અને આત્માની
પવિત્ર ભાવના ધની રહે તેમજ કુદુષીયો ધર્મ અને સ્વકર્તવ્યથી
ચૂંત ન થાય તે માટે તથા સમકિતની નિર્મલતા-ઉજ્જ્વલતા
માટે શાસ્ત્રકર્તા કહે છે કે-‘ નિયમાત્ ’ નિશ્ચયથી અથવા

યોગ્યતા આવવાથી આ આત્મા જિનમદિર અન્ય કારીગરો પાસે કરાવે તે પણ જેમ તેમ નહીં, કિન્તુ પોતે સિદ્ધાન્તપ્રેમી હોવાથી ' વિધિવત્ ' શાસ્ત્રમા જે વિધિથી અને જેવી યોગ્યતા પ્રાપ્ત કર્યા પછી કરવાનું જણાવ્યું તે પ્રમાણે વનાયે, પટલુ જ નહીં પરંતુ પોતે સ્વયં જિનમંથનમા જે જે સાધનો—વાદ્ય અથવા આભ્યન્તર સાધનો—જોડે તેનું સપાદન કરે અર્થાત્ સ્વરી લાયકાત પ્રાપ્ત કરે આ પ્રમાણે ધર્મન કરવાથી શુ ફલ ધાય ? તે પ્રયત્નકાર સ્વત્તરાર્થથી જણાવે છે. પટલે ઉપર જ્યાં પ્રમાણે ' લોકોત્તરતત્ત્વ ' પ્રાપ્ત થવાથી યોગ્યતા આવે અને તેથી—' અધિકાર્યાર્થકત્ત્વેન ' રામ અધિકારી શાસ્ત્રોક્ત યોગ્યતાવાળો આત્મા આ જિનમદિર વિધિપૂર્વક વનાયે છે, પટલે અતિશય મહાનું ઉત્કૃષ્ટ ફળ જે મોસફલ અથવા તીર્થકર-મોત્રધરૂપ ફલ અથવા નિર્દોષ સમ્યક્ત્વરૂપ ફલ નિદાનતયા તેને ઉપલબ્ધ ધાય છે.

આ શ્લોકમા આચાર્યદેવે ' લોકોત્તરતત્ત્વ ' મઝ્યા પછી શાસ્ત્રોક્ત અધિકારીપણુ પ્રાપ્ત કરી અન્ય પાસે જિનમદિર કરાવે અને પોતે જિનમદિર યોગ્ય વાદ્ય તથા આભ્યતર પત્રિય સાધનનું સપાદન કર તેમ કહ્યું. અતઃપ્રવ શાસ્ત્રમા કેરા ગુણવાળો જિનમદિર કરાવવાને યોગ્ય ગણ્યો છે ? ૫ મશ્નનો છુલાસો પ્રયત્નકર્તા અહીં કરે છે.

ન્યાયાર્જિતવિત્તેશો,

મતિમાન્ સ્ફીતાશય. મદાચાર. ॥

ગુર્વાદિમતો જિનમવન-

કારણસ્યાધિકારીતિ ॥ ૬-૨ ॥

મૂલાર્થ—ન્યાયોપાર્જિત ધનવાન^૧, બુદ્ધિમાન^૨, પવિત્ર આશયવાન^૩ અને સદાચારી તેમ જ માતાપિતા તેમજ વહિલો, રાજા અમાત્ય આદિને માન્ય^૪ ઇવા આત્માને વીતરાગદેવનુ મદિર કરાવવા શાસ્ત્રકારોએ અધિકારી માન્યો છે

“ સ્પષ્ટીકરણ ”

ધનવાન અને ગમે તેવી લાયકાત વગરનો આત્મા મમત્વ, રૂપ્યા અથવા માનપ્રિય બની જિનમદિર કરાયે છે, તો મવિ-પ્યમા તેને અગર તેના કુદુરને, ધીસધને તે મદિર પર પટલી દરકાર होती નથી આવે તે મદિર મારભૂત આશાતનામય અને એક કર્મવધનુ મારણભૂત બને છે, તથા બનાવનાર પવિત્ર હેતુથી અથવા પવિત્ર આશયથી અને ન્યાયથી કરાવનાર ન હોવાથી તે મદિર અન્યને કલ્યાણભૂત કદાપિ ધનતુ નથી અન્યાય તથા દુષ્ટબુદ્ધિથી કરેલુ એક ગૃહસ્થ લીવનું સામાન્ય કાર્ય પણ ગ્યારે આત્માને શાતપણે વેસવા હેતુ નથી તો આતુ જિનમદિર પણ ઉચ્ચતિમા કયાથી હેતુભૂત થાય ? અતएव જિનમદિર કરાવનારે કેવલ ધનપતિપણાનો જ મોહ ન ધરતા આ શ્લોકમા દર્શિત યોગ્યતા મેજઝવા તરફ લક્ષ્ય રાસ્તે, એમ અથક્તા પ્રતિપાદક રીતિથી ગર્ભિત ઉપદેશ કરે છે. પટલે કે આ શ્લોકમા જિનમદિર કરાવનાની યોગ્યતા-વાલા માટે છે. પાંચ વિશેષણો આપ્યા છે તે પૂરેપૂરી રીતથી

आत्मा प्राप्त करे त्यास्वाद ज जिनमदिर पोते स्व अने परना
कल्याण माटे बधावी शके, अन्यथा जिनमदिर बधाववा पुरतु
ज कार्य कर्युं कहेवाय

धनवान ज जिनमदिर बधावी शके ए वात खरी अने
धन बिना मदिर बिगेरे एक पण कार्य यइ शके नहीं ए तो
जाणीतु छे, पण जिनमदिर जेरा पवित्र कार्यो क्या धनथी
थाय तो स्वपरने आयदे कल्याणकारी थाय एनो तुलामो
शास्त्रकर्ता प्रथम ज करे छे—‘न्यायार्जितचित्तेशो’
जेरो स्वर्नीदगीमा पोताना कुलपरपरागत व्यवहारथी छळ
कपट, विश्वासघात, चोरी अने बीजा निंदनीय व्यापारो बिना
धन पैदा कर्युं होय ते ज न्यायप्राप्त धन कहवाय. आतु धन
जेना पासे होय ते ज मनुष्य बीतराग देवतु मदिर बधावी
शके अने पूजा तथा महादानना फलने पामवाने योग्य गणाय,
कारण के न्यायप्राप्त धनथी करेलु अल्प पण पुण्यकार्य पुण्या
नुबधी पुण्यनु कारण थाय एम महर्षिओ कहे छे आम छता
पण जो हित अने अहितनो विभाग करवानी अकल न होय
अर्थात् कल्याणकारी शु छे एटलो पण जेने विथक न होय
तो ते न्यायप्राप्त धननो सदुपयोग क्याथी करी शके ? एटले
ज—‘मतिमान्’ आ धननो हु क्या व्यय करु तो मविष्यमां
मारु एकान्त कल्याण थाय एवी जेनी सन्मति होय, तेमा
पण कार्य करवा पहेला सन्मति सपजे अने कार्य शरु कर्वा
पछी अगर कार्य बनी गया पछी आ मं शु कर्युं ? मारु धन
बहु खर्चाइ जसो ? हवे हु शु करीश ? एवी एवी अनेक धार-

शास्त्री-विचारो न आन पाटे रह छे के-‘स्फीताशय’
 कार्यनी शरुआतधी पाटी सार्ये थह रहे त्यासुधी अने आगत
 उपर पण जेना परिणामो मदिर आदि धार्मिक कार्योंमा अनु
 क्रमे चढता ज रह, तथा ‘सदाचार’ मदाचारो-उत्तम
 आचारवान् होय ते. सदाचारनु स्वरूप योगविन्दु मकरणमा
 आ ममाण कह छे-“लोकापवादभीरुत्व दीनान्यु
 द्धारणादर’ । कृतज्ञता सुदाक्षिण्य, सदाचार’ प्रकी
 र्त्तितः ॥ १ ॥ सर्वत्र निन्दासत्यागो, वर्णवादश्च
 साधुषु । आपण्यैर्न्यमत्यन्त तद्वत्सपदि नम्रता
 ॥ २ ॥ प्रस्तावे मितभाषित्व-मविसबादन तथा ।
 प्रतिपन्नक्रिया चेति, कुलधर्मानुपालनम् ॥ ३ ॥ अ-
 सद्ब्रथयपरित्याग, स्थाने वैतत्क्रिया सदा । प्रधान
 कार्ये निर्बन्धः, प्रमादस्य विचर्जनम् ॥ ४ ॥ लोका-
 चारानुवृत्तिश्च, सर्वत्रौचित्यपालनम् । प्रवृत्तिर्गर्हि-
 तेनेति, प्राणैः कठगतैरपि ॥ ५ ॥ दुनाया तरफना
 अपराधी नित्य भीरु, दीन-अनाथनो उद्धार करवामा प्रेम,
 आपणा पर करेल अन्य जनोतो उपकार जाणवो-मानवो,
 उत्तम दाक्षिण्यता-आ सर्व सदाचारो बह्या छे, तथा सर्वत्र
 अने सर्वनी निदानो त्याग, उत्तम साधुजनोनी प्रशंसा, कष्ट
 बखते अतिशय अदीनता अने सपत्ति अवस्थामा नम्र परिणाम,
 सुअग्रमरे अल्प भाषण, कोइनी पण साये विवाद-बलेशमा
 नहीं उत्तरण, स्वीकृत कार्यनु आखिरतक पालन, तेमज कुल-
 धर्मनी बराबर सेवा, खोटा स्वर्चा बध करवा-नहीं करवा, देवपूजा,

गुरुसेवा, दानादि कार्योंमा लक्ष्मीनो नित्य व्यय, विशिष्ट फल दायी कार्योंमा आग्रह राखवो अने प्रमादनो त्याग करवो, घणा लोकोपां मूढ तथा अविरुद्ध लोकव्यवहारनु पालन करवु, स्वपक्ष अथवा परपक्षमा पटले स्वजाति के परजाति, स्वकुटुंब के परकुटुंबमा सर्वत्र उचित आचारनु पालन करवु अने आ लोक परलोकमा निंदनीय कार्यों माणो नाश पामे तो पण करवा नहीं " आ सर्व धर्मांयोना सज्जनोना सदाचारो शास्त्रमा कथा छे आ सदाचार जेमा होय ते आत्मा अने— ' शुर्चादिमतः ' माता, पिता, बडिलो, राजा, अमात्य आदि सर्वने माननीय होय ते ज पुरुष जिनमदिर बधावी शक अयात् ते ज अहीं अधिकारी मान्यो छे आशी ज आचार्यदेवे ' अधिकारीति ' ए अन्तिम पदयी आखो मनुष्य जिनभवन बधाववाने अधिकारी समजवो एम स्पष्ट निर्देश करे छे अहीं ग्रथकार अतमा ' इति ' पदयी ध्वनित करे छे के—शास्त्रा-ज्ञायी परमशुद्ध अने अधिकारी आ पाच विशेषणविशिष्ट आत्मा ज होय आ परधी लेभागु अने केवल धनवानो जे कोई पवित्र कार्यना हकदार वनी जइ लाखोना खर्चयी जिनमदिरादि बनाववानो लाहो लेया तत्पर यइ जाय छे अने उपरोक्त गुणो के शास्त्रीय आज्ञा तरफ रयात् सरखो नयी करता ए कोइ पण रीते योग्य नयी उपरोक्त योग्यता प्राप्त करी, तेने लक्ष्यमा राखी यदि जिनमंदिरो बधावाय तो शास्त्रा-ज्ञाना सरस्वर साथे परम कल्याणरूप इष्टफल नितान्ततया स्वपरने प्राप्त धाय ज,

अन्य पासे जिनभवन धधावु अने पोते तेना कारखो
एकत्र करवा एम पहेला स्थाकमा कथु हतु तो जिनभवनमा
साधनभूत क्या कारणो एकत्र करवा तेनु स्वरूप अही आचार्य
स्पष्ट करे उ

कारणविधानमेत—

वृद्धा भूमिर्दल च दार्वीदि ॥

भूतकानतिसधान,

स्वाशयवृद्धि. समासेन ॥ ६-३ ॥

मूलार्थ—जिनभवन निष्पत्तिना कारणकलापोनु
सत्तेपयी विधान आ ममाण जाखवु-शुद्ध भूमि, शुद्ध काष्ठ
आदि दलो, नोकर, चाकरो अने मजूरोंने संतोपवा, तथा
पोताना पवित्र आशयनी उत्तरोत्तर वृद्धि करवी.

“ स्पष्टीकरण ”

आ श्लोकधी ग्रथकार जिनभवन वाधवामा उपयोगी
अगोनु सत्तेपयी वखन करे छे, एटले के जे साधनोवहे जिन
भवनरूप कार्य धनी शके, कारणोनु विशिष्ट भान याय तयार-
पछी तेनी विशिष्ट शुद्धि करवायी कार्य पण विशिष्ट शुद्ध
तैयार याय, माटे अही कारण विधाननो उपदेश आप्यो छे
अहीया जे जे कारणो दर्शव्या छे ते मत्येकनु स्वरूप अने
तेनी शुद्धि केम साचववी ? ते तो ग्रथकार महाराज पोते ज

આગલ પર વિસ્તારથી દર્શાવશે આથી અહીં તો દ્વારરૂપ ટૂંક જ વર્ણન કર્યું અર્થાત્ કેવલ કારણોની સંખ્યા માત્ર અહીં દર્શાવી છે જિનમંવન બાંધવા પહેલાં મંવિકોષ જિનમંવન યોગ્ય ભૂમિની શુદ્ધિ કરવી, તથા કાષ્ઠ, પથ્થર આદિ વસ્તુઓ શુદ્ધ નિર્દોષ લેવા, જિનપ્રાસાદ બાંધનાર કારીગરો-મજૂરોને સુશી રાખવા, તેઓને કોઈ પ્રકાર ઠગવા નહીં અને બંધાવનારે પોતાનું ચિત્ત સ્વદાર તથા પરિત્ર, નિર્દોષ, સ્વચ્છ વિચારમય રાખવું, એટલું જ નહીં પણ સ્વચ્છરોચર અધિક સુદર ચિત્ત રાખવું.

પૃથ્વીની શુદ્ધિ કરવાનું જણાવ્યું તો કેવી રીતે શુદ્ધિ કરવી ? અને કેવી પૃથ્વી જિનપ્રાસાદ બાંધવાના કાર્યમાં લેવી ? તે સ્પષ્ટ કરે છે.

શુદ્ધા તુ વાસ્તુવિદ્યા—

વિહિતાસન્ન્યાયતશ્ચ ચોપાત્તા ॥

ન પરોપતાપહેતુશ્ચ,

સા જિનેન્દ્રૈઃ સમાખ્યાતા ॥ ૬-૪ ॥

મૂલાર્થ—વાસ્તુશાસ્ત્રની વિગ્રાહી વિહિત હોય અને શોભન ન્યાયથી જે પૃથ્વી માપ્ત થઈ હોય તેમજ જે પૃથ્વી અન્યને કલેશ સ્પર્શાવીને લીધી ન હોય તે જ પૃથ્વી જિનેશ્વરોષ્ જિન-મંવન માટે યોગ્ય કહી છે.

“ સ્પષ્ટીકરણ ”

વાસ્તુશાસ્ત્રમા જે પ્રકારે વિધિ રહી છે તે પ્રકારે પ્રથમ પૃથ્વીની શુદ્ધિ કરવી, પટલે જે ભૂમાગ પર જિનમદિર બાંધવું હોય તે સ્થલમા મુઠદા કે અસ્થિઓ ન હોય તેમ ચોતરફથી તપાસ કરી નિઃશલ્ય ભૂમાગમા જિનમદિર બાંધવું. આ ભૂમાગ પણ સન્ન્યાય પ્રાપ્ત ધનથી સ્વરીદીને લેવો અને પૃથ્વીના માલીફને યયેષ્ટપણે સતુષ્ટ કરવો નિદાન એ કે—જે પૃથ્વી માટે કિંચિત્ પણ અન્યાયને સ્થાન ન મળે અને ન્યાયથી જ લીધી હોય, ત્યાં તે ભૂમાગની આસપાસ કોઈ મહત્ત્વ જન રહેતા હોય તેઓની એક અગુલ માત્ર પણ જમીન જેમા દ્વાય નહીં, તેઓને યત્કિંચિત્ પણ ક્લેશ, દુઃસ્થ કે સદેશ થાય નહીં—આ વિધિથી માત્ર જમીન શુદ્ધ ભૂમિ કહેવાય. જિનેશ્વરદેવો જિનમદિર માટે આવી જ ભૂમિ યોગ્ય કહે છે. હેતુ એ કે—આવી જમીન પર જિનમદિર બાંધવું હોય તો તે કલ્યાણમય અને શાસ્ત્રોક્ત વિધાન-બાહ્ય કહેવાય. આ પરથી મદિરના દૃષ્ટિયો મદિરની પાસેની જમીન ધર્મમા જાય છે, એમ માની દ્વાબવા અથમ પ્રયત્ન કરે છે, કોઈ પણ ગૃહી મરવાની અગ્ની પર હોય ત્યાં કપટ કરી તેના કુટુંબીયોને રહતા રાહ્યા તેના મકાનો, મિલ્કતો મદિરમા લેવા પ્રયત્ન કરે છે, શ્રાવકધર્મ વિરુદ્ધ કર્મોથી પૈસા એકત્ર કરી જિનધન વધારવાની ઘેલછા રાખે છે તે નિતાન્ત શાસ્ત્રવિરુદ્ધ અને કર્મવર્ધક છે એમ સ્પષ્ટ થાય છે. પટલે આ રીતિ તો નિતાન્ત અનુચિત જ કહેવાય. આથી શાસ્ત્રો ઉપદેશે છે કે—જિન-

આજ્ઞા વિરુદ્ધપણે જિનદ્રવ્ય વધારે તો આત્મા અનન્તસંસારી થાય છે, એ વાત્સ્ય સ્વાસ મનનીય છે.

જિનમદિર માટે જે જમીન જોઈએ તેમા આટલી વિધિ સાચવવાનું શુ કારણ ? તેનો હેતુ મયકાર સુલ્લો કરે છે.

શાસ્ત્રવહુમાનત સ્વલુ,
સચ્ચેષ્ટાતશ્ચ ધર્મનિષ્પત્તિઃ ॥

પરપીઢાત્યાગેન ચ,
વિપર્યયાત્પાપસિદ્ધિરિતિ ॥ ૬-૫ ॥

મૂલાર્થ—વિધિદર્શક વાસ્તુશાસ્ત્રનુ વહુમાન કરવાથી અને અન્યને પરાભવ ન ઉપજાવવાથી તેમજ વીજાને વલેશ ન ઉપજાવવાથી નિશ્ચયથી ધર્મસિદ્ધિ થાય, અને આથી વિરુદ્ધ વર્તન કરવાથી પાપસિદ્ધિ થાય.

“ સ્પષ્ટીકરણ ”

વાસ્તુશાસ્ત્રમા જે વિધિ જિનમંદિર બનાવવાની વહી છે તે પ્રમાણે અનુસરણ કરવાથી શાસ્ત્રવિધિનુ વહુમાન સચવાય ધર્મીય શાસ્ત્રનુ વહુમાન અવશ્ય કરવુ એ તો સામાન્ય નિયમ છે, તથાપ્રકારે વર્તવાથી નિર્દોષ માવવર્ધક જિનમંદિર પણ તૈયાર થાય છે અને તેથી જ ધર્મનિષ્પત્તિ પણ સિદ્ધ થાય; તેમજ જિનમંદિર આદિ કાર્યો સાધતા પ્રથમ તે કાર્યો કરવાથી

यदि अन्यनो अभिभव यतो होय, बीजाश्रोने दुःख यतु होय, काड नुम्शान यतु होय अगर् पीडा के क्लेश यता होय तो अवश्य तेनो त्याग करवो जोइए निदान ए के-कोडेने पण अभिभव के क्लेश उपजाव्या वगर अने सर्वने सतोप पमाडो जिनभवन वधावतु तो ज धर्मनिष्पत्ति थाय. अन्यया शास्त्रकार कहे छे के-जे प्रवृत्तिमा शास्त्रबहुमान न सचवाय, परनो पराभव थाय, अन्यने क्लेशो थाय तो ते पापनिष्पत्ति कारक ज गणाय यशोविजयजी महाराज कह छे के-जे हेतुओ धर्मसिद्धिकारक रूखा छे ते ज हेतुओ विरुद्ध वर्तन करवायी पापकारक बने छे, कारण क जे मात्राओ शरीरनी पुष्टि करे छे ते ज मात्राओ अपथ्य करवायी शरीरनी क्षीणता करे ए अनुभवसिद्ध छे

उपर फलु पटलु ज नहीं पण आ प्रमाणे करवायी धर्मनिष्पत्ति थाय छे यथा—

तत्रासन्नोऽपि जनो-

ऽसंवन्ध्यपि दानमानसत्कारैः ॥

कुशलाश्रयवान् कार्यो,

नियमाद् बोध्यगमयमस्य ॥ ६-६ ॥

मूलार्थ.—जिनप्रासाद वासती बस्वते स्वजनादि सबध-
शून्य लोको त्या आसपास रहेता होय तेमनो पण अवश्य

अशनादिवहे मान अने सत्कारधी सन्मान करी ते लोको जैनधर्मनी प्रशंसा करनार सुंदर परिणामवाला थाय तेम करखु, कारण के आधु वर्तन राखवु ते खास समकितपासिनु अग वने उे.

“ स्पष्टीकरण ”

जिनमदिर स्व अने परने बोधिप्राप्ति अथवा तेनु रक्षण तेमज वज्जलता करवा पाटे बधावाय उे आ समकितनो लाभ, रक्षण अथवा उदीपन विंगेर पोताना कुशल परिणामो मनवाधी, अन्यने कुशल परिणामवान् कर्त्तव्या, धर्मनी प्रशंसा करवायी—कराववायी थाय. जे कार्यमा कर्त्तानु हृदय शुभ न होय, नजीकना लोकोनी प्रसन्नता न हाय, अन्य लोकोने अनुमोदनीय न थाय ते कार्य आयदे हितकारी अथवा लाभदायी कदापि थाय नहीं. जिनमतमा जे जे कार्यों कल्याण अने लाभदायी मान्या छ ते सर्व स्वहृदयनी प्रसन्नता अने परने अनुमोदनीयना आधार अरलववाधी ज थाय. निदान ए के—हृदयनी विपुलता अने उद्यता विना जिनमतना कन्याणकारी कार्योंनो लाभ थाय नहीं अतएव भगवान् हरिमद्रमूरिजी कह छे के—जिनमदिर बधावनार केवल पृथ्वी, वायोनी ज शुद्धि करी वायनार कारीगरोंने सुश्र करी अमे शुद्धिनु रक्षण कर्तु एटलायी सतोष मानवो नहीं, किन्तु जिनमदिर वायती बखते अने वाध्या पछी त्या आसपास निवास करनार जे लोको होय, ते स्वजातीय अगर परजातीय एव स्वजनादि समथ

વગરના ઢોપ, પોતાના કાર્યમાં મદદગાર ન થાય તેના ઢોપ તો પણ તે સર્વેનો પ્રશન, પાન, સ્નાન, સ્વાદિમ, આદિ પટ્ટાર્યો આપીને, નમસ્કાર, અન્જલી, વિનય, નમ્રતાથી સન્માન કરીને, આસનાદિથી સત્કાર કરીને અવશ્ય સત્કાર કરવો, તેઓનું સુશ કરવા. તેઓ પણ જિનમંદિર આદિ કાર્યો અને આપણી ધર્મમટ્ટિ દેસી “બ્રહ્મો ! ધન્ય છે આ જૈનધર્મને ! ધન્ય છે આ જૈનોને ! ! કે જે ધર્મમાં, જે લોકોમાં, આટલો વિષેક રહ્યો છે, આટલી ઉચિતતા રહી છે ” આ પ્રમાણે પ્રશંસા કરે અને પરિણામે સરલ પરિણામો થઈ તેઓ જૈનધર્મનું મોરવ કરી રાગી થાય અને છેલ્લે ધર્મ પામી માર્ગ પર આવે. અર્થાત્ ધાધનાગની આ મટ્ટિચી અન્ય લોકો શુભ અધ્યવચ્ચ પામી ધોધિનો લાભ કરે, પોતાના સમક્ષિતની શુદ્ધિ થાય, લોકો જૈનધર્મની પ્રશંસા કરે, અનુમોદન-અનુરૂપ કરે, અનુવંશ ધર્મ સાધતા થકા અન્યને શુભ પરિણામો કમ્વાથી ધોધિસાધનનું આ એક અગત્યનું અંગ છે

જિનમંદિરમાં પથર આદિ જે જોઈએ તેની શુદ્ધિ કેમ કરવી ? તેનો ઉપદેશ અપકર્તા આ પ્રમાણ કરે છે

દલમિષ્ટકાદિ તદપિ ચ,

શુદ્ધ તત્કારિવર્ગત. ક્રીતમ્ ॥

ઉચિતક્રમેણ યત્સ્યાદા-

નીત ચૈવ વિધિના તુ ॥ ૬-૭ ॥

मूलार्थः—दल एटले इट, पापाण, चूनो विगेरे ते पण
 शुद्ध, अर्थात् तेने उपजावनार पासेधी उचित मूल्य आपी
 खरीदा होय अने भार वहन करारने उचित मूल्य आपी
 तेमोने अधिक खेद-क्लेश न याय तेही रीत लागेता होय ते
 ज जिनमदिर करवापा उपयोगी थाय

“ स्पष्टीकरण ”

मदिर घधाववापा जे जे पदार्थो जोडए ते ते केरा लेवा ?
 तेनो प्रकार अयकर्ता जणार छे मदिर माटे चूनो, इट, पत्थर
 के लाकडा विगेर जे जोडए ते तेने बनावरावाला लोको
 पासेधी उचित मूल्य आपी एटले लोख व्यवहारमा जे पैसा
 ठरेला होय तेदला पैसा आपी लेवा, परंतु घमादानु काम छे
 माटे भारमा खेंचताण करी, ओछा-वत्ता करी अगर बाहु
 अबल्ल सपभावी लेवा नहीं, तेम ज छळ, प्रपच, विश्वासघात
 करी लेवा नहीं तथा आ पदार्थो पण येचनार पोताना
 व्यापार अर्थे तैयार करल होय तेवा ज लेवा, परंतु खास
 मदिर माट भट्ठीयो करी, खोदावी, आरभादि करी लेवा
 उचित नहीं, ए ज बात यशोविजयनी स्वकृत टीकाभा कह
 छे—“ स्वप्रयोजनसिद्धयर्थमेवेष्टकादिकरणशीलाना
 पुरुषाणां ” एही ज रीते आ पदार्थो ज्याही लाववा होय
 त्याही जे लोको गाढामा अथवा जानवर उपर लादीने लावे
 ते लोकोने पण वरावर बाहु आपी, जानवर अथवा मजूरने
 अधिक द ख न निद्रा न करे, व्यवहारमा अनु-

ચિત ન દેખાય તેવી રીતે મગાવવા આ રીતના જ પદાર્થો મંદિરના કાર્યમા ઉપયોગી થાય, આથી હલદી રીતે કરવાથી અવિધિ લાગે, કુશલાશયની હાની થાય તેમ જ લોકોમા જૈનધર્મનો નિંદ્રા થાય.

યદિ મંદિર અર્થે કાષ્ઠની આવશ્યકતા હોય તો તે કેવા લેવા ? એ દર્શાવે છે.

દાર્વપિ ચ શુદ્ધમિદ્

ચરનાનીત દેવતાયુપવનાદે. ॥

પ્રગુણ સારવદભિનવ-

મુચ્ચૈર્ઘ્ન્યાદિરહિત ચ ॥ ૬-૮ ॥

મૂલાર્થ — કાષ્ઠો પણ અહીં શુદ્ધ પ્રયત્નપૂર્વક દેવતા-મનુષ્ય મગધી ઉપવનમાથી સરલ, સારભૂત, તવીન અને સર્વથા ગાઢ આદિ દોષ વિનાના આવેલા હોય તે જ મંદિરના ઉપયોગમા લેવા

“ સ્પષ્ટીકરણ ”

મંદિર માટે જો લાકડાની આવશ્યકતા હોય તો તે પણ ન્યાયથી અને સમ્યક્ પ્રયત્નથી લાવવા. આ પણ જે વનમા દેવતા અધિષ્ઠિત હોય, મનુષ્ય અગર જાનવરની માલિકીનું હોય, તેઓને સતોષી, પૂજા આદિ અર્પી તે વનમાથી લેવા અથવા વનની નજીરના કોઈ સુદર વૃક્ષો હોય તેમાંથી લેવા; પરંતુ આ

काष्ठो सरल, चक्रता विनाना, गर्भाला प्रमान अने नवा लेवा, जीर्ण यथा न होय, कीडाओ पड्या न होय, तेमज जेमा गाठ के अन्य दूषणो जरा पण लागेल न होय तेवा ज काष्ठो मंदिरना कार्यमा लेवा, जेथी मंदिर दीर्घकाल पर्यंत स्थिर रहे, कोइ पण पिध्यात्मी देवो विगेर उपद्रव न करे अर्ही पण मयप कहेल यात अवश्य यानमा राखवी, एटले के-व्यापारीओ पोताना व्यापार अर्थ लाकडा लाव्या होय तेनी पासेथी उचित मूल्य आपी, भार्गवाहकोन उचिन भाडु आपी सतुष्ट करी लायग, किन्तु मंदिरना माटे वनकर्म कर्तु शास्त्रो उचित मानता नथा.

विधिपूर्वक पत्थर, काष्ठो विगेर लावना एम फही गया अर्ही ते पदार्थो लावनानी विधि शु छे ते जणाये छे

सर्वत्र शकूनपूर्व,

ग्रहणादावत्र वर्तितव्यमिति ॥

पूर्णकलशादिरूप-

श्चित्तोत्साहानुग. शकुन ॥ ६-९ ॥

मूलार्थः—पत्थर, इट, काष्ठ आदि मंदिर माटे शकून देखीने लेवा तथा लावना अर्ही या शकूनो जलभृतकुप लइने कोइ कन्या विगेर सामे थाने ते विगेर अने आभ्यन्तर शकूनो चित्तनी प्रसन्नता, गुरुआज्ञा आदि जाणवा

‘ સ્પષ્ટીકરણ ’

પ્રથમ મંદિર અંચે જે પદાર્થો જોડે તે વિધિપૂર્વક લેવા એમ જણાવી ગયા, તેથી અહીં વિધિ દર્શાવે છે કાર્યની પ્રશસ્તતા-અપ્રશસ્તતાનું અનુમાન શકૂનો અને મનની સ્થિતિ પરથી કરી શકાય એવું સામુદ્રિકશાસ્ત્રી કહે છે ગ્રામી બ પ્રશસ્તકાર્યના આરંભમા પહેલાં શકૂનો દેખવા, મંગલ આચરવું. શુભ દિન, ગ્રહી, ગ્રહો, ચંદ્રઆદિ તપાસવાનું મહર્ષિઓ કહે છે આના મુરચ બે કારણો છે એક તો હૃદયની પ્રસન્નતા વધે અને ધીરુ અનિદ્ર સવધી શકા દૂર થાય અતએવ અહીં પત્થર, ચૂનો, રૂટ, કાષ્ઠ ગિર તરીકેના જતા શુભ શકૂનો દેખવા તેમજ શકૂનો દેખી લાવવા અહીં શાસ્ત્રકર્તા યાચ અને આશ્ચર્ય તર એમ બે પ્રકારના શકૂનો જણાવે છે જલમૃતકૃમ વિગેર વાદ્ય શકૂનો સામુદ્રિકશાસ્ત્રમા ત્રાપમાણે રહ્યાં છે-“કન્યા ગોપૂર્ણ-કુમ્ભો વધિમધુકુસુમ પાવકો દીપ્તમાનો, પાન વા ગોપ્રયુક્ત રથચરતુરગો હૃદ્રભદ્રાતિભદ્ર । ઉત્તવાતા સૈવ ભૂમિર્જલચરમિથુન મિદ્ધમદ્ધ મુનિર્ધા વેદ્યાસ્ત્રી-મથમાસ હિતમપિ વચન મંગલ પ્રસ્થિતાનામ્ ”

॥ ૧ ॥ “ કન્યા, જલ અથવા દૂધ ભરેલો કુમ્ભ, દહીનું પાત્ર, મધુનું પાત્ર, ફૂલ ભરેલો છાપડો, ગળ્તો જાજ્વલ્યમાન અગ્નિ, વલ્લદ જોડેલું વાદન, ઘોડા સહિત ગચ્છાડો, અતિભદ્ર સુલ્લુ છત્ર, સોવેલી માટી, જલચરનું યુગ્મ, પગાંધલું અનાજ, મુનિ, વગ્યા, માંદિરા, માસ અને હિતકારી વચન-આટલા પદાર્થો

चालती चखते समीप मळे तो मगळ करनारा थाय. ” आ सर्व गाय शकूनो रुग्ण छे मदिरनो सामान लेया जता लावता विवेकीए आ शकूनो देखी प्रयाण करवु, तेमज हृदयनी प्रसन्नता, गुरुआज्ञा ए आभ्यंतर शकूनो जाणवा उत्तम सामुद्रिको कहे छे के—यदि गाय शकूनो न मळे अने हृदयनो एकाएक तीव्र उरसाह जणाय, गुरुग्रोनी एकाएक आज्ञा थाय तो बाह्य शकूननो आधार राख्या विना पण प्रयाण करवु; कारण के बाह्य शकूनो करता आभ्यन्तर शकूनो चञ्चल गण्या छे एटले आभ्यन्तर शकूनो न मळे अन गाय शकून घणा सुदर मळे तो पण ते इष्ट फळ आपी शके नहीं आ विधि मदिरनो सामान लाववा माटे शास्त्रोपा कहल छे

मदिर बाधनार कारीगरान ठगवा नहीं परतु तेओने सतोपवा, एम जणाव्यु इतु तो तेओ साथे मदिर बाधनारे केम धर्तवु ? ते दर्शावे छे

भृतका अपि कर्त्तव्या य,

इह विशिष्टा स्वभावतः केचित् ॥

यूयमपि गोष्ठिका इह,

वचनेन सुख तु ते स्थाप्या ॥६-१०॥

मूलार्थ—कारीगर नोकरोंन पण ग्रही जिनभवनरूप कार्यमा विशिष्ट स्वभाववाला बनाववा, अथवा केन्द्र-स्व-

જિનમદિર વધાવ્યું અને ધારેલી ઇચ્છાઓ અતરાયોદયથી પાર ન પડે તો મદિર પર, ધર્મ પર અને તીર્થંકર દેવ પર અનાદર-અશ્રદ્ધા વપરે. યદિ ધારણાઓ સિદ્ધ થાય તો અત્મા મોહક પદાર્થના અધિક મોહમાં ઘસડાય, તેમજ આ વિચારો નિયાળા રૂપ હોવાથી મલિન થતા છે. ઘટલે આમ કરવાથી જન્માતરમાં વર્મની દુર્ભાવતા થાય. અતઃપ્રવ મગ્ધાન્ હરિમદ્રસૂરિજી કહે છે કે ઉપરોક્ત લોભ વિનાનો અને પ્રયત્ન કહેલા ભાવમય વિચાર તે ' અનિદાનઃ ' અનિદાન ભાવ કહેવાય તથા આ જ ભાવ ' અલ શુદ્ધ ' અતિશય શુદ્ધ જાણવો આવી આવા વિચારોને પવિત્ર આશયવેશાઓ ' સ્વાશય ' સુષ્ટુ આશય કહે છે. મદિર વધાવનારનું આ આશયો પરમ ઋત્યાણ કરી શકે છે, તથા બાપને અનુમોદનીય બને છે.

ઉપર દર્શિત સુષ્ટુ આશયની વૃદ્ધિ ક્રમે ક્રમે મદિર વધાવ્યા પછી વધાવનારે કેવી રીતે કરવી, અને મદિર વધાવ્યા પછી વધાવનાર કવી કેવી ભાવનાઓ માવવી ? તે બાન પ્રયત્ન દર્શાવે છે.

પ્રતિદિવસમસ્ય વૃદ્ધિઃ,

કૃતાકૃતપ્રત્યુપેક્ષણવિધાનાત્ ॥

એવમિદ ક્રિયમાણ,

શસ્ત્રમિહ નિર્દર્શિતં સમયે ॥૬-૧૩॥

મૂલાર્થ—પ્રયત્ન જણાવેલા આશયની ' મેં ' આ જીવ

गीमा मंदिर बघाववारूप कार्य कर्तुं, अने अमुक
तीर्थयात्रादि कार्यो कर्तुं नथी'—आ प्रमाणे शिष्टे अने
अने ते विचारोने वर्तनमा मूकी बुद्धि करवा आ गेले कवकी
जैनशास्त्रा आ जिनमंदिररूप कार्य करवा
कहु छे

“ स्पष्टीकरण ”

प्रथम तो मन्दिर बगवानारे उपर वे मत दर्शवै
करी तेनु मरक्षण करतु त्पारणा आ माकं करे के कर
तेनो प्रकार यही दर्शावे छे. उपरोक्त अर्थ ह्ये अर्थ
कार्यनु अवलोकन करी ' अहो में अने अने अने
जीवनमा एक मंदिर बगवावी हर्ष करे करे करे
आ प्रमाण अनुमादना करी—करवा, अने अने अने अने
अगभूत अन्य कार्यो अपवा करे करे करे करे
अथ आदि कार्यो कर्तुं नथी अने अने अने अने
अवश्य करवा छे.' आ रीते अने अने अने अने
सकल्प करी भावनी बुद्धि करे अने अने अने अने
खाली देखाव करवा नहीं, किन्तु अने अने अने अने
मूकी पवित्र आशयटदि करे अने अने अने अने ' विद्या-
नात् ' ए पदयी दर्शावे छे. अने अने अने अने
भावनी बुद्धिनो उल्लेख करे अने अने अने अने
यान्ति, सुयताः स्वर्गगान्ति । शान्तायतन
सदा ॥ ११ ॥ अने अने अने

સદ્ગતિ પામે છે અને શ્રદ્ધાનો દમન કરનાર સ્વર્ગે જાય છે; જ્યાર શાન્તિપથ દેવમંદિર, ઉપાશ્રય આદિ યથાવનારને નિત્ય પુણ્યનાં વૃદ્ધિ થાય છે. ” આવા વિચારોપૂર્વક અથવા આના વિચારો નરવાથી અહીં જૈનશાસ્ત્રમાં આ જિનમંદિરરૂપ પવિત્ર કાર્ય શસ્ત્ર-પ્રધાન કાળ છે-અર્થાત્ આ કાર્ય કરવાથી ઉત્તરોત્તર પુણ્ય નર્દાનો પ્રવાહ વધારે કરે છે અથવા ભાવદૃષ્ટિનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે વધુ છે.-“ એતદ્ દૃષ્ટ્વાર્હત ચૈત્યમનેકે સુગતિં ગતા. । યાસ્યન્તિ યદ્દવશ્ચાન્યે ધ્યાનનિર્મૂલ કલમપા ॥ ૧ ॥ યાઘ્રાસ્નાઘ્રાદિકર્મેહ ભૂતમન્યચ ભાવિ યત્ । તત્સર્વં શ્રેયસા યીજ મમાર્હચૈત્યનિર્મિતૌ ॥ ૨ ॥ સાધુ જાતો વિધિરય કાર્યોઽત પર મેપ મે । અર્હચૈત્યેપિયતિ ધ્યાન આદ્યસ્ય શુભવૃદ્ધયે ॥૩॥ અત્પૂર્વિકયા ભસ્તિ યે ચ કુર્વન્તિ યાત્રિકા. । તેઽપિ પ્રવર્ત્યન્ત્યેવ ભાવ શ્રદ્ધાનશાલિનામ્ ” ॥૪॥ “ આ જિનમંદિરના દર્શન કરી અનેક લોકો સદ્ગતિ પામ્યા, અને યીજાઓ પણ આ જિનમંદિરના ધ્યાન પ્રભાવથી પાપકર્મનો ક્ષય કરી સદ્ગતિગામી થશે આ જિનમંદિરમાં પૂર્વ-કાલે નિાયાત્રા, જિનાભિષેક, જિનપૂજા, જિનદર્શન વિગેરે પવિત્ર કાર્યો વન્યા, તથા ભવિષ્યમાં પણ આ પવિત્ર કાર્યો થશે આ મર્ત્ય કલ્યાણનું મુરચ યીજ મેં જિનમંદિર યથાવ્યુ તે જ જી સતત્વર આ વિધાન સુદર છે કરી પણ આવું નામ ભવિષ્યમાં મારે કરવું સચિત છે. આ પ્રમાણે શ્રાવકને અર્હચૈત્ય

શુભ ધ્યાનની શુદ્ધિ કરનાર થાય યાત્રિકો પણ નિન્મ-
દિરમા આવી 'ઠક કરે હુ પહેલી પૂજા કરુ, ચીજો કરે હુ
પહેલો અભિષેક કરું, ચીજો કરે હુ પહેલો આરતી
ઉતારું, ચોધો કરે હુ પ્રથમ અગરચના કર.' આ પ્રમાણે
હત્સાદ ભક્તિથી અદ્વૈતવિતાવહે જિનમદિર વધાવનાર
અદ્વાલુ જનના માયમા વચારો કર છે " એ રીતે જિનમદિર
વધાવનાર વિચારો કરી પોતાના માયોની શુદ્ધિ કર, તથા આ
સર્વ વિચારો જિનમદિર વધાવનારના વિચારો વધારવામા
સહાયક છે એમ જાણીકર્તા સ્પષ્ટ જણાવે છે અને મોક્ષાર્થીએ તેમ
કરવું પોતાના આત્મા માટે ઠીકત છે

ઉપર જણાવેલ વિચારો જ પ્રધાન કર્યા તેનો શુ હેતુ ?
એ માવ સ્પષ્ટ કરે છે

एतदिह भावयन्त ,

सद्गृहिणो जन्मफलमिदं परम ॥

अभ्युदयाव्युच्छित्या,

नियमादपवर्गवीजमिति ॥ ૬-૧૪ ॥

મૂલાર્થ—આ જિનમદિર વધાવવું તે જ શુદ્ધસ્થોને અને
માવપૂજા અને પોતાના જન્મનું મદ્દદ ફલ થયું છે હેતુ એ ૪-
આર્થી અભ્યુદય અને કલ્યાણની પરપરાનો કટાપિ નાશ

યતો નર્થી અને પરિણામે નિશ્ચયર્થી મોક્ષરૂપી દૃક્ષન્તું ધીજભૂત
જિનમદિરરૂપ કાર્ય વને છે.

“ સ્પષ્ટીકરણ ”

શાસ્ત્રમા દ્રવ્યપૂજા અને ભાવપૂજા એમ બે પ્રકારે પૂજા કહી
છે તેમા જલ, ચંદન, પુષ્પ, નૈરેત્ર આદિથી પૂજા, અગરવના,
મદિર ઘનાવદ્રુ, પ્રતિમા મરાચી, અલકારો ચઢાવવા, હત્તસવો
કરવા, રથયાત્રા વિગેરે સર્વ દ્રવ્યપૂજા કહી છે આ પૂજા
કરવાનો અધિકાર ગૃહસ્થને છે, પરંતુ સર્વત્યાગીને અધિકાર
નથી, કારણ કે તેમા આરંભ છે સર્વત્યાગી આરંભના ત્યાગી
છે પટલે તેઓને આ કાર્યમા આરંભથી ત્રાસ થાય અને
પ્રતિજ્ઞાનો ભગ થાય, ગૃહસ્થ આરંભના ત્યાગી નથી. કુટુમ્બાદિ
અર્થે અને જીવન વ્યવહાર અર્થે સ્નાન, પુષ્પ આદિનો આરંભ
રે છે, પટલે તેઓને દ્રવ્યપૂજા કરવાનો આદેશ આવશ્યક છે,
બ્યારે ભાવપૂજાનો અધિકાર સાધુઓને છે એ જ વાતનું અનુ-
મોદન ઉપા પાયજી જ્ઞાનસારમા કરે છે. — “ દ્રવ્યપૂજોચિતા-
ભેદોપાસના ગૃહમેધિનામ્ । ભાવપૂજા તુ સાધુનામ-
ભેદોપાસનાત્મિકા ” ॥ ૧ ॥ અતઃપ્રવ અર્હો હરિમદ્રસ્ટ્ર-
રિજી જિનમદિર માટે માર મેનીને કહે છે કે — “ એતઠિહ
માવયજ ” આ જિનમદિર ઘવાવદ્રુ તે અર્હો ભાવયજ્ઞ-
માવપૂજા કહી છે, યદ્યપિ જિનમદિર એ દ્રવ્યપૂજાતર્ગત છે
તો પણ અર્હો યજ્ઞ ધાતુ પરથી યજ્ઞ શબ્દ વન્યો છે પટલે યજ્ઞ ધાતુ
દેવપૂજા મર્થનો પાત્રક છે, અને દ્રવ્યસ્તવ પણ શાસ્ત્રદર્શિત

વિધિ, શુદ્ધિ તથા જિનાઘાપાલનપૂર્વક કરવાથી તે માવપૂજા ગર્ભિત કહેવાય છે. આથી જ અહીં દ્રવ્યપૂજારૂપ જિનમદિરને શાસ્ત્રસ્તર્પણ ભાગ્યજ્ઞ-માવપૂજામા ગણ્યુ નિદાન એ કે જિનમદિર માવદ્વૃદ્ધિનુ સાધન હોવાથી અને માવપૂજાનુ અગ્ર હોવાથી કાર્યમા કારણનો આરોપ કરી તેને માવપૂજા માનવામા કાંઈ વિરોધ દેખાતો નથી. ગૃહસ્થને આ કાર્યનો અધિકાર હોવાથી ગૃહસ્થ માટે પોતાની જોડગીનુ મુરચ ફલ-પરમફલ શાસ્ત્રકારો જિનમદિર વધાવવુ તે જણાવે છે, કારણ કે આ જન્મોપાર્જિત પુનનો આત્મા માર્ગોમા વ્યય કરવા સિવાય ત્રીજુ કાંઈ પણ સાર ભૂત સાધન નથી. એટલુ નહાં પરંતુ ગૃહસ્થ આ કાર્ય કરવાથી, તુલ્ય ધનનો આ માર્ગોમા વ્યય કરવાથી અભ્યુદય એટલે કલ્યાણ તેની પરપરા પામે છે અથવા અભ્યુદય એટલે સ્વર્ગની વિતુલ સપત્તિ જન્માતરમા પ્રાપ્ત કરે છે ને છેલ્લે નિશ્ચયથી મોક્ષ પણ પામે છે. આથી આ જિનમદિરરૂપ કાર્યને અપવર્ગનુ વીજભૂત ગણ્યુ. વીજ વાળ્યા પછી તેના હજારો ફલો અને ઘાસ ઓપે છે તેમ આ મદિર વધાવનારૂપ કાર્ય પણ પરિણામે પેટલૌકિક રાજ્યાદિ પારલૌકિક સ્વર્ગસપત્તિ અર્પી મોક્ષ-દાતા બને છે, માટે તેને વીજ તુલ્ય શાસ્ત્રસ્તર્પણ માયુ.

આ પ્રમાણે “ જિનભવન ” ની શુદ્ધિરૂપ વિધિ અહીં વિસ્તારથી દર્શાવી. હવે આ સરખા વિશેષ વસ્તવ્ય શાસ્ત્ર-કર્તા જણાવે છે

देय तु न साधुभ्यस्तिष्ठति,

यथा च ते तथा कार्यम् ॥

अक्षयनीव्या ह्येव,

ज्ञेयमिदं वशतरकाडम् ॥ ६-१५ ॥

मूलार्थ—आ रीते मंदिर बघावी साधुओंने अप्रण
न करवु किन्तु साधुओं उपदेशादि माटे त्या रहे तेवी व्यव
स्था बहारना भागमा करवी, कारण के ए प्रमाणे करवायी
अनेक लोको त्या आवे एतले आ जिनमंदिर पुण्यप्रवाह माटे
अक्षयनीधि बने, तथा मसारसमुद्राची संपूर्ण समाजना
वशना उद्धार करनार प्रवहण समान थाय.

“ स्पष्टीकरण ”

आ रीते विधिशुद्ध मंदिर गृहस्थे बघावी तेनु रक्षण
विगैरे पोते ज करवु अथवा मंदिरनी योग्य व्यवस्था सार
अमुक रकम आवणु साधन निकाली अमुक धर्मा गृहस्थोने
तेनी सारसभाळ माटे सोपवु एतले श्रीसधने सुमत करवु,
परतु साधुओंने-मुनियोने सोपवु नहीं एतले मंदिरनो 'बढ़ीबढ़
मुनिओंने तावे करवो नहीं अर्हो अथकार हरिभद्रसूरिजी
' मुनियोन सोपवु नहीं ' जे आ प्रमाणे उपदेश करे छे तेमा
खास हतु छे हतु ए के-ते राजे चैत्यवासीओंए एवो उपदेश
गर क्यों हतो के गृहस्थे मंदिर बघावी साधुओंन तावे करवु,

कारण के गृहस्था अजाली अन उपाधिवाळा होय पटले तेओर्या वरावर सभाळ थाय नहीं, आशातनाओ टळे नहीं, साधुओ तेनु उचित रक्षण कर, आशातनाओ दूर करे. त्या निवास करे, मंदिर आवनारने उपदेश आप, जेथी धर्मनु पण योग्य रक्षण थाय आ उपदेशया गृहस्था मंदिर बघावी चैत्य-वासा मुनियोने सोंपना हता चैत्यवासाओ त्या ज रहता हता मंदिरना मालिक यनी मंदिरना घननु रक्षण करता हता. परि-णामे तेआ अने गृहस्था धर्मभ्रष्ट थइ पतित यता आ चैत्य वासीओ इग्भिद्रसूरिजाना समयमा बहु जोरया बघ्या न हता तो पण तेआनो प्रचार यवा लाग्या हता तेओना उपदेशनी असर कटलाक लोको पर यती हती आ बात सपोषप्रक-रण अथ परधी जोड शकाय छे, परतु आ चैत्यवासीओनु जोर त्पारपद्धी पणु ज बधी गयु जे पछी बुद्धिसागरधूरि अने जिनेश्वरसूरिए चैत्यवासीओना उलने अटकाव्यु यावत् जिनवल्लभगणिए पणु तोडवाना प्रसंग मयत्न कर्या चैत्य वासाओना तत्सवधा मान्यतानु स्वरूप सघपट्टकमा जिन-वल्लभगणिजीए पणा विस्तारधी पणु छे

अतएव आचार्य कह छे के मदिग्ना जाणोद्वार, व्यवस्था, रक्षण आदि कार्यो गृहस्थे करवा पण मुनिए करवा नहीं जो के शास्त्रमा मंदिरना सर्व कार्यो यावत् धनरक्षण, सवदन, ग्रामक्षत्र आदि बहीउट करवानु मुनिने आह्वा आपा छे, परतु आज्ञा अपवाद मार्गाश्रित होवार्थी ज्यार गृहस्था धर्मविमुख

न होय, आपसना क्लेशने लीये मंदिरनी एकात उपेक्षा करता होय, अनेकथा विविध उपदेश आपवा छता मानता न होय, आसपासनो कोइ धर्मी सारसभाल के आशातना दूर करतो न होय, सर्वथा मंदिर, प्रतिमा, तेनु धन विनाश पावतु होय, आशातना घसी ज यती होय, कोइ सेवरु पण न मलतो होय, तो ज आचारनिष्ठ गीतार्थ परम श्रद्धालु मनि महात्मा आ कार्य करी शके तेओना माटे ज आ अधिकार छे, कारण के आवा मुनियो ज्या सुधी उचित बहीवट करनार न मळे त्या सुधी उपरोक्त कार्य अलिप्त मनयी बधु करी शके अने उचित बहीवटकर्ता प्राप्त यये तुरत ज तेने स्वाधीन कर आधी ज आचार्ये मुनियोनो निषेध करी गृहस्थने बहीवट करवानो उपदेश आप्यो.

तथापि ते मुनियो आधीने धर्मोपदेश माटे त्या 'निवास कर, पाल, वृद्ध, ग्लान मुनियो त्या स्थिति करे, आधी गृहस्थे मंदिरनी बहार पटले नजीकमा आघारुमे दोष विनाशु एरु स्थान अग्रथ्य तैयार करवु जेथी मुनियो त्या स्थिति करी धर्मोपदेशादि करी शके अर्ही उपाध्यायजी टीकापा ' यज्ञिर्मंडपादौ ' ए पन्थी मंदिरनी बहार मंडपमा व्याख्यानादि माटे स्थान करवानु जणाये छे आनु कारण एक ज के मंदिरे दर्शन-पूजन माटे जे लोको आये ते लोको दर्शन-पूजन करी तुरतन व्याख्यान अगे मुनिदर्शननो लाभ पायी शके. आवा व्याख्यान स्थानो मेराड, मालवा के मारवाडना जुना

मदिरोमा घरणें स्थळे देगवामा आवे छे बीजु फारण ए
 पण जणाय छे के ते ममये वादशाही जुल्मी थता इता,
 एटले धर्मव्यवहारो बहु ज गुप्तपणें रखाता इता मुसलमानी
 अत्याचारोना लीधे स्त्रीओ पडटाया ज रहती इती अने वधारे
 बखत इतर इतर स्थानोपा जद शकती नहीं, एटले मदिरा अने
 व्याख्यान स्थळो साथे साथे राखी तेने घणा ज गुप्त
 स्थळमा राखवानो मचार इणे आ स्थितिनु भान अत्यारे
 पण आपणें पूर्वना मदिरा देखी अनुमान करी अक्रीए छीए
 गमे तेम हो, परन्तु मदिरा साथमा ज व्याख्यान के मुनि
 निवासना स्थानो करमाथी वर्तमानमा तो आशातना अने
 अय धनार्थनु फारण थाय छे, तमन आचार्यनो काइ एवो
 मन नथी के मदिरा अलग दूर व्याख्यान अगर मुनि-
 निवासनु स्थान न करवु ए तो गृहस्थनी सरलतानो विषय
 छे तेमज ते काछे मुनियो उदाचित् ज शहेरमा जावता इता
 अने भारी दर्शन व्याख्यानादि करी चाल्या जता इता कोइ
 बाल, ग्लान के वृद्ध मुनियो पण कारणशत अमुक समय
 रहेता एटले तेओ माटे ते स्थान व्याप्रात फरमार न गणाय,
 तथा मूलकर्ता भगवान् हरिभद्रसूरिजी तो एटलु ज कह छे के-
 ' तिष्ठति यथा च ते तथा कार्य ' मुनियो आदीने
 स्थिति फरे तेम मदिरा वधावु अर्थात् आशातना न लागे,
 बीजा दोपो उद्भवे नहीं ते अवश्य ध्यानमा राखवु साधु
 योग्य स्थान करवानु गीजुं कारण ए छे के जो तेवु स्थान
 न होय तो मुनियो आने नहीं अने तेम वनवासी धर्मोपदेश एते

નહીં ને યતે સ્વકુટુબ, સ્વજાતિ ધર્મહીન યાય, પટલુ જ નહીં
 પણ શ્રાવકે જ્યા જિનમદિર હોય, જ્યા મુનિયોનુ આવાગમન
 હોય, જ્યા અન્ય સમાનધર્મીનો સયોગ હોય ત્યા જ નિવાસ
 કરવો, એ જ ઘાત શાસ્ત્રમાર દર્શાવે છે. “ નિવેસજ્ઞ તત્થ
 સદ્ધો સાહુણ જત્થ હોઠ્ઠ સપાઓ. ચેહ્યધરાહ જમિય
 તયજ્ઞ સાહમ્મિયા ચેવ ” ॥ ૧ ॥ ફરી આ જિનમદિર
 શ્રાવકે એ પ્રમાણ કરવું કે અક્ષયનીવિ ધને અર્થાત્ મદિર
 સર્વેન આધારભૂત હાવાથી દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર આદિ ગુણની
 વૃદ્ધિકારક હોવાથી, જેમ નીવિ પટલે મૂલધન તેનું રક્ષણ
 કરવાથી, ધ્યાજે ફેરવવાથી તે કાપમ અક્ષય રહે છે તેમ મદિ
 રનું રક્ષણ કરવાથી, ઉચિત દેખરેખ રાખવાથી તે પણ અક્ષયનીવિ
 જેવું થાય, અને ઉત્તરોત્તર લાભનું જ કારણ થાય આ પ્રમાણે કર-
 વાથી પરપરાએ જીર્ણોદ્ધારાદિ કાર્યો કરાવવાથી ધનાવનારને અને
 અપન ઉપકારભૂત થઈ આત્મા કુટુબને તરવાનું સાધન બને છે. પર
 માર્થ એ કે—જિનમદિર ઘઘાઘ્યા પછી, તેનું રક્ષણ કર્યા પછી,
 મરિચ્ચમા ધનારી પોતાની મજા અને કુટુરીઓને ધર્મપ્રાપ્તિનું સ્થાન
 બને છે, તેમજ આ મદિર અમારા પૂર્વજોએ ઘઘાઘ્યું છે માટે
 જાનો જીર્ણોદ્ધાર, રક્ષણ અને પ્રગથ અપાર કરવો જોઈએ એ
 પ્રમાણે પક્ષપાત નગાઈ ધર્મમા જોડાય છે. પટલે જેમ પ્રવહણ સ્વ
 અને પરને તારે છે તેમ આ જિનમદિર પણ અનેક ભાવિ
 પુરુષોને તારનાર રહે છે. અહીં સ્પા-યાયજી વધારે खुलाસો
 કરે છે. સ્વયંજનકન મદિરદ્વારા ધર્મપ્રાપ્તિ થવાથી તે મદિર

पर विशेष भक्ति जो के भावि प्रजाने याय छे तो पण अन्य मंदिर पर भक्ति होय तो मिथ्यात्वपणाना प्राप्ति थाय नहीं. एतले के अन्यसघकृतादि मंदिर पर पण अनुराग अवश्य उत्पन्न यवो जोइए; अन्यया मिथ्यात्वनो दोष लागे.

आ सर्व विधिनो उपदेश कया पछो वादी शका करे छे के आ वधु जे कही आव्या ते ठोक, पण मंदिर बधाववामा पृथ्वी आदि छराय जीवनो अवश्य नाश याय छे, ते बिना जिनमंदिर वनधु अशक्य छे, माटे कार्यमा तो तमारे खास करौने हिंसा मानवी ज पदशे आप मान्या पछी शु हिंसा वाळा कार्यधी धर्म बने खरो ? आ प्रश्ननु समाधान आचार्य अही आ प्रमाणे कहे छे —

यतनातो न च हिंसा,

यस्मादैषैव तद्विवृत्तिफला ॥

तदधिकनिवृत्तिभावाद्—

विहितमतोऽदुष्टमेतदिति ॥ ६-१६ ॥

मूलार्थ—प्रयत्नपूर्वक उपयोगपूर्वक मंदिर वाधवाधी आ भावहिंसा लागती नथी आ हिंसा पण निवृत्तिफल—हिंसा-रूप निवृत्ति फलवाला कही छे, कारण के अधिक अन्य आरम्भातमा जे हिंसा याय ते हिंसा मंदिर बाधवामा यती नथी अने अन्य हिंसानो रोच याय छे तथा शास्त्रमा मदिग

વાધવાની યાજ્ઞા આપી છે આથી જિનમદિર રાધાવતુ તે અનુવિત નયા

■ સ્પષ્ટીકરણ ■

જિનમદિર રાધામા ઓ કે સ્પલક દૃષ્ટિ આપણને હિંસા નજરે દેખાય છે સરી, પણ આ હિંસાને શાસ્ત્રકર્તા હિંસા સ્વીકારતા નથી, કારણ હિંસા દ્રવ્ય અને માત્ર એમ બે પ્રકારે કહી છે જેમા ત્રિયાકારક પુરુષના કારણથી આત્માઓના પ્રાણોનો નાશ થાય પણ તે પુરુષનો અનુપયોગ-વેદરકારી ન હોય તથી તે દ્રવ્યહિંસા, અને જેમા પ્રાણનો નાશ ન થાય તો પણ અનુપયોગ પ્રવૃત્તિ હોય તેવા તે માત્રહિંસા, અથવા સ્વરૂપ, હેતુ, અનુબંધ એમ ત્રણ પ્રકાર હિંસા શાસ્ત્રોમા કહી છે જે પ્રવૃત્તિમાત્રથી જીવોનો નાશ થાય પણ પ્રવૃત્તિ કરનાર વેદરકારી-અનુપયોગ અને શાસ્ત્રાજ્ઞાનિસ્પેક્ષ ન હોય તો તે સ્વરૂપહિંસા જેમકે મુનિ માર્ગે વિહાર કરતા નદી ઉતર, અહીં વેદરકારિયહીન અને શાસ્ત્રાજ્ઞાસાપેક્ષ જલોચ જીવોનો નાશ થવા છતાં મુનિને આ હિંસા લાગતી નથી મન, વચન અને કાયાના પ્રમત્ત વ્યાપારોથી જીવોનો નાશ થાય તો તે હેતુહિંસા, તથા જેમા હિંસાના પરિણામો સાથે દુષ્ટ પ્રવૃત્તિ હોય તે અનુરૂપહિંસા શાસ્ત્રો દર્શાવે છે. હવે જિનમદિર વાધનાર શાસ્ત્રાજ્ઞાસાપેક્ષ અને સ્વાસ્થ યતનાપૂર્વક મદિર વધાવે જેથી મદિર વાધવામા ઓ કે હિંસા થાય છે તત્પિ તે માત્રહિંસા નથી હેતુ

એ કે—આ હિંસામાં માર્ગહિંસાનું લક્ષણ સુઘટિત થતું નથી
 આથી જ હિંસાને હિંમા શાસ્ત્રોષ નથી માની, છલે અહીં
 આચાર્ય કહ છે કે—‘યતનાતો ન ચ હિંસા’ પ્રયત્ન
 એકાન્ત ઉપયોગપૂર્વક વર્તન કરવાથી હિંમાજન્ય દોષ ઉદ્ભવતો
 નથી, એ જ વાત શાસ્ત્ર દર્શાવે છે “રાગદ્વેષવિહીન
 જોગો અસદસ્સ હોહ જયણાઓ” “અશઠ-અમલીન
 પરિણામી અને શાસ્ત્રાજ્ઞાથી યતનાપૂર્વક વર્તનાર મનુષ્યોનો
 વ્યાપાર-વર્તન રાગદ્વેષવિહીન જ હોય ” અહીં ઉપયોગથી
 અને શાસ્ત્રાજ્ઞાથી અશઠ પ્રવૃત્તિ કરનારને માર્ગહિમાજન્ય દોષ
 ન લાગે એ શાસ્ત્રકારનો ઋણિતાશય છે. સ્વરી રીતે શાસ્ત્રકારો
 માર્ગહિંસા વર્જવાનો એકાન્ત ઉપદેશ કર છે, જ્યારે મદિર વધા
 વનાર આ હિંસા ત્યજી કાર્ય કર છે છલે તેમાં હિંમાદોષનો
 સદુભાવ કેમ મનાય ? નિદાન એ કે—સર્વથા યતનાપૂર્વક કાર્ય
 કરવું, એ જ વાત પચાગક્રમાં દર્શાવી છે. “જયણા ય
 પયત્તેણ કાયવ્વા ઇત્થ સઘ્વજોગેસુ । જયણા ઉ
 ધમ્મસારો જ મણિયા ધીયરાનેહિ ” ॥ ૧ ॥ “જિન
 મદિર વિધાનમાં મદિર ઉપયોગી દરક પદાર્થો જીવરક્ષા
 કરવાપૂર્વક અને શુદ્ધિપૂર્વક લાવવા, કારણ કે જૈનશાસતમાં
 સર્વ વ્યાપારો પ્રયત્નથી યતનાપૂર્વક કરવાનું કહ્યું છે, કેમ કે
 ધર્મનો મુખ્ય સાર વીતરાગદેવે રાસ યતના—સોપયોગવ્યાપાર
 કયો છે ” પરમાર્થ એ કે—સોપયોગ વર્તનાર આત્મા સમ્ય-
 કત્વ, જ્ઞાન, ચારિત્ર ને શ્રદ્ધા, મોઘ અને આસેવનથી આગથી

શક છે અહીં મંદિર વાવવામા યતના પાઠશાળા સ્વરૂપ પ્રાચીન
 ટાનામા આ પ્રમાણ કહ્યું છે. પરિણત-પટલે ઘરાબર છાયાને
 કાંઈક આચાર્ય અહીં પરિણતનો અર્થ અચિત્ત જલ જેવું તેમ
 મ્ને છે તથા જેમા કિઠી, કુથુ આદિ ગ્રમ જીવો ન હોય તેવા
 ઘરાબર સ્વદાષ્ટિ તપાસેલ કાષ્ઠ, શ્વેત, ચૂનો, પથ્થર વિગેરે
 પદાર્થો લેવા તેમજ અન્ય કૃષિ આદિ આરમ્ભો ગણુ કરા
 માવિક શુદ્ધિ સ્વયં પાતાના દેશ્વરત્વથી સ્વદસ્તથી કાર્ય
 કરણુ, પરંતુ કારાગરોન મરોસે કરાવણુ નહીં આ પ્રમાણે
 યતનાથા મંદિર વાવણુ, આથી આ કાર્ય માવહિસા વગરણુ
 કહા શકાય “ સા શ્વેત પરિણયજલદલવિશુદ્ધરૂપા ઉ
 શ્વેત ણાયન્વા । અણ્ણારમણિચિત્તિષ્ઠિ અપ્પણાદિ
 દ્રુણ ચેવ ” ॥ ૧ ॥ અતઃ શાસ્ત્રકારો આ યતનાને જો
 કે મહત્તિરૂપ છે તો પણ અન્ય દુષ્ટ મહત્તિ વધ કરનાર
 હોવાથી નિમ્નત્તિરૂપ કહ છે, કારણ કે આ યતનાદ્વારા
 જિનમંથનરૂપ અન્ય દોષમય કાર્યનો આદર અને વધુદોષયુક્ત
 અન્ય આરમ્ભનો ત્યાગ થાય છે. આ રીતે વિચારવાથી અને
 પચાશક્રમા યતનાનુ જે સ્વરૂપ કહ્યું છે તે પ્રમાણે વર્તવાથી માવ-
 હિસારૂપ દોષ મંદિર વાવવામા ન આવે એ વાસ્તવિક સત્ય છે.

અહીં સુધી તો માવહિસા ન લાગે એ વિચાર્યું, પણ દ્રવ્ય
 હિસા અથવા સ્વરૂપહિસા તો મંદિર વાવવામા જરૂર લાગે,
 એ મશ્નના ઉત્તરમા શાસ્ત્રકાર જણાવે છે કે-જો કે દ્રવ્યહિસા
 થાય તો પણ અહીં જે યતના દર્શાવી તથાપ્રમાર વર્તવાથી તે

હિંસા નિવૃત્તિના ફલને અર્થે છે. જ્ઞાનો પરમાર્થ એ છે કે-
 જિનમંદિર વાપતા તે વાપનાર માવિશ મૃદુસ્થ અન્ય શત્રુ
 આશ્મમય કાર્યોનો ત્યાગ કરે છે. ખૂલે આ જિનમંદિર વાપવા-
 રૂપ દ્રવ્યહિંસા મહુત્તિથી રહુ આરમ્ભય કાર્યો છૂટી જાય છે.
 માટે “યસ્માદેપૈવ તન્નિવૃત્તિફલ્ન” જે માટે આ યતના જ
 હિંમાનિવૃત્તિફલનનિકા અને છે. શાસ્ત્રોમા પણ વધુ છે.
 “જા જયમાણસ્સ ભવે ચિરાલ્પા સુત્તવિહિસમગ્ગ-
 સ્સ । સા હોહ ણિજ્જરફલા અજ્ઞપ્પવિસોરિજુત્ત
 સ્સ ” ॥ ૧ ॥ મૂરદર્શિત વિધિ કરી પૂર્ણ અને આત્મ
 નિર્મલતાયુક્ત પુરુષ યતના-ઉપયોગ મહિત મહુત્તિ આદરતા ઓ
 વિરાધના-હિંસા કર તો તે હિંમા પણ તે આત્માને કર્મનિર્વેરા
 ફલ આપનાર થાય, માટે આ દ્રવ્યહિંસા નિવૃત્તિફલનનિકા
 વહી, આ પરથી જેઓ જિનમંદિર વાપવામા પૃથ્વીયાદિ
 જીવોનો વધ થવાથી તે આરમ્ભયુક્ત ગણાય માટે તે કાર્યમા
 ધર્મ રૂપ સમય ? આવો જે પ્રશ્ન કર છે તેનો યોગ્ય સુલાસો
 ઉપરના લેખથી સુપ્તરીન્યા સ્પષ્ટ થઈ જાય છે. આટલો
 સ્પષ્ટ સુલાસો વર્ણવે પછી પરી શાસ્ત્રકર્તા-‘વિહિતમતોઽ
 દુષ્ટમેતદિતિ’ ॥ પદથી આ વાત વધારે સ્પષ્ટ કરે છે.
 એક તો પૂર્વે કહી આવ્યા તેથી જિનમંદિર વાપવામા કાંઈ
 પ્રત્યવાય નથી, ઘીંજુ શાસ્ત્રમા જિનમંદિર વાપવામાની સ્વાસ
 આજ્ઞા આપી છે, જિનશ્વરો જિનમંદિર વાપવામાનો નિર્મલ
 ઉપદેશ આપ્યો છે; માટે પણ આ જિનમંદિર વાપવું સર્વથા

અદુષ્ટ છે નિદાન એ કે-જે વિધાન સર્વશાસ્ત્રવિહિત હોય તે જરૂર અદુષ્ટ જ હોય, એ જ વાતની પુષ્ટિ ઉપદેશરૂપે પાંચ સો ગ્રંથકર્તા અને પૂર્વે જ શ્રીમાન્ ડમાસ્વાતી મહારાજ પોનાના ગ્રંથમાં કહ્યું છે. “ યસ્તૃણમયીમપિ કુર્તા કુર્યાદ્ ધ્યાત-
 ધૈક પુષ્પમપિ । મક્તયા પરમગુરુભ્ય પુણ્યોન્માન
 કુતસ્તસ્ય ॥ ૧ ॥ જિનમ્ભવન જિનધિય જિનપૂજાં
 જિનમત ચ ય કુર્યાત્ । તસ્ય નરામરશિવસુગ્વાનિ
 કરપલ્લવસ્થાનિ ” ॥ ૨ ॥ “ જે કોઈ મનુષ્ય મક્તિ અને
 શ્રદ્ધાથી વીતરાગદેવને એક ધ્યાસના કુપર્હા તથા એક જ પુષ્પ
 મેટ કર તો પણ તેના પુણ્યનું પ્રમાણ થઈ શકે નહીં પટલુ
 પુણ્ય થયા છે, તેમ જ જે મનુષ્ય મક્તિ અને શ્રદ્ધાવડે એક
 જિનમંદિર વધાવે, એક જિનપ્રતિમા મરાવે, જિનપૂજા કરે
 અથવા જિનમત આરાધે તો તે મનુષ્ય મનુષ્ય, દેવતા અને
 મોક્ષના સુખોને હસ્તગત કરે છે ” એ રીતે શાસ્ત્રવિહિત
 દોષથી જિનમંદિર ક્રિયા નિર્દૂષણ આચાર્ય મગવાન્ દર્શાવે
 છે, પટલે જિનમંદિર વધાવવામાં દ્રવ્ય અથવા માર્વાહિંસા
 પૈકી કોઈ પણ હિંસા લાગતી નથી, કિન્તુ હિંસાનિવૃત્તિરૂપી
 ફલ અર્પણ કરી એકાન્ત કર્મેનિર્જરાકારક ધની ઉત્તરોત્તર
 પુણ્યાનુવધી પુણ્યનો વધ કરાવનાર જ થાય છે. આથી
 જેઓ જિનમંદિર વધાવવામાં જિવહિંસા લાગે છે એવો જે ઉપ-
 દેશ કરે છે તેઓ એકાન્ત વ્યાપોદિત અથવા શાસ્ત્રરહસ્યના
 અજ્ઞાત છે એમ સમજવું જોઈએ

(७) जिनविम्बषोडशकम्.

गत पोडशक प्रकरणमा विधिगुद शास्त्रविहित यन्त्रा-
पूर्वक जिनमदिर यामानो विधि दर्शाव्यो, परतु आ जिनम
दिर जिनप्रतिपा वगर इष्टदायी न थाय माटे निनप्रदिमानो
पण तेप्ली न आवश्यकता होयार्थी अर्हो शास्त्रका आ
सातमा प्रकरणमा प्रतिपानो अधिकार अने तेनु विदिगुद
शास्त्रोक्त विधान न्शाय छे.

जिनभवने तद्विम्ब,

कारयितव्य द्रुत तु बुद्धिमत्ता ॥

साधिष्ठान हेव

तद्भवन् वृद्धिमत् भवति ॥ ७-१ ॥

मूलार्थ—ए प्रमाण विदिगुद जिनमदिर निनप्रदिमानो
पाने शीघ्र जिनमदिर करावतु-भरावतु कदाचिदपि न
करवायी निनभवन साधिष्ठान थाय, ए नद्वन्द्व ज
निनमदिर निनप्रययी वृद्धिकाङ्क थाय छे

“प्रतिमा भरावे कोण ?”

स्पष्टीकरण—जिनमदिर माटे दृष्टाव्य तेम त्या वाराववा याग विदिगुद निनप्रदिमानो
व्यु छे, अर्थात् विदिगुद निनप्रदिमानो जिनमदिर माटे
कारागरो पासे निनप्रतिमा करावतु, ए नद्वन्द्व ज

પ્રથમ આચાર્ય સમીપે નિનેશ્વરોના ગુણો શ્રવણ કરી શુદ્ધ
 બુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી મનુષ્યનું મુખ્ય કર્મ અને જન્મનું પ્રધાન ફલ
 આ સિવાય અન્ય નથી એવા માવના ધારણ કરે, તેમ જ આ
 મૂમડલમા અનન્તગુણરાશી જિનેશ્વરદેવ છે તેથી તેમના
 ચિંતન દર્શન પણ સુસ્વદાત્ થાય છે અને આ ચિંત કરાવના
 રત્ન પરમ આત્મકલ્યાણ થાય છે, માટે મોક્ષપથના સ્વામી
 અને મોક્ષદર્શક જિનેશ્વરોના ગુણોનું વહુમાન આદરસત્કાર,
 પ્રીતિપૂજા ત્રિગેર કાર્યો કરવા મોક્ષાર્થી-મોક્ષ માટે પ્રયત્ન
 કરનાર કુશલ આત્માએ અવશ્ય પ્રયત્ન કરવો ઉચિત છે
 નિદાન ૫ કે-જિનેશ્વરોનું વહુમાન પૂજા આદિ કરવાથી
 મનિ આત્માના હૃદયની નિર્મલતા થાય, તથા શુદ્ધ ભાવનાવહે
 અવશ્ય શુભ પુણ્યોની પરપરા વધે છે ને અન્તમા આત્મા
 સિદ્ધિપદને પામે છે આ વિચારો, આ માવના પ્રતિમા કરા
 વનાર અથવા મરાવનારના હૃદયમા અભૂતપૂર્વપણે રમી રહી
 હોય એટલે તે આત્મા અવશ્ય પોતાની નિર્મલતા સાધી શકે
 વહી પ્રતિમા ધનાવનાર કારીગરનો સુઅવસરે સમુચિત સત્કાર
 કરી પોતાની શક્તિ અનુસાર સપત્તિ આપવી, આમ ન થતી
 શકે તો પ્રથમથી તેનું મૂલ્ય ઠરાવી પાછલ્લથી ઠરાવ્યા કરતા
 અધિક પૈસો આપાં કારીગરોને રુશ કરવા જેથી પ્રતિમા
 આનંદ, ઉત્સાહ અને આત્મનિર્મલતાકારક જરૂર થને

“ પ્રતિષ્ઠા ક્યારે કરાવે ? ”

૧ રીતે નિપજાવેલ અગર અન્ય સ્યાનથી આવેલ જિન

ચિંત્વની યોગ્ય મુહૂર્તમા શાસ્ત્રદર્શિત વિધિથી આઢવરપૂર્વક
 ઉપરોક્ત જિનમંદિરમા બુદ્ધિમાન નર જરૂર પ્રતિષ્ઠા કરવી,
 સ્થાપન કરવું અહીં ગ્રંથર્થા મૂલમા 'બુદ્ધિમતા' એ
 પદથી બુદ્ધિમાને ઇટલે જે શાસ્ત્રદર્શિત પ્રતિષ્ઠાવિધિકુશલ
 અને આચાર તથા ધર્મમા પૂર્ણ શ્રદ્ધાલુ તથા કુશલ હોય તેવા
 જ મનુષ્યે આ પ્રતિષ્ઠા કરવી અગર તેવા પુરુષ પાસે પ્રતિષ્ઠા
 કરાવવી, એ આશય જણાવ્યો છે તેમજ મૂલમા—'દ્રુત તુ'
 એ પદ છે ઇટલે મંદિર નિષ્પન્ન થાય કે તુરત જ પ્રતિષ્ઠા
 કરવી, કિંતુ વિલંબ ન કરવો હેતુ એ વ-શિલ્પશાસ્ત્રમા
 મંદિર તૈયાર થયા પછી અમુક મુદતમા પ્રતિષ્ઠા કરવાનું અને
 તદુપરાંત મુદત થવાથી દોષપ્રાપ્તિ કહી છે, ઇટલું જ નહીં
 પરંતુ મંદિર સ્વાલી રહવાથી તેમા કોઈ દુષ્ટ દરનો રાસ થઈ
 જાય છે અને તેથી મંદિર કરાવનાર અથવા સવને વફર પ્રકા-
 રના નુકશાનો ઉભા થાય છે, માટે મંદિર પૂર્ણ થવા સાથે
 અથવા મૂલ ગમારો તૈયાર થવા સાથે તુરત જ મૂર્તિની
 સ્થાપના-પ્રતિષ્ઠા કરી દેવી એ શાસ્ત્રાજ્ઞા છે

એ પ્રમાણે સશુદ્ધ જિનગિય પધરાવવાથી એ જિનમંદિર
 પણ સનાયકત્વ-સાધિષ્ટ થયું વળાય, અતઃપ્ત આ જ મંદિર
 સધનું, પ્રતિષ્ઠા કરનારનું, તેના કુટુંબિયોનું કલ્યાણ કરનાર
 થાય છે અરુ. ૧. સ્વાસ ઇદિકારક બને છે

નિનપ્રતિમા યનાવવાની વિધિ શાસ્ત્રકાર દર્શાવે છે

જિનર્ચિવકારણવિધિ ,

કાલે પૂજાપુરસ્સર કર્તુ ॥

વિભવોચિતમૂલ્યાઽર્પણ-

મનઘસ્ય શુભેન ભાવેન ॥ ૭-૨ ॥

મૂલાર્થ—જિનર્ચિવ કરાવવાની વિધિ આ પ્રમાણે છે
ર્ચિવ કરનારની સુઘવસરે પૂજા કરવી, ઇટલે તેનો યોગ્ય
સત્કાર કરી, નિર્દોષ શુદ્ધ માવથી પોતાની સપત્તિ અનુસાર
મહેનતના ઘડલા તરીકે મૂલ્ય અર્પણ કરવું

“ કારીગર કેવો જોઈએ ? ”

સ્પષ્ટીકરણ—જિનર્ચિવ કેવી રીતે કારીગર પાસે કરાવવું
તેનું વિધાન થમે ઉપર દર્શાવી ગયા તે જ વિધાન પ્રથમ કર્તા અહીં
સ્પષ્ટ કરી જણાવે છે પ્રથમકાર કહે છે કે—જિનર્ચિવ કરાવવાનું
વિધાન આ પ્રમાણે જાણવું કે કારીગરે જિનર્ચિવ તૈયાર
કર્તું હોય તેનો મોજન, વસ્ત્ર, પુષ્પ, પત્ર આદિથી પ્રથમ સત્કાર
કરવો અને પછી નિર્દોષ પવિત્ર આશયથી પોતાની સપત્તિ
પ્રમાણે તેન ઘન અર્પણ કરવું ઉત્તમોત્તમ અમૂલ્ય જિનર્ચિ-
વના લાભ પાસે વાદ અધિક ધનની કિંમત નથી. અહીં
‘ અનઘસ્ય ’ એ પદ આપ્યું છે. આનો પરમાર્થ એ કે—

जिनविषय बनानेवाला मनुष्य जरूर मदिरा आदिना व्यसन रहित होवो जोइए; कारण के व्यसनी मनुष्य पासे प्रतिमा करावनी शास्त्रकर्ता सर्वथा अनुचित जणावे छे

केवा कारीगर पासे जिनविषय करानवु ते स्पष्ट करे छे

नार्पणमितरस्य तथा,

युक्त्या वक्तव्यमेव मूल्यमिति ॥

काले च दानमुचित,

शुभभावेनैव विधिपूर्वम् ॥ ७-३ ॥

मूलार्थ—मद्यं आदि व्यसनवाळने आ कार्य सोंपवु नहीं। अने व्यसन रहित जनने पण युक्तिधी समजावी कहेवु के—‘ अमुक मूल्य आपीशु ’ आ प्रमाणे कक्षा पछी समय परस्वे पवित्र भावधी तथा विधिपूर्वक तेओने उचित दान आपवु

“ स्पष्टीकरण ”

मदिरा, जुगार अने परस्त्री व्यसनी मनुष्य पासे आ प्रतिमा करावनी नहीं अने तेने पैसो पण आपवा नहीं हेतु ए के—व्यसनी माणस पासे एवु परम पवित्र अने एकान्त हितदायी कार्य कराववाची सोकोमा सिदा थाय. करनारने सद्भाव होय नहीं अन बराबर कार्य करे नहीं तेमज उचित

समये कार्य पूर्ण करे नहीं बल्कि आपेला पैसानो अधिक दुरुपयोग यवार्थी पापनो भाग आवे, तथा व्यसन रहित अने व्यसनी आ बन्नेनो तुल्य सत्कार करवार्थी अव्यसनी पण अनादरवान् थाय माटे अही व्यसनीने अनधिकारी शास्त्रवर्ताए गण्यो, अव्यसनी पासे कार्य कराववा पहेला लौकिक व्यायथी खास भाव नकी करवो के ' अमुक भाव आपीष्टु ' जेथी भाविष्यमा विसवाद बधी बलेशनो प्रसंग उपस्थित न थाय आम कर्मा पछी प्रतिमा तैयार यया पछी ते कारीगरने पवित्र हृत्तिथी अने सत्कार, सन्मान, विनय साथे उचित-योग्य वस्त्रालकार आदिनु दान करवु.

सव्यसनी माटे शास्त्रवर्ताए निषेध केम दर्शाव्यो ? तेनु कारण अही ग्रथकर्ता पोते अ करे छे

चित्तविनाशो नैव,

प्राय सजायते द्वयोरपि हि ॥

अस्मिन् व्यतिकर,

एष प्रतिपिद्धो धर्मतत्त्वज्ञै ॥ ७-४ ॥

मूलार्थ—आ प्रकारे वर्तवार्थी मंदिर बघावनार अने बांधनार बन्नेना चित्तमा खेद के क्लेश बहुधा निश्चयथी उत्पन्न यतो नथी, कारण के कन्याणकारी आवा धर्मकार्योमा धर्मतत्त्वज्ञोए चित्तविनाशनो सर्वथा निषेध कर्गो छे

अर्थात् क्लेश उद्भववार्थी धर्मनो नाश थाय छे

“ प्रतिष्ठाकारकनु वर्तन ”

स्पष्टीकरण—चित्तनी शान्ति अथवा प्रमत्तता माटे मंदिर बधावीए छता जो आदिमांज मनने ग्लानि थाय तो पछी मंदिर बधाववानु फल शु ? माटे मंदिर बांधनार अने बधावनारे जेम शान्ति सचवाय, क्लेश न उद्भवे तेम वर्तषु बधारे उचित गणाय आ माटे ज भगवान् हरिमद्रसूरिजी जणाने छे के ‘ चित्तविनाशो नैव ’ जे प्रमाणे मंदिर बधाववानी विधि तथा शुद्धि विगेरेनु स्वरूप आगळ कही गया ते प्रमाणे, तथा कारीगर माथे बधावनारे पहेलाथी ज स्पष्ट भाव नकी करवा विगेरे जे व्यवहार कही गया ते प्रमाणे वर्तत्राथी कारीगर अने बधावनारने परस्पर भविष्यमां लेबडदेबडमां बांधो पडतो नथी एटले बेलवा—चालवानु तथा क्लेशनु कारण कदापि उद्भवतु नथी उद्भवे नहीं कारण के शास्त्रकर्त्ता आ मंदिर बधाववारूप कार्यमां अने उपलक्ष्यथी धर्मना कार्यमां आपसमा ज्ञेश, खेद, परिताप, विवाद के हथडो न थाय तेम वर्तषु एवो खास उपदेश अपे छे परमार्थ ए के—धर्मतत्त्वज्ञो आवा कार्यमां प्रथ मथी ज ‘ चित्तविनाश ’ ज्ञेशादिनो निषेध करे छ निदान ए के—जो धर्मकार्यमां क्लेश आदि उद्भवी चित्तनी अशान्ति थाय तो धर्मनो नाश थाय—धर्मप्राप्ति कदापि थाय नहीं

उपर “ आवा मदिर आदि कार्योमां वलेशादि न थाय तेम वर्तन करवु. ” आ प्रसंग दर्शावी गया ए ज प्रसंग उपर फरी अहीं अणावे छे

एष द्वयोरपि महान्,

विशिष्टकार्यप्रसाधकत्वेन ॥

सबंध इह क्षुण्ण,

न मिथः सन्त प्रशसन्ति ॥ ७-५ ॥

मूलार्थ—पूर्वे कहेल चित्तजन्य क्लेशाभावरूप सयोग बांधनार अने बधावनार बन्नेने विशिष्ट कार्यनो सिद्धिकारक होबाथी महान् उत्तम सयोग कदेवाय, कारण के—मदिर बांधनार तथा बधावनार बन्नेने आपसमां यदि क्लेशादि उद्बुभवे तो सज्जनो कदापि एण प्रशसा न करे.

“ स्पष्टीकरण ”

मदिर अने जिनबिबरूप कार्य प्रकरणमां कर्ता तथा करावनार बन्नेना चित्तना भग न थाय ए ज सयोग मलबो प्रशसनीय गण्यो छे हेतु ए के—आवा सुदर सयोग खरेखर विशिष्ट अने उत्तम मदिर तथा जिनबिबरूप कार्यना फलने अपां शके छे, तेमज यदि आवा कार्योमां मांहोमांहे कारी गर तथा प्रेरकना चित्तो नाराज थाय, क्लेशमय बने तो सज्जनो आ कार्यनी प्रशसा न करता केवल निंदा करे

અથવા ઘટનાની નચરે દેણે છે, માટે અહીં ગ્રથકર્તા જણાવે છે કે ચિત્તભગ ન થાય એવા સજોગ મળવો દુર્ગમ છે તથા તે જ કાર્યનો સિદ્ધિકારક થાય છે.

આટલો વિસ્તૃત નિર્દેશ કર્યા પછી ગ્રથકર્તા ‘ જિન-
ચિંત્ર ’ યનાવવામાં પ્રથમ માવની છાસ આવશ્યકતા અને
એ જ પ્રધાન છે, એવો મુન્દો ઉલ્લેખ દર્શાવે છે.

યાવન્ત પરિતોષા,

કારયિતુસ્તત્સમુદ્ભવા કેચિત્ ॥

તદ્દિશ્વકારણાનીહ,

તસ્ય તાવન્તિ તત્ત્વેન ॥ ૭-૬ ॥

મૂલાર્થ—જે જે પ્રકારના અને જેટલા સતોષ, પ્રમદતા
વિશેષ સદ્ગુણો કરાવનારને જિનચિંત્રથી ઉત્પન્ન થાય
તેમાંથી જેટલાક સતોષ પરિણામો તે જ કરાવનારને પરમા-
ર્થથી જિનચિંત્ર કરાવવામાં કારણભૂત બને.

“ પ્રતિષ્ઠાકારકો માત્ર ફળો રાખવો ? ”

સ્પષ્ટીકરણ—જૈન શાસ્ત્રોએ સર્વ અનુદાનનોમા મુખ્યત્વે
માત્ર હૃદયોદ્ધાસ એકાન્ત પવિત્રતમ ફલદાયી માન્યો છે, કારણ
કે “ જે જે જીવમાં આત્મા જેવા જેવા પરિણામોને ધારણ કરે
તે તે સમયમાં આત્મા શુભ અથવા અશુભ કર્મનો ધણ કરે
છે. ” આમ ઉપદેશમાલામાં કહ્યું છે તેમજ “ ગદ્યમાત્ર —

क्रिया प्रतिफलन्ति न भावशून्याः” “कारण के पवित्र-
 तर क्रियाओं पण भाव विना फल आपती नहीं” ए कथन
 कल्याणमंदिर स्तोत्रमा उपदेश्यु छे अतएव अहीं मंदिर
 अने जिनप्रतिमा अधिकारमा विधि तथा शुद्धिनी मुख्यता
 अने कारीगर साथे उचित प्रशसनीय, धर्मशुद्धि धाय तेषु
 वर्तन राखवाहु कही गया, किंतु आ सर्व साधनो छतां
 जो भाव-हृदयनी परमपवित्रता आत्मोद्भास न होय तो ते
 साधनो कार्यजनक बने नहीं निदान ए के-सर्व साधनो
 साथे भाव पर मुख्य मान्यो छे आथी अहीं पण शास्त्र
 कर्ता दर्शावे छे के-जिनविंश तथा जिनमंदिर बनावनारनो
 जेठला प्रमाणमा हृदयोद्भास प्रेम अने पवित्रतामय होय,
 आत्मा उद्भासमय होय अने ते पण विंश तथा मंदिर
 पामेथी प्राप्त थयु होय अर्थात् तेनाथी उद्भव्यु-बन्धु होय,
 ते ज सतोष, प्रेम, पवित्रता आदि अनेक भावो पैली अमुक
 भावो मंदिर तथा विंश बनावनारने करवावामां परमार्थथी
 साधनभूत बने छे एटले मंदिरादिना प्रेमथी आविर्भूत
 पवित्र हृदयभावो भविक आत्माने मंदिर आदि करानवामां
 प्रेरणा करे छे. अतः प्रथमतया भाविकनु हृदय उपरोक्त
 भावोथी बराबर परिणत थयु जोहए. भावोनी सुवासनाथी
 सुवासित थवा पछी ज तेना सस्कारबलथी भविक आत्मा
 विधि शुद्धिनु रक्षण करवापूर्वक कारीगरो साथे योग्य
 वर्तन राखवा काळजी राखे ने मंदिर तथा विंशजय सुष्ठु

फल पामी एकान्त कर्मनो चय करी शके एटले शास्त्रोक्त
विधि बराबर पालन करे छे निदान ए ज के-भदिरादि
कराववामां जेटली भावनी पवित्रता, विधिशुद्धता होय
सेटलु ज फल प्राप्त थाय

चित्तनो विनाश न थाय तेम वर्तवानु कछु तेनी ज
पुष्टि माटे प्रयकार करीने अधिक दर्शावे छे

अप्रीतिरपि च तस्मिन्,

भगवति परमार्थनीतितो ज्ञेया ॥

सर्वापायनिमित्त

ज्ञेया पापा न कर्त्तव्या ॥ ७-७ ॥

मूलार्थ—कोइ पण कारणथी भदिर तथा चिंय करा-
वनार यदि कारीगर सामे अप्रीति करे तो परमार्थ न्यायथी
ते अप्रीति जिनेश्वरदेन पर करी कहेवाय, कारण के कारण
पर अप्रीति ते कार्य पर अप्रीति कहेवाय. अतएव सर्व अपा-
योनु मूल अने पापीष्टा एवी अप्रीति न करवी ए ज
उचित छे.

“ स्पष्टीकरण ”

कारण पर द्वेष-अप्रेम करवो ते कार्य पर अप्रेम क्यों
कहेवाय एवो न्याय छे भानो भावार्थ एवो छे के जेम घट

કારીગર મરલ પરિણામી, ધર્મરુચિ અને ન્યાયમાર્ગાનુગામી
અવશ્ય હોવો જોડે એમ જિનર્થિય કરાવનારે સાસ
ધ્યાન રાખવું.

શિન્ધી—હૃદયગત અનેક પ્રકારના સુદર મનોરથો પુક્ત
પદ્ધા શિન્ધકાર વાસે આ જિનર્થિય કરાવ્યું એ વાત ઉપર
દર્શાવી ગયા. હવે અહીં શિન્ધી—હૃદયગત અનેક મનોરથો
કયા અને કેવા હોય તેનું વર્ણન કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે.

અન્નાવસ્થાત્રયગામિનો,

બુધૈર્દોઢિદાઃ સમાખ્યાતા ॥

વાલાધ્યાશ્વૈતા યત્ત-

ત્ક્રીડનકાદિ દેયમિતિ ॥૭-૯॥

મૂલાર્થ—અહીં જિનર્થિય બનાવવામાં બુધજનોએ
જિનર્થિયમાં અવસ્થાત્રય આરોપવા માટે શિન્ધીગત વાલ,
યુવા અને મધ્યમ એ નામક અવસ્થાત્રયગામી વિષ્ણુ સર્વથી
મનોરથો કારણભૂત માન્યા છે, ઘટલે શિન્ધકારોને ત્રય
અવસ્થોચિત્ત જે જે રમકડા વિગેરે ઉપકરણો જોડે તે
તેની પ્રસન્નતા માટે અવશ્ય અર્પણ કરવા.

“મૂર્તિમા અમુક આવો કેમ લાવવા ?”

સ્પર્શકરણ—જિનપ્રતિમા બનાવનાર વાલ, યુવા
અને મધ્યમ વયસ્ક એ ત્રણ વૈકી કોઈ પણ હોય અથવા

એ ત્રણ અવસ્યોચિત સસ્કારવાનુ હોય, ઇટલે આ મનુષ્ય
 પોતાની અવસ્યોચિત પદાર્થ પ્રાપ્તિથી આનંદ માને છે. અગર
 અવસ્યોચિત પદાર્થ ગ્રહણ કરવા ઉત્સુક બને છે, તેમજ
 તેના ચિત્તમાં-હૃદયમાં ધારવાર અવસ્યોચિત રૂપાલો રમ્યા
 કરે છે. આને જ શાસ્ત્રકર્તા શિન્ધી-હૃદયગત મનોરથ કહે
 છે. અતઃપ્રતિમા રૂપુ જને આ કારીગરોને સુશ રાખવા
 પ્રતિમા બનાવતી વખતે બાલને રમકડા, યુવકને સ્નાનપાન
 અને મધ્યમને પત્ર, માન્ય આદિ બહુ 'દેય' અર્પણ
 કરવા. આ પદાર્થો અર્પવાનુ કારણ એક તો શિન્ધીના
 ચિત્તની પ્રસન્નતા પ્રકટાવવા અને બીજુ પ્રતિમામાં અવસ્થા-
 ત્રયના ભાવ આધિર્ભૂત કરવા-ઉપસાધવા. પરમાર્થ એ કે-
 પ્રતિમા કરતી વખતે કારીગરનો જેવો રૂપાલ હોય અને
 પાસે જેવા યોગ્ય સાધનો પડ્યા હોય તેવો ભાવ પ્રતિમાના
 આકારમાં યથાકર્થચિત્ત ઉદ્ભવી શકે-ઉતરી શકે છે,
 પરંતુ આ પદાર્થો કારીગરને અર્પી તેના વિકારો પુટ કરવા
 એવો શાસ્ત્રકર્તાનો આશય નથી, કિન્તુ શિન્ધકારની ત્રણ
 અવસ્થા, અવસ્યોચિત મનોરથો નિહાળી તે પરથી ઉદ્ભવેલ
 મૂર્તિમાં આકારવિશેષદ્વારા અવસ્થાત્રયની ભાવના પ્રતિ-
 મામાં આરાપવી અને આ ભાવના દ્ષ્ટાના હૃદયમાં આધિ-
 ર્ભૂત બને એવર્થે શિન્ધકોને તે તે પદાર્થો અર્પવા, એ જ
 ત્રયકર્તાનો મુરખ આશય છે. આ પરથી સિદ્ધ-
 સ્વરૂપ વીતરાગદેવની મૂર્તિ બનાવવામાં શિન્ધી-હૃદયગત

मनोरथोनी पुष्टि शु कामनी ? एवी वास्तविक शका उपस्थित थाय खरी, कारण के प्रतिमानी अंदर बाल, यूवा, मध्यम ए अवस्थात्रयजन्य भावो कांइ उपजाववा नथी, तेमज ते भावो बीतराग स्वरूप मूर्तिमां आविर्भूत करवा ए तो बीतरागभावनो ध्वस करवा जेबु गणाय. आ शका जो के मत्थ छे अने ग्रथकर्तानो ए आशय पण नथी के शिल्पी-हृदयगत अवस्थोचित भावो प्रतिमामा पोषया, किंतु शिल्पकारने प्रसन्न करी ते द्वारा प्रतिमामां हर्षितवदन, लावण्यता, यानावस्था, मनोहरता, आकर्षणता, पूर्य-यौवनत्व, सौकुमार्य आदि भावो प्रकटे-उपसे अने ते परधी दृष्टाओ छग्रस्थ, केवलित्थ अने सिद्धत्व ए अवस्था ग्रयनी भावना जरूर प्राप्त करी शके आ हेतुधी कारीगरोने अवस्थोचित पदार्थो अर्पण करी सतोषवानु शास्त्रकर्ताए कष्ट अधिक गुण-लाभ माटे आम करवामां कांइ दोष कहेवाय नहीं

“ अत करणनी पवित्रतावडे कारीगर पासे प्रतिमा करायवी ” ए वात कही गया तेनी पुष्टि माटे ग्रथकार फरीने अही विशेष उपदेश आपे छे

यद्यस्य सत्कमनुचितमिह,

चित्ते तस्य तज्जमिह पुण्यम् ॥

भवतु शुभाशयकरणा-

दित्येतद् भावशुद्ध स्यात् ॥ ७-१० ॥

मूलार्थ—जिनबिंब करावनार जे धनधी कारीगर पासे विंद करावे ते धनमा पोते न जाणे तेथी रीते अनुचित धन आधी गयु होय ते धन सगळी पुण्य तना मालिकने प्राप्त थाव, आ प्रमाणे विचार करे, आ प्रमाणे विचारो करवाधी भावशुद्धि कहेवाय

“ केवा धनधी मूर्ति भरावरी ? ”

स्पष्टीकरण—न्यायोपार्जित धन अने पवित्र आशयधी जिनबिंब करावयु एम कहु हतु त्या करावनारे जे धन एकत्र कर्यु होय अगर करे अने सर्व प्रकारे अन्यायप्राप्त धन न ज स्वीकारे तो पण अनुपयोग, प्रमाद, विस्मृति के विह्वलता आदि कारणीधी अथवा मृनिम, नोकर आदिना विश्वासे रहेवाधी अनुचित-अन्याधी कांश्क द्रव्य आधी जवानो समव रहे खरो, हवे जे धनधी जिनबिंब करावे तेमा ते धननो अमुक अश होय, एटले करावनार “ अहो ! धन्य माग्य हु आजे आ घणटएनए धनधी जिनबिंब करावी ते धनने सफल करु छु मारु आ धन आजे सफल थयु मारो जन्म कृतार्थ थयो ” आ प्रकारे जरूर विचारो करे आधी जे धन अनुचित-अन्याधी आव्यु तेनो वास्तविक

રીત્યાતે પોતે માલીક નથી અને ન્યાયવાદ છે, તેની માલિકીપણુ અને ફલ-પ્રાર્થના પોતે કરવી એ તો સર્વથા અયોગ્ય જ કહેવાય તેમજ શાસ્ત્રનિષિદ્ધ વર્તન ગણાય; માટે વિન કરાવનારે એ માવના માવવી કે—“ આ ધનમાં જે અન્યાયી-અનુચિત ધનનો અંશ હોય તત્ ધનજન્ય શુભ ફલ જેનું ધન હોય તેને જ હો અને મારા ધનનુશુભ ફલ મને મળે, પરંતુ પરકીય ધનનું ફલ હું શ્ચ્છતો નથી.” આવા વિચારો કરવાપૂર્વક કારીગરદ્વારા મૂર્તિ કરાવવી આ પ્રમાણે સ્વહૃદયમાં માવના આવિર્ભૂત કરવી તેનું નામ શાસ્ત્ર-કર્તા અહીં માવશુદ્ધિ ઉપદેશ છે આ પરથી પોતાને ત્યાં કોઈની થાપણ હોય અને તેનો માલિક દેહાન્ત થયો હોય, કોઈએ શુભકાર્યમાં વ્યય કરવા પોતાને ત્યાં રાખેલ હોય, સ્વકુટુમ્બમાંથી આવેલું હોય, વ્યાપારમાં ઘરાક પાસેથી ધર્મના નામે અધિક લીધું હોય, એક વસ્તુ શુભલાભે રચવા અમુકની પાછક કાઢી હોય, નિધાનમાંથી મળ્યું હોય—આવું આવું અનેક ધન હોય અને તે ધનનું પોતે સ્વામીત્વપણુ સ્વીકારી તેનાથી જિનવિન આદિ પવિત્ર કાર્યો કરી તેના ફલની પોતે શ્ચ્છા કરે, મેં કર્યું એવું માને, પોતાને કૃતકૃત્ય માને એ સર્વ અનુચિત અને ન્યાયવાદ શાસ્ત્રકાર દર્શાવે છે એટલે જે ધનમાં અન્યાયનો-અનુચિતપણાનો-પરકીયરતનો અંશમાત્ર જ હોય કિન્તુ કેવલ ન્યાયી, સ્વસ્વામીત્વવાલું હોય તેવા ધનથી જ

જિનચિંત્ર આદિ ધર્મકૃત્યો કરવા એ જ શાસ્ત્રાનુસારી અને વિશુદ્ધતર છે.

જિનચિંત્રની પ્રતિષ્ઠાકરણ વિધિ અમે કહીશુ એમ સાતમા પોઢગક પ્રકરણાતર્ગત દ્વિતીય શ્લોકથી પ્રથમકર્તા કહી ગયા હતા તે માટે અહીં તે સવધર્મા વિશેષ દર્શાવત દર્શાવે છે

મન્ત્રન્યાસશ્ચ તથા,

પ્રણવનમ.પૂર્વક ચ તન્નામ ॥

મન્ત્ર. પરમો જ્ઞેયો,

મનનત્રાણે હ્યતો નિયમાત્ ॥ ૭-૧૧ ॥

મૂલાર્થ—કર્તવ્યપણે અભિષ્ટ એવા જિનચિંત્રમાં ‘ૐ’ અને ‘નમ’ એ પદપૂર્વક ચોવીશ જિનાતર્ગત કોઈ પણ નામ-રૂપ મન્ત્ર સ્થાપન કરવો, કારણ કે ‘મન’ ધાતુ મનન-ત્રાણ-રક્ષણ અર્થમાં હોવાથી ઉપરોક્ત નામરૂપ અવશ્ય જ્ઞાનાદિનુ રક્ષણ કરે છે, માટે અહીં નામ-સ્થાપનરૂપ મન્ત્ર એ જ પરમ મન્ત્ર જાણવો

“ સ્થાપનાવિધિ-મન્ત્રન્યાસ ”

સ્પર્ટીકરણ—કારીગર પાસે શાસ્ત્રોક્ત નિયમ પ્રમાણે સુદર અને નિષઙ્ગાળ્યા પછી આચારનિપ્ર

આચાર્યમહર્ષિદ્વારા શાસ્ત્રદર્શિત વિધિથી અજનશલાકા
 ય્યા સુધી ન કરવામા આવે ત્યાં સુધી આ મનોહર પથ
 જિનર્થે પૂજા, દર્શન અને આરાધનાપણે સ્વીકાર્ય નથી
 એમ શાસ્ત્રો કહે છે નિદાન એ કે-અજનશલાકા વિનાના
 જિનર્થે જો કે જિનેશ્વર દેવનો આકાર છે તો પણ તેમાં
 દેવત્વનો આરોપ, મંત્રની સ્થાપના અને ચોવીશ જિનેશ્વરોના
 નામ પૈકી અમુક નામની સ્થાપનાશૂન્ય હોવાથી પૂજા,
 દર્શન તથા આરાધના કરનાર ઉત્તમ ભાવિકના હૃદયમાં
 દેવપણાની શ્રદ્ધા, હૃદયોછાસ, જિનગુણ અવમાસ, શાસ્ત્ર
 વિશુદ્ધતા, ચમત્કારીત્વ અને પૂજા યોગ્ય ભાવો આ
 જિનર્થે ઉપજાવી શકતુ નથી, એટલે તત્ વિવિધજન્ય લાભો
 અપ્રાપ્ય હોવાથી અર્થશૂન્ય જ ગણાય, અતુલ્ય આ પ્રમાણે
 જિનર્થે નિપજાવી તેમાં મંત્રસ્થાપન અને અજનશલાકાની
 પવિત્ર વિધિ કર્તવ્યતયા અમીટ માની છે, એ જ વાતની પુષ્ટિ
 આચાર્યશ્રી આ શ્લોકમાં કરે છે કર્તવ્યપણે અમીટ અને શુદ્ધ
 નિષ્પન્ન જિનર્થેમાં શીઘ્ર મનનો ન્યાસ-આરોપ કરવો
 અહીં મંત્રો અનેક પ્રકારના છે, એટલે કયા મંત્રનો આરોપ
 હૃદય ગણાય ? આનું સમાધાન ગ્રંથકર્તા સ્વયં કરે છે.
 ‘ મંત્ર ’ શબ્દ ‘ મન ’ ધાતુ પરથી વ્યુત્પન્ન છે ‘ માનિ ’ જ્ઞાને
 ‘ મન ’ ધાતુનો જ્ઞાન અર્થ, તથા ‘ મન ’ ધાતુ ગ્રાણ-રચણ
 એ અર્થમાં છે એટલે ‘ મનનાત્ ગ્રાણાત્ ચ મંત્ર ’
 એનાથી જ્ઞાનનો લાભ તથા રચણ થાય તેમજ પરમાર્થ એ કે-

અહીં જિનર્થિવમાં જે મંત્રનો આરોપ કરીએ તે મંત્રથી “ આ જિનર્થિવ અમુક તીર્થકરણુ અને તીર્થકરના ચમત્કારિક ગુણોનું જરૂર માન કરાવનાર, તેમજ પાપબુદ્ધિથી, સસારમયોથી અવશ્ય વચાવનાર ” આદિ ગુણોનો અવશ્ય એકાન્ત લાભ થયો જોઈએ, અન્યથા તે મંત્ર મુખ્ય ફલનિધાયી ન ગણાય આ હેતુથી શાસ્ત્રકર્તા જણાવે છે કે—અહીં મંત્રન્યામ તે ‘ ઓમ ’ તથા ‘ નમઃ ’ પૂર્વક અમુક નામસ્થાપનરૂપ પ્રયમ કરવો, જેમકે “ ઓમ નમઃ ક્ષપભાય ” આ પ્રમાણે નામ-સ્થાપન કરવું. આ પ્રમાણે સ્થાપન કર્યા પછી પૂજક મંત્રિ આત્માને અમુક તીર્થકરની આ મૂર્તિ છે, આ મૂર્તિ વિધિ મહ અજનશલાકાકૃત છે, શાસ્ત્રીય વિધિમય છે—આવા રૂપાલો ઉપજાતી તીર્થકરપણાના અનેક ઉદાત્ત ગુણોનો માસ કરાવી દર્શન—પૂજન આદિ કાર્યોમાં ઉદ્ઘાસકારક અને પરિત્ર ભાવવર્દક અવશ્યમેવ થાય છે. અતઃઉપરોક્ત મંત્ર સાન્નયી મગુણી હોવાથી સ્વજન્ય ફલપ્રાપક બને છે, માટે એ જ મંત્ર અહીં પરમમંત્ર શાસ્ત્રકર્તાએ માન્યો અને તેની જ સ્થાપના કરવાનો આદેશ આપ્યો, અર્થાત્ આ સિધ્ધાંતના અન્ય મંત્રો ઉક્ત મંત્રના પુષ્ટિકારક મંત્રો અને ગૌણ મંત્રો જાણવા.

અહીં પર્યંત શાસ્ત્રકર્તાએ ‘ જિનર્થિવ ’ મરાવવાની વિધિ તથા શુદ્ધિ કહી, અને ‘ જિનર્થિવ ’ મરાવવાનો ઉપદેશ આપ્યો તેમજ તેની અજનશલાકા કરવાનું જણાવ્યું. હવે કોઈ શક્તિ-

विशिष्ट भविक आत्मा रत्न, सुवर्ण, हीरा, मायेक अगर पत्थानु तथा शक्ति चगरनो भावणी पापाण मृतिकानु बनावे तेमज कोइ न्हानु अथवा म्होडु जिनबिंब करावे, तो रत्न आदिनु जिनबिंब बनावे तेने अथवा पापाण विगेरेथी बनावे तेने आ वेमांथी विशिष्ट लाभ कोने थाय ? शु रत्ननु के म्होडु जिनबिंब करावे तेने विशेष लाभ थाय ? अगर शमे तेथु जिनबिंब करावे पण भाव जेना अधिक सुदर अने पवित्रतर होय तेने विशेष लाभ थाय ? आचार्य भगवान् कहे छे के—भावनी विशिष्टता अने पवित्रता जेने होय तेने अधिक लाभ थाय, परंतु जिनबिंब म्होडु अथवा रत्न आदिथी बनावे तेथी कांइ विशेष लाभ थाय एवो एकान्त नियम नथी, ए ज बात प्रथकर्ता स्पष्टतया जणावे छे.

विंब महत्सुरूप,

कनकादिमय च खलु विशेष. ॥

नास्मात्फल विशिष्ट,

भवति तु तदिहाशयविशेषात् ॥७-१२॥

मूलार्थ—म्होटा प्रमाणवाळ अथवा सुदर मनोहारी अगर शक्तिविशेषथी कोइ रत्न, सुवर्ण आदि विशिष्ट प्रका रनु जिनबिंब करावे एटला मात्रथी कांइ अधिक लाभ थाय नहीं; किन्तु ज्यां भावनी विशिष्टता होय त्यां ज लाभनी अधिकता जाणवी अथवा भावनी मुख्यता छे.

“ક્યા વિંચથી વધુ લાભ ?”

સ્પષ્ટીકરણ—શક્તિવાનુ હોય તો કોઈ સુવર્ણ, રત્ન, હીરા, માણેકનુ સુદર કારીમરદ્વારા અવયવપૂર્ણ મનોહારી જિનવિંચ કરાવે ત્યારે કોઈ મૂઢત્વપ્રમાણગ્રાહ્ય જિનવિંચ કરાવે હવે જેની શક્તિ ન હોય તે ન્હાનુ અને પાપાળ અથવા મૃતિકાનુ વિંચ કરાવે, ઇટલે જો મ્હોડુ તથા હીરા આદિનુ વિંચ કરાવે તેને અધિક લાભ અને ન્હાનુ તથા પાપાળનુ વિંચ કરાવે તેને અન્ય લાભ થાય એમ માન્ય હોય તો શ્રીમાનો-શક્તિવાનો જ અધિક લાભના માગી તથા ગરિષો વિચારા અન્ય માગના માગી થક શકે આમ માનવાથી તો પૈસાગાલાનો જ ધર્મ અને મોક્ષ ગણાય પવિત્ર ધર્મ માર્ગમાં આ ન્યાય યોગ્ય ન કહેવાય અતઃપચ શાસ્ત્ર-કર્તા કહે છે કે—“ નાસ્માત્ ફલ વિશિષ્ટ ” મ્હોડુ અગર રત્ન આદિનુ વિંચ કરાવવાથી કાંઈ અધિક લાભ થાય નહીં, કિન્તુ “ ભવતિ તુ તદિદ્દાશયવિશેષાત્ ” આશય-ભાવની અધિકતા જેટલા પ્રમાણમા હોય તેટલા પ્રમાણમા અધિક લાભ થાય. પરમાર્થ ૭ કે-પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ન્હાનુ પાપાળ અગર માટીનુ જિનવિંચ મવિક આત્મા ભાવની અધિકતાથી કરાવે, અને ધનાઢ્ય માત્ર વિના રત્ન વિગેરેથી મ્હોડુ જિનવિંચ કરાવે તો પહેલાને જરૂર શુભ લાભની પચ બીજા નમ્બરવાલાને અધિક લાભ થાય શુભ પુણ્યના લાભાલાભનો

મુખ્ય આધાર અત કરણની શુભ શુચિશ્રો પર જ રાખ્યો છે
 એ જ માવની પુષ્ટિ વ્યવહાર માપ્યમાં આ પ્રમાણે કરી છે
 “ લક્ષ્મણજુતા પદ્મિમા, પાસાઈઆ સમત્તલકારા ॥
 પલ્હાયદ્ જહ્ન વ મણ તદ્, ણિજ્જરમો ચિયાણાહિ ॥
 ॥ ૧ ॥ “ લક્ષ્મણે પરી યુક્ત અને સમસ્ત અલકાર અલકૃત
 એવી જિનપ્રતિમા તથા જિનપ્રાસાદ દેહીને જેમ જેમ મન
 અધિક પ્રસન્ન થાય તેમ તેમ નિર્જરા અધિક થાય એમ
 જાણવું ” અહીં મનની જેમ જેમ અધિક પ્રસન્નતા તેમ તેમ
 અધિક કર્મનિર્જરા થાય એમ કથન કરવાનો સૂત્રકારનો
 આશય છે, ષટ્તે માવ જ પ્રધાન છે એમ જાણવું.

અત્ર આશય વિશેષથી લાભ વિશેષ થાય એ માવ
 કરાવ્યો, પરન્તુ આ માવ કયા પ્રકારે વર્તન કરવાથી
 પવિત્ર થાય એ વાત ગ્રંથકાર દર્શાવે છે

આગમતન્ત્ર સતત,

તદ્વદ્ભક્ત્યાદિલિગસસિદ્ધઃ ॥

ચેષ્ટાયા તત્સ્મૃતિમાન્ ,

શસ્ત્ર સ્વલ્લાસયવિશેષ ॥ ૭-૧૩ ॥

મૂલાર્થ—આગમનિર્દિષ્ટ માત્ર ગમન કરવું, આગમ-
 વાનોની પૂજા-વહુમાન આદિ વ્યાપારો કરવામાં સતત
 પ્રવૃત્તિ કરવી, આગમને યાદ કરવું, આ પ્રમાણે વર્તવાથી
 આશયની નિશ્ચિત પવિત્રતા થાય છે

“ સ્પષ્ટીકરણ ”

જે કોઈ શુભ કાર્યો આરમવા તેમાં આગમ-સિદ્ધાન્ત આધારે મુખ્ય કરી વર્તન કરવું પરંતુ આગમનિષિદ્ધ માર્ગે જવું નહીં, તથા આગમના અભ્યાસી મહર્ષિ મુનિયોની સેવા-મક્તિ, પૂજા, વિનય, વહુમાન આદિ વ્યાપારો કરવા, તેમજ આગમના અભ્યાસ આદિ ક્રિયામાં પ્રવૃત્તિ કરવી, આગમ-વચનોનું વારંવાર સ્મરણ કરવું આ કાર્યો રૂઢાંથી હૃદયની સ્વર્ણ પવિત્રતા થાય અને તેથી પવિત્ર આશયનું ઉત્થાન થાય છે. પરમાર્થ એ કે-પવિત્ર હૃદયને પ્રાપ્ત કરવા ઉપરોક્ત વિધિએ વર્તન કરવું. આ સિવાય અન્ય માર્ગે હૃદયની પવિત્રતા થાય નહીં. અતઃ પ્રથમકર્તાએ સ્લોકના ઉત્તર ભાગમાં ‘ સ્વલુ ’ એ પદ આપ્યું છે. અર્થાત્ નિશ્ચિતતયા આમ વર્તવાથી આશય પવિત્ર થાય, તેમજ આ પ્રમાણે વર્તનારમાં જ પવિત્ર આશય હોય અને તેથી અન્યથા વર્તનાર ઉચી ક્રિયા-અનુષ્ઠાનો કરે તદપિ હીન આશયવાળો છે એમ જાણવું.

આ પ્રમાણે આશય પવિત્રતા જણાવી એવા આશય વિશેષપૂર્વક જ જિનર્થે કરાવવું શાસ્ત્રોક્ત વિધિ યુક્ત છે, એ વાતનું સમર્થન કરવા પ્રથમકાર દર્શાવે છે.

एवंविधेन यद्विम्ब-

कारणं तद्वदन्ति समयविद्. ॥

લોકોત્તરમન્યદત્તો,

લૌકિકમભ્યુદયસાર ચ ॥ ૭-૧૪ ॥

મૂલાર્થ—દર્શિત આશય પવિત્રતા સહિત જે જિનચિંત્ત કરાવીએ તેને શાસ્ત્રજ્ઞો લોકોત્તર કાર્ય કહે છે, અને આથી વિપરીત રીતે કરાવીએ તેને લૌકિક કાર્ય જણાવે છે, પરંતુ આ લૌકિક કાર્ય ફેવલ માનપ્રતિષ્ઠા આદિ ફલને જ અર્પણ કરે

“સ્પષ્ટીકરણ”

આશયની પવિત્રતા માટે જે વિધાન કશું તે જ પ્રમાણે જે જિનચિંત્તરૂપ કાર્ય થાય અને તેથી અન્યથા રીતે જે કાર્ય યાય, આ બન્ને કાર્યોના નામ અને ફલમાં અવશ્ય ભેદ હોય છે, એ જ વાતને સ્પષ્ટ કરવા આ શ્લોક ગ્રંથકારે કહ્યો છે. એટલે કે લૌકિક તથા લોકોત્તર એ પ્રમાણે કાર્યના બે વિભાગો થઈ શકે જે કાર્યો શુદ્ધ છતાં માત્ર લૌકિક ફલને જ અર્પે તે લૌકિક, અને જે કાર્ય લોકોત્તર આત્મ-કલ્યાણ, કર્મનિર્જરા ફલને અર્પે તે લોકોત્તર. અહીં શાસ્ત્રકાર કહે છે કે—જેઓ પ્રથમ કહી ગયા એ રીતે આશય-પવિત્રતા સાથે જિનચિંત્ત કરાવે તો આ કાર્યને શાસ્ત્રજ્ઞો—તત્ત્વ-જ્ઞાનીયો લોકોત્તર કાર્ય એટલે એકાન્તકલ્યાણ મોક્ષફલ-દાયી કાર્ય કહે છે. જ્યારે એ વિધિ અને આશયપવિત્રતા વિના જો કરાવે તો લૌકિક કાર્ય માન, કીર્તિ આદિ ફલ

अर्पनार कार्य दर्शावे छे अगर स्वर्गादि सपत्ति अर्पनार कार्य कहे छे

“ लौकिक कार्य ” अभ्युदय फल आपनार थाय एम कह्यु पण लोकोत्तर कार्य क्या फलने आपे ए जयान्यु नहीं माटे तेनो खुलासो हवे करे छे

लोकोत्तर तु निर्वाणसाधक,

परमफलमिहाश्रित्य ॥

अभ्युदयोऽपि हि परमो,

भवति त्वत्रानुपगेण ॥ ७-१५ ॥

मूलार्थ—अहीं उत्कृष्ट फल तरीके लोकोत्तर फल—मोक्षफलनी प्राप्ति थाय ते, अने अभ्युदय फल एटले स्वर्ग-सपत्तनो लाभ थाय ते, परंतु लोकोत्तर फलप्राप्तिना मध्यमां अवश्य स्वर्गादिक श्रद्धिरूप गौण फल वो आनुपातिकपणे थाय ज

“ स्पष्टीकरण ”

आ श्लोकनो भावार्थ उपरना श्लोकना विवरणमां अमे कहीं आव्या छीए, मात्र विशेष एटलु ज के मुख्य अने गौण एम पे प्रकारे फलो थाय तेमां लोकोत्तर कार्यनु मुख्य फल मोक्षप्राप्ति थवी ते, तथा लौकिक कार्यनु मुख्य फल स्वर्गसपत्तिनो लाभ थाय ते लोकोत्तर कार्यमा साध्यतया

મુખ્ય જો કે મોઘફલ છે તો પણ આનુપગથી સ્વર્ગા-
દિની સપત્તિ તો અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય જ; પરંતુ તે કાંઈ સાધ્ય
નથી જ્યારે લૌકિક કાર્યમાં સાધ્ય તરીકે સ્વર્ગાદિ સપત્તિ
જ માની છે એટલે તેથી મોક્ષપ્રાપ્તિ થાય નહીં

પ્રધાન તથા આનુપગિક ફલનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા
અવકર્તા દૃષ્ટાંત દર્શાવે છે

કૃષિકરણ ઇવ પલ્લાલ,
નિયમાદન્નાનુપંગિકોઽભ્યુદયઃ ॥

ફલમિહ ધાન્યાત્રાપ્તિઃ,
પરમ નિર્વાણમિવ વિમ્બાત્ ॥ ૭-૧૬ ॥

મૂલાર્થ — જેમ રેડુતોને કૃષિકર્મનું મુખ્ય ફલ ધાન્ય
પ્રાપ્તિ અને ગૌણ ફલ તે ઘાસપ્રાપ્તિ થાય છે તેમ અહીં
જિનચિંત્રથી મુખ્ય ફલ મોઘફલ-મોઘપ્રાપ્તિ અને સ્વર્ગસપ-
ત્તિનો લાભ ઘાસ તત્ત્વ આનુપગિક ફલ જાણવું

“ સ્પષ્ટીકરણ ” ફલને
જેમો વચ્ચે તરી

મુખ્ય આનુપગિક ફલ માટે દૃષ્ટાંત-દાર્દાન્તિકનું
સામ્યકરણ આચાર્યશ્રી આ પ્રમાણે અહીં ઘટાવે છે કૃષિ-
કર્મમાં જેમ ધાન્યપ્રાપ્તિ એ મુખ્ય ફલ અને પલ્લાલપ્રાપ્તિ એ
આનુપગિક ફલ માન્યુ છે, તેમ જિનચિંત્ર આદિ

પવિત્ર અનુष्ठાનોમાં મુખ્ય ફલ અપવર્ગલાભ તથા આનુષંગિક ફલ દેવર્દિ-પ્રાપ્તિ માનેલ છે. ઇટલે કે મુખ્ય સાધ્યભૂત મોચનું લચ્ચ જે ક્રિયામાં આવિષ્ટ હોય તે ક્રિયાને તત્ત્વજ્ઞો લોકોચરક્રિયા, અને જે ક્રિયામાં આ ફલની ઉપેક્ષા કરી ગૌણ ફલ દેવર્દિ આદિનું લચ્ચ હોય તે ક્રિયાને લૌકિક ક્રિયા કહે છે. અહીં પલાલ અને અમ્બુદયફલ તેમજ ધાન્ય અને અપવર્ગ વચ્ચે મુખ્ય આનુષંગિક ફલની યથાર્થ સામ્યતા હોવાથી દ્વર્ણાંત-દાર્ણાન્તિકની ઘટના ઘરાબર સુઘટિત થાય છે. સાર એ કે-લૌકિક ક્રિયાથી કેવલ અપ્રધાનફલ પ્રાપ્ત થાય, જ્યારે લોકોચર અનુष्ठાનથી પ્રધાન અપ્રધાન વચ્ચે ફલોની પ્રાપ્તિ થાય અપ્રધાનફલ પણ એવું લાભે કે જેનાથી પરિણામે અવશ્યમેવ પ્રધાન મોચફલ થાય જ.

(૮) પ્રતિષ્ઠાવિધિષોડશકમ્

ગત ષોડશક પ્રકરણમાં વિસ્તારથી ‘ જિનર્ચિય ’
કરણ વિધિ દર્શાવી. એ રીતે યથોક્ત વિધિશુદ્ધ પરમ સુદર
મગ્ન્યામપૂર્વક તૈયાર થયેલ ચિંચ મંદિરમાં સુપ્રતિષ્ઠિત
કર્ણુ હોય ત્યારે જ સાધ્યસાધક બને, અન્યથા તે ચિંચ
આશાતના અને હાનીકર્તા જ થાય માટે તેની તુરતમાં જ
પ્રતિષ્ઠા કરવી એ આવશ્યક અને શાસ્ત્રનિર્દિષ્ટ માર્ગ
કદેવાય અતઃ સઘપ્રાપ્ત અષ્ટમ ષોડશક પ્રકરણમાં
આચાર્ય મગ્ધવાન્ પ્રતિષ્ઠાવિધિનુ કથન કરે છે

નિષ્પન્નસ્યૈવં સ્વહુ,

જિનવિવસ્યોદિતા પ્રતિષ્ઠાશુ ॥

દશદિવસાભ્યન્તરત.,

સા ચ ત્રિવિધા સમાસેન ॥ ૮-૧ ॥

મૂલાર્થ—ઉપર દર્શાવેલ વિધિ પ્રમાણે તૈયાર થયેલ
‘ જિનર્ચિય ’ ની અવશ્યમેવ તુરતજમાં પટ્ટે દશ દિવસની
અંદર પ્રતિષ્ઠા કરવી એમ શાસ્ત્રો કહે છે. આ પ્રતિષ્ઠા
શાસ્ત્રમાં સંધેપથી ત્રણ પ્રકારની જણાવી છે

“ સ્પષ્ટીકરણ ”

સાતમા પ્રકરણમાં ‘ જિનર્ચિવ ’ કરણની વિસ્તારથી જે વિધિ દર્શાવી તદનુસાર ‘ જિનર્ચિવ ’ તૈયાર થયા પછી તુરતજ પ્રથમ કહેલ વિધિશુદ્ધ મંદિરમાં સુપ્રતિષ્ઠિત કરવું. ઘટલે દશ દિવસની અદર જ પ્રતિષ્ઠા જો થાય તો તે ઉચમ અને શાસ્ત્રોક્ત પ્રતિષ્ઠા ગણાય, અર્થાત્ આ પ્રતિષ્ઠા-કર્તા તથા કારયિતા અને શ્રીસંઘ સ્વજનો સર્વને એકાન્ત કલ્યાણ તથા સર્વતો પ્રકારે ઉન્નતિભૂત અવરણ બને દશ દિવસની અદર કહેવાનો સાત્કર્ય એ કે-તે ઉચમ અવાધ્ય પ્રતિષ્ઠા કહેવાય, બાકી મધ્યમ અને જયન્ત્ય પ્રતિષ્ઠા જાણવી આવી જ શ્લોકમાં ‘ આશુ ’ એ પદ આપ્યું. શ્લોકમાં ‘ જલુ ’ એ પદ વાક્યાલંકાર માટે આપેલ છે અથવા ‘ જલુ ’ શબ્દનો ‘ ‘ એવ ’ અર્થ કરવો. ઘટલે દશ દિવસમાં જ પ્રતિષ્ઠા કરવી, પરંતુ ત્યારબાદ થાય તે ઉચિત ન ગણાય આ પ્રતિષ્ઠા પણ શાસ્ત્રમાં સંઘેપથી ત્રણ પ્રકારની દર્શાવી છે અહીં પ્રથમકર્તા “ દશ દિવસની અદર પ્રતિષ્ઠા કરવી ” આટલું વિધાન કરીને પ્રતિષ્ઠાના પ્રકારો તથા પ્રતિષ્ઠાનું સ્વરૂપ આદિનું આગળ વિસ્તારથી વર્ણન કરે છે, પરંતુ પ્રથમ પ્રતિષ્ઠાવિધિ આચાર્યે ન કહી તેનું કારણ પચાશકના આઠમા પ્રકરણમાં પ્રથમકર્તાએ વિસ્તારથી પ્રતિષ્ઠાવિધિ દર્શાવી છે. અતएव અહીં તેનું કથન કરવું તે ગ્રંથ વધારવા જેવું ગણાય.

અહીં પ્રતિષ્ઠાવિધિના સ્વરૂપનું દર્શન કરાવવું આવશ્યક હોવાથી પચાશકમાંહેલું વર્ણન અમે અત્ર અવતારીએ છીએ.

“ प्रतिष्ठाविधि ”

स्पष्टीकरण—उपर जशाच्या प्रमाणे विधि तथा आशय शुद्ध ' जिनविधि ' तैयार थ्या पछी तेनो मन, वचन अने कायाना शुभ व्यापारो साथे चंद्र, ग्रह, नक्षत्र आदि शुभ योगमां उच्च स्थानमां वर्तेता होय ते समये निष्पन्न मंदिरमां प्रवेश करवो अर्थात् योग्य स्थलमा प्रवेश कराववो, योग्य स्थानमां विराजमान करवु, परंतु ज्यां विंश स्थापन करवु होय एका मंदिरनी आसपास अन्यमां अन्य (१००) सो हाथमां अस्थि, नांस, अशुचि आदि पदार्थो पहेलाना अगर पछीना पट्या न होय तेनी योग्य शुद्धि करवी अर्थात् चेत्रशुद्धि कर्या पछी ज त्या विंश स्थापन करवु. तेमज ज्यां विंश पधराववु होय त्यां जमीननी अदर पण अस्थि, मांस के अपवित्र पदार्थोनी तपास कर्या पछी ज धवाववु, अन्यथा ते मंदिर उपधातक अने अन्य समयमां विनाशी बने आधी मंदिरनी आसपास प्रतिष्ठा कर्या पछी पण अपवित्र पदार्थो पडे नहीं, गदकी कोइ करे नहीं तेनो खास विवेक राखवो जोइए ए प्रमाणे चेत्रनी शुद्धि कर्या पछी ते जिनमंदिरने प्रतिष्ठा पहेला अने पछी सुगन्ध, पुष्प, धूप आदि पदार्थोवडे अत्यंत सुवासित करवु, सुगन्धमय करवु, आसपासनी जमीन पण सुवासित करवी. शास्त्रकर्ता कहे छे के निश्चययी सुगन्धमय करवु, जेथी दुर्गन्धना सस्कारो उडी जाय, उत्तम देवताथो प्रमन्न थाय, हृदय अने आनंद पामे, दिलनु आकर्षण थाय. लोकोमां

પ્રશ્નમા થાય ત્યારવાદ દશ દિગ્પાલો, ચાર લોરુપાલોની સ્થાપના કરી તેની પૂજા-મન્માન આદિ કરવા, તેમજ યાકી અન્ય દેવતાઓની પણ પૂજા-સન્માન આદિ કરવા એટલે ઘણિ-શાકૂલ આદિ અર્પણ કરવા એ કેટલાકોની એવી દલીલ છે કે-દેવતાઓ અસયમી હોવાથી તેઓની પૂજા જા માટે કરવી ? કેમકે તેઓની પૂજા કરવાથી અસયમણાનુ પોષણ થાય છે જો કે આ દલીલ દેશવાદમા ઘણી સુદર છે, તો પણ ભ્રમજનક હોવાથી આચાર્યશ્રી આ ભ્રમનુ નિરસન આ પ્રમાણે કરે છે અહીં જે ‘ વિંચ ’ ની પ્રતિષ્ઠા કહી તે ‘ વિંચ ’ ના માલીક તીર્થંકરદેવ છે, અને તીર્થંકરદેવ દેવ, જસુર, વિદ્યાધર, મનુષ્ય, જ્ઞાનવર આદિ સર્વ જીવોને પૂજ્ય-અમ્યર્ચનીય છે આથી જેમ રાજા ગાદીનશીન થાય ત્યારે સર્વનો ઉચિત મન્ત્રકાર કરી સર્વને સુશ રાજગામા આવે છે, સર્વ પ્રજાને હર્ષનુ કારણ થાય છે તેમ તીર્થંકરદેવની મૂર્તિ પણ જ્યારે ગાદીનશીન થાય ત્યારે સર્વનો ઉચિત મન્ત્રકાર કરવો આવશ્યક છે, જેથી નિર્વિઘ્ન કાર્ય મમાપ્ત થાય અતઃ અવિરતિ એવા દેવી-દેવતાઓની તે સમયે પૂજા કરવી એ કાઠ અઘટિત નથી કિન્તુ સુઘટિત જ છે, તથા દશ દિગ્પાલો, ચાર લોરુપાલો સમ્યગ્દષ્ટિ અને મહર્દિક દેવતાઓ છે, અતઃતે તેઓ આપણા સમાનધર્મા-માધર્મી બન્ધુ હોવાથી, વઢી મિલ્યા દષ્ટિ દેવતાઓ પણ દ્રવ્યથી સાધમિક બન્ધુ હોવાથી પ્રતિષ્ઠા

“ પ્રતિષ્ઠાવિધિ ”

સ્પર્ટીકરણ—ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે વિધિ તથા આશય શુદ્ધ ‘ જિનવિંધ ’ તૈયાર થયા પછી તેનો મન, વચન અને કાયાના શુભ વ્યાપારો સાથે ચંદ્ર, ગ્રહ, નક્ષત્ર આદિ શુભ યોગમાં ઉચ્ચ સ્થાનમાં વર્તતા હોય તે સમયે નિષ્પન્ન મદિરમાં પ્રવેશ કરવો અર્થાત્ યોગ્ય સ્થાનમાં પ્રવેશ કરાવવો, યોગ્ય સ્થાનમાં ધિરાજમાન કરવું; પરંતુ જ્યાં વિંધ સ્થાપન કરવું હોય એવા મદિરની આસપાસ અન્પમાં અન્પ (૧૦૦) સો હાથમાં અસ્થિ, માંસ, અશુચિ આદિ પદાર્થો પહેલાના અગર પછીના પછ્યા ન હોય તેની યોગ્ય શુદ્ધિ કરવી અર્થાત્ વેષ્ણુશુદ્ધિ કર્યા પછી જ ત્યાં વિંધ સ્થાપન કરવું. તેમજ જ્યાં વિંધ પધરાવવું હોય ત્યાં જમીનની અદર પણ અસ્થિ, માંસ કે અપવિત્ર પદાર્થોની તપાસ કર્યા પછી જ ધધાવવું, અન્યથા તે મદિર ઉપઘાતક અને અન્પ સમયમાં ધિનાશી બને. આથી મદિરની આસપાસ પ્રતિષ્ઠા કર્યા પછી પણ અપવિત્ર પદાર્થો પડે નહીં, ગદકી કોહ કરે નહીં તેનો યાસ વિવેક રાસવો જોઈએ. એ પ્રમાણે વેષ્ણુની શુદ્ધિ કર્યા પછી તે જિનમદિરને પ્રતિષ્ઠા પહેલા અને પછી સુગન્ધ, ધુપ્પ, ધૂપ આદિ પદાર્થોવડે અત્યંત સુવાસિત કરવું, સુગન્ધમય કરવું, આસપાસની જમીન પણ સુવાસિત કરવી. શાસ્ત્રકર્તા કહે છે કે નિશ્ચયથી સુગન્ધમય કરવું, જેથી દુર્ગન્ધના સંસ્કારો ઊઠી જાય, ઉત્તમ દેવતાઓ પ્રમદ્ધ થાય, હૃદય અને આત્મા આનંદ પામે, દિલ્લજી આકર્ષણ થાય લોકોમાં

પ્રશ્નમા થાય ત્યારવાદ દશ દિગ્પાલો, ચાર લોકપાલોની સ્થાપના કરી તેની પૂજા-સન્માન આદિ કરવા, તેમજ બાકી અન્ય દેવતાઓની પણ પૂજા-મન્માન આદિ કરવા એટલે વલિ-ચાટૂલ આદિ અર્પણ રૂઢવા અત્ર કેટલાકોની એવી દલીલ છે કે-દેવતાઓ અસયમી હોવાથી તેઓની પૂજા જા માટે કરવી ? કેમકે તેઓની પૂજા કરવાથી અસયમપણાનું પોષણ થાય છે જો કે આ દલીલ દસ્તાવમા ઘણી સુદર છે, તો પણ ભ્રમજનક હોવાથી આચાર્યશ્રી આ ભ્રમનું નિગ્મન આ પ્રમાણે કરે છે અહીં જે ‘વિંદ’ ની પ્રતિષ્ઠા થઈ તે ‘વિંદ’ ના માલીક તીર્થંકરદેવ છે, અને તીર્થંકરદેવ દેવ, અસુર, નિધાધર, મનુષ્ય, જાનર આદિ સર્વ જીવોને પૂજ્ય-અભ્યર્ચનીય છે આથી જેમ રાજા શાહીનશીન થાય ત્યારે સર્વનો યચિત સત્કાર કરી સર્વને સુશ રાસરામા આવે છે, સર્વ પ્રજાને હર્ષનું કારણ થાય છે તેમ તીર્થંકરદેવની મૂર્તિ પણ જ્યારે શાહીનશીન થાય ત્યારે સર્વનો યચિત મન્માર કરવો આવશ્યક છે, જેથી નિર્વિગ્ન કાર્ય મમાસ થાય અત અનિરતિ એવા દેવી-દેવતાઓની તે મમયે પૂજા કરવી એ કાઠ અઘટિત નથી કિન્તુ સુઘટિત જ છે, તથા દશ દિગ્પાલો, ચાર લોકપાલો સમ્યગ્દષ્ટિ અને મહાદિક દેવતાઓ છે, અતઃત્ર તેઓ આપણા મમાનઘર્મી-માધર્મી બન્ધુ હોવાથી, વઢી મિથ્યા-દષ્ટિ દેવતાઓ પણ દ્રવ્યથી સાધમિક બન્ધુ હોવાથી પ્રતિષ્ઠા

સમયે તેઓની પૂજા કરવી ન્યાયસગત જ છે. ઉચિત સમયે સાધર્મીનો મત્કાર ન કરવો, એના મમાન અન્ય અજ્ઞાનતા અથવા ધર્મતત્ત્વનું અનાદરપણું ક્યુ કહવાય? એ રીતે દેવતાઓનો મત્કાર કર્યા પછી ચંદ્ર, નક્ષત્ર, ગ્રહાદિકના શુભયોગમા પ્રતિમા સ્થાપન ઉચિત સ્થલ પર મંગલમય ગાયનાટિપૂર્વક ચંદનાદિ પદાર્થો મહા મૂર્તિને ઘેરાવવી, અને પ્રતિષ્ઠા-કલ્પમા વર્ણવેલ સુગન્ધી દ્રવ્યમિશ્રિત જલથી મૂર્તિને પત્થાલી શુદ્ધ કરવી જેથી મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા યોગ્ય થાય, તેમજ નિનમૂર્તિની સમિપે ચાર દિશાઓમા ચાંદી, સુવર્ણ, રત્ન, પુષ્પ આદિ પદાર્થોઘડે ભરેલા અથવા યુક્ત ચાર મંગલકુમ્ભો સ્થાપન કરવા આ કુમ્ભો પળ હાથથી કાતેલ અને ચાર શરમાલા સુતરથી મુગ્ધ ઘાંધીને સ્થાપના, એટલે કન્યાસુતરથી મુગ્ધ ઘાંધીને સ્થાપન કરવા, ત્યારપછી ધી અને ગુહથી ભરેલા મંગલદીપકો સ્થાપવા, તથા સ્વાજા વિગેરે મનોહર સ્વાગ્ય પદાર્થો ઘેરવા, અલ્ખડ શેરડીના સાઠા, કેલ, જમારારોપણ, ચંદન અને સ્વસ્તિક વિગેરે કરના, ઋદ્ધિ ધૃદ્ધિ નામની ઔષધિયોએ ફરીને સહિત અનેક મંગલકરુણો મુકના પછી પ્રથમ દિવસે સુગંધી ગંધયુક્ત એવા ચંદનથી મૂર્તિને તિલેપન કરવું અને સૌભાગ્યવતી તથા ઉત્તમ પ્રશસ્ત વેશ ઝાલકારવતી ચાર અથવા અધિક સ્ત્રીયોએ મૂર્તિને પે-
 કરવી.
 સુરુણે,

વિલેપન-પૂજા આદિ
 ફાલો, વસ્ત્રો,
 બની શકે તો

મગતનુ શામન પતે છે એટલે શામનાધીશ્વર મહાવીર દેવની મૂર્તિ પધરાવીએ, તેમજ પાર્શ્વનાથ પ્રધુના શામન વચ્ચે તેમની પધરાવીએ એ રીતે આ મરતક્ષેત્રમા ચતુર્વિંશતિ જિનેશ્વરો પૈકી જે તીર્થંકરનુ શામન હોય અને તે તીર્થંકરની મૂર્તિ પધરાવીએ તે મર્વ વ્યક્તિપ્રતિષ્ઠા જાણવી આ પરથી જે કાલે અન્ય જિનેશ્વરનુ શામન ચાલુ હોય અને અન્ય તીર્થંકરની મૂર્તિ સ્થાપન કરવી આ પ્રતિષ્ઠા મધ્યમ અર્થાત્ ક્ષેત્રપ્રતિષ્ઠાન્તર્ગત જાણતી વર્તમાનમા જેમ મહાવીરદેવનુ શાસન વિદ્યમાન છતાં પાર્શ્વનાથ, શાન્તિનાથ ત્રિગેરે કોડ પણ પ્રધુની મૂર્તિ સ્થાપન થાય છે, એટલે આ પ્રતિષ્ઠા ક્ષેત્રપ્રતિષ્ઠા કહેનાય, કિન્તુ આ પ્રતિષ્ઠા ન ગણાય એમ સિદ્ધ થઈ ચૂક્યું.

હવે ‘ ક્ષેત્રારય ’ નામે દ્વિતીય પ્રતિષ્ઠાનુ સ્વરૂપ જણાવ છે

ઋષભાધ્યાના તુ તથા,

સર્વેષામેવ મધ્યમા જ્ઞેયા ॥

સત્તત્પ્રાધિકશતસ્ય તુ,

ચરમેહ મહાપ્રતિષ્ઠેતિ ॥ ૮-૩ ॥

મૂલાર્થ—ઋષભદેવ આદિ તથા ચતુર્વિંશતિ જિનેશ્વરોની પ્રતિષ્ઠા તે મધ્યમ પ્રતિષ્ઠા જાણવી, અને ઉત્કૃષ્ટથી એક સો ને સિત્તેર (૧૭૦) જિનેશ્વરોની પ્રતિષ્ઠા તેનુ નામ અતિમ મહાપ્રતિષ્ઠા જાણતી

“ ક્ષેત્રપ્રતિષ્ઠા ”

સ્પષ્ટીકરણ-ક્ષેત્રપ્રતિષ્ઠા-આદિનાથ વિગેરે ચોરીશ જિનેશ્વરોની મૂર્તિઓ પધરાવી તે આ પ્રતિષ્ઠાને શાસ્ત્રકર્તા મધ્યમ પ્રતિષ્ઠા કહ છે અહીં પ્રથકાર “ઋપભાષ્યાના તુ” એ પદથી રૂપમદેવ વિગેરે કોઈ પણ જિનેશ્વરની અને “તથા સર્વેપામેવ” ચોરીઝેની પ્રતિષ્ઠા કરવી તેનું નામ મધ્યમ પ્રતિષ્ઠા કહે છે ટીકાકાર “ઋપભાષ્યાના સર્વેપા” એ વાકે પદોનો વિશેષ્ય વિશેષણ માત્ર દર્શાવી રૂપમદેવ આદિ ચોરીઝે તીર્થંકરોની પ્રતિષ્ઠાને ક્ષેત્રપ્રતિષ્ઠા જણાવે છે ટીકાકારના આશયથી કેમલ જે સમયે અન્ય પ્રશ્નનું શાસન ચર્ચિત્તુ હોય ત સમયે અન્ય કોઈ જિનેશ્વરની મૂર્તિ પધરાવીએ, આ પ્રતિષ્ઠાને કહ પ્રતિષ્ઠામા ગણવી એ શકા ઉપસ્થિત થાય છે, કારણ કે જે સમયે જેનું શાસન હોય તે સમયે તેની મૂર્તિની સ્થાપના કરવી તેનું નામ વ્યક્તિપ્રતિષ્ઠા કહી ગયા છે અતઃપ્ર આ શકાના નિરસન માટે “ઋપભાષ્યાના” અને “સર્વેપામેવ” એ પદોને સ્વતઃ રાખી અર્થ કરીએ તો ચરાવર મુઘટિત થાય આ જ આશયને હૃદયમા ધારી મૂલકર્તાએ “તુ અને તથા” પદો આપ્યા હોય એવું અનુમાન આપણે કેમ ન કરીએ? આમ છતાં એક શકા તો અગર્ય વિચારણોને ઉપસ્થિત થશે આ શકા એ જ કે-જ્યારે આદિનાથ, પાર્શ્વનાથ, શાન્તિ-નાથ વિગેરે એક જ મૂર્તિની સ્થાપના કરીએ અને તેને ક્ષેત્રપ્રતિષ્ઠા માનીએ, તથા જે સમયે જે મગવાનનું શાસન હોય તે મગવાનની મૂર્તિ પધરાવીએ તેનું નામ વ્યક્તિ-

પ્રતિષ્ઠા માનીએ ત્યારે વધે પ્રતિષ્ઠામા મેદ ન હોનાથી અલગ શા માટે રહી ? આનો ઉત્તર એટલો જ કે વ્યક્તિ-પ્રતિષ્ઠામા ફેરલ વર્તમાન શામનનાયક સિવાયની પ્રતિષ્ઠા ન થાય જ્યારે ક્ષેત્રપ્રતિષ્ઠામા શાસનનાયક સિવાય કોઈ પણ તીર્થંકર અને ચોવીશ જિનેશ્વરોની મૂર્તિ પધરાવી શકાય પરમાર્થ એ કે-અમુક વ્યક્તિની અપેક્ષાએ વ્યક્તિ પ્રતિષ્ઠા અને ભરત અથવા ઈરાવત ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ ક્ષેત્ર પ્રતિષ્ઠા જાણવી આ બે પ્રતિષ્ઠાનુ સ્વરૂપ કહ્યા પછી ગ્રંથકર્તા ઈર્ષ્યસ્પેરૂથી “મહાપ્રતિષ્ઠા ” નું સ્વરૂપ કહે છે.

‘ મહાપ્રતિષ્ઠા ’

મહાવિદેહ, ભરત અને ઈરાવત આ સર્વ ક્ષેત્રોના મલી એક મો સિત્તેર ૧૭૦ તીર્થંકરોની મૂર્તિઓ પધરાવવી, આ પ્રતિષ્ઠાને પ્રાસન્નકર્તાઓ ચરમ-મહાપ્રતિષ્ઠા એવું નામ અપે છે, અર્થાત્ આ ગ્રંથે પ્રતિષ્ઠાઓની જે જે સજ્ઞાઓ છે તેવો જ તેનો ગર્ભિતાશય છે નિદાન એ કે-મહાપ્રતિષ્ઠામા સર્વ ક્ષેત્રોના તીર્થંકરોની મૂર્તિઓ પધરાવાય માટે મહાપ્રતિષ્ઠા

એ રીતે ગ્રંથ પ્રકારની પ્રતિષ્ઠા જણાવી આ ગ્રંથે પ્રકારની પ્રતિષ્ઠા સાતમા પોઢશક્રમા દર્શાવેલ ઉત્તમ પવિત્ર આશય તથા વર્તનવાન્ ભાવિક ગ્રહસ્થે ઉત્તમ કારીગર પાસે વિધિ શુદ્ધ ચનાવેલ જિનર્થિઓની જ થાય પાઠકોને આ વાત ફરી જણાવવાની અમે જરૂર દેખતા નથી, આટલો નિર્દેશ કર્યા પછી અહીં કોઈ શકા ઉપસ્થિત કરે કે—

“ પ્રતિષ્ઠા કોની ? ”

આ પ્રતિષ્ઠા કોની ? અષ્ટકર્મનો નાશ કરી મોક્ષે ગયેલ
 યવા પરમેશ્વરની આ પ્રતિષ્ઠા કરાય છે અર્થાત્ બનાવેલ
 જિનત્રિવિમા તે પરમાત્માને અમે સ્થાપીએ છીએ, એમ જો કહો
 તો આ ઉત્તર કેવલ માટીની પોલી મિત્ત જેવો છે, કારણ
 કે જે પરમાત્મા મોક્ષમા નિરાજે છે, જેઓ આઠ કર્મનો
 નાશ કરી સમાર દૂર કર્યો છે તેઓ ગમે તેમા ત્રિશિષ્ટ
 મત્રોના અનેક સસ્કાર કરવા છતાં અહીં ઉત્તરી શક્તા નથી.
 યદિ મત્રોના સસ્કારથી તેઓ આવતા હોય તો તેઓ મુક્ત-
 સિદ્ધ થયા છે એ કથન ભ્રમમૂલક ગણાય મિદ્ધ તો એ જ
 કહેવાય કે જેઓ ફરીને અહીં આવે નહીં આ હેતુથી
 “ સિદ્ધની પ્રતિષ્ઠા ” આ ઉત્તર ભ્રમનાશક ન ગણાય
 અતઃપણ યદિ એમ કહો કે-સમારવર્તી કોઈ દેવજાતિમા રહે-
 લની પ્રતિષ્ઠા કરીએ છીએ, તો આ ઉત્તર પણ કેવલ યુક્તિ-
 સ્વઢિત છે હેતુ એ કે-સમારવર્તી કોઈ દેવજાતિ વિશેષ
 સર્વદા એક જ મ્થાન પર સ્થિત થઈ શક્તી નથી એ તો
 સમારી હોયથી અન્યત્ર અન્યત્ર ગમનાગમન અવશ્ય કરે,
 એટલે મત્રાદિ સમ્કારવિશેષદ્વારા આ સમારવર્તી દેવજાતિ
 વિશેષની સ્થાપના એ તો નિતાન્ત અઘટિત છે, ધારો કે-
 કદાચિત્ કોઈ મમચે આ દેવજાતિ વિશેષ અહીં આવે છે
 અર્થાત્ મૂર્તિમા પોતાનો સદ્માવ દગ્રાવિ એતાવન્ માત્રથી
 કાદ પ્રતિષ્ઠાની મિદ્ધિ ન ગણાય, પ્રતિષ્ઠાસિદ્ધિ તો ત્યારે જ

કહેવાય કે જે દેવતત્ત્વ સર્વદા મૂર્તિમા વિદ્યમાન થાય. આ શકાના નિરમન માટે આચાર્ય ભગવત જણાવે છે કે- વિશિષ્ટ આત્મભાવની જ પ્રતિષ્ઠા થાય છે કિન્તુ મુક્ત અથવા સમારસ્થ દેવજાતિ વિગ્રેપની મૂર્તિમા સ્થાપના અમે જણાવતા નથી, પરંતુ મૂર્તિમાં વિશિષ્ટ આત્મભાવનો જ આરોપ કરવો તેને અમે પ્રતિષ્ઠા કહીએ છીએ. એટલે ઉપરોક્ત શ્રીકા ઈર્થવગરની જ સિદ્ધ થાય છે, એ જ માનવ દર્શન કરાવવા આચાર્યશ્રી કથન કરે છે

भवति च खलु प्रतिष्ठा,

निजभावस्यैव देवतोद्देशात् ॥

स्वात्मन्येव पर यत्,

स्थापनमिह वचननीत्योच्चै ॥ ૮-૪ ॥

મૂળાર્થ—પ્રતિષ્ઠિત મુખ્ય દેવના ઉદ્દેશથી દેવવિષયક આત્મિક ભાવની જ સ્વ-આત્મામાં સ્થાપના કરવી એટલે કે-આત્મામાં પરમાત્મભાવનો પૂર્ણ રૂપાલ કરવો તેનું જ નામ અહીં આગમગ્રંથની ઉચ્ચ-અતિશય મુખ્ય પ્રતિષ્ઠા કહી છે, અને જિનચિંતમાં તો દેવવિષયક આત્મીયભાવનો આરોપ કરવો તેનું નામ બાહ્ય ઔપચારિક પ્રતિષ્ઠા કહી છે

■ આત્મપ્રતિષ્ઠા ”

સ્પષ્ટીકરણ—શાસ્ત્રમાં બાહ્ય અને આમ્યન્તર બે

પ્રતિષ્ઠા વહી છે પરમાર્થ એ કે-ઉપરોક્ત ધ્યાન વિના આ પ્રતિષ્ઠા અપ્રાપ્ય વહી છે

“ આત્મામા પરમાત્મપણુ કેમ થાય ? ”

અહીં પાઠકોને શકા અવશ્ય થશે કે મુખ્ય પરમાત્મા અનતગુણવિશિષ્ટ પરમ જ્યોતિરુપ છે, અને પ્રતિષ્ઠાકર્તા એક સમારી પુરુષ છે, તો યદિ પરમાત્મગુણનુ ધ્યાન કર તો ઇકાદ ગુણનુ ધ્યાન કરી શકે તે પણ માત્ર વિચારપણે, પરંતુ અનુમયરૂપ તો નહીં જ પરમાત્મગુણનો અનુભવ તો ત્યારજ થાય કે જો પરમાત્મપણું પ્રાપ્ત થાય. હવે પરમાત્માના ઇકાદ ગુણનુ ધ્યાન કરવાથી પૂર્ણ પરમાત્મસ્વરૂપ સાથે પ્રતિષ્ઠાકર્તાની તન્મયતા અને પર્તાના આત્મામાં પરમાત્મપણાની પ્રતિષ્ઠા માનવી એ મુક્તિથી અગ્રાણ વિષય છે, જટલે સ્વાત્મામાં પરમાત્માની પ્રતિષ્ઠા કરવી જ નિતાન્ત અઘટિત જ મિદ્ધ થાય છે આ પ્રશ્નનુ સમાધાન ઉપાધ્યાયજીએ સ્વટીકામાં આ પ્રમાણે કયું છે શાસ્ત્રકર્તા સ-આત્મામાં પરમાત્માની પ્રતિષ્ઠા કરવાનો ઉપદેશ “યન્ન નીત્યોષેઃ” એ વદથી કરે છે, જટલે કે-યજ્ઞનાનુષ્ઠાનવડે પ્રતિષ્ઠા કરવાનું દર્શાવે છે શાસ્ત્રકારની આજ્ઞા લક્ષ્યમાં રાખી જે ક્રિયા થાય તેને શાસ્ત્રકર્તાએ યજ્ઞનાનુષ્ઠાન કહ્યું છે અહીં

૧ જો પુણ જિણગુણચેદ્ગુણવિદાણેણ યદ્વણગુણદ્વ । યયજ્ઞાણ દ્વાણમિણ ચરિત્તિણો દોદ્વ નિયમેણ ॥૧॥ ચેદ્વયધ્વણમામ ૦ મા ૦ ॥૧૧॥ જે વોદ્વ ચેત્યવદનસૂત્રા વિધાત્વડે જિત્તિયોની યદ્વતા પરે તેનુ નામ યજ્ઞનાનુષ્ઠાન વહું આ અનુષ્ઠાન સચમીને જાવશ્ય હોય

વચ્ચનાનુષ્ઠાન એ પદની પૂર્વોક્ત વ્યાખ્યા પ્રમાણે જેઓ
 શાસ્ત્રાત્મા પ્રમાણે વર્તન કરે, પ્રત્યેક ક્રિયામા શાસ્ત્રનુ જ જેઓ
 અનલબન કરે, પરમાત્મપણુ પ્રાપ્ત કરવા વારંવાર અભ્યાસ
 કરે, પરમાત્માના પ્રત્યેક ગુણોનુ સ્મરણ કરી તેનુ ધ્યાન
 કર, એના નિર્મલ આત્મામા જ આ પરમાત્મભાવની સ્થાપના
 થઈ શકે. ચતુર્મા એ જ આત્મા પરમાત્મસ્વરૂપની માટે તન્મયતા
 કરી શકે છે, એટલે કે—જેમ વિદગ્ધ કામી યુનક કોઈ
 લાવણ્યમૌભાગ્ય રૂપકલાસપન્ન લલનામા આસક્ત થયા
 પછી તેનો જ અહર્નિશ વિચાર કરે છે, તેને મ્નહસ્તગત
 કરવા સયોગો ગ્વોઢે છે, તેમા વિવિધ ગુણો સ્વદૃષ્ટિ નિહાળે
 છે અને તેથી તેં વિલાસી પુરુષના હૃદયમા, ચતુર્મા, છાયામા,
 શબ્દમા તે જ લલનાની મૂર્તિ આઢેલાય છે, નિદ્રા કે તદ્રા,
 સ્વપ્ન કે જાગૃતાવસ્થામા તેને જ દેખે છે અહીં આ કામી
 આ સ્થિતિના લીધે કાદ પુરુષ મટી સ્ત્રીરૂપ બનતો નથી,
 તેમજ સ્ત્રીના ગુણોનો યથાવત્ અનુભવ કે વેદન તે કરતો નથી;
 તથાપિ તેના રાગથી તન્મયતાનો તો જરૂર તે અનુભવ કરે
 છે અને આ અનુભવના પરિણામે કામી સ્વહૃદયમા તે લલ
 નાની મૂર્તિનુ અપૂર્વ સ્વરૂપ સ્વદુ કરી રાતદિન તેની પ્રાપ્તિની
 લાલમાથી શૂર્યા કરે છે આ વાતનો અનુભવ પાઠરીને મમ-
 જાવવા માટે અમારે વધારે પ્રયાસ કરવાની આવશ્યકતા નથી
 એ જ રીતે વચ્ચનાનુષ્ઠાન પ્રમાણે વર્તનાર પરમાન્મભાવનુ
 અપૂર્વ ધ્યાન, તેની તન્મયતા અને પરમાત્માના એકાદ

ગુણના સ્મરણ માત્રથી સ્વ-આત્મામા પરમાત્માનો આરોપ
 અથવા તો પરમાત્માનુ ચિત્ર કેમ ન સ્વદ્ધુ કરી શકે ? અવશ્ય
 કરી શકે આથી જ ઉપાધ્યાયજી ઉપરોક્ત શકાના સમાધાનમા
 જણાવે છે કે-પ્રતિષ્ઠિત દેવના ઇકાદશમુર્ય ગુણનુ ધ્યાન કર-
 વાથી ત્રિચક્ષણ આત્મા સ્વાત્મામા દેવના સર્વ ગુણોનો આરોપ
 કરી “હુ પણ આ સર્વ ગુણવાન્ પરમાત્મ સ્વરૂપ છુ, પરમાત્મા
 અને મદીય આત્મામા કિંચિત્ પણ વિપમતા નથી, જે ગુણો
 પરમાત્મામા છે તે જ ગુણો મારા આત્મામા તિરોભાનરૂપે રહ્યા
 છે, યદિ ત જ ગુણો આત્મિર્માવને પામે તો હુ અને પરમાત્મામા
 મેદ રહ નહીં ” આ સ્થિતિનો અનુભવ કરી શકે છે પરિ-
 નામે પરમાત્માની સ્થાપના યથાવત્ સ્વાત્મામા રચનાનુષ્ઠાન-
 કારી અવશ્ય કરી શકે છે અત્ર મહર્ષિઓ ધ્યાતા અન્ત-
 રાત્મા, ધ્યેય પરમાત્મા અને અન્તરાત્માની પરમાત્મા સાથે
 એક્યતા ને ધ્યાન-આ ત્રિપુટીનો સયોગ થયા પછી અતરાત્મા
 પોતાનામા પરમાત્મભાવની પ્રાપ્તિ અથવા પ્રાપ્તિ થાય છે
 માગ્યવાન્ થાય છે, એમ સુલ્લુ જણાવે છે
 ટિઠ્ઠમા જેમ દૃષ્ટાનુ તદ્વત્
 નિર્મલ અન્તરાત્મરૂપ
 પણ આત્મિર્ભૂત થાય છે
 એક સુદર દૃષ્ટાત્ત પણ
 અમસ્તિવમુપજાયતે ” “
 જેમ અમરીમાવને પ્રાપ્ત થઈ

પ્રકરણમાં પરમાત્મભાવનો અનુભવ કયો આત્મા કેવી સ્થિતિએ
 કરી શકે તેનો ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે કરે છે—જીતેન્દ્રિય, ધીર,
 પ્રશાન્ત, નિઃશલ્પૃત્તિ, દૃઢાસનસ્થિત, નામિકાના અગ્રભાગે
 સ્વદૃષ્ટિને ટેકાપનાર એવો યોગી તથા ધ્યાનના ધારાવેગથી
 પૌંદ્રલિક ભાવમાથી મનનો રોધ કરનાર, પ્રસન્ન, અપ્રમાદી
 પુરુષ ચિદાનંદ સગથી અમૃતરમનો અપૂર્વ સ્વાદ કર છે આ
 મર્વ કથનનો કથિતાર્ય એટલો જ કે પ્રતિષ્ઠા કરનાર સમારસ્ય
 પુરુષ ઊતા પરમાત્મ સગથી એક અથવા અનેક ગુણોનું સ્મરણ,
 ચિંત્વન અને ધ્યાનદ્વારા તન્મય થવાથી નિતાન્તરતયા સ્વા-
 ત્મામા પરમાત્માના પ્રતિબિંબને અવતારી શકે એ નિ.સંશય
 છે, અરે ! યુક્તિ અને પ્રમાણથી અસ્ત્રાહિત છે આ ભાવાર્થ
 “ ઘચનનીત્યોચૈ ” એ પદ સાથે ગ્રંથકાર આપેલ “ ઉચૈ. ”
 પદ પરથી ગ્રાસ થાય છે, એમ ઉપાધ્યાયજી કહે છે

૧ ધ્યાતા ધ્યેય તથા ધ્યાન ત્રય થસ્યેકતા ગતમ્ । મુનેરન-
 ન્યચિત્તસ્ય તસ્ય દુ ર ન વિચિતે ॥ ૧ ॥ ધ્યાતાન્તરાત્મા ધ્યેયસ્તુ
 પરમાત્મા પ્રકીર્તિત । ધ્યાન ચૈકાપ્રસંગિતિ સમાપત્તિસ્તદેકતા
 ॥ ૨ ॥ મળૌ નિમ્નપ્રતિચ્છાયા ચમાપત્તિ પરાત્મન । ક્ષીણ-
 શ્તૌ ભવેદ્ ધ્યાનાન્તરાત્માનિ નિર્મલે ॥ ૩ ॥ જિતેન્દ્રિયસ્ય
 ધીરસ્ય પ્રશાન્તસ્ય સ્થિરાત્મન । મુલાસનસ્ય નામાગ્રન્યસ્તનેતસ્ય
 યોગિન ॥ ૬ ॥ રુદ્ધનાશ્વમનોઘૃત્તેર્ધારણા ધારવારયાન્ । પ્રમ-
 નસ્યાપ્રમત્તસ્ય ચિદાનન્દસુધાહિદ્ ॥૭॥ જ્ઞાનસાર, અષ્ટક ૩૦ ॥

આ પ્રમાણે આમ્યન્તરપ્રતિષ્ઠા સત્રધીનો વિચાર આપણે અહીં કર્યો, કારણ કે પ્રતિષ્ઠાકર્તાને આમ્યન્તરપ્રતિષ્ઠાનું તત્ત્વ પામ્યા વગર ચાહ્યપ્રતિષ્ઠા કરવાને અનધિકારી ગણ્યો છે, એટલે પ્રથમ પ્રતિષ્ઠાકર્તા સ્વાત્મામા પરમાત્મપ્રતિષ્ઠા કર્યા પછી જ ચાહ્યપ્રતિષ્ઠા કરી શકે, અને તે જ ચાહ્યપ્રતિષ્ઠા અન્યને પૂજાફલદાત્રી બને, અતઃએવ અહીં હવે ચાહ્યપ્રતિષ્ઠાનો ત્રિચાર કરવો અત્યાવશ્યક ગણાય

“ ચાહ્યપ્રતિષ્ઠાની ઉપયોગિતા ”

ચાહ્ય પ્રતિષ્ઠાનો મુખ્ય અર્થ એટલો જ કે—પૂર્વોક્ત પ્રકારે વિધિશુદ્ધ અને ઉત્તમ કારીગરનિર્મિત જિનચિંથમા પરમાત્મ-ભાવનો આરોપ કરવો અર્થાત્ પરમાત્માની તેમા સ્થાપના કરવી અને પાઠકે પહેલા શ્રદ્ધા કરેલ હતી કે—મૂર્તિ પાપા-ળની અને પરમાત્મા ક્ષીણકર્મા જ્યોતિસ્વરૂપ સિદ્ધસ્થાનસ્થિત એટલે મત્રાદિત્રિશિષ્ટ સસ્કારદ્વારા તેનો આરોપ મૂર્તિમા કોઈ પ્રકારે થઈ શકે નહીં, તથા થાય તો સિદ્ધપણુ ન ઘટે અહીં આ શકાનું નિરસન આ પ્રમાણે જાણવું

પ્રથમ તો શાસ્ત્રમા જેવા અવયવો, આકાર, પ્રમાણ તથા જિનમૂર્તિનું વર્ણન કર્યું છે તેમા જ આકારમય જિનમૂર્તિ નિર્માણ કરતી, એટલે જેના દર્શનમાત્રથી દૃષ્ટાના હૃદયમા એનાએક આ જિનમૂર્તિ છે અને જિનેશ્વરના શરીરતુલ્ય આકારવાન્ આ પ્રતિમા છે એવો સચોટ મામ થાય ત્યારબાદ આ

નિનમૂર્તિમા પૂર્વે દર્શાવેલ ગુણવાન્ પ્રતિષ્ઠા કરતા સ્વાત્મામા પ્રતિભામમાન્ પરમામાનો ઉપચારથી આરોપ કરે, અર્થાત્ પોતાનો પરમાત્મ સમઘી ઉચ્ચ આશ્રય તેમા સ્થાપ, હૃદયસ્થ પરમાત્મ મૂર્તિ અને બાહ્ય પાપાણસ્ય જિનઆકારની તુલ્યતા કરી ત્રિચાર કર, માવના કરે કે-આવા આસન પર પિરાજિત પરમાત્માય સિદ્ધધ્યાન પ્રાપ્ત કર્યું, મૂર્તિમા જે જ્ઞાન્તિરમ, નિરિકારદદિ, અપૂર્વ સૌમ્યતા, અદ્ભુત વૈરાગ્ય, અપૂર્વ ત્યાગ, આશ્ચર્યકારી ધ્યાન, ચમત્કારી તેજ, દિવ્ય પ્રસન્નતા, અલૌકિક યોગ આદિ માનોની છાયા દદિગત થાય છે, તેનાથી અનતગુણવિગિષ્ટ જ્યોતિર્મ્વરૂપ પરમાત્મામા તે તે માનોનો યોગીઓ માક્ષાત્કાર કરે છે, આ મૂર્તિ તો માત્ર તે તે ગુણોનુ ધ્યાન કરવાનુ પગથીયુ, કેવલ એક બાહ્ય સાધન છે પ્રતિષ્ઠા-ર્જતા જ્યારે મત્રાદિ સસ્કારોથી આ માવનો તે મૂર્તિમા ઉપચાર કરે છે, એટલે અન્ય ધર્મી મનુષ્યને આ મૂર્તિ ધ્યાનનુ સાધન, ગુણમાવના કરવાનુ સ્થાન, જિનત્વપણાનો ચ્યાલ કરાવનાર અને ત્રિવિધ પૂજાનુ ફલ આપનાર બને છે, કારણ કે પ્રામાણિક ગુણવાન્ અને ત્રિગિષ્ટ ધર્મીજન જ્યારે પોતાનો અપૂર્વ સદ્માત્ર તેમા સ્થાપન કરે ત્યારે અન્ય સામાન્ય જનો પૂજા વિગેરે કાર્યોમા અવશ્ય પ્રવૃત્તિ કરે છે

છેતડે પરિણામે તે તે લોકો પૂજાનુ અદ્ભુત ફલ પ્રાપ્ત કરે છે આ રીતે પ્રતિષ્ઠાકર્તા સ્વાત્મગત પરમાત્મમાનનો બાહ્ય

કહી, પણ અન્ય પ્રતિષ્ઠાનો નિષેધ કર્યો તેનું શુ કારણ ?
આ શકાનું નિસ્સન ગ્રંથકર્તા આ પ્રમાણે જણાવે છે.

વીજમિદ પરમ—

યત્પરમાયા એવ સમરસાપન્તે ॥

સ્થાપ્યેન તદપિ મુગ્યા,

હન્તેપૈવેતિ વિજ્ઞેયા ॥ ૮-૫ ॥

મૂલાર્થ—મુગ્ય ટંબના ઉદ્દેશથી સ્વાત્મામા નિજ
ભાવની પ્રતિષ્ઠા કરવી તે જ પ્રતિષ્ઠા પરમ—ઉત્કૃષ્ટ સમરસ-
મુગ્ય દેવતુલ્ય ભાવપ્રાપ્તિનું પરમ કારણ ઘટલે વીજભૂત માનેલ
છે, અતઃ એવ બહિર્વર્તી મૂર્તિદ્વારાં પણ તે જ આત્મિક ભાવનું
પોષણ થાય છે અને તેમા ઉપચારથી નિજભાવનો જ આરોપ
કરીએ છીએ માટે પરમાર્થથી એ જ પ્રતિષ્ઠા મુગ્ય જાણવી

“ સ્પષ્ટીકરણ ”

સ્વાત્મા અને પરમાત્મા આત્મત્વભાવરૂપણ અને ગુણ-
રૂપેણ સમાન જ છે, કેવલ પરમાત્મા એ શુદ્ધ—નિદોષ કાચન
તુલ્ય શુદ્ધ સ્વરૂપ છે જ્યારે આત્મા મલીન—માર્દામિશ્રિત
કાચન તુલ્ય અશુદ્ધ સ્વરૂપ છે હવે સ્વાત્મા પરમાત્મપણું
પ્રાપ્ત કરવાને પરમાત્મભાવનો વિચાર, તેનું ધ્યાન, પૂજન,
સ્મરણ કરે તો જ પરમાત્મા થાય આ ધ્યાન, વિચાર તથા
પૂજન આદિ પરમાત્માકારનું અવતરણ વિના ન જ બને,

એટલે મુરચત* સ્વહૃદયમા પરમાત્માનો આમામ કરવો અને પછી તે આમાસને મૂર્તિમા ઉતારવો-આરોપ કરવો આ આરોપને મહર્ષિઓએ બે વિમાગમા વિમક્ત કર્યો છે પ્રથમ તો સ્વાત્મામા પરમાત્માનુ ચરાચર ધ્યાન કરવું તે મુખ્ય અને બીજો બાહ્યમૂર્તિરૂપે સ્વહૃદય કરવો તે ગૌણ આને જ શાસ્ત્રકર્તાએ પ્રતિષ્ઠા એવી સજ્ઞા અર્પી છે પરમાત્માનુ ધ્યાન કરી આત્મામા પૂર્ણ પરમ શાન્તિસ્મ પ્રાપ્ત કરવો તે જ પરમાત્મપૂજનનું અલૌકિક ફલ માન્યું છે, એટલે અતરમા પરમાત્મચિન્તનદ્વારા નિજમાવની વિશુદ્ધિ થાય, નિજાત્મા પરમાત્મ તુલ્ય છે એવો અગ્રાધિત ઘોષ થાય અને ત્યારપછી જ આત્મામાં પરમ શાન્તિસ્મ વિસ્તરે આ પરમ શાન્તિસ્મપ્રાપ્તિમા મુરચ કારણ-પ્રધાનરીજ અતરમા સ્થાપિત પરમાત્મ સવધી નિચારો જ થાય છે, તે સિવાય અન્યથા પ્રકારે શાન્તિરસનો લાભ થતો નથી તેમજ નિજમાવની વિશુદ્ધિ બાદ સ્વાત્મામા પરમાત્માનો રચાલ થયા પછી સ્વાત્મા અને પરમાત્મમાવનો અમેદ ઘોષ થાય, અતઃ શાસ્ત્રકર્તાએ અહીં સ્વાત્મામા દેવવિષયક નિજમાવનો આરોપ કરવો તેનું જ નામ પ્રધાન પ્રતિષ્ઠા જણાવી, આ સિવાય અન્ય પ્રતિષ્ઠાને અપ્રધાન કહી, તેમજ ગ્રાહ્ય જિનમૂર્તિમા પણ નિજમાવનો આરોપ કરી તે જ જિનમૂર્તિ-દ્વારા પરમાત્મ સ્વરૂપનો વિચાર કરવાની અતરમા નિજમાવની વૃદ્ધિ થાય અને શાન્તિસ્મની અલૌકિક પ્રાપ્તિ થાય છે આ હેતુથી પણ દગવિષયક નિજમાવની સ્થાપના કરવી તેનું

ગત મારી પણ નથી આવી જ જ્ઞામ્યર્થતા રહે છે કે-નિન માવની સ્થાપના કરવી તે જ પાગ્માર્થિક પ્રતિષ્ઠા જાળવી અન મોક્ષમ્થ આત્માની પ્રતિષ્ઠાનો નિષેધ કર્યો છે તેમજ સમારસ્થ અગ્નિરાગ, અમર્ષજ દયોમા અહત્ય-મમન્થના શરણથી ' આ મારુ સ્થાન ' એ માવના અગ્નિય હોય છે અને તેઓનો નામ પણ મૂર્તિમાં મર્ચડા થઈ શકે છે, પણ તે સમાગી દવ હોરાથી તનો સ્થાપના માગ્રથી રાઈ પરમાત્મપૂજનનુ ફલ અથવા ધ્યાન પ્રાપ્ત ધાય નહીં, એવ જા સ્થાપના પરમાન્માની સ્થાપના એવો પણ નિર્દેશ થઈ શકે નહીં ગ્લી અહીં પરમાત્માની સ્થાપના અમિપ્રેત છે માટે આ સમાગી દેવની સ્થાપના પણ અમુર્ય સ્થાપના મારી છે હવે પરમાત્મદેવ વિષયક નિવમાય સ્થાપનાર્થતામા અગ્નિય છે તથા તે સ્થાપનાર્થતા અહીં જ વિદ્યમાન છે અને મૂર્તિ પણ અહીં જ દૃશ્યમાન છે, એટલે પરમાત્મ સમથી પરિવ્રમાય પ્રતિષ્ઠાકતા સ્વહૃદયમાં આરોપી તે જ માય બહિર્વર્તા પાપાણમૂર્તિમા પણ ઉપચારથી મન્નાદિ સસ્કારો-દ્વારા નિશ્ચયેન કરી શકે, અતઃપ્ર એ જ પ્રતિષ્ઠા અહીં મુરુપ પ્રતિષ્ઠા આચાર્યદવેકહી

એ જ વાતની અધિક પુષ્ટિ માટ આચાર્યથી ફરીને જણાવે છે

इज्यादेर्न च तस्या,

उपकार कश्चिदत्र मुरय इति ॥

तदतत्त्वकल्पनैषा,

बालक्रीडासमा भवति ॥ ८-७ ॥

मूलार्थ—मोक्षस्थ आत्मानो मूर्त्तिमा आरोप करी पछी तेनी पूजा, स्नात्र आदि द्वारा तेने प्रसन्न करवा माटे प्रयत्न करवो, तो आ प्रयत्नथी ते देवने काइ मुख्य उपकार थयो एम अहीं मानवु नहीं, कारण के—आ कल्पना ज अपारमार्थिक होवाथी आ प्रतिष्ठा बालक्रीडा तुल्य जाणनी

“ स्पष्टीकरण ”

मूर्त्तिमा मोक्षस्थ आत्मानो आरोप करवो तेनु नाम यथास्थित प्रतिष्ठा आ मान्यता केटला अशे विरोधी छे ते सवधमा अमे उपर युक्तिथी विचार करी गया बली ए ज मान्यता विषयमा ग्रथकर्ता विशेष विरोध दर्शवि छे प्रथम तो मोक्षस्थ आत्मानो आरोप करवो ए ज वार्ता प्रमाण अने युक्तिथी खडित छे, छता मानो के मोक्षस्थ आत्मानो मूर्त्तिमा आरोप करवानो नितान्त आग्रह ज होय तो ते मोक्षस्थ आत्मा आरोपित मूर्त्तिने कोइ स्नात्र, पूजा, अलंकार आदि चढावी एम माने के मे परमात्माने प्रमन्न कर्या, मारी आ पूजा परमात्माने पहुँचीतो शास्त्रकृता कहे छे के आ पूजाथी काइ पण मुख्यत परमात्माने सुख के उपकार थतो नथी परमार्थ ए के—तेथी परमात्मा लेश पण खुशी थता नथी, किन्तु आनी पूजा, स्नात्र, अलंकार आदि चढावी

છે તેમ શાશ્વત્વાન પામ્યા પછી અને તે પ્રમાણે અનુશીલન કરવાથી મન્ય આત્મા અનાદિના દુર્મેધ ક્રમોનો ક્ષણગરમાં અગ્નિ નાશ કરી નાશ છે એવું જ શાશ્વત્વા કહ્યું છે કે—
 “ અન્નાણિ જ ક્રમ્મ સ્વેદ, વહુયાહિં વાસકોડીહિં । ત નાણી તિહિં ગુત્તો, સ્વેદ ઉસ્મામમિત્તેણ ” ॥ ૧ ॥ “ અન્નાની જે કમાને ઘણા ક્રોડો પર્પ સ્વપાવે તે જ કમાને ગુપ્તેન્દ્રિય અને ગુપ્તયોગી જ્ઞાની એક શ્વાસોશ્વાસ કાલમા સ્વપાવે છે. ” શ્રી કૃષ્ણ ગીતામા અર્જુન પ્રતિ કહ્યું છે કે—“ જ્ઞાનાગ્નિદગ્ધ-કર્માણિ મસ્મિન્માત્કરુતેર્જુન ” તથા કર્મો અહીં દ્વધનરૂપે માન્યા છે એટલે વચનરૂપ અગ્નિમા કર્મોરૂપી દ્વધનનો પ્રક્ષેપ કરવાથી તેનો તે નાશ કરે છે, માટે અહીં “ ભાવવિધૌ ” મુર્ય દેવતા વિષયક ભાવવિધાનમા આ વાક્ય પ્રતિષ્ઠિત મૂર્તિ સ્વામ પુષ્ટિકર્તા હોવાથી અર્થાત્ ભાવશુદ્ધિકારક હોવાથી ‘સફલૈવાપિ’ આ મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા યજ્ઞ નિતાન્ત સફળ જ છે પરમાર્થ એ કે—મુખ્ય દેવ સવધી સ્વાત્મામા પ્રશસ્ત ભાવની પ્રાપ્તિ થયા પછી તેમાં સ્વાત્મા લીન બને છે, અને પછી શાસ્ત્રા-નુમારે મર્મ ચેષ્ટા સ્વીકારી જીવાત્મા શુદ્ધ કાચન તુલ્ય પર માત્મભાવ પ્રાપ્ત કરે છે એટલે, આ સ્થલે ભાવરૂપ પારો, જીવાત્મા રૂપ તામ્ર ઘાતુ, વચનરૂપ અગ્નિ આ સર્વનો મેલાપ થયા પછી ભાવરૂપ પારો વચનરૂપ અગ્નિમા જીવાત્માને તપાવી કર્મોનો દાહ કરે છે, કર્મા મસ્મીભૂત થાય છે અને આત્મા નિર્મલ બને છે, પરંતુ પ્રથમના સર્વ સયોગ પ્રાપ્ત થાય તદપિ

વચન-પ્રાગમરૂપ અગ્નિ-મયોગ ભાવરૂપ પારો જીનાત્માને શોધી શકે નહીં માટ અહીં વચનરૂપ અગ્નિની નિતાત આ-વશ્યક્તા અપેક્ષિત છે, તેમજ માગની પુષ્ટિ યાદ્ય મૂર્તિદ્વારાજ માગલગન ધ્યાનસ્મૃતિઓને ધાય છે પરતુ તે પિના થાય નહીં અતઃ ચાલપ્રતિષ્ઠા શાસ્ત્રકર્તાજ મફલ રહી

અને ! યાદ્ય મૂર્તિગત નિજ ભાગરૂપ પ્રતિષ્ઠા કહી છે યદુ કર્તાજ શાથી જાણતુ ? જ જિવ્ય હૃદયગત પ્રશ્નનો ઉત્તર આચાર્યશ્રી અહીં કરે છે

एषा च लोकसिद्धा,

क्षिप्रजनापेक्षयाऽसिलैवेति ॥

प्रायो नानात्वं पुनरिह,

मन्त्रगतं बुधा प्राहुः ॥ ८-१० ॥

મૃત્યાર્થ—આ પ્રતિષ્ઠા પુરુષપરપરાગત એન લોક તથા લોકોત્તર મર્વત્ર ક્ષિપ્રજનોની અપેક્ષાજ સ્વીકૃત છે, માત્ર આ પ્રતિષ્ઠામા વહુધા વિશેષ તત્ત્વ તો મનોપચાર સવધી આચાર્યો જણાવે છે

“સ્પષ્ટીકરણ”

શાસ્ત્રમા આ પ્રતિષ્ઠા આચાર્યપરપરાગથી ચાલી આવે છે અને વિશિષ્ટ મન્ય આત્માઓની અપેક્ષાજ લોક લોકો-ત્તર પદાર્થોમા જ નિનભાગ સ્થાપનરૂપ પ્રતિષ્ઠા

સ્વીકાર્યરૂપે મહર્ષિયોએ દર્શાવી છે, અર્વાત્ આગલ જેનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ જણાવી ગયા એ જ પ્રતિષ્ઠા આચાર્યોએ સ્વીકારી છે, કહી છે અને હિતાર્થી મન્યોને આદેયરૂપ છે તેમજ લૌકિક લોકોત્તર માગેમા આ પ્રતિષ્ઠા મુખ્ય માની છે, માત્ર આચાર્યો મિત્રતા ઇટલી જ કહ છે કે-નિજમાવનો જે મૂર્તિમા આરોપ થાય તે સમયે આ પ્રતિષ્ઠા કરી એવો માન જન-સમૂહના હૃદયમા વિકસાવવા મનોદ્વાર કરવો તેમા વિવિધ મેદો છે, ઇટલે મિત્ર મિત્ર મત્રદ્વારા વિવિધ ક્રિયાઓ કરી તે માવનો આરોપ થાય છે આ કારણથી પ્રતિષ્ઠા શાસ્ત્રસિદ્ધ છે એમ કર્તાના હૃદયમા અગ્રણ્ય શ્રદ્ધા પ્રકટે અને તેમા પ્રવૃત્તિ કરે તે પ્રતિષ્ઠાદ્વારા સ્વકાર્યસિદ્ધિ જરૂર કરે છે ઘસ આ સમાધાનથી ઉપરોક્ત શ્લોકા નિરન્ત થાય છે

મત્રાદિ ક્રિયામા મિત્રતા છે એમ ઉપર કહી ગયા હવે અહીં મત્રાદિ ક્રિયામાં કયા પ્રકારની મિત્રતા છે તે સ્પષ્ટ કરે છે

આવાહનાદિ સર્વ,

વાયુકુમારાદિગોચર ચાત્ર ॥

સમ્માર્જનાદિસિદ્ધયૈ,

કર્તવ્ય મત્રપૂર્વ તુ ॥ ૮-૧૧ ॥

મૂલાર્થ—પ્રતિષ્ઠા કાર્ય પૂર્વે અન્ય દેવોને આમત્રણ,

તેઓની પૂજા આદિ મર્મ કાર્ય, અને વાયુકુમાર, મેઘકુમાર
આદિ દેવમંત્રી સમાર્જન જલઘટિ આદિ દરેક કાર્યો મનો
ચાર-મંત્રસ્મરણપૂર્વક જ અગ્નિ કરના

“ સ્પષ્ટીકરણ ”

જિનપ્રતિમા શુભ મુહૂર્તમા સ્થાપના પહેલાં વિમ્બ-
વિનાશાર્થે, ધર્મકાર્ય મમાપ્ત્યર્થે અને ઔચિત્યતા પાલ-
નાર્થે અગ્નિ મંત્રાદિ સંસ્કારદ્વારા દશ દિગ્પાલો, લૌકપાલો,
નગ્રહો આદિ દેવતાઓનું આહ્વાન કરવું, તેઓને મનોચાર
સાથે થલિગાઢલ અર્પવા, તેઓની પૂજા કરવી અને તે તે
દેવમંત્રી જે જે કાર્યો હોય તે તે કાર્ય પરત્વે સંકલ્પથી
તેઓનો વિનિયોગ કરવો તેમજ કલ્યાણક સમયે જેમ વાયુ
કુમાર અને મેઘકુમાર નામક દેવતાઓ જામી ભૂમિશોધન
તથા સુગંધી જલઘટિ કરે છે તેમ અહીં મારિકોળ મંદિરની
આમવાસ ભૂમિશોધનરૂપ કાર્ય તેમજ સુગંધમિશ્રિત જલઘટિ
અગ્નિ મનોચાર સહ કરવી વળી અન્ય દેવતાઓની સ્થાપના
પણ મંત્રાદિ ક્રિયાદ્વારા કરવી અહીં સર્વ મંત્રોનું સ્મરણ
તથા વિવિધ ક્રિયાઓ પૂર્વાચાર્યની પરપરાથી ઉતરી આવેલ
રીતિએ કરવું, ઇંટલે આ સર્વ વિધાન પ્રતિષ્ઠાકરૂપ પ્રથમા
તેમજ પ્રતિષ્ઠાવિધિમા વિસ્તૃતરૂપે દર્શાવેલ છે તે પ્રમાણે
અને તે વિધિના જ્ઞાતા સમીપે તેનું સમુચિત જ્ઞાન કર્યા પછી

જ કરતુ, જેવી અગિયે કે અવાગનો સમય ન રહે અને
શાસ્ત્રાજ્ઞાનો લોપ ન થાય એ સ્વામ લક્ષ્યમા રાખવુ

ઝાટલો નિર્દેશ રૂપાં પછી હવે જિનપ્રતિમા કેરી રીતે
સ્થાપવી એ વાત દર્શાવે છે

ન્યાસસમયે તુ સમ્યક્—

સિદ્ધાનુસ્મરણપૂર્વકમસગમ્ ॥

સિદ્ધો તત્સ્થાપનમિવ,

કર્તવ્ય સ્થાપન મનસા ॥ ૮-૧૨ ॥

મૂલાર્થ—જિનપ્રતિષ્ઠા કાઢે મત્રસ્થાપન સમયમાં
મન સંકલ્પથી મમ્યક્તયા મિદ્ધમગજાનના સ્મરણપૂર્વક અને
અસગપણે તેમા જ લીન થતી મુક્તિમા જેમ મિદ્ધોની સ્થિતિ
છે તેમ સત્-ચિત્-આનન્દ રૂપની સ્થાપના મૂર્તિમા નમસ્કાર
મત્ર માથે કરવી

“ પટ્ટીકરણ ”

મૂર્તિમા જ્યાર મત્રસ્થાપન કરવો હોય, તે સમયે
ઘટલે મૂર્તિમા આ વીતરાગ દેવ છે એવી કલ્પના સ્થાપવી
હોય ત્યારે, જ્યાં મુઘી વિધિવિધાન સહ અનેક જનસમૂહ
મમથ મૂર્તિમા મત્રસ્થાપન મહા આ મૂર્તિમા સ્વેષ્ટ દેવ છે એવી
કલ્પના ન થાય ત્યાં મુઘી અન્ય મામાન્ય જન તેની પૂજા
આદિ કાર્યોમા પ્રવૃત્ત થાય નહીં, માટે પ્રતિષ્ઠાકર્તાએ જ્યારે

મનારોપ કર્યો હોય તે મમયે પ્રથમ સ્ત્રી ગયા તે પ્રમાણે શરુઆતમા શાસ્ત્રમા જે સ્વરૂપ સ્થુ છે તે રીતે સમ્યક્ષણે મોક્ષસ્થ સિદ્ધ પરમાત્માનુ સ્મરણ કરતુ, તેઓના પ્રત્યેક ગુણોનુ અને જ્યોતિરૂપનુ મમુચિત ધ્યાન કરતુ, સિદ્ધના ધ્યાન સાથે સ્યાત્મા અમેદમાવે પરિણમે તેમ ઘર્તન કરતુ એટલે આગલ જણાવી ગયા તે રીતે પ્રતિષ્ઠાસ્તર્તાના હૃદયપ્રદેશમા મિદ્ધમૂર્તિનુ પ્રતિનિમ્બ પ્રતિનિમ્બિત થાય તેમ કરતુ અને પછી મોક્ષમા અનતજ્ઞાન, અનતદર્શન, અનતઅગ્યાવાધસુગ્ધ જ્યોતિરૂપે તિરાને છે તે જ સ્થિતીએ અહીં મૂર્તિમા પ્રતિષ્ઠાકર્તા “ ણમો અગ્નિહતાણ, ણમો સિદ્ધાણ૦ ” એ મત્રોચારપૂર્વક સ્વહૃદય-સ્થ પરમાત્મદેવ ત્રિપયજ્ઞ મ્યાત્મભાવનો આરોપ અનેક મશુદ્ધ ત્રિધિ મહ મન કલ્પનાથી કરે આ આરોપ કરતી વચ્ચે પ્રતિષ્ઠાકર્તા મન-ચચન અને કાયા એ ત્રણે યોગથી કેવલ મિદ્ધ પરમાત્મામા જ સોપયોગરૂપે બની અન્ય કાઈ પણ રચાલ ન રાખી એકાત્મભાવે મૂર્તિમા હુ કેવલજ્ઞાન, કેવલદર્શન આદિ શક્તિત્રિગિષ્ટ ચિદ્સ્વરૂપની સ્થાપના કરુ તુ એતુ ધ્યાન કરે આનુ નામ યોગિઓ અને પ્રતિષ્ઠાતચ્ચજ્ઞો તથા મૂર્તિ-પ્રતિષ્ઠા નિર્દેશે છે

આ પ્રતિષ્ઠા ગામાટે કહી ? જર્યાત્ જા પ્રતિષ્ઠાનુ શુ ફલ વાય ? એ સતનો ઉદ્દેશ શાસ્ત્રકર્તા જણાવે છે

વીજન્યાસ સોડય,

મુક્તૌ ભાવવિનિવેશત પરમ. ॥

સકલાવશ્ચકયોગ—

પ્રાપ્તિફલોઽમ્યુદયસચિવશ્ચ ॥૮-૧૩॥

મૂલાર્થ—આ પ્રતિષ્ઠા વિધાનથી મુક્તગત પરમાત્મામા સ્વહૃદયની સ્થાપના વાચી પરમ-ઉત્કૃષ્ટ આ વીજ-મમ્ય-ત્ત્વનો ન્યાસ થાય છે કે જેનાથી મવિષ્ણમા મમગ્ર અગ્નિ-કયોગોની પ્રાપ્તિ અને ઉત્તરોત્તર આત્મિક શ્રદ્ધિઓનો સયોગ થાય છે.

“ સ્પષ્ટીકરણ ”

પ્રતિષ્ઠાકર્તા અને કારયિતા બાહ્ય જિનમૂર્તિમા મુગ્ધ દત્ત વિષયક નિજભાવની સ્થાપના કરી શુભામ પ્રાપ્ત કરે છે ? તે અહીં ગ્રંથકર્તા દર્શાવે છે. એટલે આ લોકો ‘ વીજન્યાસ ’ વીજનો ન્યાસ અર્થાત્ વીજની વાવળી કરે છે, તો જેમ કૃપિકાર ધોમાસાની આદિમા ભૂમિમા વીજનુ વાવેતર કરે છે તેવી પરિણામે એ વાવેતર અનેકધા ફલદાયી બને છે તેમ અહીં પણ બાહ્યપ્રતિષ્ઠા કરવાથી કર્તા અને કારયિતા ઉભય સ્વહૃદયરૂપી ભૂમિમા તેમજ અન્ય મહ્યાત્માના હૃદયરૂપ ભૂમિમા પુણ્યાનુવધીપુણ્યરૂપ અથવા મમ્યત્ત્વરૂપ વીજની સ્થાપના કરે છે. પરમાર્થ એ કે-પ્રતિષ્ઠા કરતી વચ્ચે કર્તા તથા કારયિતાના હૃદયો પરમાત્માના ધ્યાનમા નિમગ્ન બને છે. સ્વામ પરમાત્માનું ધ્યાન કરવું એ શુભ પુણ્યવધનું પરમ કારણ છે. યથી ઉત્તરોત્તર પુણ્ય

પ્રવાહ ચાલ્યા કર છે, અગર પરમાત્માનુ ધ્યાન એ મમ્યત્ત્વનુ
 અગ છે, તથા અન્ય જનો જા પ્રતિષ્ઠા નિહાળી તેની પ્રશંસા
 કરે છે, અનેક લોકો તેનુ ધ્યાન, અનુમોદન અને પૂજન કરે
 છે, અતઃ આ લોકો પણ શુભપુણ્યનો વધ પામી પુણ્ય-
 કાર્યનો પ્રવાહ વહેવટાવે છે, સ્વહૃદયને નિર્મલ કરી મમ-
 કિતનો લાભ કરે છે, એટલે અનેક આત્માઓને આ પ્રતિષ્ઠા
 ઓમન ફલદારી થયાર્થી સ્વામ 'વીજન્યામ' રૂપ રમે છે
 જાટલાથી જ આ પ્રતિષ્ઠાનુ સાર્ય પૂર્ણ થતુ નથી, પરતુ વીજ
 નેમ ઉત્તરફાલમા અનેક ફલો એવે છે તેમ અહીં આ 'વીજ-
 ન્યાસ' પણ આત્મિક અમ્યુન્ય-ઉન્નતિક્રમમા મહાયક થયા
 સાથે મદ્યોગાયત્ર, ફલારચન અને ત્રિયારચન એ ત્રણ
 યોગરૂપ ફલપ્રાપ્તિ કરાવે છે નિદાન એ કે-પુણ્યાનુવધીપુણ્યનો
 વધ થયા પછી અથવા મમકિત પ્રાપ્ત થયા પછી વિગુદ્ધ
 આત્મા ઉત્તરોત્તર ચઢતી ઋદ્ધિઓનો અનુભવ કરે છે, ઉત્તમ
 ઉત્તમ સ્થાનમા અને નિશ્ચિત ગતિયોમા કે જ્યાં સપત્તિ,
 આનંદ, નિર્મયતા અને ગુણપ્રાપ્તિ તથા ધર્મપ્રાપ્તિ થાય ત્યા
 જન્મ ધારણ કરે છે ને પરિણામે આત્મિક ઉન્નતિક્રમમા
 આગલ વધે છે, કારણ કે-મમકિત લાભ થયા પછી
 શાસ્ત્રમુર્તિ કહે છે કે—"સમદ્દિષ્ટિ જીવો વિમાણવજ્ઞ
 ન યત્ર આત્મ" સમ્યગ્દષ્ટિ આત્મા વૈમાનિક દેવ મિત્રાય
 અન્ય આયુષ્યનો વધ ન કરે આવી આ 'વીજન્યામ' અમ્યુ-
 દય-ઉન્નતિમદાયક રુદ્ધુ તેમન મમગ્ર યોગોની અવચકતા-

રૂપ ફલદાયી માન્યુ છે અહીં શાશ્વોમા મદ્યોગાવચક, ફલા-
વચક, ત્રિયાવચક એમ ત્રણ યોગો રહ્યા છે આ ત્રણે યોગોનું
સ્વરૂપ યોગદૃષ્ટિમુચયમા આ પ્રમાણે દર્શાવ્યું છે
“સદ્ભિ કત્યાણસપત્નૈ-ર્દર્શનાદપિ પાવનૈ । ન ગ-
દર્શનતો યોગ, આચાવચક ઉચ્ચને ॥ ૧ ॥ તેપામેવ
પ્રણામાદિ-ક્રિયાનિયમ ઇત્યલ । ત્રિયાવચકયોગ-
સ્થા-ન્મતાપાપક્ષયોદય ॥ ૨ ॥ ફલાવચકયોગસ્તુ,
મદ્ય એવ નિયોગત, । માનુયન્પ્રફલાવાપ્તિ-ર્ધર્મ
સિદ્ધૌ સતા મતા ॥ ૩ ॥” આ ત્રણે યોગોનું વિસ્તૃત
સ્વરૂપ યોગદૃષ્ટિમુચય ત્રયમા પ્રથક્તાં એ રહુ મારી રીતે
દર્શાવ્યું છે, માટે પાઠકોએ ત્યાંથી જોડ લેવું

બીજ વાળા પછી કર્પકો યદિ તેનું રક્ષણ-નવર્દન ન
કરે, આમપાસ ઊગેલુ ધામ દૂર કરી તે બીજની સમાલ ન કરે
તો વાવેલુ બીજ જલ, વાયુ આદિ અનુકૂલ સાધનો છતાં પણ
ત્રિણસી જાય છે તેમ અત્રે પણ મમ્યક્તર તથા પુણ્યાનુબધી
પુણ્યરૂપ બીજ વાળ્યા પછી તેના રક્ષણ અને સવર્દનના અભાવે
ત્રિણસી જાય માટે આચાર્યશ્રી આ વાવેલુ બીજનું સવર્દન
કેમ કરવું તેનો ઉપાય દર્શાવે છે

લવમાત્રમયનિયમાદ-

ઉચિતોચિતભાવવૃદ્ધિકરણે ॥

ક્ષાન્ત્યાદિયુતૈર્મૈત્ર્યાદિ-

સંગતૈર્વૃહણીય ઇતિ ॥ ૮-૧૪ ॥

મુલાર્થ—પ્રતિષ્ઠામમયગત આ આત્મિકભાવ એક સામાન્ય માત્ર હોય છે, તો પણ તે માવને યોગ્ય-સમુચિત માન્યદ્વિના ઉપાયોથી તથા ધર્મા આદિ ગુણ સપાદન કરીને તેમજ મૈત્રી, કરુણા જાદિ માવનાઓથી ઉત્તરંગત્તર જરૂર વધારવો

“ સ્પષ્ટીકરણ ”

અનાદિથી અપ્રાપ્ત અને દુર્લભતર પરમાત્મ પ્રિયક માવના અગર ધ્યાન, પ્રતિષ્ઠાના પ્રમાણથી કર્તા-કારયિતા તથા અન્ય જનોને પ્રાપ્ત થાય છે આ માવ પરમાત્મા સાથે એકત્વપણુ આત્માના મહાચારો વિગેરે પ્રતિષ્ઠા મમત્વે તો અત્યંત અલ્પ હોય છે, એટલે જન્ય અન્ય પૌદ્ગલિક સવધી વિચારો-માત્રોની અપેક્ષાએ મહુ થોડો હોય છે, પરંતુ સ્વાત્માને પરમાત્મપણુ પ્રાપ્ત કરવા પૂર્વોક્ત માવનુ યથોચિત રૂપે પ્રથમ તો રક્ષણ કરવું આવશ્યક છે, અને પછી તે માવને વધારવા મારુ શ્રામપામના તે માવનુ સ્વદન કરનારા માવનો-કારણો દૂર કરી દિયમાનુદિયમ તે માવ પ્રફુલ્લિત થાય તેવા યોગ્ય-પ્રશસ્ત સયોગો-કારણો એકત્ર કરી તે માવને વધારવા દત્તચિત્ત થવું અર્થાત્-નિત્ય પરમાત્મ સ્વરૂપનુ ધ્યાન, પૂજા, સ્મરણ અને પરમાત્મ સવધી આજ્ઞાનુ પાલન

અવશ્ય કરવું. ધ્વણિક ત્રિપચમુખના સાધનો દૂર કરી આત્મા
 સગ્રામી મુખ્ય ધર્મનો સ્વાસ ત્રિચાર કરવો, સાથે સાથે સનાતની
 અમારતા, ત્રિપચોની કડુતા, ધનની ચચલતા અને કુટુમ્બની
 મ્યાર્થલોલુપતા પણ માવવી આથી પ્રતિષ્ઠા મમયમા પ્રાપ્ત
 એક મામાન્ય માત્ર પણ પાડલથી વિસ્તૃતરૂપે થઈ અતિ મ્હોટા
 પ્રમાણમા થઈ જાય છે અહીં શાસ્ત્રકર્તા આ માવને ગધાર-
 વાના માધનો સ્વયં ઉત્તરાર્ધથી દર્શાવે છે “ ક્ષાન્ત્યાદિ-
 યુતં ’ પ્રતિદિન ક્ષમા, મૃદુતા, આર્જવ, સતોષ આદિ
 આત્માના પરમધર્મોની માવના કરી તેનું સ્વરૂપ ત્રિચારી
 ઉપરોક્ત માત્રને વધારવો, એટલે આ રીતે જલમિંચન કરનાથી
 તે માત્રની વૃદ્ધિ થાય છે પરમાર્થ એકે-જેમ જલસિંચન વિના
 અથવા ટાંક પડનાથી ગીજ વધે નહીં પણ વિગળી જાય
 તેમ અહીં પણ ઉત્તમ પરમાત્મ સગ્રામી અલ્પ પ્રશસ્તમાત્ર અગર
 ધ્યાનરૂપ થીજ જલમિંચન વિના અથવા તો અનાદિથી આત્માના
 સ્વૂળામા ધર કરીને ગટેલા ક્રોધ, માન, માયા, લોભ આદિ
 શુદ્ધિ-અગ્નિજ્વાલાઓ પ્રતીક્ષા થવાથી તે માવરૂપ વીજાકુર
 મસ્મીભૂત થઈ જાય, માટે વિવેકીય તે માવની વૃદ્ધિ કરવા
 અર્થે, આ અગ્નિજ્વાલાઓને વૃદ્ધાવવા આલિભાગ ન પામે તે
 નિમિત્તે શ્રીમાન્ વિનયત્રિજયજા મહારાજ કહે છે તેમ-“ક્રોધ
 ક્ષાન્ત્યા માર્દવેનાભિમાનમ્, હન્યા માયા માર્દવેનોજ્વ-
 લેન । લોભ વારા રાશિરૌદ્ર નિરુખ્યા, સતોષેણ પ્રાશુના
 મેતુનેચ ” ॥ “ ક્ષમાથી ક્રોધ, નમ્રતાથી અભિમાન, ઉજ્વલ

પર્વી મરલતાથી માયા અને જેમ સેતુમધથી જલ રુધાય તેમ સતોષરૂપી માટીથી લોમરૂપ સૌદ્ર જલમમૂહનો રોધ કર્યો ” અહીં વ્રોધાદિ જ્વાલાઓને વૃદ્ધાવનાર, ઉદયને રોકનાર લમા આદિ માગનો અર્હર્નિ વિચાર કર્યો અત્યાવશ્યક યોગિયોળ ર્યો ડે, કારણ કે એમ કરનાથી જ પરમાત્મ સત્ત્વથી માગની નિતાન્ત શુદ્ધિ અને આર્મિક ગુણનો વિશામ થાય છે આપણા ઘરની મિલ્કત અન્ય કોઈ દેનાવી દ તો તેના મામે મરત્ન ઉપાયો લેનાથી-જ્ઞાનમનાથી જ તે મિલ્કત આપણા હાથમા આવે, પરંતુ તેના મમય નહનશીલતા રાખનાથી અગર કાયરતા કરનાથી મિલ્કત પાછી આવે નહીં વિન્તુ થોડી-થળી હોય તે પણ જાપણી નિર્વલતા દેગ્વી અન્ય મનુષ્યો પઢાગી જાય લમા આદિ વિચારતુ સ્વરૂપ તત્ત્વાર્થ-ભાવ્યમા ઉમામ્વાનિચાચરુજી શા પ્રમાણે સ્થાપિ છે

“ વ્રોધાદિ જ્ઞાનિનો ઉપાય ”

“ ક્રોધનિમિત્તસ્થાત્મનિ મારા મારચિન્તનાત્ ”
કોઈ પણ મનુષ્ય આપણા પર જ્યાર ક્રોધાવિષ્ઠ થાય ત્યારે વિચારતુ કે-આ મનુષ્ય મારા સામે ક્રોધ શા માટે કર છે ? મેં તેનું કોઈ પણ નુકશાન કરી તેના માથે ક્રુદાપિ વિરોધ ર્યો છે ? અથવા પ્રતિફલ વર્તન મેં આચર્યું ડે ? આ રીતે વિચાર કરી યદિ જો મ અપરાધ ર્યો છે, વિરુદ્ધ વર્તન કર્યું છે, નુકશાન કર્યું છે તો તેનો જે ક્રોધ છે તે વ્યાજબી ને યોગ્ય છે, અને મારે તે અવશ્ય મહન કરતુ જોઈએ કારણ કે-આ મુન્દાની શિક્ષા

छे गुन्हानी शिक्षा सामे रोप करवो ए तो बालचेष्टा गणाय.
 यदि विचार करता एवु जणाय के-स्वप्ने पण अपराध, नुकसान
 के अन्यथा वर्त्तन कर्युं नथी छता आ भाणस क्रोध करे छ
 तो ते अज्ञानी छे, अज्ञानी प्रलाप करे छे, अज्ञानी
 सामे प्रलाप करवायी हु पण अज्ञानी ज ठरु, आधी
 पण मारे क्रोध करवो अघटित ज कहंजाय ए ज पर-
 मार्धनो अनुवाद पूर्वाचार्यो एक सुभाषितधी उपदेश छे.
 “आकुप्टेन मनिमना, तत्त्वार्थगवेपणे मनि कार्या ।
 यदि सत्यं क कोप, स्यादन्त किं नु कोपेन” ॥१॥
 आटलो विचार करवाधी पण जो क्रोध निष्फल थाय
 नहीं तो “क्रोधयोपचिन्तनाश्च” क्रोधनु फल विचा-
 र्यु क्रोध करवायी प्रथम तो पीतानु शरीर तपी जाय,
 कठ मुजाय, बेचेनी थाय, मान भूली जमाय, अनाज
 पर अरुचि थाय, बुद्धि भ्रष्ट थाय, स्वपर्वन्व्य अने विवेक
 विमरी जवाय, प्रेमनो नाश थाय, इज्जत चाली जाय,
 लोभोमा क्रोधीपणानी ग्याति थाय अने छेउटे पुण्यफ-
 लनो पण नाश थाय आ हतुथी पण क्रोध करवो अघटित
 ज छे आम विचार करवा छता क्रोध न रोकाय तो
 “बालस्वभावचिन्तनाश्च” बालस्वभावनो विचार करवो
 अज्ञानीनी ज ए देव होय छे के-परोक्षमा तथा प्रत्य-
 क्षमा निष्कारणकोप करवो, तेमज ताडन, मरण अने धर्मभ्रष्ट
 लोकोने करवा, परंतु विवेकीए विचार्यु जोइए के ते अज्ञानी

વિચારા પરીક્ષમા જ કોપ કરે છે પણ પ્રત્યક્ષમા આવતા નથી
 એ જ મહાન્ લાભ થયો. યદિ પ્રત્યક્ષમા કોપ કરે તો તે કોપ
 કરી સતોષ માને છે પરંતુ મને મારતા નથી એ જ તેઓનો
 ઉપકાર થયો. કદાચિત્ મારે તો તેઓ કાઢ મારા પ્રાણનો
 નાશ કરતા નથી કિન્તુ મારીને ઠસ થાય છે. કથચિત્
 પ્રાણનો પણ તેઓ વિયોગ કર તો પણ મને ધર્મભ્રષ્ટ કરતા
 નથી, મારો ધર્મ કાયમ રહવા દે. એ જ તેઓનો મોટો ઉપ-
 કાર મારા પર થયો. આમ વિચારી ઉદયગત કોપ નિષ્ફલ
 કરવો, એ જ માત્ર મહર્ષિઓ જણાવે છે. “ અક્ષોશાશ્વણ-
 મારણધમ્મમમાણગાલસુલહાણ । લાભ મન્નહ
 ધીરો જહુત્તરાણ અલાભમિ ” ॥ ૧ ॥ અન્તમા કોપ
 નિષ્ફલ કરવા માટે આ વિચાર કરવો “ સ્વકૃતકર્મફલા-
 ભ્યાગમાદ્ય ’ જ્યારે સૌધથી ધસી આવી કોઈ આપણા
 પ્રાણનો પણ નાશ કરે ત્યાર વિચારવું કે આ સર્વ મારા કૃત-
 કર્મનું જ ફલ છે. પૂર્વ જન્મમા આ લોકોમા થતા પ્રકારનો
 ભેદભેદનો સંગ્રહ કર્યા હશે, મેં તેઓને હેરાન કયા હશે,
 માર્યા હશે, પ્રાણવિયુક્ત કર્યા હશે. એટલે તેઓ અત્યારે મારા
 પાસેથી તેનો પદલો વાળે છે. કોઈનું પણ દેવું કર્યા પછી એ
 જ્યારે માગે ત્યારે વિનાસકોચે પ્રમત્તહૃદયે પાછું અર્પવું જોઈએ.
 તેમા કોપ કરવો એ તો વ્યવહારથી પણ વિરુદ્ધ જ ગણાય,
 અર્હા પણ દેવું ચૂકાવાય છે તો પછી મામો કોપ શા માટે
 કરવો ? આમ વિચારી ઠેરઠે કોપને દબાવી દેવો, ઉદય ન
 થાય તેમ કરવું.

ક્રોધ અને માનને આપમમા અતિ નિકટ સવધ છે અર્થાત્ જ્યાં માન હોય ત્યાં ક્રોધ જરૂર પોતાનો પ્રભાવ દર્શાવે છે, એટલે ક્રોધ અને માન સહચારી છે, માટે જ તે વસ્તુને મર્વને દ્રેષના ધર કહ્યા છે દ્રેષમાંથી તે ઉદ્ભવે છે. આ માનને દૂર કરવા નમૃતા, મૃદુતાનો અમ્યામ વિવેકીય અવશ્ય કરવો. પરમાર્ય એ કે-સર્વદા વિનીતભાવે-નમ્રભારથી ર્ત્તિયુ અને ગર્વ ન કરવો એ મૃદુતાનુ ચિહ્ન કમ્યુ છે આમ વર્તવાથી માનનો પ્રાધિભાવ ન થાય જનતાને જાતિ, કુલ, રૂપ, જૈશ્વર્ય, બુદ્ધિ, શ્રુત, લાભ, પરાક્રમ જા આઠ કારણોથી ગર્વમાય, અકબડપણુ, ઉદ્વેગ, ઉચ્છ્વલપણુ, કડકાઈ આવે છે અન્ય જનોની અપેક્ષા પોતાની શ્રેષ્ઠ જાતિ હોય, શ્રેષ્ઠ કુલ હોય, ઉત્તમ સુદર રૂપ હોય, વિશેષ જૈશ્વર્ય-પ્રસુતાઈ-શ્રધિકાર હોય, વિશિષ્ટ બુદ્ધિ હોય, વિશેષ શ્રુતયોગ હોય, વિશેષ પ્રાપ્તિ થાય, અતિગુણ હોય, આ ગર્વ મદના કારણો જાણવા આ કારણ સયોગથી પરની નિંદા કરે, સ્વાત્માની પ્રશ્નના કરે અને આમ કરવાથી અતિહલકા કર્મનો બધા જ આત્મા વિશેષ વિમરી જાય, સ્વકર્તવ્યથી અદ્ય થાય, મ્હોટા-ન્હાનાપણાનુ માન ન રાખે તેમ જ જે જે પદાર્થ સવધી મદ કરાય તે તે પદાર્થો જન્માતરમા અધમરૂપે પ્રાપ્ત થાય આમ વિચારી માનનો ત્યાગ કરવો, ઉદયપ્રાપ્ત હોય તો દેવાવી દેવો અને મનિષ્યમા ઉદય થયા દેવો નહીં.

હૃદયની માયાગ્રથીને દૂર કરી મરલતા-નિષ્કપટપણુ ધારણ

કરવું તેનું નામ મૃદુતા લેશ પણ માયા ઉત્તમ પદાર્થ માટે કરીએ તો પણ મહિનાથજીની માફક અકલ્યાણકર્તા થાય છે, તો પછી પ્રિયિષ્ટ અને વિશિષ્ટતર માસાસિક અનુત્તમ પદાર્થો માટે જે માયા સેવીએ તેનું તો કેનુંએ અનિષ્ટ ફલ પ્રાપ્ત થાય ? માયી-જનનો કોઈ વિશ્વાસ કરે નહીં, કારણ કે માયીજન મર્મદા સર્વ કાર્યોમા પ્રપચને જ આગલ કરે છે આથી માયીને યુધ જનો મર્મ તુલ્ય માને છે, તેમજ ય્યા સુધી હૃદયમા લેશ પણ પણ સારી ક સ્વોટી માયા હોય ત્યાસુધી હિતકારી પ્રવૃત્તિનું સુદર ફલ પામે નહીં માટે માયા ત્યાગ કરી સર્વ કાર્યોમા સરલતા ધારણ કરવી જોઈએ

જગત્મા ‘ લોભમૃલાનિ પાપાનિ ’ સર્વ પાપનું મૂલ અને અનર્થપરપરાનું સ્વાસ્ત કારણ લોભજ છે હૃદયના મેલોની જઢ ઘાલનાર પણ લોભ વહો છે, લોભાવશ આત્મા કદાપિ શાન્તિ અનુભવતો નથી, લોભી પ્રતિષ્ઠા સન્માન અને આવરૂને ગણતો નથી, લોભી પ્રેમસુખનો અનુભવ અને કુદુવનો પ્રેમપાત્રી ધની શકતો નથી, તેમજ આ લોક અને પરલોકના સુખ અથે લોભી ધર્મ પણ સેવી શકતો નથી, યલી લોભી ઉપાર્જિત લક્ષ્મીનું સુખ મોગ્યપદાર્થ તથા શાન્તનિદ્રાનો પણ અનુભવ કરી શકતો નથી આથી લોભનો ત્યાગ કરી મતોષ ધારણ કરવો જોઈએ હેતુ એ કે—‘ સતોષામૃતનૃક્ષાના યત્સુગ્ય શાન્તચેતસા । કુલસ્તદ્વનલ્લુઘાના-મિતથ્ચેતશ્ચ ધા-ચતા ’ ॥ ૧ ॥ “ સતોષરૂપ અમૃતથી વૃક્ષ એવા શાન્તહૃદયી

જનોને જે સુખ હોય તે સુખ ધનમાં લુપ્ત અને જ્યાંન્યા મટકનાર આત્માઓને કયાથી હોય ? ” જ્યાંન આત્મિક સુખ અને સ્વરૂપાણની મિદ્ધિ લોમનો પરિત્યાગ કરી સતોષ ધારણથી જ થાય છે. લોમ જટલો પૂરામાં પૂરો છે કે ચતુર્દશ પૂર્વવરો પણ રૂપમથ્રેણિ પર આરૂઢ થયા પછી ત્યારથી લોમના ઉદયથી ગોપુ ત્યાઃ નિમોદમાં પ્રવેશ કરે છે. આમ વિચારી અન્તમા નમસ્તુ લોમનો અરણ્ય ત્યાગ કરવો ઉચિત છે, અર્થાત્ લોમનો નાશ કરવા મતોપરૂપ ચરણ ધારણ કરવું.

આ રીતે પ્રોધ, માન, માયા, લોમના પ્રતિવિરોધી ક્ષમા, મૃદુતા, આર્તરતા અને મતોષ સ્વધી ઉપરોક્ત માવના હૃદયમાં ધારણ કરી, પ્રથમ કહી ગયેલ પ્રતિષ્ઠાગમયમા પ્રાપ્ત થયેલ અત્પ શુભ માવની શૃદ્ધિ કરવી અર્થાત્ આ પ્રમાણે જલ્પનું મિત્રન કરી આ માવરૂપ વીચને શૃદ્ધિગત કરવું વધી ગાત્ર કર્તા કરી આ વીજશૃદ્ધિનો ઉપાય “ મૈત્ર્યાદિસ્મગતૈ ” જ વૃંથી વિશેષ જણાવે છે. મૈત્રી, કરુણા, પ્રમોદ, માધ્યમ્ય જ ચારે માવનાઓ પ્રતિરૂપે વિચારવી આ ચાર માવનાઓ સમ્યક્તવને પુષ્ટ કરે છે. આનું વિષ્ણુન મ્પરૂપ અમે આગલ જણાવી ગયા છીએ, તે મ્પરૂપને ધ્યાનમાં ઉતારી તેનું મ્પરૂપ વિચારવું, આ પ્રમાણે આ ચાર માવના અને ક્ષમા આદિ ચાર માવોનું સ્વરૂપ નિત્ય વિચારવાથી, તેનું ધ્યાન કરવાથી અરણ્ય અતરાત્મા વિગુદ્ધતર થાય છે, ઉપરોક્ત અલમ્પ માવની શૃદ્ધિ પણ થાય, માટે અહીં પ્રથમકર્તાજી

જણાવ્યું કે—શમા આદિથી અને મૈયાદિ ભાવનાથી આ ભાવ-
રૂપ બીજ “ સંવર્દનીય ” ઘૃદ્ધિગત મરણ

આ રીતે ભાગ્યરૂપ બીજઘૃદ્ધિનો ઉપાય દર્શાવી ફરી
તે જ બીજઘૃદ્ધિનો અન્ય ઉપાય ગ્રંથકર્તા જણાવે છે

નિરપાય સિદ્ધાર્થ

સ્વાત્મસ્થો મન્ત્રરાડસગથ્થ ॥

આનન્દો બ્રહ્મરસશ્ચિન્ત્ય—

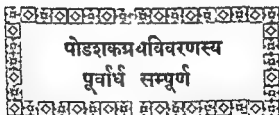
સ્તત્ત્વજ્ઞમુષ્ટિરિયમ્ ॥ ૮-૧૫ ॥

મૂલાર્થ—અપાય ગગરનો, નૈનાથી મગ અથની મિદ્ધિ થાય
એનો, સ્વાત્મામા રહનાર, મર્ગ મગોમા મુરય મગભૂત, ઉપાધિ
રહિત, આનન્દમ્પરૂપ અને બ્રહ્મ, મત્ય, તપ અને જ્ઞાન એનો
રમરૂપ તેમજ સર્વત્ર ગ્રામનમા તત્ત્વજ્ઞાનની ગ્વામ મુષ્ટિરૂપ આ
પ્રતિષ્ઠામયગત ભાવનો વારવાર વિચાર કરવો

“ સ્પષ્ટીકરણ ”

જેવી રીતે પ્રતિષ્ઠામયમા લગ્ય ઉત્તમ મારગ સર-
ક્ષણ-સર્વર્ધન માટે આપણે આગલ વિચાર કરી ગયા તેમ
અહીં શાસ્ત્રમર્તા ફરી તે જ મારગની ઘૃદ્ધિ માટે આ ભાવની
મહત્તા અને તેનું ફલ વિચારવાનું જણાવે છે, અર્થાત્
પદાર્થ પરનો મોહ, તેનું સ્વરૂપ, તેની મહત્તા અને તેના ફલો

मत्तरप्रकारी अथवा एवगीअग्रकारी पुष्प, धूप, दीपक, नैवेद्य आदि पदार्थानि पूजा करवी अर्हा मूलमा ' अष्टौ दिग्गन्तान् ' ए राक्षसघ्नं होवाची तेनो परमार्थ ए वै-
अष्टान्दिका महोत्सवस्य पूजा करी अने याचकोने पोतानी शक्त्यनुसार दान पण आपणु, अथवा सर्व जीवन्तु सरक्षण थाय तेम अमयदान आपणु, एटले जीवोनी हिंसा बध करावची

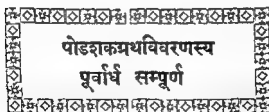

आ पुस्तकना पहेलाथी ग्राहक बनी मदद आपनार महाशयोनी नामावली

प्रथमी सख्या	ग्राहक नाम	प्राप्त
१०१	शा ब्रैनमलजी पैठ	मद्रास
१०१	शा कानमलजी मेन्गमजी	"
५१	शा हजारीमलजी रूपचंदजी	"
५१	डा डा कपनी	"
२५	शा साकरचंद तिलोरुचंद	"
२१	शा केमरीमलजी भगनमलजी	"
३१	शा मागमलजी मुनानमलजी गोलेच्छा	"
२५	शा रूपचंदजी ठागमलजी गोलेच्छा	"
२५	शा गुलराजजी फांजराजजी कानुंगे	"
२५	शा केशरीचंदजी कप्तलालजी	"
२१	शा बालचंदजी मुरलीधरजी मान्द	"
२१	शा शेरमलजी माणेस्लालजी श्रीश्रीमाल	"
२१	शा मुखचंदजी हमराजजी	"
१७	जे एम् शेठ	"

મત્તરપ્રકારી અથવા એકગ્રીક્ષપ્રકારી પુષ્પ, ધૂપ, દીપક, નેવેદ્ય આદિ પદાર્થોનંદ પૂજા કરવી અહીં મૂલમાં ‘ અષ્ટૌ દિવસાન્ ’ એ વાક્ય ધ્યાનુ હોવાથી તેનો પરમાર્થ એ કે- અષ્ટાન્દિકા મહોત્સવરૂપ પૂજા કરવી અને યાચકોને પોતાની શક્ત્યનુમાર દાન પણ આપવું, અથવા સર્વ જીવનું સરક્ષણ થાય તેમ અમયદાન આપવું, ઇટલે જીવોની હિંસા બંધ કરાવવી

आ पुस्तकना पहेलाथी ग्राहक बनी मदद आपनार महाशयोनी नामावली.

ग्रंथनी संख्या	ग्राहक नाम	ग्राम
१०१	शा ग्रेनमलजी पैद	मद्रास
१०१	शा कानमलजी मेल्बगसजी	"
५१	शा हजारीमलजी रूपचंदजी	"
५१	डा. डा कपनी	"
२५	शा साकचंद विलोचंद	"
२१	शा केमरीमलजी मगनमलजी	"
३१	शा सागरमलजी सुनानमलजी गोलेच्छा	"
२५	शा रूपचंदजी डोगमलजी गोलेच्छा	"
२५	शा गुलराजजी फोजराजजी कानुगे	"
२५	शा केशरीचंदजी कंनरलालजी	"
२१	शा बालचंदजी मुरलीधरजी मालू	"
२१	शा शेरमलजी माणिकलालजी श्रीश्रीमाल	"
२१	शा मुखचंदजी हमराजजी	"
१७	जे एम् शेठ	"

१५	घी	काठियावाट सायफल कंपनी	॥
१५	घी	पोप्युलर मायफल कंपनी	॥
११	शा	सुरजमलजी श्यामलालजी	॥
११	शा	हिंदुजी रामाजी	॥
११	शा	हीराजी वनेचंदजी	॥
११	शा	चापला तेजरान दलाल	॥
१॥	शा	नागनी पुरपोत्तम	॥
१॥	शा	माणेवलाल ग्रीनमलाल	॥
७	शा	धूलचंदजी गेवरचंद श्रीश्रीमाल	॥
७	शा	सी जे शेठ	॥
७	शा	हरसचंद रूपचंद	॥
५	शा	सुरजमलजी कोठेमा रायपेठ	॥
५	शा	गडिचंदजी कोठेमा निलिवाकम्	॥
५	शा	नयमलमोलकी पुनमली कंटोनमेंट	॥
५	शा	ताराचंद खेमरान चितादरिपेठ	॥
५	शा	माणेरुलाल वेताळा	॥
५	शा	मनीरामजी जुगराजजी	॥
५	शा	छगनलाल लखमीचंदजी	॥
५	शा	तिकमजी मोतीजी	॥
५	शा	रूपचंद छरीलदास	॥
५	शा	देवराजभाइ रुच्छी	॥
५	शा	साकलचंद गुल्वाजी	॥

५	शा अंचालाल भूरमलजी	११
५	शा रतनचंदजी चूनीलालजी	११
५	शा जेठमलजी गेनमलजी	११
५	शा मुलतानमलजी भिमरिमलजी	११
५	शा वनाजी शंकरलालजी	११
५	शा भभूतमलजी रिरमदामनी	११
५	शा फुमाजी कस्तूरचंदजी	११
५	शा भूतानी पुनमचंदजी	११
५	शा मूलचंदजी शकरलालजी	११
५	शा सनदानमल सीमचंदजी	११
५	शा भूरमलजी भभूतमलजी	११
५	शा सोगालाल कमनानी	११
५	शा लुयाजी भगवानजी	११
१०	शा भगाजी मोनमलजी	११
४	शा नैमिचंदजी झारक	११
४	शा मंगलचंदजी अमरचंदजी	११
४	शा सरजमलजी भलेचंदजी	११
३	शा चूनीलाल जेसगमाद	११
३	शा सीमचंद जेमगलाल	११
३	शा जोधाजी मनीराम	११
३	शा फोजमलजी मूलचंदजी	११
३	शा गुलाबचंद बादरमल	११

२	शा हींदुजी देवीचंदजी	॥
२	शा हनारीमल जीपराज	॥
२	शा मुरनमलजी अमरचंदजी	॥
२	शा परवापमलजी सागरमलजी	॥
२	शा सुनाणमलजी सोभागमलजी	॥
२	शा सतीदानजी आशरुणजी	॥
२	शा लालचंद चादमलजी फोठारी	॥
२	शा लक्ष्मीलालजी भाणेकलाल	॥
२	शा डायाजी नथमलजी	॥
२	शा कानाजी जुहारमलजी	॥
२	शा मूलचंद देवीचंदजी	॥
२	शा लखमीलालजी मिसरिलालजी घेद	॥
२	शा रामसुख लागुचंदजी लुणीया	॥
२	शा भानाजी साराचंद	॥
२	शा मलोकचंद कमरुचंद	॥
१	शा सलरानजी	॥
१	शा गणेशमलजी	॥
१	शा चूनीलालजी छाजेड	॥
१	शा केसरिमलजी शेशमलजी	॥
१	शा गंभीरमलजी फूलचंदजी	॥
१	शा नथमलजी अनराजजी	॥
१	शा भोमरानजी पनरोटीवाला	॥

१	शा मोहनलाल भाणेरुलाल शास्त्र	१००
१	शा गृध्नीराननी घोरीपेट	४
१	शा जेठमलनी कोटडीया	८
१	शा सुगलाल कंगलाल	१०
१	शा मगराननी केमरीपेट कोटडीया	१००
१	शा मोतीरानजी शेठीया	१०
१	शा रस्तमलजी कानमलनी	१०
१	शा अनराजनी वारा	१०
१	शा ममगधमल मि श्रीमल मकलेवा	१०
१	शा रायतमल अमलकचंद	१०
५	शा जयारमल रायतमलजी	१०
५	शा भोठीलाल वीरचंदजी दुर्गा	१०
२	शा जयानमलजी जीरारामनी	१०
२	शा किमनचंद चाटमलनी	१०
२	शा रघुचंदजी लक्ष्मीलालनी	१०
२	शा सुगनमलनी नेमिचंदनी	१०
१	शा जेठमलनी आशकरणी	१०
५१	शा लुनाजी भाकलचंद	१
११	शा शिनाजी अमीचंद	दीडार
११	शा नयलमल लालचंद	१
७	शा वीरचंद कपूरचंद	
५	शा वनाजी भाकलचंद	

५	शा गुलाबचंद रायचंद	॥
५	शा गणपतचंद नानचंद	॥
५	शा बनानी जेमानी	घागलकोट
५	शा हीराचंद केरिंगानी	अगरसेड
५	शा फतेमलनी सेनमलनी कोठारी	बेलगामकेप
३	शा मूलानी मंठाजी	बीनापूर
२	शा गुलरानी लालचंद	॥
२	शा चीमनानी मरुनानी	॥
२	शा मोमचंद दलीचंद	॥
२	शा नरसीदाम काननी	॥
२	शा अमीचंद दलीचंद	॥
२	शा मानमल जीपणनी नाहार	॥
१	शा रायचंद छगनलाल	॥
१	शा प्रेमचंद गुशालजी	॥
१	शा उकाजी चुनीलाल	॥
१	शा रायचंद सुशालजी	॥
१	शा त्रिमोहनदाम केसरजी	॥
१	शा वस्तिमल हस्तिमल	॥
१	शा मणीलाल भीयाचंद	॥
१	शा मृताजी देराजी	॥
१	शा बनेचंद रतनाजी	॥
१	शा जवेरचंद दलीचंद	॥

१ शा गोविंदजी वम्बरचंद नाहार	"
१ शा गुलामचंद नानचंद	"
१ शा पुनमचंद हीराचंद पट्टणी	आरग
२५ शा हीराजी श्रेयमलजी	तेनाली
२० शा रतनाजी चंदनमलजी	"
२० शा जहराजजी जहरान	"
१५ शा ताराजी मिथ्रीमलजी	"
१५ शा छोगमलजी लडीराम	"
१० शा लालचंद सुशालचंद	"
१० शा पेमाजी माकलचंदजी	"
१० शा शिवराजजी धरमचंदजी	"
१० शा पेराजमल मूलचंद	"
१० शा जेरूपनी छोगमल	"
८ शा रानाजी रंगनाथनी	"
७ शा गुमानाजी नेमरिमलजी	"
५ शा पेमाजी जीरगन	"
५ शा गुलामाजी चुनीलाल	"
५ शा भगवानजी गुलामचंद	"
५ शा सागरजी केमरिमलजी	"
५ शा चेनाजी सुबचंद	"
५ शा भोमाजी भगवतमलजी	"
३ शा मलचंद वनाजी	"

૩ શા ગણેશમલ ગ્વનચંદ	"
૨ શા લહીરામ જોધરાન	"
૩ શા રામાની ગોમાની	"
૨ શા સુગ્તમલ નમાની	"
૪ શા ગારાની હસ્તિમલ	"
૧૭ શા તાગચંદજી છોટમલજી	મિજરાડા
૧૭ શા પ્રતાપમલની અમૃતચંદજી	"
૧૭ શા છોગમલ ચિનાની	"
૧૭ શા. સાફલચંદ ચુનીલાલ	"
૩ શા ચાલચંદ ઉમાજી	"
૧૦ શા મધાજી હસ્તિમલજી	મંગલગિરિ
૧૦૧ શા ચંદાની ખુરાજી	ગંદર
૭ શા છોગમલજી જેઠમલ	"
૫ શા જેઠાજી હીરાની	"
૫ શા નરસિંહજી ગોમરાન	"
૭ શા ચેનાની મધુતમલજી	"
૫ શા રામાજી કસ્તુરચંદજી	"
૩ શા વનાજી દેરીચંદજી	"
૫ શા વઝરાન હનારીમલની	"
૫ શા નયાની જેઠમલની	"
૫ શા ચમનાજી શેષમલજી	"
૫ શા ઢાયાજી જેરુપજી	"

५ शा अन्तानी बेनाजी	"
३ शा लालानी अकचंदजी	"
३ शा जेतानी पगनी	"
७ शा बनानी नयमजी	"
१ शा बेनानी राममजी	"
१ शा बालचंद हीराचंदजी	"
५ शा जेरपनी छोगमनजी	"
२ शा बेनानी मूलचंदजी	"
५ शा छोगमन रुद्रिचंदजी	गुडीवाडा
५ शा मडालाल ठाणका	"
५ शा. चन्दनमन गोदापलजी	"
४ शा प्राणचण्ड कपूरजी	"
३ शा प्रेमचण्डनी मागजी	"
३ शा रूपचण्ड कर्मिजी	"
३ शा गुलाबचण्डनी छप्पना	"
७ शा चुनीलाल रेमचण्डनी	"
२ शा भूरमल केसरजी	"
३ शा वीरचंद ममलबत	"
७ शा दलीचंद कपूर	"
१ शा गटुमल छोगमल	"
१ शा अकेचंद सुभाजी	"
१ शा देवीचंद बशारी	"

१ शा गयचंद स्तनचंद	”
१ शा मिश्रीमलनी जमाजी	”
१ शा ओटमल गुलराजी	”
१ शा फूलचंद मानीराम	”
१ शा गुलराजी छोगमल	”
१ शा गुलराजी देवीचंद	”
१ शा नथमल मोतीनी	”

